

ANKARA

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**MEHDİ HÜSEYN'İN KİN ADLI HİKÂYESİ
(İNCELEME-METİN-AKTARMA)**

Ferda Aybala AYRAÇ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Figen GÜNER DİLEK

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ ANABİLİM DALI**

KASIM-2019

**MEHDİ HÜSEYN'İN KİN ADLI HİKÂYESİ
(İNCELEME-METİN-AKTARMA)**

Ferda Aybala AYRAÇ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ ANABİLİM DALI**

**HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

KASIM 2019

Ferda Aybala AYRAÇ tarafından hazırlanan “MEHDİ HÜSEYN’İN KİN ADLI HİKÂYESİ (İNCELEME-METİN-AKTARMA)” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri Anabilim Dalında Çağdaş Türk Lehçeleri Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Figen Güner Dilek

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları - AHBVÜ

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~.....

Başkan : Prof. Dr. Gülsüm Killi Yılmaz

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları – AÜ/ DTCF

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~.....

Üye : Doç. Dr. Muvaffak Eflatun

Türk Dili ve Edebiyatı – AHBVÜ

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~.....

Tez Savunma Tarihi: 18/11/2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen ZAF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ferda Aybala AYRAÇ

(Tarih)

Mehdi Hüseyin'in Kin Adlı Hikâyesi
(İnceleme-Metin-Aktarma)
(Yüksek Lisans Tezi)

Ferda Aybala AYRAÇ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Kasım 2019

ÖZET

Tezin konusu, Azerbaycan Sovyet Edebiyatı döneminin tanınmış yazarlarından biri olan Mehdi Hüseyin'in *Kin* adlı hikâyesinin Türkiye Türkçesine aktarılması ve hikâyenin edebî yönden incelenmesidir. Çalışma "Giriş", "Edebî İnceleme", "Metin ve Aktarma" ve "Sonuç" bölümlerinden oluşmaktadır. "Giriş" bölümünde Azerbaycan Edebiyatı hakkında genel bilgiler verilirken, birinci bölümde Mehdi Hüseyin'in hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bu bilgilere Azerbaycan Devlet Kütüphanesinde bulunan gazete kupürleri ve ansiklopedik kaynaklar doğrultusunda ulaşılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucu, Mehdi Hüseyin'in Kin adlı eseri üzerinde Azerbaycan sahasında ve Türk Edebiyatı çalışmaları arasında henüz bir incelemenin yapılmadığını belirtmek isteriz. Çalışmanın ikinci bölümünde zihniyet, yapı, tema ve anlatım özellikleri üzerinden *Kin* adlı hikâyenin edebî incelemesi yapılmıştır. Bu bölümde Mehmet Kaplan'ın *Hikâye Tahlilleri* eserinde yer alan inceleme esasları "devir-şahsiyet-eser üçlemesi baz alınarak; ilk olarak eserde anlatılanlar ile dönemdeki Azerbaycan'ın arka planı arasındaki benzerlikler, dönemin hâkim zihniyetinin esere yansımaları tespit edilmeye çalışılmıştır. İnceleme bölümünde yer alan inceleme esasları Şerif Aktaş'ın edebî inceleme metodlarına göre yapılmıştır. İnceleme bölümü, eserin yazıldığı dönemin zihniyetinde baskın olarak edebiyata yansıyan ana unsurların belirlenmesinden sonra "Olay Örgüsü", "Mekân", "Zaman", "Şahıs Kadrosu", "Sosyal ve Ahlakî Meseleler", "İzlek (Ana Düşünce)", "Anlatım Özellikleri" alt başlıklarından meydana gelmiştir. "Metin ve Aktarma" bölümü ise hikâyenin orijinal metninden ve metnin Türkiye Türkçesine aktarılmasından meydana gelmiştir. Metnin aktarmasını, Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesini mukayese edebilmek için, karşılıklı sayfalarda verilmiştir ve aktarılan paragraflar numaralandırılmıştır. Hikâye Türkiye Türkçesine aktarılırken Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğünden (Ankara, TDK, 2005.) ve Seyfettin Altaylı'nın Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I-II'den (ALTAYLI, Seyfettin, Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I-II, 1994.) yararlanılmıştır. Eser Türkiye Türkçesine ilk defa bu çalışma ile aktarılmıştır. Orijinal metin Zaman Esgerli'nin 2006 yılında düzenlediği beş ciltten oluşan Azerbaycan Nesir Antolojisi adlı kitabın üçüncü cildinde bulunmaktadır. Antolojide on beş yazarın nesir eserlerinden örnekler verilmiştir. İncelemesi yapılan hikâye 20 bölümden oluşmaktadır. Aktarmanın gayesi, Azerbaycan Türkçesiyle yazılmış eseri Türkiye Türkçesine de kazandırmaktır. "Sonuç" bölümünde, yapılan çalışma özet olarak değerlendirilmiştir. Tezin kaynakçası incelenen ve çalışma sırasında faydalanan eserlerden oluşmaktadır.

Bilim Kodu : 30302
Anahtar Kelimeler : Azerbaycan Edebiyatı, Edebî İnceleme, Kin, Mehdi Hüseyin
Sayfa Adedi : 209
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Figen GÜNER DİLEK

The Narrative Of Mehdi Huseyn Named As Kin
(Literature Review – Text – Translation)
(Master’s Thesis)

Ferda Aybala AYRAÇ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
INSTITUTE OF GRADUATE PROGRAMS

November 2019

ABSTRACT

In this study, the long narrative called as Kin, which is written by Mehdi Huseyn, one of well-known writer of Azerbaijan Soviet Literature period, is translated into Turkey Turkish and examined in literate way. This study consists of the sections “Introduction”, “Literary Analysis”, “Text and Translation” and “Conclusion”. In the “Introduction” section, general information about Azerbaijan literature is stated while Mehdi Hüseyin's life, literary personality and his works are mentioned. This information is taken from the news and encyclopedias that are at the Azerbaijan State Library. It can be said that any research has not been done about the literary work named Kin of the Mehdi Hüseyin in the Azerbaijan or Turkish literature yet. In the second part of the study, the literary analysis of story Kin is reviewed by taking the characteristics of mentality, structure, theme, and expression. Besides, similarities and reflections of the dominant mentality of the period on the story are explained by using “the trilogy of time-person-work analysis method given in Mehmet Kaplan's literature work named as Hikaye Tahlilleri. The analysis principles in the “Examination” section are made according to Şerif Aktaş’s literary analysis methods. After determining the main elements that are predominantly reflected in literature in the mentality of the period in which the work was written, “Examination” section divided into “Plot”, “Place”, “Time”, “Personnel Staff”, “Social and Moral Issues”, “Main Idea” and “Narrative Characteristics” headings. The “Text and Translation” section includes the original literature work and the translation of this work to Turkey Turkish. The dialect of Azerbaijan Turkish followed by dialect of Turkey Turkish is provided in order to enable a convenient comparison between two dialects ,and each paragraph of the text is labeled by numbers. Turkish Dictionary of Turkish Language Institution (Ankara, TDK, 2005.) and Seyfettin Altaylı's Azerbaijani Turkish Dictionary I-II (ALTAYLI, Seyfettin, Azerbaijani Turkish Dictionary I-II, 1994.) are used for translation to Turkey Turkish. This literature work is translated to Turkish Turkey for the first time by this study. The original text can be found in the third volume of the book named Nes Azerbaijan Prose Antologia Zaman which is composed of five volumes organized by Zaman Esgerli in 2006. In the anthology, examples of prose works of fifteen authors are given. The story consists of 20 chapters. The purpose of the translation is to bring this work written in Azerbaijan Turkish into Turkey Turkish literature. In the “Conclusion” section, the study is examined as a summary. The bibliography of the thesis consists of the works examined and utilized during the study.

Science Code : 30302
Key Words : Azerbaijan Literature, Literary Review, Kin, Mehdi Hüseyin
Page Number : 209
Supervisor : Prof. Dr. Figen GÜNER DİLEK

TEŐEKKÖR

Çalışma sürecim boyunca bana daima yardımcı ve yol gösterici olan danışmanım Prof. Dr. Figen Güner DİLEK başta olmak üzere, tezimin kaynağı olan kitaba ulaşmamda büyük katkı sağlayan merhum Prof. Dr. Mehman MUSAYEV'e Őükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	ix
1. GİRİŞ	1
2. MEHDİ HÜSEYN'İN HAYATI VE ESERLERİ	7
2.1. Hayatı	7
2.2. Edebî Yönü ve Eserleri.....	9
3. KİN ADLI HİKÂYENİN İNCELEMESİ.....	17
3.1. Zihniyet.....	17
3.1.1. Yerli Halkı Ruslaştırma- Rus Dili.....	17
3.1.2. Kadının Durumu- Kadın Erkek Eşitsizliği.....	18
3.1.3. Şehirleşme.....	19
3.1.4. Halk İnançlarına Eleştiri	22
3.1.5. Çarlık Yönetimi Eleştirisi	24
3.2. Yapı Unsurları	25
3.2.1. Olay Örgüsü	25
3.2.2. Mekân.....	32
3.2.3. Zaman.....	36
3.2.4. Şahıs kadrosu	40
3.2.5. Ahlakî Meseleler	51
3.2.5.1. Yasak aşk.....	52
3.2.5.2. Fakirlik ve haksız kazanç sahibi olmak.....	54

	Sayfa
3.2.5.3. Kin	54
3.2.5.4. Kıskançlık.....	55
3.2.6. İzlek (Ana düşünce)	56
3.2.7. Anlatım özellikleri	57
4. AZERBAYCAN TÜRKÇESİ – TÜRKİYE TÜRKÇESİ KARŞILAŞTIRMA	61
5. SONUÇ	201
KAYNAKLAR	205
ÖZGEÇMİŞ	208

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
3-AT.-TT.K	Üçüncü Bölüm Azerbaycan Türkçesi- Türkiye Türkçesi Karşılaştırma
Bk.	Bakınız
s.	Sayfa
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
vb.	Ve benzeri
yy.	Yüzyıl

1. GİRİŞ

Osmanlı ve İran'ın Kafkasya ve Azerbaycan'daki etkilerinin azalması üzerine bölgede başlayan karışıklıklar ve siyasi boşluklardan faydalanan Ruslar, özellikle 19. yy'ın ilk yıllarından itibaren bu bölgeye yerleşmeye başlamışlardır. Kaçarlar (İran) ve Rusya arasında 1813 tarihinde imzalanan Gülistan Antlaşması ile Azerbaycan'ın güney kesiminin İran'da kalması, Rusya'nın ise Karabağ dahil olmak üzere Güney Kafkasya topraklarında hakimiyet kurması kararlaştırılmıştır (Teymurova, 2016: 57). Böylece Rusya'nın Azerbaycan'ın kuzeyindeki hakimiyeti adına ilk adım atılmıştır. Savaşlarla geçen dönemler neticesinde 1828 yılında imzalanan Türkmençay Antlaşması ile bölgenin Kuzey ve Güney Azerbaycan olmak üzere ikiye ayrılması pekiştirilmiştir. Azerbaycan Edebiyatı'nın da buna bağlı olarak "Kuzey Azerbaycan Edebiyatı" ve "Güney Azerbaycan Edebiyatı" şeklinde iki kola ayrıldığı görülmektedir. Kuzey Azerbaycan edebiyatı Rusya'nın etkisi ile çağdaş bir hayat merkezinde şekillenirken, Güney Azerbaycan edebiyatı klasik geleneksel edebiyat anlayışı çerçevesinde gittikçe sönükleşmiştir (Okumuş, 2015: 379).

Ruslar, Kuzey Azerbaycan'ı merkezi Tiflis olmak üzere Kafkasya Umumi Valiliği'ne bağlamışlardır. Böylelikle 19. asrın başlarında Tiflis'in adeta bir başkente dönüşmesi Azerbaycan Edebiyatı'nın da Tiflis merkezli olarak gelişmesini sağlamıştır. Özellikle 1828'de Rusya'da dekabristler¹ hareketinin bastırılması sonrasında tüm ihtilalcilerinin Tiflis'e gönderilmesi, burada yaşayan aydın kesimi derinden etkilemiş, ihtilal ve hürriyet duygularının yoğunlaşmasına neden olmuştur (Akpınar, 1994: 36). Bu sayede Rusya ve Avrupa'da meydana gelen birbirinden farklı fikir hareketleri ve yenilikler kısa sürede Tiflis'i etkilemiş ve buradan civar bölgelere de yayılmıştır.

Rus istilası sonrasında Tiflis bir kültür merkezi hâline gelmiş, Rusların açmış oldukları okullarla birçok bilim adamı ve düşünür yetiştirilmiştir. Özellikle Rusçayı oldukça iyi bilen genç bir nesil ortaya çıkmış ve Avrupa medeniyetini tanımaya ve öğrenmeye başlamışlardır. Bu genç nesil üzerinde Fransız İhtilali'nden başka Avrupa'daki demokrasi, halkçılık ve hürriyet duygularında büyük tesiri olmuştur. Ancak batılı düşünce tarzı Türk Edebiyatı'nda olduğu gibi Azerbaycan Edebiyatı'nda da millî olmamakla suçlanmıştır. Bu doğrultuda üç farklı anlayış ortaya çıkmıştır ki bunlar, batılı düşünceyi tamamen reddedenler, dinî ve millî kültürü kısmen veya tamamen reddederek yenilikçi Batı

---

¹14 Aralık 1825'de Rusya'da mutlakiyete karşı bir grup asilzade tarafından başlatılan bir harektir. Dekabristler isyanı olarak bilinir. Bk. Sadıkov, M. (1966).DekabristYazıcılar ve Azerbaycan, Bakü. (Rusça).

düşüncesini benimseyenler ve Türkiye'deki aydınları örnek alan sentezcilerdir (Hacıyev, 1980: 17-26.).

20. yy'a gelindiğinde hem Azerbaycan'da hem de Çarlık Rusya'sında büyük çaplı hadiseler meydana gelmiştir. 1905 yılında Azerbaycan'ın Ruslar tarafından işgal edilmesi sonrasında az da olsa bir hürriyet düşüncesi oluşmuş, basın üzerindeki sansür kaldırılmış, dinî ve millî cemiyetler kurulmuştur. Bir taraftan yeni dergi ve gazeteler yayımlanırken, Türk toplulukları arasındaki edebî, siyasi ve fikri birliktelikler başlamış, bunun bir neticesi olarak ortak bir Türk yazı dili oluşturma düşüncesi ortaya çıkmıştır. Özellikle İstanbul'da yayımlanan Sırat-ı Müstakim², İkdam³, Türk Yurdu⁴ ve Kırım'da yayımlanan Tercüman⁵ gibi yayınlarda bu düşünce desteklenmiştir. Bu duygu ve düşünceler yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Azerbaycan Edebiyatı ile Türkiye arasındaki bağları oldukça güçlendirmiştir (Akpınar, 1994: 69-70).

1905 sonrası Azerbaycan Edebiyatı bir taraftan Türkiye'deki, diğer taraftan da Rusya'daki edebî ve siyasi gelişmelerin etkisi altında kalmıştır. Buna bağlı olarak bu dönemde Azerbaycan Edebiyatı'nda Türkiye merkezli Türkçülük, Türkiye ve diğer İslam ülkelerinin etkisiyle İslamcılık ve Rusya merkezli sosyalist düşünce şeklinde üç farklı anlayışın var olduğu görülmektedir. 1920'lere gelindiğinde ise sosyalist akımların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu üç anlayışın dışında Azerbaycan'ın içinde bulunduğu durumun sentezini yapan "Molla Nasreddinciler" adıyla başka bir grup daha vardır (Okumuş, 2015: 381).

Çar Yönetimi'nin 1917'deki devrimle yıkılması ve yerine kurulan Sovyetler Birliği Devletiyle Türk topluluklarının da yer aldığı bu geniş coğrafyada yeni bir dönem başlamıştır. Bu tarihten itibaren, Azerbaycan Edebiyatı'nda 1920'den Sovyetler Birliği'nin dağılışı tarihi

---

²14 Ağustos 1324'te (27 Ağustos 1908) Mehmed Âkif'in desteği ve başyazarlığında Eşref Edip'in yayımladığı dergi. Bk. Efe, A. (2009). TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 36, s. 251-253.

³ 1894-1928 yılları arasında günlük olarak yayımlanan siyasi, ilmî gazete. Bk. Yazıcı, N. (2000). TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 22, s. 24-25.

⁴18 Ağustos 1911'de kurulan Türk Yurdu Cemiyeti tarafından 24 Kasım 1911 tarihinde on beş günlük periyotlarla çıkarılmaya başlanmıştır. İlk sayısında amacı "Türklüğe hizmet etmek ve faydalı olmak" şeklinde belirtilir. 1917'den itibaren (XIII. cilt) Türk ocaklarının yayın organı halinde varlığını sürdürür. Dergi günümüze kadar bazı kesintilerle birlikte Türkçülük hareketini savunan en uzun ömürlü dergi olmayı başarmıştır. Bk. Tuncer, H. (2012). TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 41, s. 550-551.

⁵Gaspıralı İsmail Bey, fikirleri ve faaliyetleriyle Türk Dünyasında önemli izler bırakmış bir Türk aydınıdır. Bugünün iletişim ve ulaşım olanaklarının olmadığı 20. yüzyılın başlarında Kırım'ın Bahçesaray şehrinde çıkardığı Tercüman gazetesiyle, sadece Rusya Türkleri'nin değil bütün Türk Dünyasının sesi olmayı başarmıştır. Bk. Ölçekçi, H. (2018). Gaspıralı İsmail'in Tercüman Gazetesi'ndeki İletişim Modeli ve Türk Dünyasında İşbirliğinin Geliştirilmesinde Medyanın Rolü, *Researcher: Social Science Studies*, Cilt 6, Sayı 1, s. 224-235.

olan 1991 arasını kapsayan döneme “Azerbaycan Sovyet Edebiyatı” denilmiştir. Bu ilk dönemlerden itibaren Azerbaycan’da Sovyet hükümetinin medeniyet ve eğitim sahalarındaki çalışmaları neticesinde milliyetçi ve romantik bir ruha sahip eserlerin yazımı iyice zorlaşmış, Çağdaş Rus Edebiyatı’nı örnek alan ve buna uygun eserler oluşturan komünist yazarlar yetişmiştir (Akınar, 1977: 263).

Azerbaycan Sovyet Edebiyatı’nın (1920-1991) farklı sınıflandırmalar yapılmakla birlikte, genel anlamda “Teşekkür ve Sosyalizm Mücadelesi Dönemleri (1917-1941)”, “Muharebe Devri (1940-1960)”, “Edebiyatta Yeni Merhale (1960-1970)” ve “Muasır Edebîyat Anlayışı (1980-)” şeklinde dört bölüme ayrıldığı görülmektedir (Okumuş, 2015: 379-395).

1917-1941 arası, Bolşevik İhtilal⁶ ile birlikte komünist ideolojinin Kafkaslar’da ve devamında Azerbaycan’da da etkisinin görülmeye başlandığı dönemdir. Bu dönemde Sovyet hükümeti kendi ideolojisini tüm diğer topluluklara da yayma adına bir yeniden yapılanma süreci başlatmıştır. Sosyalizm adına yeni bir insan tipi oluşturabilmek için her alanda zorunlu değişiklikler yaparlar. Devletin temel yapısındaki bu değişimin tüm toplum tarafından benimsenmesi için de edebiyat ve sanattan faydalanma yoluna giderler. Özellikle bilimsel, sanatsal ve edebî faaliyetlere doğrudan müdahale eden Komünist Parti, bir “Proleter Edebiyatı”⁷ yaratır. Bu çalışmalar sonrasında 1930’lu yıllardan itibaren tüm sanat dallarında parti tarafından yönetilen bir anlayış yerleşir ve sanatçıların bir kısmı istemeyerek, bir kısmı da inanarak bu sosyalist realizm anlayışına kendilerini kaptırırlar ve bu anlayışla eserler ortaya koyarlar. Eski hayatı ve millî, manevî değerleri ortadan kaldırma düşüncesiyle yazılan eserlerin önemli bir kısmı tek taraflı bir anlayışla kaleme alınırken, bu tarz eserlerin edebî anlayıştan yoksun ve tamamen siyasi propaganda yapan eserler olduğu görülmektedir.

Özellikle 1930’lu yıllar Azerbaycan Edebiyatı’nın en buhranlı dönemlerinden biri olmuştur. Çünkü bu dönemde Sovyet yönetimi, siyasi kuruluşunu tamamlamış ve bu rejime karşı gelenler tüm yazar ve şairlere yönelik baskı daha da arttırılmıştı (Okumuş, 2015: 383-384).

Sovyet Rusya, Azerbaycan’a her alanda hâkim olma gayesiyle kendi çıkarlarına

---

⁶1917 yılında Çarlık Rusyası’nın yıkılıp Sovyetler Birliği’nin kurulması ile sonuçlanan ihtilal hareketidir. Bk. <https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/dunyayi-degistiren-devrim-ekim-devrimi,BCIQMGombUORoK48FibSWQ> Erişim Tarihi 06.06.2019

⁷Sovyetler Birliği ideolojisinin resmî edebiyatı da denilebilecek, toplumcu gerçekçi olarak da adlandırılan emekçi halkın hakkını arayan, onun yaşayışını yücelten edebiyat. Bk. Gücüyeten, B. Yılmaz, İ. (2012). Kazakistan Sovyet Cumhuriyeti Örneğinde Edebiyat Eğitimi ve İdeoloji, *Turkish Studies Dergisi*, s.1829.

hizmet eden ve Sovyet kültürünü benimseyen nesiller yetiştirme politikası yürütmüştür. Bu amaçla pek çok alanda yeni düzenlemeler yapılmış ve yasaklar getirilmiştir. İlk olarak Azerbaycan halkının kendi kimliğinden koparılması için nüfus cüzdanlarında “Türk” ibaresi yasaklanmış yerine “Azerbaycanlı” yazılması zorunlu hâle getirilmiştir. Ayrıca eğitim dili de Rusça yapılarak Azerbaycan Türkçesi’nin unutturulması hedeflenmiştir. Rusya’nın yürüttüğü asimilasyon politikası, toplumun en küçük yapı taşı olan aile içi ilişkileri derinden sarmış ve halkın kılık kıyafeti, edebiyat ve sanat alanlarında da yasaklara neden olmuştur. Bu durum halkın tepkisine yol açacağından dolayı Sovyet yönetimi uyguladığı bütün düzenlemeleri “reform” adı altında sürdürmüştür (Yakar, 2018:306).

Değişen idari yapıya bağlı olarak sosyal hayatta büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Yeni bir yaşam modeli oluşmaya başlamıştır. Bu durum Stalin’in iktidara gelmesine kadar ilerleyerek devam eder fakat Stalin’in iktidar olduğu dönemde yoğunluk kazanmıştır. Azerbaycan’ın toplum yapısı değişmekle kalmaz idari kadroları da değişmiştir. Devletin önemli yönetim birimlerine Ruslar ve Azerbaycan’da yaşayan Ermeniler getirilmiştir. Azerbaycan Türkleri geri planda kalmasının yanı sıra pek çok bilim adamı, yazar, şair ve yönetici ülkeyi terk etmeye mecbur bırakılmıştır. Ülkesinde kalmaya devam eden şahsiyetlerin de pek çoğu hayatını kaybetmiştir.

Bu dönemlerde baskılanan ideolojik görüşü temsil eden eser yazma zorunluluğu vardır. Edebiyata yansıyan bu akıma “Sosyalist Gerçekçilik” adı rejim tarafından verilir. Bu doğrultuda eserlerde yeni bir insan tipi yaratma kaygısı vardır. Toplumu etkisi altına almaya çalışan yeni insan tipine “inkılapçı” gözüyle bakılır. Yeni insan tipi eski ile mukayese edilerek ve eskinin eleştirilmesi ile ortaya çıkar. İnsan ilişkileri, sınıflar arası çatışmalar doğrultusunda oluşturulan “yeni insan tipinin” yolu “doğru ve yenilikçi” yol olarak vurgulanır. Fakat topluma alıştırmak istenilen yenilikler vurgulanılırken Azerbaycan toplumunda yer alan insanî değerlerin alt üst edildiği görülür. Kişiler arasında yaşanan eski yeni çatışmalarında eskiyi temsil eden zalim insan tipi, hurafelere inanan gafiller, cahil din adamları, haksız kazanç elde eden zengin insanlar vardır. Karşı grupta yer alan yeni insan tipini ise öğretmenler, idealist kadınlar, tek başına haksızlığa mücadele veren delikanlılar oluşturmaktadır (Durmuş, 2002: 261).

Uzun bir süre bu edebî yaklaşımın etkisi altında kalan Azerbaycan Edebiyatı’nda, adeta sipariş usulü Sovyet ideolojisine uygun eserler ortaya konulmuştur. Bu süre zarfında kaybetmiş olduğu millî manevî değerleri, özellikle 1960 yılı sonrasında başlayan baskıcı tutuma başkaldırıları neticesinde edebiyat ile tekrar kazanmaya başlamışlardır.

Yaklaşık yarım asır bu sistem için eser üreten yazar ve şairler, sistemi öven bu anlayışla yetişen bireylerin ideal insanlar olduğunu inanmasalar bile, yazmak zorunda kalmışlardır. Ancak 20. yy'ın ikinci yarısından itibaren özellikle 1960 yılı sonrası başlayan “1960 Nesri” olarak ifade edilen değişimle millî duygulara yönelmeye başlamışlardır (Adıgüzel, 2007: 23). Özellikle Stalin'in ölümü sonrasında başlayan ve Sovyetler Birliği'nin dağılması neticesinde daha da hızlanan bu değişimle yeni ve edebî anlamda oldukça başarılı eserler ortaya konulmuştur.

2. MEHDİ HÜSEYN'İN HAYATI VE ESERLERİ

2.1. Hayatı

Mehdi Hüseyn, 22 Mart 1909 tarihinde Azerbaycan'ın batısında bulunan ve bazı yetenekli şair, bilim adamı ve ozanlarının vatanı olan Kazak şehrindeki Şıxlı Köyü'nde öğretmen bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Mehdi Hüseyn'in ait olduğu Hüseynovlar Sülalesi, yüksek medeniyete sahip bilge bir sülale olarak tanınır. Eğitime büyük önem veren bu sülalenin en önemli temsilcisi Mehdi Hüseyn'in babası olan Ali Hüseynov'dur. Ali Hüseynov, Gürcistan'da bulunan ve Azerbaycan Edebiyatı'na katkısı olan pek çok yazar ve şairin yetiştirildiği öğretmen okulu olan Qori Semineryası'nda eğitim almış ünlü bir öğretmendir (Babayev, 2013: 3-5).

Ali Hüseynov, 1897 yılında Qori Semineryası'nın hazırlık sınıfına girmiş ve 1905 yılında okulunu bitirmiştir. İlk olarak Çarlık Rusya'nın Amasiya Bölgesi'nde öğretmen olarak görev yapmıştır. 1918 yılında Qori Semineryası kapatılmıştır. Seminerya kapatıldıktan sonra Azerbaycan şubesi Kazak'a taşınmıştır. Ali Hüseynov, okulun eğitim-öğretim faaliyetlerinin geliştirilmesi adına oldukça çaba sarf etmiştir. Çalışkan bir öğretmen ve becerikli bir okul müdürü olarak çalışmalarda bulunmuştur. Ömrünün son yıllarını Şıxlı'da bulunan bir ortaokulda öğretmen olarak geçiren Ali Hüseynov, 1940 yılında vefat etmiştir.

Başarılı bir eğitimci olan Ali Hüseynov, Mehdi Hüseyn'in bilge biri olarak yetişmesinde büyük emek sarf etmiştir. Başarılı bir yazar olan Mehdi Hüseyn, babasını daima minnettarlıkla hatırlamaktadır.

Mehdi Hüseyn'in annesi, "Gülalılar" olarak tanınan sülaleden gelmektedir. Hayırseverliği ve mütevazılığı ile tanınan bu sülale, yaşadıkları yerde seçkin bir aile olarak tanınmaktadır. Gülalılar Sülalesi de Mehdi Hüseyn'in yetiştirilmesine ve edebî yaratıcılığına katkı sağlamıştır. Öyle ki; Mehdi Hüseyn, korkusuzca fikirlerini savunabilmesini; kendine güvenini ve güçlü hitabet yeteneğini cesurluğu ile tanınan Gülalılar Sülalesi'ne borçludur (Babayev, 2013: 3).

Okula yedi yaşında Şıxlı İlkokulu'nda başlayan Mehdi Hüseyn, derste öğrendikleri ile yetinmeyerek; okul kütüphanesinde ve babasının kütüphanesinde bulunan kitaplardan istifade etmiştir. Bu sayede dünya klasikleri ile erken yaşta tanışmıştır. Bu durum onda edebiyata merak ve sevgi uyandırmıştır.

1920 yılında, Kazak Pedagoji Meslek Yüksek Okulu'nun hazırlık sınıfında okuyan Mehdi Hüseyin, okulun sosyal meseleleri ile yakından ilgilenmiştir. Bu durum onun sosyal yaşam ve insan ilişkilerinde aktif rol almasını sağlamıştır. Bu sayede de kendini ifade edebilme, olayları ve yaşamları sorgulayabilme yetenekleri gençlik yıllarında büyük oranda gelişmiştir. Mehdi Hüseyin gençlik yıllarında attığı adımlar sayesinde ileri yaşlarda başarılı bir yazar olmuştur.

1925 yılında babasının Eğitim Bakanlığı'nda işe başlaması nedeniyle, Mehdi Hüseyin ailesi ile birlikte Bakü'ye taşınmış ve okulunu Bakü'de bitirmiştir. Bakü'nün edebî ve sosyal imkânları onun edebiyata olan ilgisini daha da arttırmıştır. Mehdi Hüseyin'in Bakü'de devam ettiği yüksekokulun edebiyat öğretmeni, ünlü Azerbaycan yazarı Abdulla Şaik'dir. Mehdi Hüseyin, özgeçmişinde edebiyata olan ilgisinin Abdulla Şaik'in teşviki ile daha da kuvvetlenerek devam etmesini büyük bir minnettarlıkla anmaktadır. Hocasının Mehdi Hüseyin'e olan güveni ve desteği, ileride Mehdi Hüseyin'in seçeceği yolda sağlam yapı taşlarını oluşturmuştur (Babayev, 2013: 3).

Mehdi Hüseyin'in Bakü'de kazandığı edebî çevresi, yazarlığının şekillendirmede büyük rol oynamıştır. O yıllarda, dinî fanatizmi eleştiren ve kadın haklarını savunan çalışmalarda etkin rol oynamıştır. O dönem edebiyatında ana amaç; eskiyi yok etmek, yeni kavramları edebiyata ve topluma kazandırmaktır. Bu temel amaç doğrultusunda, li teratüre yeni başlıklar getirildi. Mehdi Hüseyin'in ve çağdaşlarının gayesi ilerlemek, çağdaşlaşmaya ulaşmaktır (Khalilzadeh, 2016).

Mehdi Hüseyin 1926 yılında, Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nin Eğitim Bilimleri Fakültesi'ni bitirmiştir. Ayrıca 1926 yılında Komünist Parti tarafından kurulan Azerbaycan Proletar Yazarlar Cemiyeti'nin kâtibi seçilmiştir.

Mehdi Hüseyin, yirmi iki yaşında edebî eleştiri konulu makalelerinden derlediği *Edabî Döyüşlər* ve *M.P. Vaqif* isimli kitaplarını yayımlamıştır. 1937- 1938 yılları arasında Moskova'da senaryo kursuna katılmış ve kursu başarı ile tamamlamıştır (Vüsal, 2009: 3).

Mehdi Hüseyin, genç yaşlarda birçok vazifede bulunmuştur. Bunlar arasında Azerbaycan Devlet Radyo Kurumu'nun başkan yardımcılığı görevi, Azerbaycan Film Stüdyosu'nun direktörlüğü, Azerbaycan Komünist Partisi'nin Merkez Birimi'nin tebligat şube müdürlüğü, İnkılap ve Mədəniyyət Dergisi'nin redaktörlüğü ve daha sonra aynı dergi ismini Azerbaycan Dergisi olarak değiştirdiği dönemde de baş redaktörlük görevini, Azerbaycan Sovyet Yazıcılar İttifakı'nın yazıcılığını, Azerbaycan Sovyet Yazıcılar

İttifakı'nda idari heyet başkanlığı görevlerini yerine getirmiş ve SSCB meclisinde ise milletvekili olmuştur(Hüseynova, 2009:7).

Mehdi Hüseyn 10 Mart 1965'te vefat etmiştir ve Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de bulunan devlet büyüklerinin defnedildiği, Fahri Hiyabanı Mezarlığına gömülmüştür. 2009 yılında Mehdi Hüseyn'in doğumunun 100. yılı vesilesiyle Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından anma programı düzenlenmiştir (Khalilzadeh, 2016).

2.2. Edebî Yönü ve Eserleri

Ünlü yazar Mir Celal'in 1959 yılında yayımlanan "Mehdi Hüseyn" isimli makalesinde Mehdi Hüseyn'den, "Mehdi'nin eserleri, otuzlu yıllarda yayımlanmaya ve dikkat çekmeye başlamıştır. Onun hacimce küçük, konu itibariyle önemli, içerikçe zengin hikâyelerinden becerikli bir genç kalem sahibinin sesi gelmekteydi. Tartışma ve sohbetlerde bazen 'Mehdi'nin yazı üslubu klasik yazarlardan kime daha çok benziyor?' sorusu soruluyordu. Ben de: Bu üslup herkesten önce Mehdi'nin kendi orijinal üslubudur derim." şeklinde bahsetmektedir.

Başarılı yazar Mir Celal'in tespitlerinden de hareketle Mehdi Hüseyn'in Azerbaycan Edebiyatı açısından etkili ve kendine özgü üslubu ile lider bir yazar olduğunu çıkarmak doğru olacaktır. Aldığı iyi eğitimler ve okuma aşkı sayesinde Mehdi Hüseyn, oldukça başarılı bir yazar olmuştur. Mehdi Hüseyn, henüz çocukluk yıllarında dahi, kütüphanelerde kitaplarla ve edebiyatla iç içe bir yaşam sürmüştür (Khalilzadeh, 2016).

Edebiyatla yakından ilgili olan bir aileye mensup olması; Mehdi Hüseyn'in 56 yıllık yaşamının 40 yılını edebiyata adanmasını sağlamıştır. Mehdi Hüseyn, özgün yaratıcı özelliklere sahip yetenekli bir yazar, ilkeleri olan objektif bir eleştirmendir. O, eserlerinde dâima dönemin sorunlarına değinmiş ve onlara çözüm bulmaya çalışmıştır. Sovyet rejiminin baskıcı kısıtlamaları doğrultusunda kaleminin yettiği kadar okuyucunun yurtseverlik duygusunu en üst düzeyde tutmaya çalışmıştır. Bazı gerçekleri anlatmak için eserlerinde sık sık tarihî konulara değinmiştir (Khalilzadeh, 2016).

Yazı faaliyetlerine 1920'li yıllarda Rus baskısının yeni yeni kendini hissettirdiği bir ortamda başlayan Mehdi Hüseyn; hikâye, roman, tiyatro, edebiyat tarihi, edebî tenkit gibi birçok alanda yazı kaleme almış ve Azerbaycan Edebiyatı'na birçok eser kazandırmıştır. İlk eserini 1927 yılında kaleme alan Mehdi Hüseyn, dönemin şartları ve aldığı eğitimin de etkisiyle resmî ideolojinin dışına çıkamamış ve sosyalist realizmin ateşli bir savunucusu olmuştur (Seyidov, 1979).

Mehdi Hüseyn ilk eseri *Qoyun Qırxımı* hikâyesidir. Bu hikâye, 1927 yılında Şərqi Qadını Dergisi'nde yayımlanmıştır. Mehdi Hüseyn, edebî yaratıcılığına hikâye türü ile başlamış olsa da onun romancılığından hususî olarak bahsetmek gerekmektedir. Çünkü o, Azerbaycan edebiyatına romanları ile ses getiren ve büyük beğeni toplayan bir yazar olmuştur. Mehdi Hüseyn, edebiyatta yerini yazdığı romanları ile sağlamlaştırmış ve edebî saygınlığına bu alanda kavuşmuştur.

1930-1940 yılları arasında Azerbaycan Edebiyatı'nda nesir alanında yazarlara yön veren romanları arasında *Daşqın, Tərən, Səhər, Abşeron, Qara Daşlar* ve son olarak *Yeraltı Çaylar Dənizə Axır* romanları önemli yer tutmaktadır. Bu eserler yenilikçi döneme girişte atılan ilk adımlar olarak yeni konular ve yeni bakış açıları ile Azerbaycan edebiyatında yer almıştır. Sovyet Rusya'da köylülerin iş birliğine dayalı tarım çiftlikleri olan Kolhoz kuruculuğu, köy hayatı ve sosyal yaşam konularının işlendiği bu romanlar dönemin toplumsal yapısı ile ilgili ipuçları vermektedir.

Şamo, Dirilən Adam, Dünya Qopur, Qəhrəman, Daşqın, Tərən, Səhər romanlarında yenilikçi harekete doğru bir yönelmenin olduğu fark edilmektedir. Bu romanlarda güçlü ve doğru bir kahraman olarak ele alınan “yenilikçi” kişi, ideolojiden güç almaktadır. Bahsi geçen romanlar, siyasi rejimin edebiyat üzerindeki baskısını örneklendiren başarılı romanlar arasında değerlendirilmektedir (Salamoğlu, 2009: 100).

Mehdi Hüseyn; 1933 yılında, ilk büyük hacimli eseri *Daşqın* adlı romanını yayımlamıştır (Babayev, 2013: 3-5). *Daşqın* romanında Azerbaycan-Gürcistan sınırında yapılan kanlı mücadeleler, halkın kendi millî benliğini koruma gayesi ile XI. Kızıl Ordu'nun⁸ sömürge rejimi ile sert karşılaşma sahneleri tasvir edilmiştir. Eserde, geçen yüzyıllarda halkın yaşadığı faciaların sahneleri, millî değerlerini koruma uğruna verdiği mücadeleler ve yaşadıkları uğursuzluğa mahkûm oldukları gerçeği başarılı bir anlatımla ele alınmıştır (Salamoğlu, 2009: 100).

Yazı hayatına romanları ile devam eden Mehdi Hüseyn, hikâye alanında da eserler vermeye devam etmiştir. Bu eserler arasında incelemesi yapılan *Kin* adlı hikâyesi de yer almaktadır. Bu hikâyenin, eserin sonunda belirtilen tarih bilgisine göre 1935 yılında tamamlandığı bilinmektedir. *Kin* hikâyesi edebî kaygılarla yazılmasından ziyâde sosyalist

---

⁸Kızıl Ordu ya da tam adıyla İşçilerin ve Köylülerin Kızıl Ordusu, 1918 - 1946 yılları arasındaki Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin silahlı kuvvetleri. Rus İç Savaşı'nda Bolşeviklerin silahlı kuvvetleriydi ve 1922 yılında Sovyetler Birliği'nin resmî ordusu oldu. Bk. https://www.turkcebilgi.com/sovyet_ordusu Erişim Tarihi: 06.06.2019

realizme uygun mesaj verme gayesindedir. *Kin* hikâyesi için bir vak'a hikâyesi denilebilmektedir. Aynı zamanda Azerbaycan toplumunda köy hayatını anlatan ve toplumsal zihniyet hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlayan bir eserdir. Eser Zaman Esgerli'nin düzenlediği beş ciltten oluşan *Azerbaycan Nesir Antologiyası* adlı kitabın üçüncü cildinde bulunmaktadır. Antolojide on beş yazarın nesir eserlerinden örnekler verilmiştir. *Kin* hikâyesi olay örgüsü bakımından birbirine bağlı olan 20 bölümden oluşmaktadır. Ancak eserin hususî olarak birinci bölümünde kozmik zaman olarak geriye dönüşlerin yapıldığı görülmektedir.

1937 yılında Mehdi Hüseyin, Moskova Devlet Sinema Enstitüsü'nde katıldığı akademik senaryo kursundan mezun olmuştur. Kursta aldığı iyi eğitimi ve kendi yeteneğini harmanlayarak; çağdaş konularda kaleme aldığı *Tərlan* romanı üzerinde çalışmıştır. Edebiyata küçük hikâyelerle başlayan yazarın bu eseri, 1930 yılında yayımlanan *Xavər* ve *Bahar Suları* adlı kitaplarda toplanmıştır. Konularına göre iki bölüme ayrılan bu hikâyelerin ilk bölümünde; eski Azerbaycan köylerinin ağır durumları, toplumda hâkim olan zengin fakir ayrımı, bireylerin kendi kanunlarına göre hukuksuz yaşamaları, ataerkil ilişkiler işlenmiştir. Bu konuların ele alındığı hikâyeleri; *Könül Daftəri*, *Qan İçində*, *Tunel* adlı hikâyeleridir. Diğer bir taraftan da ikinci bölümde, yeni hâkimiyetin kazanılmasından sonra ülkede değişen sosyal durum, insanların düşüncelerinde oluşan değişiklikler ve hayata karşı farklı bir bakış açısı kazanmaları, yeni ve eskinin mücadelesi, halklar arasındaki dostluk, çağdaş hayat tarzı ve yeni aile ilişkileri tasvir edilmektedir. Bu tasvirler ağırlıklı olarak, kitapta yer alan *Xavər*, *Bahar Suları*, *Sevgidən Sonra*, *Qayıtmalı*, *Əlli İki* isimli hikâyelerde okuyucuya sunulmuştur.

Bu hikâyeler, Azerbaycan Edebiyatı'nda dönemin güncel konularını işlemeleri bakımından önemli bir yer tutmalarına rağmen; edebî yönden zayıf hikâyeler olarak değerlendirilmektedir. Bahsi geçen hikâyelerde hem yazarın hem de hikâyelerde yer alan şahısların dilinde, düşünce tarzlarında ve hikâyelerin konularında edebî anlamda başarısızlık hissedilmektedir. Mehdi Hüseyin'in bu hikâyeleri, yazarın ilk kalem tecrübeleri arasında olmaları ve ilerleyen zamanlarda kaleme alacağı başarılı eserlerine bir geçiş dönemi olmaları bakımından önemlidir.

Daşqın'dan sonra Mehdi Hüseyin'in yazdığı ikinci büyük eser *Tərlan* romanıdır. Romanın yazıldığı dönemde yani 1937-1938 yılları arasında, o yıllardaki toplumun tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Köylerde yeni idarî sistem başlamış, ülkenin ekonomik, siyasi hayatında önemli değişiklikler olmuştur.

1937-1938 yılları arasında Moskova'da eğitim alması onun dünya görüşünü olumlu yönde etkilemiştir. Yazar, bu yıllarda hem klasik Rus ve Avrupa hem de Azerbaycan Millî Edebiyatı'nın sanatçıları tarafından kaleme alınan başarılı eserleri derinlemesine inceleme fırsatı bulmuştur. Yazarın bu yıllarda yazdığı, eleştiri makaleleri ve *Tərlan* romanı gösteriyor ki; Mehdi Hüseyn, artık kendine has üslubu, ifade tarzı ve edebî anlamda planları olan yetkin bir yazardır.

Edebiyat alanında zirveye başarılı adımlarla yükselen Mehdi Hüseyn'in yaratıcılığı yalnızca sosyal hayatın tasvirleri ile sınırlı kalmamıştır. Yazar yazdığı eserlerinde tarihi konulara da büyük oranda yer vermiştir. Yazar bu alana yönelmesiyle okuyucular ve eleştirmenlerin dikkatini çekmiştir. Tarihi konularda yazdığı ilk eserlerinden biri olan *Komissar* isimli uzun hikâyesi; aynı mevzuda yazdığı diğer eserlerine oranla daha çok ilgi görmüştür.

Mehdi Hüseyn, yaşadığı dönemdeki çağdaşlarına oranla eğitim seviyesi daha iyi olan başarılı bir yazardır. Aldığı iyi eğitimin yanı sıra, yazarın iyi bir okur olması onun pek çok alanda edebiyata dâhil olabilmelerini sağlamıştır. Bu bağlamda, yazdığı başarılı dram eserleriyle de tanınmıştır.

1938-1944 yılları arasında *Şöhrət*, *Şamil*, *Nizami*, *Cavanşir*, *İntizar* oyunlarını yazmıştır. Bu eserlerin ana konularını; halk ve kahraman, halk ve saray, halk ve hükümdar problemleri oluşturmaktadır. Yazarın bu problemler hakkında ilginç fikirleri ve değiştirilmesi güç olan prensipleri vardır. O, tarihte halk ve kahraman problemini farklı bir bakış açısıyla ele almış ve kendi dünya görüşüyle, sosyal bakış açısına uygun bir şekilde bu problemleri çözmeye çalışmış ve bunda başarılı olmuştur. Yazarın 1938 yılının sonları ve 1939 yılının başlarında yazmış olduğu *Şöhrət* piyesi, *Tərlan* romanının devamı olarak edebî eserleri arasında yer almaktadır.

1940-1941 yılları arasında yazılmış olan *Şamil* dramı, eski Çarlık Rusyası'nın işgalci ordularına karşı yirmi beş yıla yakın mertlikle mücadele etmiş ve kendi özgürlüğünü korumak için büyük bir imparatorluğa karşı cesur bir şekilde karşı koymuş olan Dağıstan halkının millî özgürlük hareketini konu almıştır.

Yazarın savaşın ilk yıllarında yazdığı eserleri arasında ilk olarak *Moskva ve Cəbhə Xatirələri* yer almaktadır. 1942 yılının başlarında Moskova'ya seferler esnasında yazılmış olan *Moskva* adlı deneme yazısında, yazar gördüklerini tarafsız bir gezgin gözüyle değil; gerçek Sovyet sanatçısı bakış açısıyla ele almıştır.

Büyük sanatçının *Fəryad* adlı hikâyesi, Azərbaycan nəsrinde yeni bir dönemin başlangıcı olması bakımından önemlidir. Çağdaşları arasında lider bir konumda olan Mehdi Hüseyn'in edebiyatta attığı her adım Azərbaycan Edebiyatı'nda yeni bir başlangıç olarak nitelendirilebilmektedir. Bu yenilikler yalnızca Mehdi Hüseyn'in yaratıcılığı olarak değerlendirilmemekte; bunlar Azərbaycan Edebiyatı'nın tarihine başarı olarak not edilmektedir. Bu bakımdan *Fəryad* adlı eseri, yazarın manevi duygularını gösterme çabasında yazdığı ve manevi duygularını edebiyata yansıttığı ilk eseridir.

Yazarın yaratıcılığının zirvesinde olduğu dönemde, tarih konulu edebî eserler yazmak; Mehdi Hüseyn'in ne kadar cesur ve düşüncesinin arkasında durabilen güçlü bir karakter olduğunu göstermektedir. Mehdi Hüseyn'in ikinci tarihi dramı *Nizami*'dir. Bu eser, yalnızca Nizami'nin özgeçmişini değil, Azərbaycan halkının o dönemdeki ekonomik ve siyasi durumunu tasvir eden kapsamlı bir tiyatro eseridir. Bu eserin konusu bakımından Azərbaycan Edebiyatı'nda kıymetli bir yeri olmasının yanı sıra, Mehdi Hüseyn'in yaratıcılığında yapı taşları arasındadır.

İkinci Dünya Savaşı'nın en ağır geçtiği 1943 ve 1944 yılları arasında, Mehdi Hüseyn üçüncü tarihi dramı olan *Cavanşir*'i yazmıştır. 1945 yılında piyesini tamamlayan yazar, onu Vətən Uğrunda Dergisi'nde yayımlamıştır. Bu eserde tarihi olayları, çağdaş bakış açısıyla ele alan Mehdi Hüseyn; devrin ruhuna, sosyal taleplerine uygun olarak kahramanlık ve vatanseverlik konusunu vurgulamıştır. Eserin konusunu doğunun cengâverlerinden biri olan ve yedinci yüzyılın başlarında kurulmuş ve 705 yılına kadar faaliyet gösteren Girdiman Devleti'nin hükümdarı Cavanşir'in hayatı ve ona bağlı gelişen tarihi olaylar oluşturmaktadır.

1941-1945 yıllarında Mehdi Hüseyn, tarihi dramlarından başka pek çok hikâye ve deneme yazmıştır. *Nişan Üzüyü, Çiçəklər, Dost, Möcüzə, Qanlı Sular, Satqın* adlı hikâyeleri yazarın bu yıllarda yazdığı kıymetli eserleridir. Yazar aynı yıllar arasında, İlyas Efendiyev'le⁹ birlikte *İntizar* piyesini yazmıştır. 1943 yılında ise *Fətəli Xan* dramı yayımlanmıştır.

1946 yılında Mehdi Hüseyn, *İnqılab ve Mədəniyyət* gazetesinde *Ürək* isimli hikâyesini yayımlamıştır. Bu hikâye, İkinci Dünya Savaşı'nda cephenin arkasında mücadele eden insanların fedakârlıkları, arzuları ve savaş yıllarında karşılaştıkları geçim sıkıntıları hakkında realist bakış açısıyla yazılmış bir eserdir.

---

⁹Azərbaycan Edebiyatı'nın hem Sovyetler Birliğı Dönemi'nde hem de bağımsız Azərbaycan Cumhuriyeti yıllarında en önemli yazarlarındanıdır. Bk. Adıgüzel, S. (2006). İlyas Efendiyev, *Fenomen Yayıncılık*, 1. Baskı.

Uzun yıllar köy hayatından eserler yazan büyük sanatçı, 1947 yılında petrol madeninde çalışanların hayatından bahseden *Abşeron* romanını yazmıştır. Olayların realist bakış açısıyla başarılı tasviri ve edebî zenginliği yönünden bu roman, yalnızca Mehdi Hüseyin'in edebî yaratıcılığında değil; aynı zamanda Azerbaycan Edebiyatı'nda da önemli bir yer kaplamaktadır. Bu eser, yayımlandığı dönemde yazılan eserler arasında realist nesrin galibi olarak görülmüş ve yazarın başarısı teslim edilmiştir. Eser, SSCB Devlet Ödülünü almıştır.

Abşeron romanından sonra, yazar tarihî konuları yeniden ele almaya başlamış ve *Səhər* romanını yazmıştır. Roman özellikle, birbirine zıt olan kuvvetlerin mücadelesinden bahsetmektedir (Babayev, 2013: 3-5). *Səhər* romanında da başkahramanın yolu “yenilikçi” yoldur. *Səhər* romanının başkahramanı olan Bayram, köy yaşamının “çekilmezliğine” dayanamayıp şehre gelir ve yenilik hareketine katılır.

Abşeron romanının *Oyanan Kənd* adlı ikinci bölümünde, Azerbaycan köylerinin problemleri, köy insanının manevi dünyası, Çarlık yönetiminin sömürgeci rejimi, anti millî siyasetten doğan sıkıntılar ve Azerbaycan köylüsünün yaşadığı derin acılar realist bir bakış açısıyla gösterilmektedir.

Mehdi Hüseyin'in, roman yaratıcılığında yeni konular ilk kez *Qara Daşlar* romanında işlenmiştir ve son romanı olan *Yeraltı Çaylar Dənizə Axır* adlı eseri ile bu konuları daha da zenginleştirilmiştir. Azerbaycan edebiyatında *Qara Daşlar* romanının, yazarın 1947 yılında yazdığı *Abşeron* romanının devamı olduğu düşünülmektedir. Bundan dolayı *Qara Daşlar* romanı Mehdi Hüseyin'in nesrinde yeni bir eser olarak değerlendirilmemektedir. Mehdi Hüseyin bu romanda Komünizme doğru hızla ilerlemekte olan Sovyet taraftarlarının, halkın gözünde değeri durmadan yükselen “çalışan insan” karakterini yaratmaya çalışmaktadır.

Mehdi Hüseyin'in *Qara Daşlar* romanını yazmaya başladığı 1954-1958 yılları arasında, diktatör rejimlerin toplumda yarattığı sıkıntılı durumlar bütün netliği ile meydana çıkmıştır. Bu nedenle insanları etkisi altına alan aile, toplum ve manevi ahlâk problemlerinden doğan sıkıntılar da edebiyatın konusu olmuş ve bunlar Dramatizm'in güçlenmesinde önemli rol oynamıştır.

Ellili yılların sonu, altmışlı yılların başında edebiyata yeni konular dâhil olmuştur. Yazarın eserlerinde insanların kişisel problemleri dikkat çekmektedir. Bu dönemde, toplumun sosyal ve siyasi problemleri, ahlakî değerleri ve insanın iç dünyası, daha çok insanların günlük yaşantılarıyla yakın temasta olan konuların yer aldığı edebî eserler kaleme alınmıştır.

Yazarın *Yer Altı aylar Dənizə Axır* romanında, siyasi rejim ve insan; siyasi rejim ve halk ilişkilerinde toplumun karşılaştığı facialar, realist kalemin bütün gücü ile eserin merkezini oluşturmaktadır. Sözü edilen yıllarda, halka insancıl yaklaşma mesajı *Yanar Ürək* ve *Yeraltı aylar Dənizə Axır* adlı romanlarında vurgulandığı kadar dönemin hiçbir romanında hissettirilmemiştir.

Mehdi Hüseyn, *Yer Altı aylar Dənizə Axır* eserinde özellikle insanın iç dünyasını ve onun gerçek yaşantısını yansıtmayı hedeflemiştir. Bu romanda okuyucu, savaşta vatanını korumak için yorgun düşen bir adamın karısı olan Semire Aydın'ın başına gelenleri, onun tuttuğu günlükler aracılığıyla öğrenmektedir. Bu eser, dünya edebiyatında yer alan örnekleri gibi Romantizm türünün Azerbaycan Edebiyatı'nda tanınmasını sağlamıştır. Mehdi Hüseyn, Semire'nin gözyaşlarını ve halkın bu dönemde başına gelen felaketleri ele almıştır. Halkın başına gelen bütün bu felaketlerin sorumlusu olarak, devletin sahibi olan Mollayev işaret edilse bile, realist tasvirle yazılan gerçekler Sovyet siyasi rejiminin insanlık dışı yaklaşımını sebep göstermektedir (Salamoğlu, 2009: 100).

Yazarın, *Yer Altı aylar Dənizə Axır* romandan sonra okuyucular tarafından beğeniyle karşılanan ve büyük bir ivme yakalayan "Alov" piyesi yayımlanmıştır. Piyeste, suç unsurlarına karşı durmadan mücadele eden, kanunları koruyan ve bunun için ölümü göze alan hukukçuların zor ve namuslu hayatları tasvir edilmiştir.

Edebiyatın "Anka Kuşu" ismi ile anılan Mehdi Hüseyn, 1958 yılında *Ədəbiyyat və Sənət Məsələləri* adlı kitabını yayımlamıştır (Babayev, 2013: 3-5).

3. KİN ADLI HİKÂYENİN İNCELEMESİ

3.1. Zihniyet

Tarihî süreç içerisinde toplumların belli dönemlerini ifade etmek için o döneme ait siyasi, sosyal, askerî, dinî, adlî, eğitim durumu, ticari ve ekonomik faaliyetler gibi birçok dönem özelliği eserlerde yansıtılabilmektedir. Bu unsurların yanı sıra yine o dönemi yansıtan zevk, duygu ve anlayışlar genel anlamda “zihniyet” kavramı ile ifade edilmektedir. Eserdeki yapı, tema ve anlatım unsurları da döneme hâkim olan bu zihniyet ile doğrudan bağlantılıdır (Aktaş, 2007: 139).

Sovyetler Birliği, idaresi altında bulunan bütün topraklar üzerinde tam anlamıyla bir hâkimiyet kurma gayesinde olmuştur. Bu gaye ile idari birimlere, kültürel ve sosyal yaşama, siyasi sisteme müdahale etmiş ve üstünlük kurmuştur (Naskali, 1996: 54). Bu süreçler yaşanırken edebiyat bir araç olarak kullanılmaktadır. Özellikle 1917 yılından itibaren varlığını sürdüren Sovyet Edebiyatı, realizmi esas alarak gelişen bir parti edebiyatıdır. Edebiyatta bahsedilen realizme Sosyalist realizim denilmektedir. Sosyalist realizim, dönemde hâkim olan ideoloji ile edebiyat arasında köprü görevi görmektedir. Edebiyat, uygulanan ideolojiye göre şekillenmektedir (Tagızade, 2006: 8).

1920'ye kadar devam eden bu edebî devrede genel olarak edebî eserlerin konuları; sosyal meseleler ve toplumun günlük hayatı olmuştur. Azerbaycanlı eleştirmenlerin ifadesine göre "Azerbaycan köylüsü, çamurlu çizmeleriyle edebiyata dâhil edilmiştir" (Karakaş, 1996: 292). İncelemesi yapılan hikâyede, vaka zamanı olarak 1920'li-1930'lu yıllar, Azerbaycan köy hayatı anlatılmakla birlikte, bu dönem Azerbaycan toplumunun sosyal, siyasi, adlî, dinî, ekonomik vb. açılardan nasıl bir durumda olduğuna dair ip uçları Sovyet Edebiyatı özelliklerine göre ele alınmıştır. Dönemin zihniyetinde baskın olarak edebiyata yansıyan ve *Kin* hikâyesinde ele alınan başlıklar şunlardır:

3.1.1. Yerli Halkı Ruslaştırma- Rus Dili

Eserde anlatılanlar ile dönem gerçekliğinin birbirine uyduğu görülmektedir. Çünkü bu dönem Azerbaycan'ı; bir taraftan Rus, bir taraftan İran işgali altındadır. Olayların geçtiği bölge olan Karakilise, Tiflis, Bakü o dönem için Kuzey Azerbaycan olarak adlandırılmaktadır ve Rusya'nın işgalinde olan bir bölgedir. Eserde köyde bir Rus okulunun açılması, babasının Laçın'ı bu okula kaydettirmesi, burada üç yıl okuması ve yazılan mektupların Rusça yazılıp okunması Rus etkisi altında kaldıklarını göstermektedir. Aynı şekilde dönemin zihniyetine uygun olarak Azerbaycan Türklerini Ruslaştırma, dillerini

Rusçalaştırma politikalarının yürütüldüğü gözlemlenmektedir.

Köye bir Rus okulunun açılması ve eğitim dilinin Rusça olması Türk topluluklarının Rus etkisinde kaldıklarının bir göstergesi olmaktadır. Öyle ki bu okulda eğitim alan kişiler Rusça konuşabilmekte ve yazabilmektedirler. Laçın'ın babasından aldığı mektubun Rusça olması, Laçın'ın bunu okuyup cevap olarak yazdığı mektubu yine Azerbaycan Türkçesiyle değil de Rusça kaleme alması, bu okulların hedefledikleri ortamı elde ettiklerini göstermektedir. Bu durum Azerbaycan toplumunda, Rus hayranı olan yazar ve okur kesiminin oluşmasına neden olmaktadır.

3.1.2. Kadının Durumu- Kadın Erkek Eşitsizliği

Sovyet Edebiyatı'nda, kadının toplumdaki yerine dikkat çekme gayreti vardır. Edebiyatta eski düzende ezilen kadınların yeni dönemde durumunun farklı olacağı ifade edilir (Naskali 1996: 58).

İncelemesi yapılan eserde ön plana çıkan unsurlardan biri de Azerbaycan toplumundaki feodal ataerkil aile yapısıdır. Kadını ikinci sınıf vatandaş görme anlayışının var olduğu eserde görülmektedir. Semed ve ailesi Gülyaz'a evin bir bireyi olmasından öte ona bir hizmetçi gibi davranmaktadırlar. Bu yetmiyormuş gibi Gülyaz, eşi olan Semed tarafından sürekli psikolojik ve fiziksel şiddet gören bir eş profili olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Gülyaz'ın uğradığı fiziksel şiddetler sonrasında annesine gitmesi ve burada annesinin kendisine “Koca kadının ağasıdır, döver de söver de.” şeklinde bir yaklaşımda bulunup onu tekrar kocasının yanına göndermesi de erkek egemen bir toplumun varlığını gözler önüne sermekle birlikte nesiller arasında yaşanan eski yeni çatışmasını vurgulamaktadır.

Her ne kadar hikâyede başka ailelerde “kadına” davranış biçimi verilmemiş olsa da Semed'in davranışları o dönem toplumunun kadına karşı olumsuz ve değersizleştirici bakışını göstermektedir. Bu bakış Sosyalist realizm açısından eleştirilen tavidir. Semed'in tavırları ise hikâyede kötü vasıfları ile yer alan ve Sosyalizme karşı “gerici” olarak nitelendirilecek olan kahramana yaraşır bir davranış olmaktadır.

Hikâyede yer alan aile reisleri, köyün ileri gelenleri ve yetişkin kadın kahramanlar gelenekçi toplumun içinden gelmeleri ve eski dünyaya ait ataerkil terbiye anlayışlarına sahip olmaları nedeniyle yeni neslin düşünce ve davranışlarını ahlak dışı bularak tenkit etmektedir. Bu durum hikâyedeki “yenilikçi” kahramanlara karşı tavır almalarına neden olmaktadır. Eski-yeni çatışması olarak da adlandırmanın mümkün olduğu bu durum, aşk temasından

sonra hikâyede olay örgüsünü şekillendiren en önemli etmendir.

3.1.3. Şehirleşme

Eserde köy halkının yaşadığı ekonomik sıkıntı özellikle vurgulanmaktadır. Babasının Gülyaz'ı koyun ve para karşılığında Semed'le evlendirmesi, Laçın'ın babası Sadık Bey'in, Karakilise'ye gittiklerinde yanında kaldıkları Karapet'in ve Laçın'ın arkadaşı Teymur'un durumu köy halkının neredeyse tamamının maddi anlamda ciddi sıkıntılar yaşadığını göstermektedir. Nitekim eserde Teymur'un durumunun anlatıldığı bölümde geçen "Diğer fakir komşuları gibi onun da eski bir evi vardı." ifadesi bu durumu ortaya koymaktadır.

Diğer fakir komşuları gibi onun da eski bir evi vardı. Hastalar, evin çardağı altında yan yana uyuyorlardı. Teymur hastaları Laçın'a gösterip: 'İlaç falan getirdim ancak bu zavallı çocuklara yiyecek gerekli. Kuru ekmek yiyip, bulanık Kür suyu içince başka ne olsun? Elimden başka bir şey gelmiyor, dün Büyüksesik İstasyonu'na gidip küçük şeyler aldım. Zavallılar biraz yedikten sonra kendilerine geldiler. Azıcık da olsa ayağa kalksalar alıp Bakü'ye götüreceğim, orada hiç olmazsa gözümün önünde olurlar.'" (3-AT.-TT.K.-443)

Laçın'ın babası arpa ekmeğine muhtaç bir adamdı. Sürüde sadece yedi sekiz koyunu vardı. Bu yıl tahılı yanıp harap olduğundan varını yoğunu satıp arpa almıştı. Aç ailede her gün kavga çıkıyordu. (3-AT.-TT.K.-267)

Gün doğmadan gidip akşam geliyorum; yine açım.

Ay balam bizim günümüz itin günü, hiçbir yükseliş yok. Bu yıl arpa ekmeği nedir ki ona muhtaç kaldık. Kendin biliyorsun ki bizim Qarakilise de tahıl ekmek, iğne ile kuyu kazmak gibi bir şeydir. Geçen yıl biraz buğday ekmiştim, patatesim de vardı. Allah vermedi elim boş kaldı. (3-AT.-TT.K – 303)

Köy halkının tarım ve hayvancılıkla uğraştığı görülürken, bunun bir aileyi geçindirmek için yeterli olmadığı vurgulanmaktadır. Bu nedenle de gençlerin bir kısmı şehre çalışmaya gitmektedir. Laçın, sığır çobanlığı yapmasına rağmen obada işleri bittikten sonra şehre ya da köy gençlerinin birçoğunun çalıştığı Allahverdi Bakır Madeni'ne iş aramaya gitmeyi düşünmektedir. Ancak babasıyla kavga etmesi üzerine bu düşüncesini harekete dökmüştür. Arkadaşı Teymur'un tavsiyesi üzerine Bakü'ye gitmiş ve orada işe girmiştir. Şehre giderken fakirlik ve haram lokma üzerine düşünceleri de toplumda dinî ve ahlakî kurallara uygun gelir kazanma kaygısının olduğunu, bununla birlikte köy halkının hırsızlıktan para kazandığını bilmelerine rağmen Semed ve babasına saygı göstermeleri, toplumda gücün karşısında eğilen bireylerin de yer aldığını göstermektedir. Ama Laçın bunlardan olmayacaktır ve şehre gidip parasını helal yoldan kazanacaktır. Bu durum, Laçın'ın örnek bir birey olduğunu gözler önüne sermektedir.

...O, gece vakti aç karnına yatıyor olmasına aldırmayarak: "Ben haram lokmayı ağzıma

almam.” diye bağırdı. Laçın, obadaki en zengin sürü sahiplerinin özellikle de muhtarın yalnız bu yolla zengin olduğunu biliyordu. Hele ki Laçın’ın sevgilisini, zenginliği sayesinde satın almış olan Semed’in, on dört yaşından itibaren at çalıp sattığını herkes biliyordu.”(3-AT.-TT.K – 276)

Laçın ormana girdiğinde kendi hatıralarından sıyrıldı. Çok üşüdüğü için kepeneğine daha sıkı sarıldı. O, sakın sakın düşerek nihayet kendi kendine sordu: “Ben şimdi nereye gideyim? Ben de Emiraslan gibi Semed gibi hırsızlık yapıp zengin olabilir miyim? Ben de onlar gibi hırsızlıkla servet toplasam, bana kim kötü gözle bakar? Hiç kimse! Köyde hırsız Semed’in saygınlığı herkesten fazla değil mi?”

Laçın bu sorulara cevap aradı. En sonunda: “Yok, bu şerefsizliktir. İnsan kendi elinin emeğiyle yaşamalı! Benim babam hacı oğlu Sadık, ömründe hırsızlıkla kazanılan ekmeği yemez ve yedirmezdi. Ben zehir yerim ancak böyle alçaklık yapmam. Farz edelim ki, ben de Semed gibi zengin oldum, servet gücüyle başkasının sevgilisini satın almaya vicdanım izin verir mi?” (3-AT.-TT. K- 277,278)

“Laçın bu mütevazı düşünceler içinde heyecanlandığının farkına varmadan: “Yok yok!” diyerek deli gibi bağırdı. “Benim ekmeğim başkasının gözyaşıyla yoğurulmasını ben kabul edemem. Boşver Semed’in serveti, gücüne ne yapıyorsa yapsın. Ben bunu göze alamam. Hayır, göze alamam!” (3-AT.-TT. K- 279)

“Ancak Gülyaz’ın küçücük de olsa günahı yok. O, beni seviyor. Benden ayrı yaşayamıyor. Babası onu para için, koyun için sattı.” (3-AT.-TT. K- 644)

Eserde dönemin sosyal hayatını yansıtan unsurlardan biri de “göçebe kültürü”dür. Türklerin Orta Asya’dan kalma bir özelliği olan göçebe yaşam tarzının Azerbaycan toplumunda devam ettiği görülmektedir. Hikâyedeki olaylarda oba denilen ve insanların çadırlarda yaşadığı; yayla niteliğinde olan dağlık arazide başlamaktadır. Oba halkı bir taraftan hayvanları otlatırken, diğer taraftan günü geldiğinde toplu olarak koyun sağma etkinliği yapmaktadır.

“Akşamüstü hayvanlar ahıra girdiğinde Gülyaz’ın kocası ovadan döndü.” (3-AT.-TT. K- 222)

“Ancak çok yakında hayvanların buradaki sürüden ayrılıp başka bir obaya gitmesi gerektiğini düşündü.” (3-AT.-TT. K- 244)

“Hayvanların arkasından zıplayarak oynaya oynaya giden küçük çocuklar hayvan sürüsünü uçuruma doğru uzanan yola döndürdüler. O sırada Qarakilise tarafından hızla bu tarafa uçuşan sis, yolun üstünü kapladı. Göz gözü görmez oldu.” (3-AT.-TT. K- 133)

“Yalnızca uzak yaylaklardan koyun, oğlak, etlik mal satmak için gelen köylüler, bir de onlarla alışverişe dalmış kasaplar gözüküyordu. Karapet’le Laçın pazara geldiğinde, bazı tanıdık köylüleri görüp selamlaştılar. Laçın onlardan hemen uzaklaştı. Karapet küçük

adımlarıyla onu izledi.” (3-AT.-TT. K- 319)

“Obada koyun sağmaya başlıyorlardı. Kızlar ve gelinler tabakları, kazanları, bakır kapları getirip sağılan yere koyuyor; kendileri ise bir köşede duruyorlardı. Koyun sağan insanlar, çember kurup otururken; Semed de gelip hep oturduğu yere geçti.” (3-AT.-TT. K- 355-356)

Bunların dışında eserde, günümüz Azerbaycan’ına kıyasla, 1920’li yıllarda Azerbaycan toplumunda gelir düzeyinin oldukça düşük olduğu saptanmaktadır. Eserde şehir hayatı tam olarak vurgulanmasa da köy halkının çiftçilik ve hayvancılıkla uğraştıkları görülmektedir. Köylüler, hayvanlarını ve hayvansal ürünlerini satmak için Karakilise’ye gitmektedirler ve alışveriş takas yoluyla yapılmaktadır. Nitekim Laçın sırtındaki kepeneği¹⁰ almak için karşılığında bir oğlak vermiştir. Kepeneği tekrar satmak istediğinde ise on beş altın manata¹¹ satmıştır. Bu da gösteriyor ki, bu dönemde alışverişler Azerbaycan parası olan manatla yapılabildiği gibi takas yoluyla da yapılabilmektedir.

Hikâyede olayların geçtiği oba, ova, Karakilise, Tiflis, Bakü gibi mekânlarda sadece Azerbaycan Türkleri yaşamamaktadır. Civar köylerde Ermeni köylerinin olduğu belirtilirken, şehir merkezlerinde Ermeni ve Azerbaycan Türkleri’nin iç içe yaşadıkları, birbirleriyle evlilik yaptıkları görülmektedir. Bu anlamda Azerbaycan toplumunun kozmopolit bir yapıda olduğu ve toplumda etnik kimlik olarak Ermeniler ve Azerbaycan Türkleri’nin birlikte yaşadıkları görülmektedir. Günümüzdeki sorunların o dönemde yaşanmadığı veya en azından eserde yansıtılmadığı görülürken, Karapet’in eşinin Ermeni olması, çevre köylerden bazılarının Ermeni köyü olması, esnaf arasında Ermeni tüccarların bulunması iki toplum arasında ayrışmanın olmadığını da göstermektedir.

“...(Gülyaz) düğünlere gider ve yanaklarını şişirip zurnayla “Ceyrani” havasını çalan Ermeni çalgıcıların karşısında maharetle oynardı.” (3-AT.-TT. K- 546)

“Dağdan bayağı ileride komşu Ermeni köyüne uzanan sarı araba yolu ve güneşin ışığı düştüğü anda altın gibi parıldaayan yalçın kayalar gözüküyordu.” (3-AT.-TT. K- 97)

“Bunu söyleyip Laçın da sessizliğe daldı. Küçük odaya sessizlik çöktü. Kaynayan semaverin sesi aniden kesildi. Yalnızca birkaç dakikadan sonra Karapet’in karısı kocasına

¹⁰ Keçeden yapılmış kolsuz ve uzun çoban elbisesi. Bk. Doğan, M. (1986). Büyük Türkçe Sözlük, 4. Baskı, s.627, Ankara.

¹¹Azerbaycan ve Türkmenistan para birimi. Bk.<http://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 06.06.2019

Ermenice bir şeyler söyledi, gülümsedi. Ama Karapet onun sözlerini duymamazlıktan geldi.” (3-AT.-TT. K- 305)

“Karapet, aksayarak yürüyen kısa boylu şişman bir Ermeni’yi yolda durdurup selam verdi. Kepeneği ona satmak istedi. Ancak Ermeni serçe parmağıyla kulağının içini temizleyerek kafasını salladı, hemen Karapet’ten uzaklaşıp gitti.” (3-AT.-TT. K- 342)

3.1.4. Halk İnançlarına Eleştiri

Sovyet edebiyatının başlıca kıstaslarından biri halk inançlarına karşı eleştirmek ve onların yerine ideolojinin esaslarını halka benimsetmek olmuştur (Dilek, 2011:56). Lenin’in başlattığı din düşmanlığı İslam dini ile bütün yerel inanç sistemlerinin de karşısında olmuştur. Stalin ise ateist bir gençlik yetiştirmeyi amaçlamıştır. Lenin ve Stalin’in din konusundaki düşüncelerinin yer aldığı aşağıdaki bilgiler bizlere ortaya çıkarılma istenen yeni din görüşünün bilimsellikten yana olan bir ateizm olduğunu açıkça göstermektedir (Okumuş, 2018:42):

“Sovyet modelinin başarısı bakımından önemli olan din sorunu konusunda bütün dinî topluluklar hedef alınmakla birlikte sahip oldukları nüfus itibarıyla en önemli iki hedef kitle, İslam ve Rus Ortodoks Kilisesi olmuştur. Sovyet ideolojisi, toplumsal planda çok etkili olan dine karşı çıkarken onun yerine adeta kendi dinini de alternatif olarak sunmaktadır. Örneğin dinî kurum ve kuralları, dinî eğitimi, dinî bayramları yasaklarken onun yerine ateizmin kurumlarını, kurallarını, propagandasını ve bayramlarını koymaktadır. Lenin’in, Stalin’in yazdıkları adeta dinî kutsal metinler düzeyinde sunulmakta, Lenin’in ölünce mumyalanmış bedeni adeta din ulularının ziyaretgâhı halini almaktadır. Halk kitlelerinin eğitimi için Ateizm kitaplıkları, Kızıl çayhaneler kurulması, eğitim kurumlarında ateizm dersleri konulması, ziyaretgâhların ve ibadethanelerin kapatılarak başka amaçlarla kullanılması, Militan Ateistler Birliği vb. ateizmi yaymak amacıyla sayısız toplantılar düzenleyen örgütlenmelerin ortaya çıkması hep bu ateizm programının bir sonucudur” (Yaman, 2008: 482).

“Toplum dinden soğutma ve halkı dinî örgütlenmenin önüne geçme amacıyla yapılan çalışmalarının başlangıcı olarak camiler kapatılmaya başlanmıştır” (Akman, 2008:269-275). “Kapatılan camilerin bir kısmı yıkılmış ve Kur’an-ı Kerimlerin yanında diğer dinî kitaplar imha edilmiştir” (Musayev, 2010: 11).

İncelemesi yapılan *Kin* hikâyesinde ise namaz kılmak, şükretmek, hayvanı keserken kibleye döndürmek, dua etmek ve helal-haram gibi İslam dinine özgü kavramlar yer almaktadır. Bahsedilen İslami kaygıları taşıyan ve eylemleri gerçekleştiren kahramanlar, Sovyet ideolojisine karşıt grubu oluşturan ve Çarlık yönetiminin temsilcisi olan kahramanlardır. Esede bu konuların yer almasının nedeni eski yaşantıyı, dinî değerleri ve halk geleneklerini gerici olarak sunmaktır. Özellikle kahramanların insani değerleri geri

planda tutarak yalnızca dinî yaşantılarını ön planda tutmaları okuyucu zihninde olumsuz bir tablo çizmektedir. Bu durum sayesinde Sovyet ideolojisinin yaratmak istediği insan profili oluşmaktadır.

Sadık Bey'in oğlundan gelen mektubu köydeki Rus okulunda görevli olan öğretmene okutması ve sonrasındaki öğretmenin "hoca" vurgusu, komünizmin dine ve dinî değerlere olan bakışına bir gönderme olarak algılanabilir. Sosyalist realizmde yer alan Rusların, Rusça bilen ve Rusça eğitim alan kişilerin üstün olarak nitelendirilmesi durumu incelemesi yapılan eserde de karşımıza çıkmaktadır. Sovyet Edebiyatında bu kişiler genellikle kolhozda görev alan genç kesim veya köyde öğretmenlik yapan kişiler arasından seçilmektedir. Benzer durumlar *Kin* hikâyesinde de görülmektedir.

"Sadık Bey, onları yakalamaya çalışsa da bir şey yapamadı. Geri dönüp heybesini boşaltıp karşısında serdi. Sabah namazını kıldı. O, dua edip gökyüzüne bakarken; orman üzerindeki havanın temizliğine çok da dikkat etmedi. O anda gökyüzü sonsuz bir denize benziyordu. Uzaklardan başı karlı sıra dağlar gözüktüyordu." (3-AT.-TT. K-532)

"Sadık Bey, kazılmış ahırın arkasındaki yeşilliği otlayan oğlağı çekip getirdi ve yatırıp yüzünü kibleye doğru döndürdü." (3-AT.-TT. K- 524)

" 'Benim yazdığım mektubun böyle de cevabı olur.' diye gülümsedi. Sonra konuşmaya devam etti; bundan sonra hocaya değil bana yazdırırsın. Tamam mı?" (3-AT.-TT. K- 513-514)

Toplumdaki dinî argümanlardan biri de günümüz Türk toplumunda da görülen mübarek zatın ziyaret edilmesidir. Eserdeki geriye dönüşlerden birinde köydeki gelin ve kızların dağdaki bir piri ziyarete gittiklerinden bahsedilmektedir. Yiyecek ve içeceklerin de beraberlerinde götürüldüğü görülürken, bunlarla orada bir piknik mi yapacakları yoksa bir dinî etkinlik olarak oraya gelenlere mi dağıtılacağı eserde belirtilmemektedir. Ancak hangi niyetle olursa olsun, mübarek kabul edilen bir kişinin mezarının, bir ziyaret yeri olarak toplumda kabul gördüğü anlaşılmaktadır.

Eserdeki baskın unsurlardan biride köydeki fitne ve dedikodu hadisesidir. Başka insanların hayatı hakkında konuşmak, insanlar arasında fitne çıkarmak da köydeki olumsuz davranışlar arasındadır. Gülperi Kadın'ın Laçın ve Gülyaz'ın buluşmalarını gördükten sonra Sadık Bey'e söylemesi olayın sorunsuz bir şekilde kapanması için yeterli olacakken; o, bununla yetinmemiş Semed'e de söylemiş ve devamında da bu durum Sadık Bey ve Semed'in ölümüyle sonuçlanmıştır. İnsanların sonucunu düşünmeden gördüğü veya duyduğu her şeyi başkalarına aktarması özellikle köy ortamında olumsuz sonuçlar

doğurabilmektedir. Fitne çıkarma ve dedikodu hadiselerinin sosyalist realizme göre gerici olarak nitelendirilen şahısların üzerinden verilmesinin nedeni o karakterlerin olumsuz vasıflarını ön plana çıkarmaktır. İncelemesi yapılan eserde bu amaç doğrultusunda sisteme karşı olarak nitelendirilecek kişilerde gözlemlenen haksızlık yapmak, insanların arasını bozmak ve dedikodu yapmak gibi davranışlar konu edilmiş ve bu yolla okuyucuya mesaj verilmek istenmiştir. Burada eski zihniyeti savunan kişilere karşı bir eleştiri söz konusudur ve onların toplumun düzenini bozan, uyumsuz karakter özellikleri okuyucuya sunulmuştur.

“...çeşmeden gelen elinde güğüm olan ihtiyar bir kadın Sadık Bey’in karşısına çıkıp onu yolundan çevirdi. ‘A Sadık oğluna öğüt ver, ona söylenen yerde düzgün dursun. Sonra aniden Allah göstermesin ne olur ne olmaz.’ dedi...” (3-AT.-TT. K- 5-6)

“Gülperi Kadın, peçesinin açılıp yere düştüğünü farketmedi. Sesinin tonu değişti:

-Oğlun Laçın, muhtarın gelinini yanlış yola sokmuş. Dün kendi gözlerimle gördüm, dedi.” (3-AT.-TT. K- 134)

3.1.5. Çarlık Yönetimi Eleştirisi

Eserde insanların güvenliğini sağlayacak ne askerî ne adlî bir yapının varlığından söz edilmemekle birlikte, ciddi bir güvenlik zafiyetinin olduğu da görülmektedir. Bu durum Çarlık yönetiminde toplumun yaşadığı devlet sistemindeki aksaklıklara örnek olarak eserde yer almasının yanı sıra, olay örgüsünde bu sayede Çarlık yönetimi eleştirisi yapılmaktadır. Hikâyede eşkıyalar dağlarda gezebilmekte, yol kesebilmektedir. Laçın’ın ormandan geçerken eşkıya saldırılarından korkması bunu göstermektedir.

Aynı şekilde Semed’in, Laçın’ın babası Sadık Bey’i öldürmesine rağmen; hakkında herhangi bir adlî işlemin yapılmaması, kimsenin olayın peşine düşmemesi, Laçın’ın herhangi bir yere şikâyetle bulunmaması toplumdaki güvenlik zafiyetini göstermektedir.

Bu dönem toplumdaki önemli aksaklıklardan biri de tefeciliktir. Maddi anlamda sıkıntıya düşen kişilerin gidip tefecilerden para aldığı görülmektedir ki, Sadık Bey atının ölmesi ve Laçın’ın at alması için para göndereceğini söylemesi üzerine, para gelene kadar beklememiş ve hemen gidip bir at almak için tefeciden para almıştır.

Yazarın ilk dönem eserlerinden biri olan *Kin* adlı hikâyesi, içerisinde barındırdığı tüm bu toplumsal özelliklerle yazıldığı dönemin köy hayatını, sosyal yaşantısını, ticarî faaliyetlerini, köylünün geçim durumlarını, dinî yaşantılarını, karşılaştıkları toplumsal aksaklıkları olay örgüsü ve şahıs kadrosu üzerinden vurgulamaktadır. Bu çerçevede eserin

yazıldığı dönem Azerbaycan toplumunun temel toplumsal özelliklerini yansıttığı söylenebilir.

3.2. Yapı Unsurları

3.2.1. Olay Örgüsü

Anlatmaya bağlı edebî metinlerin temel unsurunu oluşturan olay örgüsü, diğer yapı unsurları olan kişi, zaman ve mekân unsurlarının da vücut bulmasını sağlamaktadır. Metinde anlatılmak istenen olay veya olayların, sıralanışı ve düzenlenişi zincirleme bir şekilde birbiriyle iç içe geçmiş durumdadır. Olaylar arasındaki bu bağlantı hayatın doğal akışı içerisinde birbirini takip eden olaylar şeklinde olabileceği gibi şahıs kadroları arasındaki çatışmalar üzerine de kurgulanabilmektedir (Çetin, 2012: 187).

20 bölümden oluşan bu hikâyeye, aslında çocukluk aşkı olan fakat hayatın farklı yönlere sürüklediği Gülyaz ile Laçın arasındaki yasak aşkı konu almaktadır. Ailesinin isteği üzerine hiç sevmediği Samed ile evlenen Gülyaz, bu evlilikten istediğini bulamaz ve aradığı huzuru Laçın ile yapmış olduğu gizli buluşmalarda bulur. Bu buluşmalardan birini köyün ihtiyar kadınlarından biri olan Gülperi Kadın'ın görmesi, yaşanacak çatışmaların başlamasına sebep olmaktadır.

Gülperi Kadın'ın gördüklerini önce Laçın'ın babasına ardından da Gülyaz'ın kocası Samed'e söylemesi hikâyedeki ilk düğümü oluşturmaktadır. Bu olayla başlayan hikâyeye, Gülyaz ve Laçın arasındaki yasak aşk ve bu iki karakterin Samed ile olan çatışmaları üzerine kurgulanmış ve bu süreçte yaşananlarla şekillenmiştir.

Hikâyenin olay örgüsü bu üç karakterin birbirlerine olan duyguları doğrultusunda şekillenmiştir. Hikâyenin ana karakterleri olan Gülyaz ve Laçın arasında evrensel bir duygu olan aşk yaşanırken, bu iki karakterin Samed'le yaşamış oldukları çatışmalar hikâyenin kurgusunu tamamlamaktadır. Buna göre yaşananlar doğrultusunda Laçın, Gülyaz'a karşı derin bir aşk beslerken; Samed'e karşıda haksız kazançlarla zengin olmasının yanı sıra sevdiği kıza sahip olması nedeniyle bir kin beslemekte ve özellikle Samed Laçın'ın babasını öldürdükten sonra bu duygular yerini derin bir nefrete ve intikama bırakmaktadır.

Hikâyenin diğer ana karakteri olan Gülyaz ise Laçın'a karşı aynı duyguları beslemekte yani ona karşı büyük bir aşk duymaktadır. Samed'i ise başlangıçta sadece resmî bir eş olarak kabul edip yetiştirildiği gelenek ve görenekler doğrultusunda Samed'e saygı göstermeye çalışmış ama karşılaştığı kötülükler ve Laçın'a duyduğu bitmeyen aşkı nedeniyle Samed'in ölmesini isteyecek kadar büyük bir nefret duymuştur.

Semed'in duygularında ise yaşanan süreçte değişmeler olduğu görölmektedir. Eşi olan Gülyaz'a karşı ne hissettiği eserde tam olarak verilmemekle birlikte, Gülperi Kadın'dan yaşananları öğrendiğinde çok büyük bir tepki vermemiş; sadece boşanmak istemiştir. Ancak anne ve babasının telkinleri sonrasında köyde küçük duruma düşeceğini düşünerek bu fikrinden vazgeçmiştir. Eşinin Laçın'ı sevmesi nedeniyle Laçın'a karşı bir kıskançlık duymuş olsa da bunu belli etmemiş, daha çok yöresel gelenekler doğrultusunda namusunun kirletildiğini düşünerek ondan intikam almayı hayal etmiştir. Her ne kadar Laçın'ı öldürmek istese de onu bulamayınca hiçbir suçu olmayan babasını öldürmüştür.

Hikâyenin ana karakteri olan ve olaylar zincirini oluşturan bu üç karakter arasındaki çatışmalar Sadık Bey'in atıyla Karakilise'den obaya geldiği sahneyle başlamakta ve şu şekilde devam etmektedir;

Sadık Bey, obaya geldiğinde elinde güğümle çeşmeden gelen Gülperi Kadın'ı görür. Kadın, Sadık Bey'in karşısına çıkar ve Laçın 'ı babasına şikâyet eder. Laçın'ın muhtarın gelini olan Gülyaz ile yanlış bir ilişki içinde olduğunu, onları patikada birlikte gördüğünü ve bu durum duyulursa aileler arasındaki husumetin ölümle sonuçlanabileceğini söyler. Sadık Bey, Gülperi Kadın'ın söylediklerine pek inanmak istemese de oğlunun delikanlılık çağında olması ve Gülyaz'ın da köyde biraz garip huylu olarak bilinmesinden dolayı haberin doğru olabileceğini düşünür ve çok üzülür. Bu düşüncelerle obasına kadar gelir.

Laçın ile Gülyaz arasında yaşananlar aslında çocukluk yıllarına dayanmaktadır. Laçın yedi yaşındayken oldukça çevik, atik ve güçlü bir çocuktur. Arkadaş grubuna liderlik yapmaktadır. Gidecekleri yerlere, oynayacakları oyunlara hep Laçın karar vermektedir. Kız ve erkeklerden oluşan geniş bir arkadaş gurubu vardır. Kızlar dâhil bu gruptaki herkesle şakalaşmakta, gerekirse onları dövmektedir. Ancak kızlardan Gülyaz'a bakışı farklıdır. Ona hiç dokunmamakta ve onu rahatsız eden erkekleri de dövmektedir. Yağmur sonrası her tarafı bahar kokularının sardığı ve çiçeklerin kapladığı bir gün kalabalık bir grupta yemlik toplamaya giderler.

Uzun bir yürüyüş sonrası bol bol yemlik bulunan yere gelirler. Herkes yemlik toplamaya başlar. Laçın ile Gülyaz bir lale görürler. Gülyaz da Laçın da lalenin kendisinin olduğunu söyler ve aralarında tatlı bir kavga çıkar. Laçın zorla Gülyaz'dan laleyi alır. Zafer kazanmış bir komutan edasıyla ayağa kalkar ve laleyi havaya kaldırır. Sonrasında hiçbir şey olmamış gibi tepeye kadar yarışır. Aslında Laçın'ın Gülyaz'a olan ilgisi o dönemden başlamıştır.

Köyde Rus okulu açıldıktan sonra babası Laçın'ı okula yazdırır. Bu nedenle arkadaşlarından özellikle de Gülyaz'dan uzak kalır. Öğretmenlerin takdirini kazanan becerikli, zeki bir öğrenci olur. Üç yıl okuduktan sonra köy öğretmeni, öğretmen okulu olan Qori Seminariya'sına yazdırmak için Laçın'ı şehre götürür ancak yer kalmadığından onu almazlar. Öğretmen Laçın'ın Qori Seminariya'sına seneye gidebileceğini söylemesine rağmen babası çok sinirlenir ve Laçın'ı okuldan alıp hayvan otlatmaya yollar. O, birkaç kez kaçıp okula gider fakat onu yakalayan babası değnekle döverek cezalandırır ve bu davranışından vazgeçirir.

Laçın on yedi yaşına geldiğinde Gülyaz'a olan ilgisi daha da artar. Ancak Gülyaz'ın ailesiye aynı obada yaşadıklarından dolayı ona yaklaştığında obada büyük bir dedikodu başlayacağını bilmekte, bu nedenle ona pek yaklaşmamaktadır.

Bir gün Gülyaz da dâhil obadaki gelinler ve kızlar Maymak Dağı'nın başındaki pire gitmek için yola çıkarlar. Laçın ise büyük bir mal sürüsüne çobanlık yapmaktadır. Kızları görünce onların yanına gelir ve Gülyaz'dan yiyecek bir şeyler ister. Gülyaz'ın pişirmiş olduğu *feseliyi*¹² bir taşın üzerinde oturup yer. Diğerleri uzaklaşır. Laçın ve Gülyaz ise arkadan beraber yürüyerek köy ahalisine doğru giderler. Çocukluk yıllarından beri ilk kez bu kadar samimi ve yakındırlar. Bir süre konuşurlar, söylemeseler de birbirlerini sevdiklerini anlarlar.

Laçın, gerçekten de Gülperi'nin Sadık Bey'e göstermiş olduğu o eğri büğrü patikanın aşağısında Gülyaz ile hemen her gün buluşmaktadır. İsterlerse kaçabileceklerdir ancak ikisi de bu mevzuyu açmamaktadır. Çünkü böyle yaparlarsa aileler arasında husumet girecektir. Bir arada olmasalar da her gün birbirlerini görmeleri şimdilik onlara yetmektedir.

Buluştukları yere genelde Gülyaz erken gelirken bir gün Laçın daha erken gelmiştir. Bir süre bekler ancak Gülyaz gelmez. Laçın, Gülyaz'ın uzun zamandır obada olmayan kocasının gelmiş olabileceğini veya ev işlerine dalıp gelmeyi unuttuğunu düşünür biraz daha bekler ama gelen olmaz. Tam ayrılacakken babasının ve Gülperi Kadın'ın geldiğini görür. Babası Laçın'ı bir süre sorguya çektikten sonra elindeki kızılılık sopasıyla küfürler ederek Laçın'a vurmaya başlar. Laçın niye dayak yediğini kavrayamaz ama bir ara Gülperi Kadın'ın

---

¹²Mayalanmış hamurun yufka şeklinde açılarak sac üzerinde pişirilmesiyle elde edilen bazlama türü. Bk. <http://www.karskulturturizm.gov.tr/yazdir?502F76D5550757731E3FECE18B77BB55> Erişim Tarihi: 06.06.2019

onları gördüğünü ve muhtemelen babasına söylediğini, babasının da bu yüzden kendisini dövdüğünü anlar.

Gülyaz'ın kocası Semed, ovadan döndüğünde Gülperi Kadın yaşananları ona da anlatır. Üstü kapalı bir şekilde, karısı Gülyaz'a dikkat etmesini söyler. Semed, Gülperi Kadın'ın karısının kötü yola düşmüş olabileceğini ima ettiğini düşünür ve çok sinirlenir. Çadırına gelir ve annesine Gülperi Kadın'ın söylediklerini anlatır ancak annesi gelinini sevmektedir ve bu durumu yatıştırmak ister. Kadına inanmamasını, ortalığı karıştırmak için böyle söylediğini, her söylenene inanıp da evliliğini bozmamasını söyler.

Semed, annesinin konuşmaları karşısında biraz yumuşar. Birbirinden farklı bu iki düşünce arasında kalır ve kimseye bir şey söylememeye karar verir. "Bu durumda artık buradaki hayvanları ayırıp başka bir obaya gitmek gerekir." diye düşünür. Bu arada Berzan Köyüne gitmiş olan muhtar babası geri döner. Bir süre havadan sudan konuşurlar ve sonrasında konuyu obadan ayrılma düşüncesine getirir. Babası böyle durduk yere ayrılmanın insanlar tarafından yanlış anlaşılacağını, bu nedenle bir bahaneleri olması gerektiğini söyler. Bu arada Gülyaz da onların yanına gelir. Semed, duyduklarının hesabını sormasa da Gülyaz'a ilgi göstermez. Çok yorgun olduğunu söyler ve yatar. Gülyaz aslında Semed'den nefret etmektedir. Onu kocası olarak sevmeye çalışmış ama başaramamıştır.

Laçın, ailesinin fakirliği nedeniyle sonbaharda şehre ya da Allahverdi Bakır Madeni'ne iş aramaya gidecektir. Ancak babasından yediği dayağa çok içerler ve babasına küsüp o gece Karakilise'ye doğru yola çıkar. Ancak aklında hep Gülyaz vardır. Hava ağarırken Karakilise'ye gelir. Burada babasının eski dostu olan Karapet'i bulur. Ona ovaya çalışmaya gideceğini ancak parası olmadığını ve bilet alabilmek için kepeneğini satmak istediğini söyler. Karapet'ten yardım ister. Birlikte pazara giderler önce gara gidip Tiflis trenin akşama doğru geleceğini öğrenirler. Geri dönüşte kepeneği bir tüccara on beş manata satarlar.

Obada koyun sağma günüdür. Bütün kızlar tabakları, kazanları getirmiş koyunların sağılmasını beklemektedirler. Onların arasında Semed de vardır. Ancak Semed oldukça sinirlidir çünkü Laçın'ın kaçtığını öğrenmiştir. İçinden sürekli ona küfür etmektedir. Onu bulacak ve gününü gösterecektir. Annesi ve babasının ikna etmesi üzerine Gülyaz'ı boşamaktan vazgeçmiştir. Bu arada köylülerden birinin kendi koyunlarından birini sağdığını görür ve çok sinirlenir. Obadan ayrılmak için aradığı fırsatı bulmuştur. Köylüye bağırıp çağırır ve kavga çıkartır. Her ne kadar ortamı yatıştırmaya çalışsalar da kimseyi dinlemez. Önceden planladığı gibi sürüsünü bu obadan ayıracağını başka obaya götüreceğini söyler.

Sadık Bey ve eşi, Laçın'ın gitmesine çok üzölmüşlerdir. Sadık Bey, yaptıklarından pişmanlık duyar. Laçın'ın annesi akşama kadar ağlamakta ve eşine sitem etmektedir. Bu arada Sadık Bey'in kardeşi gelir. Laçın'ın durumuna üzöldüğünü, Semed'in obadan ayrıldığını ve kendilerine zarar verebileceğini, bu nedenle de tüfek ve mermi bulundurmaları gerektiğini söyler. Ancak Sadık Bey'in satacak herhangi bir şeyi yoktur ve kardeşinden yardım ister. Birlikte tüfek ve mermi almaya karar verirler. Sadık Bey, atına biner ve tüfek almak için Karakilise'ye doğru yola çıkar.

Laçın, birkaç korumadan başka kimsenin olmadığı bir zamanda köye gelir. Ev eşyalarının saklandığı ahıra girmek ister ancak bir sürü pire üzerine atlar. Hava çok sıcaktır ve oldukça yorulmuştur. Toprağa uzanıp biraz dinlenmek ister. Bu esnada yan komşularının oğlu Teymur'un seslendiğini duyar. Teymur, Bakü'den yeni gelmiş; çocukları hasta olduğu için onlara ilaç getirmiştir. İyileştikleri zaman onları da Bakü'ye götürecektir.

Laçın da Teymur'a kendi başından geçenleri anlatır ve iş aradığını söyler. Teymur kendisiyle Bakü'ye gelebileceğini, orada iş bulabileceğini söyler. Laçın çok sevinir ve birkaç gün sonra birlikte Bakü'ye doğru yola çıkarlar. Şehre vardığında birkaç yere iş için başvurur, sonrasında da Teymur'un çalıştığı madende işe kabul edilir.

İki ay geçmiştir ve Laçın babasından bir mektup alır. Mektupta çok zor durumda oldukları, onu çok özledikleri, tahıllarının kalmadığı, her şeylerini satıp da tahıla verecekleri, tek ümitlerinin Laçın olduğu yazıyordu. Laçın bu duruma çok üzölür. Cevap olarak bir mektup da o yazar. Maden işine girdiğini, aslında köye dönmek istediğini fakat para biriktirmesi gerektiğini, kendilerine biraz para göndereceğini, o paradan at almalarını söyler ve Semed'den korkmamalarını tembih ederek mektubuna son verir. Bu arada Teymur Laçın'ın yanına gelir. Anne ve babasını da buraya getirebileceğini, onlara bir oda ayarlayabileceklerini söyler. Laçın bu habere çok mutlu olur ve Teymur'a sarılır. Birlikte çıkıp oda aramaya başlarlar. Sadık Bey Laçın'ın mektubu üzerine kendinde bir güç bulur ve ertesi gün tefeciden borç para alır. Muğanlı Mahallesi'ndeki at sürüsünden iyi bir tay seçip oğlu gelene kadar onu besleyip eğitmeye karar verir. Bir sabah erkenden kalkıp bu kararını gerçekleştirmek için Muğanlı Pazarı'na doğru yola çıkar.

Laçın gittikten sonra Gülyaz'ın hayatı da oldukça sıkıntılı geçmektedir. Her gün kocasının fiziksel şiddetine uğramakta fakat derdini kimseye anlatamamaktadır. Bir süre kendisine iyi davranan kayınvalidesi de artık ona karşı olmuştur ve o da Gülyaz'ı sürekli azarlamaktadır. Semed her akşam eve geldiğinde tüfeğini yağlamakta ve Gülyaz'a bakarak Laçın'ı öldüreceğinden bahsetmektedir. Gülyaz, Laçın'dan mektup geldiğini öğrendiğinde

çok sevinir. Yüreğinde bir ümit kıvılcımı parlar. Ancak Semed de bunu duymuştur, o günün akşamına Gülyaz'ı ölesiye döver. Gülyaz annesinin evine gider derdini annesine anlatır ve ağlar. Annesi de üzülür fakat boşanamayacağını söyler. Kimseden destek bulamayan Gülyaz evine döner. Sabaha kadar uyuyamaz ve sürekli ağlar.

O gece Semed kimseye haber vermeden hazırlanır. Çünkü Sadık Bey'in Karayazı'ya gideceğini öğrenmiştir. Sabah erkenden kalkıp o da Karayazı'ya gidecek, ormanda SadıkBey'in önünü kesecektir. Gülyaz gece yarısı uyandığında Semed'i göremez ve onun adam öldürmeye gittiğini düşünür.

Semed ile arkadaşı ormanda Sadık Bey'in önünü keserler. Sadık Bey, silahını yanına almadığına çok pişman olur. Semed onu öldürüp ağaca asıp sonra da parçalayarak köpeklere atacağını söyler. Bu dehşete Semed'in arkadaşı itiraz eder. Sadık Bey'in suçsuz olduğunu ve obada itibarlı bir ihtiyar olduğunu, öldürmemeleri gerektiğini söyler. Fakat Semed onu dinlemez, Sadık Bey'i asıp işkence etmeyi düşünür. Semed ipi hazırlarken arkadaşı silahını çekip Sadık Bey'i öldürür. Çünkü en azından ölümünün işkencesiz olmasını ister. Semed, bu hareketinden dolayı arkadaşına çok kızsada daha sonra hançerini çıkartıp cesedi doğramaya başlar. Et ve kemik parçalarını bir yere gömer. Daha sonra da arkadaşına dönüp şimdi de Laçın'ı da öldürmeleri gerektiğini söyler ve birlikte ormanın derinliklerinde gözden kaybolurlar.

Laçın, babasının kötü haberini alır almaz köye gelir. Cesedin bulunamaması onun hüznünü daha da artırır. Köy içerisinde ihtiyar adamın bin türlü eziyetten sonra öldürüldüğü, cesedinin kuyuya atıldığı veya nehre atıldığı gibi söylentiler dolaşmaktadır. Tüfeğini alıp Karayazı Ormanı'na doğru yola çıkar. Sabahtan akşama kadar söylenen yerleri dolaşır fakat Semed'i bulamaz. Cesedi arar fakat ondan da herhangi bir işaret yoktur.

Bir akşam amcasının oğlu ile sohbet ederken dışarıdan ihtiyar bir kadın gelir ve Gülyaz'dan haber getirdiğini, çok zor durumda olduğunu ve Laçın'la kaçmaya razı olduğunu söyler. Laçın, kadınla konuştuktan sonra eve gelir. Sabah annesine Gülyaz'ın hâlâ kendisini sevdiğini, onu öyle bırakamayacağını, birlikte Bakü'ye gideceğini söyler. Annesi itiraz etse de daha sonra razı olmak zorunda kalır.

Evden çıkar ve Gülyaz'la buluşmaya Karayazı Ormanı'na gider. Ormanda nehrin kenarına gelir. Kızlar ve gelinlerle birlikte Gülyaz da oradadır. Bir süre bekler, diğerleri gittikten sonra Gülyaz yanına gelir. Bir süre konuşurlar. Laçın onu Bakü'ye götürmek

istediğini, kabul ederse yarın akşam mezarlıkta kendisini beklemesini söyler. Gülyaz da sevinçle kabul eder.

Bu arada Samed dağdan getirdiği mahsulleri satmak için Tiflis'e gitmiştir. O, eski bir tüccar olan arkadaşının evinde kalıyor ve peynir motallarının¹³, yağ derilerinin satılmasını beklemektedir. Bir gün belinde hançer olan bir oğlan gelir ve Laçın'ın köyde olduğunu ve Gülyaz'la buluştuğunu söyler. Bunun üzerine Samed hemen köye gitmek ister ancak tren sadece sabah vardır. Bu nedenle bir gece daha Tiflis'te kalır. Babasını ve annesini dinleyip Gülyaz'ı boşamadığı için de kendisine kızar. Bu sefer ikisini de öldürecekler.

Laçın ise Bakü'ye gitmek için hazırlıklara başlamıştır. İki tekerlekli bir araba getirip annesi ve amcasıyla birlikte eşyalarını arabaya yükler. Akrabalarıyla vedalaştıktan sonra evden uzaklaşırlar. Mezarlığın yakınına geldiklerinde Laçın'ın gözleri Gülyaz'ı arar. Ancak onu göremez. Kocasının eve geldiğini ve Gülyaz'ın da bu nedenle kaçamadığını düşünür. Bir süre daha bekler ancak gelen olmayınca Gülyaz'ın vazgeçtiğini düşünüp üzülerek yola devam ederler. Nehrin kenarına geldiklerinde arkadaşısı ile beraber Gülyaz'ın beklediğini görür ve çok sevinir. Eşyaları hemen indirip kayığa yüklerler ve karşıya geçerler. İstasyona geldiklerinde trene daha üç dört saat vardır. Hep birlikte yemek yerler ve amcası obaya dönmek ister. Laçın, yardımlarına teşekkür ederek amcasını yolcu eder. Annesi ve Gülyaz'la birlikte biraz uyuyup dinlenirler.

Bir süre sonra tren gelir. Biletleri sekizinci vagondadır. Laçın, bu sırada altıncı vagonun Samed ve arkadaşlarının indiğini görür. Samed onları görmemiştir. Laçın, Gülyaz'ı ve annesini Samed'e göstermemeye çalışır ve aceleyle onları vagona bindirmeye gayret eder. Samed uzaklaşmıştır ancak yolculardan birinin çıkardığı bir gürültü üzerine dönüp bakınca Laçın'ı ve Gülyaz'ı görür. Hemen silahını çıkarıp Laçın'a ateş eder fakat vuramaz. Kurşun vagona isabet eder. Samed, silah sesine gelen bekçiler tarafından hızlıca yakalanır. Bu arada Laçın, Gülyaz ve annesini vagona bindirmiştir. İkinci kez trenin zili çaldığında Laçın torbasını alır, vagona biner ve tren hareket eder. O anda birbiri ardına iki mermi sesi duyulur. Laçın kafasını çıkarıp istasyona baktığında bekçilerin elinden kurtulup kaçan bir adamın yüz üstü yere yığıldığını görür. Laçın onu tanımıştır.

---

¹³Peynir, lor vs koymak için tulum. Bk. Altaylı, S. (1994). Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü 2, Millî Eğitim Bakanlığı, s. 877, İstanbul.

3.2.2. Mekân

Bir terkip olan anlatmaya bağlı metinlerde bu terkibi meydana getiren ana unsur olay olmakla birlikte, bu olayın gerçekleştiği mekânın bulunması da bir zorunluluktur. Bu bağlamda asıl unsur olan vak'anın gerçek, hayali hatta hayalî diyebileceğimiz bir mekâna ihtiyaı bulunmaktadır (Tekin, 2008: 129).

Eserde kullanılan mekân ister hayali ister gerçek bir mekân olsun, edebî eserin kendisi gibi mekânda kurmacadır. Bu açıdan eserlerde olayların gerçekleştiği mekânlar da gerçek hayattaki mekânlardan alınmış olsalar da şahıs kadrosunun üzerindeki etkisi ve yazarın mekân üzerinden vermek istedikleri doğrultusunda kurmaca olarak değerlendirilir. Bu çerçevede kurmaca mekânların şekillenmesinde; kahramanların içinde buldukları ruh hali, anlatıcının durumu ve olayları meydana getiren her bir halkanın etkisi vardır (Aktaş, 2013: 64).

Yazar eserini meydana getirirken kullanmış olduğu mekânlarla okuyuculara birbirinden farklı anlamlar da verebilmektedir. Buna göre, yazar gerçek veya hayali mekânları, basit bir şekilde sadece olayların gerçekleştiği yeri vermek için kullanılmasının yanı sıra; mekân unsurunu roman kahramanlarının belirli özelliklerine vurgu yapmak, toplumun bazı özelliklerini ön plana çıkarmak veya olaya uygun bir atmosfer oluşturabilmek için de kullanmaktadır (Tekin, 2008: 129).

Eserde yaşanan hadiselerin, okuyucuda canlanabilmesi; okuyucunun hayal dünyasında yer alabilmesi mekân ögelerinin tasvir ediliş biçimleri ile ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda mekân tasviri nesnel ve öznel tasvir olarak ikiye ayrılabilir. Nesnel tasvirde, eserde geçen mekânların okuyucunun zihninde tam olarak canlandırılabilme kaygısı vardır. Bu nedenle eserde mekânlar, en ince ayrıntısına kadar tasvir edilir. Gerçek dünya ile arada bağlantı kurmaya, okuyucunun mekânda kendinden bir şeyler bulması ve gerçekçilik algısını kazanması sağlanır. Bahsedilen tavıra karşıt olarak öznel tasvirde de kapalılık hâkimdir. Tasvirler yazarın bakış açısı ve şahsi önem derecesi ile sınırlandırılır. Yani znel tasvirde eser, yazarın okuyucuya vermek istediği ve vurgulamak istediği mekân unsurları ile sınırlandırılmıştır (etin, 2012:138-139).

Edebî eserde mekân, somut ve soyut mekânlar olmak üzere iki şekilde okuyucuya verilmektedir. Buna göre somut mekânlar kendi içinde iç mekân (kapalı mekân) ve dış mekân (açık mekân) olarak ayrılır. Gerçek hayatta karşımıza çıkmayacak olan, eserlerde hayal gücüne dayalı olarak tasvir edilen soyut mekânlar ise hayalî ve fantastik mekânlardır.

Eserlerde daha çok somut mekânların kullanıldığı görülmektedir. Çünkü bu mekânlar günlük hayatta insanların sevinçlerini, hüznelerini yaşadıkları gerçek hayattan mekânlardır. Mekânların kişi üzerindeki güçlü etkisinin bilincinde olan yazarlar, mekân kavramını eserlerinde sıklıkla kullanmaktadırlar. Buna göre olayların yaşandığı ülke, şehir, kasaba, köy, dağ, deniz, ova gibi mekânlar dış mekânlar olarak kabul edilmekte ve bu mekânların kişi üzerindeki etkisi ruhsal dinginlik ve huzur olarak yansımaktadır. İş yeri, daire, oda, ev, çadır gibi mekânlar ise iç mekân olarak kabul edilmektedir ve bu tür mekânların içe dönük, yalnız ve mutsuz kişiler üzerindeki etkisi çok daha fazla olmaktadır. Yazarlar bu tür kişilerin ruh dünyasını genellikle bu kapalı mekânlar üzerinden vermektedir (Şengül, 2010: 533-534).

Yazar hangi niyetle kullanırsa kullansın mekânlarla okuyucular üzerinde anlatılanların gerçek olduğuna dair bir izlenim uyandırmakla birlikte, olay örgüsünü meydana getiren olaylar ve şahıs kadrosunu oluşturan karakterlerin içinde buldukları durum mekânın şekillenmesinde de önemli bir faktördür. Bu nedenle mekânlar incelenirken salt bir mekân olarak değil de olay örgüsü ve şahıs kadrosu ile birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir (Aygen, 2014: 59).

Azerbaycan köy hayatının anlatıldığı bu eserde, Türklerin Orta Asya'dan kalma bir alışkanlık olarak kışları farklı, yazları farklı yerlerde kalma geleneğinin devam ettiği görülmektedir. Kışın "ova" dedikleri kasaba veya şehirde kalırken, yazın daha serin olan Anadolu'da yayla denilen dağlık mekânlara metindeki ifadesiyle "oba"lara taşınmaktadırlar.

Eserde olaylar daha çok dış mekân olarak verilen ve yazarın Karayazı Ormanı ve "oba" diye ifade ettiği kırsal kesim ile ova, Karakilise, Bakü ve Tiflis gibi kasaba ve kent merkezlerinde geçmektedir. Oba, ahâlinin havalar ısınınca taşındıkları dağlık mekânlardır ve çadır kurarak yaşadıkları bu mekânlarda daha çok hayvancılıkla uğraşmakta, hayvancılıktan elde ettikleri ürünlerin satışı için kasabalara inmekte ve gençler de iş bulmak ve çalışmak için kent merkezlerine gitmektedirler. Ova ise bu insanların asıl yaşadığı yerdir. Havalar soğduğunda tekrar buraya taşınmaktadırlar. Olaylar mekân olarak "oba"da başlamış iken Laçın'ın Gülyaz ile kaçtığı ve Samed'in öldürüldüğü son bölüm ise "ova"da geçmektedir. Eserde iç mekân olarak ise Samed ve Gülyaz'ın yaşadığı çadır ve Laçın'ın Karakilise'ye gittiği zaman birkaç gün misafir olarak kaldığı arkadaşı Karapet'in evi bulunmaktadır.

Yazar eserde mekân üzerinde pek durmamıştır. Gerçek mekân isimleri kullanmakla birlikte tasvirlerini yapmamıştır. Mekân ögesini daha çok okuyucunun hayal dünyasına bırakmıştır. Ancak bunu yaparken karakterlerin içinde bulunduğu duygu durumunu mekâna

yansıtmiş ve okuyucunun mekâna bakış açısı karakterlerin psikolojik durumlarına göre değişmektedir. Örneğin Gülyaz'ın yaşadığı çadırın tasviri eserde bulunmamakla birlikte Samed'e olan nefretinden dolayı okuyucu bu çadırın Gülyaz için adeta bir cehennem gibi olduğu duygusuna kapılmaktadır.

Aynı şekilde Laçın'ın iş bulamayacağını düşünerek gittiği Bakü, onun için başlangıçta zor bir mekânken iş bulduktan sonra ve özellikle anne babasını getirebileceğini öğrendikten sonra, okuyucuda huzur verici bir mekân olduğu izlenimi uyanmaktadır. Yine bir gece evi terk eden Laçın'ın ormandan geçerken ormanın onda bıraktığı izlenim ile Sadık Bey'in mutlu ve huzurlu bir şekilde geçtiği Karayazı ormanı okuyucuya aynı gelmemektedir. Mekân tasviri, kahramanların içinde bulunduğu psikolojik duruma bağlantılı olarak yansıtılmaktadır.

Sadık Bey *Kür'den*¹⁴ kayıkla geçti. O, Karayazı Ormanı'nın ortasından istasyona giden araba yolundan Muğanlı Pazarı'na doğru ilerlerken hâlâ ufukta yeni yeni parlayan güneşin göz kamaştırıcı ışınları yüksek palamut ağaçlarının dalları arasından gözüküyordu. Sık yapraklı palamut ağaçlarının kokusu etrafa dağılıyordu. Ormanda oldukça derin, anlaşılmaz ve aynı zamanda insanın içini açan farklı bir sessizlik hâkimdi. Arada bir kuşlar deste deste uçup ağaçtan ağaca kondukça bu sessizlik bozuluyor, kurumuş palamut yaprakları hışırtıyor, ormanda hafif hafif ses çıkartıyordu. (3-AT.-TT. K- 530)

“Çeşmenin alt yanındaki duru gölün dibi çok aydınlık gözüküyordu; uzun dümdüz kamışlar arasında yüzen sayısız küçük balıklar, yere serilmiş gümüş paralar gibi parıldıyordu.” (3-AT.-TT. K- 532)

“Sabah namazını kıldı. O, dua edip gökyüzüne bakarken; orman üzerindeki havanın temizliğine çok da dikkat etmedi. O anda gökyüzü sonsuz bir denize benziyordu. Uzaklardan başı karlı sıra dağlar gözüküyordu.” (3-AT.-TT. K- 532)

Güneş Karayazı ormanını ısıttı. Taze otların, yere serilmiş büyük yapraklı bitkilerin üzerinde çiğ damlaları parlıyordu. Sadık Bey yolun kenarında, bu güzel yerlerin havasından ciğer dolusu nefes ala ala yürüyordu. O, gençliğinde seve seve söylediği şarkıları arada bir hatırlıyor, titrek ince sesiyle içinden söylüyordu. (3-AT.-TT. K- 534-535)

Metindeki ana mekân herhangi bir isimlendirmenin yapılmadığı, Laçın'la Gülyaz'ın buluşmaya başladıkları obadır. Köy halkı yaz mevsimi olduğundan bu obaya taşınmış ve kurmuş oldukları çadırlarda yaşamaktadır. Aile fertlerinde bu çadırlarda kalanlar olduğu gibi

---

¹⁴ Türkiye'de Doğu Anadolu Bölgesi'nden doğup Azerbaycan topraklarında Aras Nehri ile birleşerek Hazar Denizi'ne dökülen nehir. Demirci, E. (2017). Yukarı Kura Havzasında Doğal Ortam Koşulları ile Kafkas Arı İrkının Uyumu, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

çadırın dışında kurulan üstü kapalı, yanları açık yöreye özgü yapılar olan *deyelerde*¹⁵ de kalanlar vardır.

“Semed, obanın tam ortasında gözükken büyük çadırın yanında attan indi.” (3-AT.-TT. K- 224)

“O, derin düşünceler içinde etrafındaki adamlara bir şey demeyip çadıra girdi.” (3-AT.-TT. K- 226)

“Birkaç dakika önce çadırın yanında dikilmiş küçük bir *deyedeyatak* kurarken Gülyaz’ın elleri titriyor ve yüreği yaralı bir kuş gibi titriyordu.” (3-2-AT.-TT. K- 252)

Hikâyede olaylar, Laçın ve ailesinin de içinde olduğu köy halkının beraber yaşadıkları bu obada başlamaktadır. Obanın bulunduğu konumu en iyi tasvir eden görüntü kızlar ve gelinlerin birlikte dağdaki piri ziyarete gittiklerinde yansıtılan tablodur;

Ermenistan’ın büyük dağlarından biri olan Maymak’ın yemyeşil tepesinden kibrit kutularına benzeyen kiremitli Qarakilise evleri, çok uzaktaki büyük ormanlar Gümrü’yedoğru uzanan demiryolu, bu yolla yaprak üzerinde yürüyen böcek gibi trenler, büyük tepeler sırasından o tarafa Borçalı yaylalarının deniz gibi mavi düzleri, bu taraftaysa başını duman almış büyük *Ararat Dağı*¹⁶ gözüküyordu. (3-AT.-TT. K- 173)

Aradan geçen zaman bilinmemekle birlikte, Laçın Bakü’ye gittikten sonra köy halkı ova adını verdikleri yere taşınırlar. Metinde Gülyaz’ın kaynanasının vefat ettiğini öğrendiğimiz bu bölümde, aynı zamanda obaların ovaya taşındığı da belirtilmektedir.

“Obalar ovaya göçtükten sonra Gülyaz’ın hayatı daha da zorlaştı. Kayınvalidesi hastalandı, vefat etti. Tüm ev işleri onun üzerine kaldı. Bir tarafta kocası öbür taraftan kayınbabası tüm sinirini Gülyaz’dan çıkartmaya başladılar.” (3-AT.-TT. K- 537)

Eserde olaylar ve şahıslar üzerinde az da olsa etkisi olan mekânlar arasında; oba ve ovanın dışında ihtiyaçlarını gidermek için gittikleri Karakilise, Muğanlı ve Tiflis; buraya giderken geçtikleri Karayazı ormanı ve Laçın’ın iş bulmak için gittiği Bakü yer almaktadır. Bunların dışında kalan mekânların olaylar ve şahıslar üzerinde doğrudan bir etkisi bulunmamaktadır.

¹⁵Üstü kapalı, yanları açık çardak. Bk. Altaylı, S. (1994). Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü 1, Millî Eğitim Bakanlığı, s. 268, İstanbul.

¹⁶Urartuların İbrani dilinde ve batı dillerinde Ağrı Dağının adı (Ararat) olarak geçmektedir. Bk. <http://www.igdirkulturturizm.gov.tr/TR-55717/agri-dagi.html> Erişim Tarihi: 07.06.2019

Eserde mekânların işlevselliğinin pek olmadığı görülmektedir. Eserde yalnızca zorlu köy hayatından bahsedilmiş ve eserde olaylar tamamıyla gelenek ve görenekleri doğrultusunda yaşayan; baskıcı yaşam koşullarına mahkûm olmuş insanlar arasında geçmektedir. Köy hayatının zorlu koşullarında hayata tutunamayan Teymur gibi bazıları şehre gitmek zorunda kalmıştır. Bunlardan biri de Laçın'dır. O, babasıyla kavga ettikten sonra iş bulmak niyetiyle obayı terk etmiş ancak giderken geri dönüp sevdikleriyle beraber obasından ayrıldığı için de ağlamış ve yaşadığı bu mekânlara olan bağlılığını “vatan” kavramıyla ifade etmiştir.

Laçın, geride bırakıp geldiği güzel tabiata birkaç dakika hasretle baktı. Onun gözleri büyüdü. İstemsizce soğuk yanaklarına düşen büyük yaş damlalarını elinin tersiyle sildi. Ancak yine de kendini durduramayarak çocuk gibi ağladı. İlk önce geri dönmek, yeniden çobanlık yapmak istedi. ‘Vatan gibi aziz olan bu yerlerde açlıktan ölmek de mutluluktur.’ diye düşündü ancak bütün olup biteni hatırladığında ‘Yok.’ diyerek yoluna devam etti ve nehirden uzaklaştı.” (3-AT.-TT. K- 285)

Eserde ismi verilmeyen bu oba ve ova denilen mekânların dışında; Karakilise, Karayazı Ormanı, Gümrü, İnceli deresi, Avey Dağı, Qulp Köyü, Maymak Dağı, Hamzaçimen Köyü, Berzan Köyü, Allahverdi Bakır Madeni, Tiflis, Bakü, Büyükkesik İstasyonu, Muğanlı ve Kür gibi birçok mekân yer almaktadır.

3.2.3. Zaman

Vukû bulan bir hadisenin gerçekleşebilmesi için nasıl bir mekâna ihtiyaç varsa, aynı şekilde olayların gerçekleştiği bir zamana da ihtiyaç bulunmaktadır. Bu bağlamda anlatmaya bağlı metinlerde olay örgüsü, şahıs kadrosu ve mekândan sonra bir diğer temel unsur da “zaman”dır.

Gerçek hayattaki zaman unsuru gibi kurmaca metinlerde de olayların bir zaman içerisinde gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu zaman kavramı, yazarın kendi hayatından izler taşıyabileceği gibi anlatıcının hayatından izler de taşıyabilmektedir. Ayrıca yazarın eseri ortaya koyduğu zaman dilimini yansıtabileceği gibi geçmiş veya gelecek kurgusu içerisinde de verilebilmektedir. Her ne kadar olayın gerçekleştiği bir zaman dilimi olsa ve o dönemin özelliklerini yansıtsa da birbirinden farklı sosyal, psikolojik özelliklere, farklı hayatlara ve farklı kültürel değerlere sahip okuyucularda zaman unsuru farklı değerlendirilebilmektedir (Aktaş, 2000: 125).

Roman ve hikâyelerde gerçek dünyayla birlikte kurmaca olan dünyada bulunan sosyal hayat, geçmiş ve hayal edilen durumlar zaman kavramı içerisinde şekillenmektedir. Bu tür metinlerde okuyucunun karşısına olayların geçtiği zamanın, sürenin ifadesi olan “maceranın

kendi zamanı (anlatılan olayların yaşandığı zaman)”, olayların algılanıp metne döküldüğü “anlatma zamanı (yaşanılan olayların algılanıp ifade edildiği zaman)” ve “okuma zamanı (eserin kodunun okuyucu tarafından çözülmesi için harcanan süre)” şeklinde üç farklı zaman algısı çıkmaktadır (Aktaş, 2000: 113-114).

Aktaş bu şekilde üç farklı zamandan bahsederken olay örgüsünü merkeze alarak zamanı ifade eden Çetişli (2014)’ye göre ise “...roman ve hikâyede iki farklı zaman söz konusudur. Bunlar; ‘vak’azamanı’ ve ‘anlatma zamanı’dır. Roman ve hikâyelerde yazar bazen olay zamanını net bir şekilde belirtirken, bazen zaman algılaması net olmamakta ve bu algı okuyucuya bırakılabilmektedir. Varsa metindeki tarihi hadiselerden veya dönemsel özelliklerden metnin olay zamanı tespit edilebilmektedir.

İncelemesini yaptığımız *Kin* adlı hikâyede olayların cereyan ettiği zaman net olarak verilmemiştir. Bununla birlikte vak’a zamanı olarak anlatılanların gerçeğe uygun olması ve yazarın metnin sonuna koyduğu 1935 ifadesinden hareketle, bu tarihten önceki bir zaman diliminde yaşanan olayları anlattığı ifade edilebilir (Yakar, 2018:308). Ayrıca özellikle köye bir Rus okulunun açılması, okulda eğitim dilinin Rusça olması, kadınların durumu gibi Sovyet ideolojisini temsil eden unsurların olması olayların Çarlık yönetiminin son yıllarında cereyan ettiği izlenimini kuvvetlendirmektedir.

Edebî metinlerde olayların mevsimsel özelliklerden yola çıkılarak, yılı olmasa da yılın hangi zaman diliminde geçtiğini tespit etmek mümkün olabilmektedir. Buna göre hikâyemizde olayların yaz mevsiminde cereyan ettiği görülmektedir. Çünkü olayların başladığında köy halkı obada yaşamaktadır. Bu da yılı belli olmamakla birlikte vak’a zamanının yaz mevsimi olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Çünkü Türk topluluklarında Orta Asya’dan kalma bir alışkanlık olarak, özellikle hayvancılıkla uğraşan insanların, yaz mevsimlerinde daha serin olan dağlık alanlara çadırlar kurarak birkaç ay buralara yerleştikleri bilinmektedir. Ayrıca yaz mevsimi olduğunu gösteren başka ifadelerde metinde yer almaktadır.

“Aksilikten de bu yıl çok sıcak. Zavallı çocuklar böyle sıcakla baş edebilecekler mi?”
(3-AT.-TT. K- 435)

***

“Laçın köye vardığında hava çok sıcaktı. Sivrisinekler nefes almaya izin vermiyorlardı. Köyde birkaç korumadan başka hiç kimse yoktu. Kazma kilerinin de kapıları kilitlenmişti.” (3-AT.-TT. K- 425)

“Şimdi Bakü de çok sıcaktır. Obalar dönene kadar bekleyeyim, bu evi de ahırını da satıp temelli gideyim, diye düşünüyorum.” diye cevap verdi.” (3-AT.-TT. K- 450)

Metinde olaylar yaz mevsiminde başlamakla birlikte, yaklaşık iki üç aylık bir zaman akışının ardından, sonbaharda son bulmuştur. Buna göre Laçın’ın Bakü’ye gidip iş bulmasından iki ay sonra babasından mektup alması yazın bittiği izlenimini uyandırmaktadır ki, mevsimin sonbahar olduğunu gösteren net ifadelerde metinde yer almaktadır.

“...iki ay sonra Laçın babasından bir mektup aldı.” (3-AT.-TT. K- 477)

“Sonbahar güneşinin sarımsı ışınları pencereden içeri girdiği zaman, LaçınTeymur’un sesine uyandı.” (3-AT.-TT. K- 476)

Metindeki olayların kronolojik seyri bu şekilde iki üç aylık bir zaman dilimini içermektedir. Ancak kişilerin geçmişini hatırlaması üzerine geçmişten, içinde bulunan ana kadar geçen zaman olan “kozmetik zaman” olarak geriye dönüşlerin yapıldığı da görülmektedir. Laçın’ın yedi yaşından, olayların başladığındaki yaşı olan on sekiz yaşına kadar ki on bir yıllık zaman dilimi ve bu zaman diliminde yaşananların bir bölümü geriye dönüşlerle anlatılmaktadır.

Bu geriye dönüşlerden ilki, yirmi bölümden oluşan eserinbirinci bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde Laçın ile Gülyazarasındaki aşkın nasıl başladığı “Bu sürükleyici olayın bir garip tarihçesi var.” Cümlesiyle giriş yapılarak anlatılmaktadır. Laçın daha yedi yaşındayken bir yağmur sonrası arkadaş grubuyla gittikleri yemlik toplama hadisesi ve özellikle burada yaşadıkları yakınlaşmalar eserde aşklarının başlangıcı olarak verilmiştir.

Göz alabildiğine uzanan kırları güzel otlar; rengârenk çiçekler süslemişti. Dün yağın şiddetli yağmurdan sonra İnceli Deresi’nin her iki yanı rengarenk olmuştu. Tahıllar adam boyunda uzamış, sümbüller çiçek açmıştı. Tahıl tarlaları arasına otlaklar rengarenk yeni dokunmuş halılar gibi serilmişti. Bütün tabiatta insanın çocukluğunu hatırlatan bir yenilik vardı. Rengarenk çiçekler etrafa bahar kokusu yayıyordu. (3-AT.-TT. K- 75)

“Ancak nedense Laçın şimdiye kadar Gülyaz’a dokunmamıştı. Ona farklı gözle bakıyordu. O Gülyaz’ı inciten erkek çocuklarını sevmiyordu. Hatta bazen yumrukla dövüp gruptan kovuyordu. GülyazLaçın’ın bu hareketlerinden hoşlanıyor ve gülümsüyordu...” (3-AT.-TT. K- 78)

Yemlik toplayacakları yere vardıklarında bir lale görürler ve onu alabilmek için aralarında bir mücadele başlar ki, bu hadise aşklarının da gün yüzüne çıktığı nokta olmuştur.

“Laçın, onun galibiyetine sinirlenip geriye atıldı. Kızı altına alıp iki eliyle bileğini sıkıp laleyi elinden almaya çalıştı.” (3-AT.-TT. K- 87)

“Lalenin yapraklarını yere dağıttı. Bu kez Laçın daha fazla sinirlenip Gülyaz’ı sırt üstü yere yatırdı, çimdikledi. Gıdıklanan Gülyaz çırpınarak onun altından kalkmaya çalıştı, mümkün olmadı...” (3-AT.-TT. K- 89)

Laçın ile Gülyaz arasında adını koyamaları da bir duygusal birliktelik başlar ancak köye bir Rus okulunun açılmasıyla bu birliktelik sekteye uğrar. Babasının Laçın’ı bu okula yazdırmasıyla arkadaşlarından ve özellikle Gülyaz’dan ayrı kalan Laçın’ın üç yılı bu okulda geçer. Laçın’ın on on bir yaşlarına kadar olan hayatına dair ayrıntılı bilgi bulunmamasıyla birlikte sadece okula yazılması ve burada üç yıl okumasından bahsedilmiş; sonrasında ise şehirdeki okula gitmesi ancak yer kalmadığından yazılamaması anlatılmıştır.

Laçın büyüdükçe Gülyaz’a karşı olan ilgisi arttı. Ancak köyde Rus okulu açıldıktan sonra babası Laçın’ı okumaya yolladı. Laçın arkadaşlarından, kızlardan ve özellikle de her ay büyüyen Gülyaz’dan uzak kaldı. Yemlik toplayamadı, sürekli kıra gidemedi. Öğretmenlerinin beğendiği, becerikli, zeki, aynı zamanda ciddi bir öğrenci oldu. Üç yıl okudu. Köy öğretmeni onu Qori Seminariyası öğretmen okuluna götürdü. Ancak yer kalmadığından dolayı Laçın’ı oraya almadılar. Öğretmen onu yine köye geri getirdi. “Sonraki yıl alırlar.” diye ona teselli vermeye çalıştı. Ancak bu olaydan sonra Sadık Bey sinirlenip Laçın’ı okuldan aldı, hayvan olatmaya yolladı. Laçın, birkaç kez kaçıp okula gitse de Sadık Bey onu değnekle korkutarak akıllandırdı, okula gitme düşüncesinden vazgeçirdi. (3-AT.-TT. K- 105)

Laçın’ın okula yazılamaması üzerine babası onu çobanlığa göndermiştir. Çoban olduktan sonra yaşadıklarıyla ilgili bir bilgi olmamasıyla birlikte Gülyaz’a olan ilgisinin artarak devam ettiği belirtilmiştir.

Hikâyede geriye dönüşlerle anlatılan sahnelerden biri de Laçın on yedi yaşına geldiğinde Gülyaz’la yaşadıklarıdır. Gülyaz’ın bekâr olduğu dönemde yaşanan bu hadise, birbirlerine olan duygularını üstü kapalı olarak ifade ettikleri bir zaman dilimi olmuştur. Özellikle grubun arkasında kalıp birlikte yürümeleri birbirlerine olan duygularının yeniden depresmesini sağlamıştır.

Şimdi onlar birlikte gidiyorlardı. Her ikisi de o güzel çocukluk yıllarının tatlı hatırasına dalarak sürekli birbirlerine bakıyorlardı, gülümsüyorlardı. Galiba bugün onlar yine eskisi kadar samimi ve eskisi kadar yakın oldular. Gülyaz kendisini o kadar mutlu hissediyordu ki... (3-AT.-TT. K- 118)

Laçın’ın yedi yaşında Gülyaz’la arasında geçen tatlı münakaşa, dağdaki pire giderken yaşadıkları olaylar eserde arka arkaya anlatılırken; bu olay sonrasında vak’a zamanına dönülmüş ve obada yaşananlar anlatılmıştır.

Eserdeki geri dönüşlerden bir diğeri de Laçın'ın babasına kızdıktan sonra obadan ayrılıp şehre giderken iki yıl önce yaşadıklarını anımsamasıdır. Ancak burada farklı olarak olaylar geçmişe gidilerek anlatılmamış, Laçın'ın hatırlamaları şeklinde verilmiştir.

Gerçekten de o, bir günlük yolu çoktan yarılamaştı. Laçın aniden bu yerlerde geçirdiği hoş günleri, çocukluk yıllarını hatırladı. Özellikle iki yıl önceki dağ göçü tüm ayrıntılarıyla onun gözlerinde canlandı. İlk önce Gülyaz'la birlikte dereye inip karayemiş topladığını, o sırada Gülyaz'ı kucaklayıp öptüğünü hatırladığında çocuk gibi sevindi. Kendi kendine: “Hey gidi dünya!” diyip gülümsedi. Sonra çoban Emiraslan'ın gece vakti, yakındaki Ermeni obasından çaldığı koyunları, kepenegin eteğini büküp getirdiği kuzuyu gözünde canlandırdı. Çoban arkadaşının ondan habersiz hırsızlığa gitmesi, yalnız başına kuzuyu kesip etini pişirdikten sonra ona haber vermesi, “Gel yeni kuzu eti ye!” diye tatlı uykusundan uyandırması, hepsi bugünkü gibi Laçın'ın aklındaydı. Laçın böyle vahşi adetlerden çocukluğundan beri nefret ederdi. O, gece vakti aç karnına yatıyor olmasına aldırmayarak: “Ben haram lokmayı ağzıma almam.” diye bağırdı. Laçın, obadaki en zengin sürü sahiplerinin özellikle de muhtarın yalnız bu yolla zengin olduğunu biliyordu. Hele ki Laçın'ın sevgilisinin zenginliği sayesinde satın almış olan Semed'in, on dört yaşından itibaren at çalıp sattığını herkes biliyordu. (3-AT.-TT. K- 275-276)

Eserin tamamında anlatılanlara bakıldığında gerçek zaman (vak'a zamanı) ve geriye dönüşlerle geçmiş zaman olarak iki farklı zaman unsurunun kullanıldığı görülmektedir.

Tüm bu bilgiler doğrultusunda bir yaz günü Gülperi Kadın'ın Sadık Bey'in önünü kesip Laçın'ı şikâyeti ile başlayan olaylar, birkaç ay sonra bir sonbahar günü Semed'in tren istasyonunda öldürülmesiyle son bulmuştur.

3.2.4. Şahıs kadrosu

Şahıs kadrosu, metindeki bahsi geçen olayların meydana gelebilmesi için gerekli olan insan veya insani özellikler verilmiş olan varlık ve kavramları ifade etmektedir (Aktaş, 2000: 133). Bir başka ifadeyle “Şahıs kadrosu; hikâye, roman ve tiyatrodan anlatılan/sahnelenen olayları var eden ve yaşayan insan ve insan hüviyetine büründürülmüş varlıklardır.” (Çetişli, 2014:88-95)

Anlatmaya bağlı metinlerin yapı unsurlarının temelini oluşturan şahıslar; gerçek hayatta karşılaşılabilecek her türlü fiziki görüntü, psikolojik durum, istek, tutku, hayal, hayal kırıklığı gibi temel insani özelliklerle verilerek okuyucuya sunulmakta; bu vesileyle gerçek hayatta karşılaşılabilecek birbirinden farklı birçok karaktere eserlerde yer verilmekte ve okuyucuların bu kişilerde kendilerini bulmalarına imkân sunulmaktadır (Aygen, 2014: 66).

Edebî bir metnin temelini oluşturan şahıs kadrosu; başkahraman, düşman karakter veya güç, okuyucuyu yönlendiren kişi veya kişiler, yazarın sözünü emanet ettiği karakter ve metni tamamlayan figüratif kişiler olarak okuyucu karşına çıkmaktadır. Karakterler, sahip

oldukları özellikler sayesinde dönemin zihniyetinin anlaşılmasında da etkili unsurlardır. Bu nedenle de bir metnin iyi anlaşılabilmesi için şahısların ve özelliklerinin iyi belirlenmesi gerekmektedir (Koşmaz, 2016: 11).

Kin hikâyesinde, Sovyet ideolojisini temsil eden “yenilikçi” insan tipi olarak karşımıza çıkan ana kahraman ve onun mücadele içinde olduğu “eski ideoloji” taraftarları bulunmaktadır. Olaylar, ana kahraman olarak verilen yenilikçi tipi temsil eden Laçın ve Gülyaz’ın etrafında cereyan ederken, bir diğer ana kahraman sayılabilecek kişi de Semed’dir. Semed olayların düğüm noktasını oluşturmaktadır. Semed bu hikâyenin olumsuz özellikler taşıyan ve eski düzeni yani Çarlık yönetimini temsil eden ana kahramanıdır. Olayların başlamasına neden olan Gülperi Kadın karakterleri de olumsuz kişi olarak verilen ve “tip” özelliği gösteren yan kahramandır. Bu kişinin olayları başlatması dışında hiçbir rolü yoktur. Sadık Bey, Teymur, Karapet, Mecid gibi birçok kişi de dekoratif olarak hikâyenin boşluklarını dolduran yan kahramanlardır.

Sosyalist realizme uygun olarak hikâyede yer alan kahramanların genel anlamda fizikî özelliklerinden pek bahsedilmemiştir. Yalnızca yazarın vurgulamak istediği psikolojik durumun veya tavrın olduğu bazı hadiseler tasvir edilirken kişinin anlık fizikî özelliklerine değinilmiştir. Genel anlamda kahramanların görünüşleri ile alakalı tasvirler bir iki cümleyle ifade edilmiştir. Kahramanların fizikî özelliklerinden ziyade daha çok ruhsal durumlarından, olaylar karşısındaki tepkilerinden bahsedilmiştir. Şahısların fizikî özelliklerinin bu derece geri planda tutulmasına karşılık kişilerin psikolojik durumlarının eserde daha çok yer aldığı görülmektedir. Bunun sebebi ise yazarın şahısları tanıtmaya gayesinden ziyade, onların temsil ettiği zihniyeti okuyucuya aktarma amacının olmasıdır. Birseysel olarak şahısların özellikleri vak’a hikâyesi olan metinde bir önem arz etmemektedir (Uyur, 2008: 558).

Sovyet ideolojisinin kırsal kesimde güçlendirilmesi amacıyla idealist gençler edebiyatın başkahramanı olmuşlardır. Köylerde gençler liderlik yaparak yeni düzeni tesis etmede görevlidirdiler. Gençlik, oluşacak yeni düzenin kurucusu ve yayıcısı olacaktır. Bu bakımdan aynı gaye ile yazılan *Kin* hikâyesi idealist genç olan Laçın, onun âşık olduğu ve Çarlık yönetiminde ezilen kadın figürü olan Gülyaz ve Çarlık yönetiminin temsilcisi sayılan Semed arasında geçen ilişkilerden oluşmaktadır.

Laçın: Hikâyenin ana kahramanı Laçın’dır. Fizikî görüntüsüyle ilgili “Küçük gözlerini dumanlı gökyüzünün derinliğine dikti.” (3-AT.-TT. K- 194) ifadesinin dışında herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Hikâyede, Laçın’a dair bilgiler daha çok olaylara vermiş olduğu tepkiler doğrultusunda ifade edilen psikolojik tahlil mahiyetindedir. Olaylar onun etrafında

şekillenirken, hikâyede olayların aktif olarak başladığı zaman diliminde on sekiz yaşındadır ve metindeki geçen ifadeyle “Bıyıkları terleyeli çok olmuştu(r).” (3-AT.-TT. K- 197)

Laçın, hikâyede “yenilikçi” karakteri temsil etmektedir. Sovyet Edebiyatında bu karakter genellikle öğretmenlerden veya köyün gençlerinden seçilmektedir. Seçilen karakterlerin ortak özelliği; lider ruha sahip olmaları, eski inanç ve değerlere karşı tepkili olmaları, kendi çıkarlarını gözettileri kadar toplumun da menfaatine davranışlar sergilemeleri ve haksızlık karşısında korkusuzca mücadele etmeleridir. İdeolojiye uygun olarak oluşturulmaya çalışılan yeni insan tipinin temsilcisi ve yayıcısı görevindedir.

Bu sürükleyici olayın bir garip tarihçesi var. Laçın yedi yaşındayken çok atik, çevik becerikli bir çocuktur. O, kendisinden iki üç yaş büyük çocukları dövüp ağlatmayı beceriyordu. Onun köy çocukları arasında adı çıkmıştı. Eğer Laçın “rakibi” gördüğü çocuklardan birine “Gel yemlik toplamaya gidelim.” derse; o çocuk bu teklifi yokuşa sürerdi. (3-AT.-TT. K-69)

Babası Laçın’ı köyde yeni açılan Rus okuluna yazdırır. Üç yıl okuduğu bu okulda öğretmenleri tarafından beğenilen zeki bir öğrenci olmuştur. Gençler grubunda Rus okuluna giden Rusça bilen tek kişi Laçın’dır. Bu da onu arkadaşlarından ayıran önemli bir noktadır. Köydeki Rus okulundan sonra öğretmeni onu şehirdeki okula yazdırmak ister ancak yer kalmadığından okula yazılamaz ve babası bu duruma kızarak onu okuldan alır ve bu tarihten sonra sığır çobanı olur. Fakat Laçın’ın sığır çobanlığından kaçıp okula devam etme çabaları onun eğitime verdiği önemi ve okuyup saygın bir meslek sahibi olma isteğini göstermektedir. Laçın, Sovyet ideolojisine göre örnek insan profili olarak karşımıza çıkmaktadır.

Laçın’ın Gülyaz’a olan ilgisi, gençlik yıllarında daha da artmış ve gördüğü her yerde Gülyaz’ı izler olmuştur. Gülyaz her ne kadar başkasıyla evlenmiş olsa da duyguları karşılıklı olduğundan Gülyaz ve Laçın gizlice buluşmaya başlarlar. Buluştukları bir gün onları gören Gülperi Kadın’ın, Laçın’ın babası Sadık Bey’e ve daha sonra Gülyaz’ın kocası olan Semed’eyasak aşkı söylemesiyle olaylar çılgırından çıkar.

Laçın, Gülyaz’la olan ilişkisini öğrenen babasından yediği dayak üzerine obayı terk eder ve Karakilise’ye gider. Burada kepenegini satacak ve Tiflis’e iş bulmaya gidecektir. Bu durum, hiçbir güvencesi olmadan obayı terk etmeyi göze alan Laçın’ın gururunu ön planda tutan ve dik başlı bir karakter olduğunu gözler önüne sermektedir. Kabahatli olduğunu bilmesine rağmen bunu aşkı için yapmış olması, Laçın’ın bakış açısına göre olayın rengini değiştirmektedir. Çünkü onun karakterinde aşkın peşinden gitmek, aşkına ve sevdiği

kadına her koşulda sahip çıkmak vardır. Bu uğurda yapılan hatalar Laçın'ın nezlinde göz ardı edilmektedir.

Gecenin bir yarısı geçtiği Karayazı ormanında korku içerisinde yürürken geçmişi hatırlar. Arkadaşları çaldıkları kuzuyu yemeleri için Laçın'ı çağırmıştır. Bu durum üzerine tepki veren Laçın'ın fakirliğe, helal kazanmaya, haksız kazanca ve aşka dair düşünceleri onu Semed'den ve Semed nezlinde eski ideolojiyi temsil eden kahramanlardan ayıran en önemli özelliklerdir. Laçın'a göre insan aç bile kalsa haram lokmaya el sürmemelidir. Gücünü kullanarak haksız kazanç elde etmek Laçın karakterinde bir kişi için en büyük ayıp sayılmaktadır. O, daima kendi çabaları ve hakkı ile hayatını devam ettirme arzusunda olmuştur.

'Yok, bu şerefsizliktir. İnsan kendi elinin emeğiyle yaşamalı! Benim babam hacı oğlu Sadık, ömründe hırsızlıkla kazanılan ekmeği yemeyip yedirmezdi. Ben zehir yerim ancak böyle alçaklık yapmam. Farz edelim ki, ben de Semed gibi zengin oldum, servet gücüyle başkasının sevgilisini satın almaya vicdanım izin verir mi?' ... 'Yok yok!' diyerek deli gibi bağırdı. 'Ben razı olamam ki, benim ekmeğim başkasının gözyaşıyla yoğurulsun. Boş ver Semed'in serveti, gücüne ne yapıyorsa yapsın. Ben bunu göze alamam. Hayır, göze alamam!' (3-AT.-TT. K- 278-279)

O, her ne kadar iş bulmak için şehre gidiyor olsa da Karayazı ormanından çıktıktan sonra geriye döner ve geldiği yere, Gülyaz'a, ailesine ve bunların hepsini içinde barındıran köyüne olan duyguları depresir ve gözyaşı döker. O bu sevgiyi vatan sevgisi olarak ifade etmektedir:

Laçın, geride bırakıp geldiği güzel tabiata birkaç dakika hasretle baktı. Onun gözleri büyüdü. İstemsizce soğuk yanaklarına düşen büyük yaş damlalarını elinin tersiyle sildi. Ancak yine de kendini durduramayarak çocuk gibi ağladı. İlk önce geri dönmek, yeniden çobanlık yapmak istedi. 'Vatan gibi aziz olan bu yerlerde açlıktan ölmek de mutluluktur.' diye düşündü ancak bütün olup biteni hatırladığında "Yok." diyerek yoluna devam etti ve nehirden uzaklaştı. (3-AT.-TT. K- 285)

Bu bağlamda Laçın'ın dik başlığı karakterinin altında aslında vatanına, ailesine bağlı bir karakter yattığı söylenebilir. Laçın yaşanan hadiselerden derin üzüntü duyan hassas bir karaktere de sahiptir fakat onun için her şeyden önemli olan kavram "aşkı ve gururu"dur. Gülyaz'a verdiği sözleri tutmak için elinden gelen her şeyi yapan cesur bir kahramandır. Babasından beklemediği davranışlar ile karşılaştığında, haksızlığa uğradığını düşünür ve çok kıymet verdiği vatanından ayrılmayı da göze alır.

Kepeğini satmak için çarşıda dolaşırken ki düşünceleri de içinde bulunduğu duygu durumunu yansıması açısından önemlidir. Bu cümlelerden Laçın'ın aynı zamanda kendine

güvenen ve kendine daima her şeyin iyisini yakıştıran bir karakter olduğunu da çıkartabiliyoruz. Laçın için vatan özlemini bastıran duygu, gururudur.

Laçın kepenegine sıkıca sarılıp kâh ayağındaki dik burunluçarığa kâh da çamura bulanmış siyah patavasına¹⁷ bakıp tekrar düşünüyordu: “Tamam, diyelim ki ben ovaya gittim, ondan sonra ne olacak? Madene gitsem beni şimdi kim işe alacak? Köyde durup hamallık yapsam daha kötü olur... Bir de hamallığa dönmek aptallık olur. Benim kimden eksğim var? Az çok bir şeyler biliyorum, hiç olmazsa okuma yazmam var. Herhâlde şehir daha iyidir. “Orada her tür iş bulunur.” diyorlar. Orada işe gidip yaşayabilirim. Ama... (3-AT.-TT. K- 325)

O, köyünden ayrılmasına, ailesini terk etmesine, Gülyaz’dan uzaklaşmasına, fakirliğe ve bunca sıkıntıya rağmen her şeyin bir gün daha güzel olacağına inancı tamdır ve ümidini asla kaybetmez. Laçın, yaşadığı her şeye rağmen gelecek güzel günler için çabalamaktan vaz geçmeyen, asla pes etmeyen kararlı ve ümitli bir kahraman olarak vurgulanmaktadır.

Laçın, adımlarını daha da hızlandırmaya başladı. ‘Ben biliyorum, biz her zaman aç susuz kalmayacağız. Bir zaman gelecek ki, bugün Samed gibi hırsızlara baş eğen adamlar onun yüzüne tükürüp ‘Tuu!.. Hırsız köpeğin oğlu! Hiç utanmıyor musun?’ diyecek. Böyle bir zaman gelecek, ben buna inanıyorum...’ (3-AT.-TT. K- 280)

Nitekim fazla zaman geçmeden babasını kaybetmiş olsa da iş bulur, annesini yanına alır ve sevdiği kıza Gülyaz’a kavuşur aynı zamanda Samed gibi kötü kalpli birinden de sonsuza kadar kurtulurlar.

Gülyaz: Sosyalist realizm ilkelerine göre konu edilen kadının durumu eşitlik ilkesi temelinde gelişme göstermektedir. Buna göre eski düzende kadının uğradığı haksızlık ve baskı yeni düzende ortadan kalkacaktır (Naskali 1996: 58). *Kin* hikâyesinde karşımıza çıkan Gülyaz karakteri de bu düşünceyi yansıtmaktadır. O, eski düzende pek çok sıkıntı yaşamış; genel olarak kadınların yaşadığı bütün zorluklarla karşılaşmıştır. Laçın’la beraber hikâyenin diğer ana kahramanıdır. Gülyaz’ın da fiziki görüntüsüyle ilgili metinde herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte, Laçın’ın âşık olması ve zengin biri tarafından özellikle istenerek evlendirilmesi, güzel bir kız olduğu izlenimi uyandırmaktadır. Laçın’ın çocuklukta arkadaş grubunda herkes, aynı mahallede yaşayan ve akraba olan kişilerdir. Bu grupta o mahalleden olmayan tek kişi Gülyaz’dır. O, başka bir mahallede yaşayan fakir bir adamın kızıdır. Laçın’a çocukluğundan beri âşıktır.

---

¹⁷ Bacağa sarmak için yünden dokunan sargı veya kumaş parçası. Bk. Altaylı, S. (1994). Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü 2, Millî Eğitim Bakanlığı, s. 960, İstanbul.

Gülyaz gençlik çağına geldiğinde hiç istememesine rağmen, babası onu köyün en zenginlerinden olan muhtarın oğlu Semed’le evlendirir. Onun gönlü Laçın’da olmasına rağmen bu evliliğe razı olmak zorunda kalmıştır. Bu durum Gülyaz’ın baskıcı ailese karşı gelemeyen, sakinmizaçlı ve güçsüz bir kahraman olduğunu göstermektedir. Zaman içinde bu Semed’i eşi olarak kabul etmek, onu sevmek istemiş ancak gönlüne laf geçirememiştir. Kocasından ölesiye nefret etmektedir. Öyle ki, ona sürekli beddua etmekte; ölmesini istemektedir. Hatta sırf ondan kurtulmak için kendisini nehre atmayı ve intihar etmeyi bile düşünmektedir. Gülyaz, ailesinin seçtiği hayatı yaşamaya mecbur olmuş; bu süreçte Çarlık yönetiminde ezilen kadın figürünü temsil etmektedir.

Laçın şehre gittikten sonra Semed’in Gülyaz’a olan kını daha da artmıştır. Her gün dayak yiyen Gülyüz’a kendi annesi dâhil kimse yardım etmez. Hayatı bir cehenneme dönen Gülyaz sabahlara kadar ağlamakta, mutluluğu hayallerde aramakta; Laçın’la geçirdiği çocukluk günlerini, buluştukları zaman dilimlerini, evlenmeden önceki fakir ama mutlu aile yaşantısını düşünerek teselli olmaktadır. Çünkü eserde Gülyaz karakteri, kendini savunamayan, daima bir başkasının yardımına muhtaç ve kendi kararlarını alamayan kadın tipindedir.

O, şimdi yalnız geçmiş anılarla yaşıyor; yalnız bu anılarda kendine teselli buluyordu. O, yoksulluk, sıkıntı ve ihtiyaç içerisinde geçirdiği mutlu çocukluk günlerini gözünde canlandırıyor; Laçın’ın onu ateşli aşkla sevdiği zamanları unutamıyordu. Gülyaz Semedle nişanlanmadan önce, giymeye ayakkabısı olmamasına rağmen dünyanın dertlerinden uzak mutlu bir kızdı. O, annesinin büyük ağaç sandığında eskiden büküp sakladığı yeni *ganavuz*¹⁸ elbisesini giyinir, düğünlere gider ve yanaklarını şişirip zurnayla Ceyrani havasını çalan Ermeni çalgıcıların karşısında maharetle oynardı. (3-AT.-TT. K- 546)

Bu olaylar Gülyaz’ın aklından hiç çıkmıyordu. O, babasının zenginliğe aldanıp; kızını Semed’e vereceğini aklına bile getiremezdi. O, Laçın’ı tüm varlığı ile sevdiğini anladığı zaman; vücudunun sarsıldığını, düşüncelerinin karıştığını, kalbinin Semed’e karşı amansız bir nefret duygusu ile çarptığını duydu. “Ya öleceğim ya da başımı alıp kaçacağım.” diye düşündü ve kendi kendine sabırlı olmayı telkin etmeye başladı. (3-2-AT.-TT. K- 549-550)

Semed uyumaya çalışırken Gülyaz içeri girdi: “Bu ölmedi ki, canımız kurtulsun,” diye düşünüyor, ilk gecenin ağırlığını atlatmak için şimdiden yollar arıyordu. Semed ona göre, vahşi hayvandan farksızdı. Gülyaz, onu gördüğünde sanki en insafsız en gaddar düşmanını görüyordu. Gülyaza göre dünyada böyle insanlarla yaşamaktan ağır bir azap yoktu ve olamazdı da. Gülyaz Semed’i hiç değilse resmî bir koca gibi görebilmek için gönlünü ne kadar zorlasa da bir netice çıkaramıyordu: “Of. Ben bu çirkin parmaklarını, kaba ellerini, dikenli yüzünü gördüğümde ne kadar iğreniyorum. Acaba

¹⁸ Bir çeşit kadın kumaşı, tafta. Bk. <https://kelimeler.gen.tr/ganavuz-nedir-ne-demek-123674> Erişim Tarihi: 07.06.2019

o da kendini insanlar arasına katıyor mu?” diyordu. (3-AT.-TT. K- 251)

“O ölmeyecek... Allah hep kötü insanların ömrünü uzatır. Ben bir kerelik kendimi boğup öldürsem, bu dünyanın azabından kurtulurum.” diye düşünen Gülyaz her taraftan elini çekmiş bir şekilde gönülsüz adımlarıyla ölüme mahkûm olmuş insanlar gibi çadıra girdi.” (3-AT.-TT. K- 252)

O, kocasından nefret etmesine rağmen Laçın’la kaçmak istemez. Kaçarsa iki sülale arasında husumet çıkacağını biliyor, bu nedenle de bunu göze alamıyordur. Gülyaz için birlikte olmasa da sevdiğini her gün böyle gizli saklı da olsa görmesi, varlığını bilmesi yeterlidir.

“Doğru, babam beni sevmediğim adama verdi. Ancak sevdiğimi her gün görüyorum zaten...” diye düşünür, ümitsiz hayallere kapılmazdı. O, Laçın’la kaçarsa iki sülale arasında husumet olacağını iyi biliyordu. Onu en çok korkutan da buydu.”(3-AT.-TT. K- 193)

Gülyaz, ilerleyen süreçlerde ise kendi istediği hayatı yaşamaya karar vermesi ve bu doğrultuda attığı cesur adımlarla yeni sistemin yaratmak istediği kadın figürü olarak hikâyede yer almaktadır.

Semed: Gülyaz’ın kocası olan Semed, eserde fizikî görüntüsü ve özellikle yüz hatları ayrıntılarıyla verilen tek kişidir. Eserde Semed’le ilgili bilgiler daha çok Laçın ve Gülyaz’ın ağzından okuyucuya yansıtılmaktadır.

O, yuvarlak çeneli, kocaman sarı bıyıklı ve yüzünün ortasında kocaman burnu olan biridir. Annesine nazarında oldukça yakışıklı ve yiğit biri olan Semed, Gülyaz’ın gözünde ise tam tersi yüzüne bakılmayacak kadar çirkin ve yiğitliği şüpheli biridir. Gülyazâdetâ ondan iğrenmektedir.

Semed’in kan gibi olmuş kırmızı gözleri, sarı büyük bıyıkları, yuvarlak çenesi, çok uzun burnu, onun tüm yüzüne büyük bir çirkinlik verse de anne gözleri bunda hiçbir noksan görmüyordu. Onun düşüncesinde köy gençleri arasında Semed gibi yakışıklı, gözünden yiğitlik yağan bir genç yoktu. Ama anne gözleri ile değil, Gülyaz’ın gözleri ile Semed’e baktığında saydığımız noksanlar daha fazlaydı. Gülyaz kendi kocasının burnundaki eğrilikleri, boğazının altında çok insanın görmediği yara izini görüyor ve sıkılıyordu. Yiğitliğine gelince ise bunu annesinden başka bilen yoktu. (3-2-AT.-TT. K- 241)

Semed onun düşüncesine göre, vahşi hayvandan farksızdı. Gülyaz onu gördüğünde sanki en insafsız en gaddar düşmanını görüyordu. Gülyaz’a göre dünyada böyle insanlarla yaşamaktan ağır bir azap yoktur ve olamazdı da. ‘Of. Ben bu çirkin parmaklarını, kaba ellerini, dikenli yüzünü gördüğümde ne kadar iğreniyorum. Acaba o da kendisini insanlar arasına katıyor mu?’ diyordu. (3-2-AT.-TT. K- 251)

Semed, bu eserdeki kötü ana kahramandır. Sovyet ideolojisine göre eskiyi temsil eden esas kişidir. Kadınlara değer vermeyen, haksız kazanç elde ederek geçimini sağlayan, her türlü yasal boşluktan ve zenginliğinden yararlanarak toplumun düzenini bozan Çarlık yönetimindeki toplum yapısının edebiyata yansımış hâlidir. Hikâyede sık sık Semed'in hırsızlığından bahsedilmektedir. Aynı şekilde hikâyedeki olay ördüsüne göre; intikam yeminleri etmesi ve hiçbir suçu olmayan Laçın'ın babası Sadık Bey'i öldürmesi ve cesede yaptıkları onun oldukça gaddar biri olduğunu göstermektedir.

“Semed'in yüzünden cellâtlık yağıyordu. Gözleri kıpkırmızıydı. Rengi de çok fazla kararmıştı. Sadık Bey şimdi öldürüleceğini düşünüp titredi: 'Ah! Günah benim, silahsız gelmemeliydim.' diye kendi kendini azarladı.” (3-2-AT.-TT. K- 563)

“‘Ay pis it! Seni palamut ağacına asıp, delik deşik edeceğim; sonra da yolun bir köşesine atacağım ki, her gelip giden mundar yüzüne tükürsün.’ dedi.” (3-2-AT.-TT. K- 572)

“Gırtlığından asacağım, öldürüp sonra da liğmeliğime doğrayacağım; bütün obada duyulsun ki, Muhtar'ın oğlu Semed, düşmanını aniden vurmadı, ona cehennem azabı yaşattı. Sonra da mundar hayvan gibi doğrayıp etini kuduz itlere yedirtti. (3-2-AT.-TT. K- 578)

“O, uzun hançerini kınından çıkartıp; cesedi doğramaya başladı.” (3-2-AT.-TT. K- 595)

“Semed hançeri ile toprağı kazdı, et ve kemik parçalarını bir yere gömdü.” (3-2-AT.-TT. K- 596)

“Ben de Emiraslan gibi Semed gibi hırsızlık yapıp zengin olabilir miyim? Ben de onlar gibi hırsızlıkla servet toplasam, bana kim kötü gözle bakar? Hiç kimse!.. Köyde hırsız Semed'in saygısı herkesten fazla değil mi?” (3-AT.-TT. K- 277)

Semed aslında Laçın'la yasak aşkını öğrendikten sonra Gülyaz'ı boşamak istemiş ancak köylüye rezil olacağını düşündüğünden boşanmaktan vazgeçmiş fakat intikamını almak adına hayatı ona zehretmeye karar vermiştir. Semed, bu tepkisi ile başkalarının görüşlerine çok önem veren ve rezil olma kaygısını içinde barındıran bir kişilik özelliği segilemektedir. Ayrıca Semed'in rezil olma kaygısı toplumda hâkim olan baskıyı da gözler önüne sermektedir. Şahsi hatalardan ziyade toplumun genellenen değerleri uğruna özel hayata müdahale edebiliyor ve insanların hayatını bu doğrultuda şekillendiriyor olması da sosyalist realizm ilkelerine göre eleştirilen bir durumdur.

O, anne babasının uzun uzadıya nasihatını dinleyip Gülyaz'ı boşama düşüncesinden vazgeçmişti. Semed, 'Tüm oba, köy ahalisi bu olaydan dolayı meraklanacak, karısının

ihaneti tüm obaya yayılacak ve itibarını kaybedip rezil olacağım.’ diye düşündü. Bu sebepten de anne babasının nasihatını dinliyor şimdilik hiçbir tedbir almıyordu. (3-AT.-TT. K- 358)

“... yanındaki kabın sütle dolmasını bekleyen Gülyaz’a bakıyor ve içinden ona küfür saydırıyordu: ‘Ay itin karnından gelmiş kancık, seni bak nasıl ışıklı dünya yüzüne hasret bırakacağım.’” (3-AT.-TT. K- 365)

Gülperi Kadın: Köyün yaşlı kadınlarından biridir. Hikâyenin sadece giriş kısmında yer alan ve etkisiz bir kişi gibi gözükmesine rağmen aslında tüm olaylara sebep olan yan kahramandır. Laçın ve Gülyaz arasında olanları Sadık Bey’e söylerken kan dökülmesini istemediğini, Laçın’a yazık olabileceğini belirterek iyi niyetli biri gibi gözükse de gördüklerini Gülyaz’ın kocası Semed’e de söylemesi aslında onun gerçek hayatta da örneğine sıkça rastladığımız, insanların arasını bozan fitneci karakterli insanlardan biri olduğunu göstermektedir.

Sadece Sadık Bey’e söylemesi yanlışlığı düzeltebilecekken -ki Sadık Bey oğluna gerekli cezayı kesmiştir- yaşananları Semed gibi gaddar birine de söylemesi olayları çığırından çıkarmış ve önce Sadık Bey’in ardından da Semed’in ölümüne neden olmuştur.

Sadık Bey: Laçın’ın babası olan Sadık Bey, çukura batmış küçücük gözleri, kırışmış yanakları ve derisi çatlamış parmaklarıyla oldukça ihtiyar biridir. Ovanın hatırı sayılır dindar kişilerindedir. Ancak maddî durumu oldukça kötüdür.

“Laçın’ın babası arpa ekmeğine muhtaç bir adamdı. Sürüde sadece yedi sekiz koyunu vardı. Bu yıl tahılı yanıp harap olduğundan varını yoğunu satıp arpa almıştı. Aç ailede her gün kavga çıkıyordu.” (3-AT.-TT. K- 267)

Gülperi Kadın’ın söyledikleri üzerine Laçın’ı dövmüş ve köyden gitmesine neden olmuştur. Laçın gittikten sonra ise eskiden olduğundan daha muhtaç durumda kalmıştır. İhtiyarlık günlerinde yalnız kalmış ve bu nedenle ilk defa babalık hisleri depreşmiş ve oğluna yaptıklarından dolayı çok pişmanlık duymuştur. Sadık Bey, olaylar karşısında ani ve hatalı kararlar veren ve sonucunda da derin üzüntüye kapılan pasif bir karakterdir.

“Sadık Bey, Laçın’ın kaçtığını erkenden öğrendi. Bu ayrılık onu çok kötü etkiledi. O, yaşlılık dönemlerinde yalnız kaldığını görüp yaptıklarına pişman oldu.” (3-AT.-TT. K- 404)

Laçın gibi becerikli bir oğlunun başını alıp gitmesi, gerçekten de büyük sıkıntıydı. O, Laçın’ın bu kadar inatçı olduğunu tahmin etmeyip, tedbirsiz davrandığını yeni anladı. Şimdi onun yüreğinde aniden, bugüne kadar hiç farkına varmadığı baba sevgisi başladı. Önceden aklına bile getiremediği bu beklenmedik ayrılık bir gün içinde onu oldukça yaşlandırdı. (3-2-AT.-TT. K- 407-408)

“Sadık Bey, oğlunun bu ayrılığından beli bükülmüş hâlde “Kendi elimle, kendi evimi yerle bir ettim.” diye düşündü ve bir çocuk gibi hüngür hüngür ağladı.” (3-AT.-TT. K- 409)

Sadık Bey, Laçın’ın Bakü’de iş bulmasından sonra aldığı mektupla çok sevinmiş; bir at almak için gittiği kasaba yolunda Semed ve arkadaşı tarafından hunharca öldürülmüştür.

Eserde ön planda olan buana ve yan kahramanların yanı sıra olayların akışı içerisinde karşımıza çıkan, olay örgüsünü tamamlayan birçok yan kahraman bulunmaktadır. Bunlar arasında eserdeki kronolojiye göre;

Semed’in annesi: Eserde hakkında pek fazla bilgi olmayan şahıslardan biridir. O, hikâyenin başında Gülperi Kadın’ın Semed’i dolduruşu sonrasında oğlunu sakinleştirmiştir. O, aslında gelini Gülyaz’ı sevmektedir ve bu nedenle oğlunun Gülyaz’ı boşamasını istemez. Ancak buradaki sevgi biraz çıkar merkezlidir. Çünkü gelini onun her türlü işini yapmakta ve bir hanım gibi rahat etmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda, Semed’in annesi çıkarları doğrultusunda hareket eden bencil bir kahraman olmasının yanında eski dönemin temsilcisi niteliğinde kadın kahramandır.

O, gelininin elli ayaklı olmasından hoşlanıyordu. Evde, obada onu istediği kadar çalıştırıyor; kendisi ise hanım gibi eli belinde farklı farklı emirler veriyordu. Bu beklenmedik dedikodu onun da düşüncelerini alt üst etti. Söylenenler doğruysa onun düzenli hayatı bozulacaktı. (3-AT.-TT. K- 240)

O, çıkarları doğrultusunda da olsa evde Gülyaz’ı koruyan tek kişidir. Obadan ovaya taşındıklarında, Semed’in annesinin ölümü üzerine hayat Gülyaz için daha da çekilmez bir hâl almıştır. Gülyaz hem kocası Semed’den hem de kayınbabasından sürekli azar işitir olmuştur.

“Obalar ovaya göçtükten sonra Gülyaz’ın hayatı daha da zorlaştı. Kayınvalidesi hastalandı, vefat etti. Tüm ev işleri onun üzerine kaldı. Bir tarafta kocası öbür taraftan kayınbabası tüm sinirini Gülyaz’dan çıkartmaya başladılar.” (3-AT.-TT. K- 537)

Muhtar: Semed’in babası olan iri yarı, uzun boylu, geniş omuzlu biridir. O, sürekli dağlarda, açık havada dolaştığından oğluna nazaran daha sağlam ve çevik biridir. Eserde etkisi pekbulunmayan biridir. Sadece oğlunun Gülyaz’ı boşamaması noktasında karısıyla beraber Semed’i ikna etmişlerdir.

“O uzun boylu, geniş omuzlu, hep çerkezi çuka¹⁹giyinen bir erkekti. Onun da yüzü sarıydı. Ömrünün çoğunu dağlarda, taşlarda, açık havada geçirdiği için oğluna nispeten daha sağlam, daha çevikti.” (3-2-AT.-TT. K- 244)

O, anne babasının uzun uzadıya nasihatını dinleyip Gülyaz’ı boşama düşüncesinden vazgeçmişti. Samed, ‘Tüm oba, köy ahalisi bu olaydan dolayı meraklanacak, karısının ihaneti tüm obaya yayılacak ve itibarını kaybedip rezil olacağım.’ diye düşündü. Bu sebepten de anne babasının nasihatını dinliyor şimdilik hiçbir tedbir almıyordu. (3-AT.-TT. K- 358)

Karapet: Sadık Bey’in arkadaşı olan Karapet, oldukça yaşlı biridir. Sadık Bey ve Laçın fırsat buldukça onunla sık sık görüşmektedir. Karapet, yardımsever ve vefalı bir kahramandır. Laçın obadan kaçıp yanına geldiğinde kepeneğini satması için ona yardımcı olmuştur. Karakilise’de eşi ve çocuklarıyla birlikte yaşayan Karapet bir hayli fakir biridir ve bu durumdan şikâyet etmektedir.

Kendi hayatımdan ne konuşayım? Gün doğmadan gidip, akşam geliyorum; yine açım. Ay bala bizim günümüz itin günü, hiçbir yükseliş yok. Bu yıl arpa ekmeği nedir ki ona muhtaç kaldık. Kendin biliyorsun ki bizim Qarakilise de tahıl ekmek, iğne ile kuyu kazmak gibi bir şeydir. Geçen yıl biraz buğday ekmiştim, patatesim de vardı. Allah vermedi elim boş kaldı. (3-2-AT.-TT. K- 303)

Teymur: Laçın’ın arkadaşıdır. Bakü’de çalışmaktadır. Laçın obadan kaçıp oadaki evlerine geldiğinde Teymur’la karşılaşmıştır. Oldukça yardımsever biridir. O, eşi ve çocukları hasta olmasına rağmen Laçın’ı da yanında Bakü’ye götürmüş; evinde misafir etmiş ve kendi çalıştığı yerde bir iş ayarlamıştır.

Teymur onu kendi çalıştığı madene götürdü. Dilekçe verdiler. Laçın burada birkaç gün bekledi. O, uzun git gellerden bıktı; borç para almaktan yoruldu. O, hâlâ Teymur’un evinde kalıyordu. Küçük odada iki kız çocuğu, bir erkek, bir de Teymur ile karısı yaşıyordu. Geceleri yatağa yattığında nefes almak mümkün olmuyordu. Laçın her taraftan eli çekilmiş halde köye dönmek, zenginlerden birinin kapısında kulluk etmeyi hayal etti; çok fazla borç para aldığını hatırladığında ise bu fikrinden vazgeçti. Bir gün Teymur madenden dönerken Laçın’a iyi haberi getirdi. Onu işe almışlardı. Laçın sevincinden yere göğe sığamıyordu. (3-2-AT.-TT. K- 468-469-470)

Samed’in arkadaşı: Yirmi yaşlarında iri yapılı bir gençtir. Samed’in isteği üzerine birlikte ormanda Sadık Bey’e pusu kurmuşlardır. Sadık Bey’in yolunu kestiklerinde Samed’eihtiyar adamın bir suçu olmadığını, ona bir şey yapmamaları gerektiğini söylemiştir. Samed ise onu dinlemeyip Sadık Bey’i işkence ederek öldürmek istemesi üzerine dayanamamış tek kurşunla Sadık Bey’i öldürmüştür. Sadık Bey’in ölümüne sebep olan

---

¹⁹Has yünlü kumaştan yapılan beli büzgülü ve üstten giyilen Kafkasya yöresine ait bir elbise. Bk. Altaylı, S. (1994). Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü 1, Millî Eğitim Bakanlığı, s.215, İstanbul.

kurşunu ateşleyen kişi olmasına rağmen ihtiyarın kaçınılmaz sonunu hafifletmeye çalışan az da olsa merhametli biridir.

“Ben hiç tavsiye etmiyorum, öldürmeye elim varmıyor. Bu zavallının hiçbir günahı yok. Bu adam bütün köyde itibarlı insanlardandır, gel öldürmeyelim. Bırakalım gitsin.” (3-2-AT.-TT. K- 574)

Sadık Bey’in gözleri görüyor ama vücudu donmuş gibi gözüküyordu. O, artık Semed’in sözlerini duymuyordu. Semed’in arkadaşı ise bu yaşlıya bu kadar acımasız azap verilmesini istemiyordu. “Hayır, ben bu zulme razı olamam. Semed bir kere kafasına sıkalım gitsin.” diyordu. Semed yine de inadından dönmedi. İpi ağacı bağlamaya devam etti. O anda bir mermi atıldı. Sadık Bey’in başı omzuna düştü. Sonra bütün bedeni yere serildi. Tüfek sesini duyarken kulaklarını dört açıp dinleyen atlar da korku içinde sahiplerine bakıp titrek bir sesle kişnediler. (3-2-AT.-TT. K- 579-580-581-582)

Hikâyede, bu kahramanların dışında ihtiyar Karapet’in çocukları ve hiç Azerbaycan Türkçesi bilmeyen Ermeni eşi, yanına derdini anlatmaya gelen ve yardım isteyen kızına “Kocadır döver de sever de.” diyerek yardım etmeyen Gülyaz’ın annesi, sabahtan akşama kadar ağlayıp oğlunun arkasından gözyaşı döken Laçın’ın annesi, Laçın’ı şehirdeki Rus okuluna yazdırmaya çalışan ve Sadık Bey’in Laçın’a göndermek için mektup yazdırdığı köyün öğretmeni, Semed’in Tiflis’e gittiğinde yanında kaldığı arkadaşı Mecid, Sadık Bey’in ölümü üzerine aileye bir oğlak kesip getiren Laçın’ın okul arkadaşı, köyden annesini ve Gülyaz’ı alıp giderken Laçın’a yardım eden dayısı da olay örgüsü içerisinde yer almakla birlikte fazla etkisi olmayan kahramanlardır.

3.2.5. Ahlakî Meseleler

Bir edebî eserde, sistemi meydana getiren bir parçanın yalnız başına bir değeri vardır. Sistem içinde yüklendikleri görevler bakımından bu parçaların fonksiyonları da ayrı ayrıdır. Ancak bu sistem de kendisinden başka, kendisinden daha üst seviyede bir sistemin parçası durumundadır (Aktaş, 2000: 22).

Tema, metinde kişahıs kadrosu, zaman, mekân, bakış açısı gibi temel parçaların tamamını kapsayan, hepsinin kesişim noktasını oluşturan en üst seviyedir. Soyut bir kavram olan tema, metnin yapı unsurlarıyla birlikte somut bir hale getirilmektedir (Aktaş, 142).

Edebî eserlerde işlenen tema, vurgulanmak istenen sosyal ve ahlakî meselelerin bütünüdür. Eserlerde; savaş, ayrılık, hayat, ölüm gibi birçok evrensel tema yer alırken, bunlardan biri, belki de en fazla tercih edileni aşk temasıdır. Aşkın ele alınış tarzı ve çeşidi yazara, esere, konuya, eserin yazıldığı döneme ve edebî anlayışa göre farklılık göstermekle

birlikte, çeşit anlamında özellikle “yasak aşkın” sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Edebî incelemesini yaptığımız bu hikâyenin ana teması ve baskın olarak işlenen sosyal meselesi, gelenek ve göreneklerine bağlı Azerbaycan toplumunda, bu gelenek içerisinde oldukça aykırı bir durum olan evli bir kadın ve bekâr bir genç arasında yaşanan “yasak aşk” oluşturmaktadır.

Mehdi Hüseyin, bu hikâyede geleneklerine bağlı bir yaşam sürdüren Azerbaycan toplumunda Gülyaz ve Laçın arasındaki toplumun değer yargılarına uymayan bu yasak aşkı anlatmıştır. Bu aşk çerçevesinde kin, nefret, ölüm, hayat, fakirlik gibi sosyal hayat içerisinde sıklıkla karşılaşılan meselelerden de bahsetmiştir. Bu bağlamda *Kin* adlı hikâye; Laçın, Gülyaz ve Samed arasındaki aşk üçgeninde yaşanan aşkı, aşkın bastırıldığı ihanet duygusunu, cesareti, kıskançlığı, yenilgiyi ve ölümü anlatmaktadır.

Yazar, eserde aşk duygusunu yüceltmış; yasak dahi olsa bu duygunun ne kadar vazgeçilmez bir duygu olduğunu, insanların hayata tutunmasını sağladığını vurgulamıştır. Öyle ki, Gülyaz Samed’le olan evliliğinden o kadar bunalmıştır ki kurtuluşu ölümden, kendini Kür Nehri’nin sularına atmakta aramış, böylelikle bu hayattan kurtulacağını ümit etmiştir. Böyle duygularla doluyken Laçın’ın aşkı onu ayakta tutan tek unsur olmuştur. Bu bağlamda eser, yasak aşk merkezinde iyi ile kötünün, umut ve umutsuzluğun, hayatla ölümün iç içe geçtiği bir hikâyedir.

3.2.5.1. Yasak aşk

Yasak aşk, evli olan kadın veya erkeğin evli oldukları kişinin dışında, karşı cinsten biriyle gizli olarak yaşamış olduğu aşkı ifade etmektedir. Günümüzde ve daha önceki zaman dilimlerinde sosyal bir mesele olan bu durum, yazarın ele alış tarzına göre eserlerde farklı durumlarda verilebilmektedir.

Yasak aşkın genel olarak ahlaki bir sorun şeklinde verildiği eserlerin yanı sıra yaşamış olduğu sıkıntılı durumdan bireylerin aşkı bir kaçış noktası olarak görmeleri şeklinde de verilebilmektedir. Eserlerde bireyleri yasak aşka iten üç farklı sebebin olduğu görülmektedir ki bunlar: Eşler arasında yaş farkı olması, duygusal anlamda bir bütünlüğün olmaması ve bireylerin istemedikleri biriyle evliliğe zorlanmalarıdır (Çetin, 2002: 19).

Kin hikâyesinde de bu yasak aşkın veriliş tarzı, ahlaki bir problem olmaktan öte; yaşanan sıkıntılardan bir kaçış şeklidir. Öyle ki, yazar burada ahlakçı bir tutum takınmamış; daha çok bireyleri bu yasak aşka sürükleyen şartlar üzerinde durmuştur. Bununla birlikte toplumun bu duruma olumsuz bakışı, Gülperi Kadın’ın gördüklerini anlatıp

Sadık Bey'i uyarması ve bunun devamında Sadık Bey'in Laçın'ı dövmesi üzerinden verilmiştir.

Gülperi Kadın'ın Laçın ve Gülyaz'ın arasında yaşananları olumsuz bir şekilde yorumlaması ve Laçın'ın babasını uyarması toplumun genelinde hâkim olan bakış açısını göstermektedir. Öyle ki, Sadık Bey'in oğlunu cezalandırması bunu kanıtlar niteliktedir.

Gülyaz, kendisine yaptıklarından dolayı Samed'i bir türlü sevememiş hatta zaman içinde onu tanıdıkça nefret etmiş, hep onun olmadığı mutlu bir hayatı arzulamıştır. Başlangıçta evlilikle birlikte kendisini hayatın akışına bırakmışken sonrasında yaşadıkları doğrultusunda kendisine yeni bir yol çizmek istemiştir. Gülyaz'ın bu yaşadıkları okuyucuda ona bir acıma hissi uyandırmıştır. Toplumda hoş karşılanmayan bir durum olsa da Gülyaz'ın yasak aşkla aradığı mutluluğu Laçın'da bulması, okuyucunun bu durumu normal bir süreç olarak algılanmasına neden olmaktadır.

Aynı şekilde Laçın'ın da yasak aşkına sahip çıkması ve özellikle Gülyaz'ın sadece maddî kaygılardan dolayı zorla evlendirilmiş olması, onların yaşadığı yasak aşkı meşru kılmaktadır. Eserde işlenen “yasak aşk” meselesinin bu denli destekçi olunmasının tek sebebi zorla yaptırılan bir evlilik olması ve karşı tarafın haksız kazançla elde ettiği zenginliğini kullanarak gaddar tavırlar seğilemesidir. Olumlu bütün vasıflar yasak aşk arasında kalmış gençler üzerinden okuyucuya yansıtılmış ve haksızlığa karşı göz yummayan, şartlar ne olursa olsun aşkın peşinden giden gençlere karşı sempati kazandırılmıştır.

Eserde “yasak aşk” temasının bu şekilde yorumlanmasının esas nedeni; nesil çatışmasını ve eski zihneyete bağlı olan ile “yenilikçi” karakter arasındaki görüş ayrılıklarını ortaya çıkartmaktır. Geleneklerine bağlı Azerbaycan toplumunda evli bir kadınla bekâr bir erkeğin ilişkisinin zaman içinde köy halkı arasında meşrulaştırılması, halkın bu süreçte değerlerinden uzaklaştığını ve mevcut ideolojinin yaydığı “özgür” yaşam ve düşünce sistemine ayak uydurduğunu göstermektedir.

Sovyet Edebiyatı'nda Azerbaycan kadını sanatçıların eserlerinde yer almaktadır. Bu dönemde eleştiriler daha çok toplumun kadına bakışı konusunda geri kalmışlığına ve cehaletine yönelik olmaktadır. Bu dönemdeki kadın karakterlerinin genellikle mücadeleci bir figür olduğu görülmektedir. Eserlerde genellikle çok eşlilik ve onun sonuçları, erkeklerin kadınlar üzerindeki gereksiz kıskançlıkları ve kadınların zorla evlendirilmeleri gibi konular eleştirilmektedir. Sosyalist realizm esasları doğrultusunda yazılan eserlerde kadın tipi özgürlükleri için mücadele vermeleri bakımından dönemin kadın algısının bir yansıması

olmaktadırlar. Eserlerde başta eşleri olmak üzere yaşadıkları bölgenin gericiilerine karşı mücadele eden kadın karakterleri; dinî zorlamalara baş kaldırarak İslami değerlerinden biri olan çarşaflarını çıkartıp yenilikçi karakterler olarak yer almaktadır (İşgören, 2016).

3.2.5.2. Fakirlik ve haksız kazanç sahibi olmak

Gülyaz ve Laçın arasındaki aşk aslında çocukluktan başlamıştır. Ancak ailelerin maddi durumlarında ki yetersizlikler bir araya gelmelerini engellemiş, babası Gülyaz'ı biraz para ve birkaç koyun karşılığında köyün zengini ve aynı zamanda muhtarın oğlu olan Semed'e vermiştir. Bu metinde baskın olarak vurgulanan ahlaki mesele; fakirlikten ziyâde, haksız kazançla zengin olan kimselere karşı toplumun bakış açısını yansıtmaktır.

Eserde, farkirlikten kurtulmak uğruna verilen yanlış kararların sonuçları gençlerin çaresizliği üzerinden vurgulanmaktadır. Gülyaz, her ne kadar Semed'i sevmese de kaderine boyun eğmiş, en azından onu bir koca olarak kabul etmeye çalışmış ancak kendisine kötü davranması sonrasında büyük bir hayal kırıklığına uğramış ve aradığı huzuru yasak bir aşkta, Laçın'la yapmış oldukları gizlice bir araya gelmelerde bulmuştur. Onlar isteseler birlikte kaçabilecekken ailelerin yaşayacağı sıkıntılar nedeniyle buna gerek görmemişler, bu şekilde gizlice buluşmak bile onların mutlu olmaları için yeterli olmuştur.

Gülyaz anne babasından korkmasa şimdi bile Laçın'la kaçmayı kabul ederdi. O hep Laçın'la buluştuğunda bütün dertlerini unutturdu; 'Doğru, babam beni sevmediğim adama verdi. Ancak sevdiğimi her gün görüyorum zaten...' diye düşünür, ümitsiz hayallere kapılmazdı. O, Laçın'la kaçarsa iki sülale arasında husumet olacağını iyi biliyordu. Onu en çok korkutan da buydu.. (3-AT.-TT. K- 193)

Gülyaz'ın hayatı çok sıkıntılı geçiyordu. Her gün kocasının dayacağı altında eziliyor, ağlıyor ama derdini kimseye söyleyemiyordu. Önceden Gülyaz'ın tarafını tutan kayınvalidesi de son zamanlarda onu azarlıyor, sövüyor; onun küçük hatalarını bile yüzüne çarpıyordu. Gülyaz geceleri yerine yattıktan sonra sessizce ağlayıp yastığına yaş döküyordu. Semed ona acımak yerine ona daha da sinirleniyor, bazen vahşi bir hayvan gibi sinirlenip onu parçalama; boğup öldürme noktasına geliyordu. (3-AT.-TT. K- 536)

İncelemesi yapılan hikâyede, karşılaşılan haksız kazanç hadisesi yalnızca eski ideolojinin temsilcisi olarak verilen kahramanlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu adaletsiz düzene karşı gelen taraf olarak da "yenilikçi" kişi olan Laçın, verilmektedir. Burada şahıslar üzerinden eski ve yeni düzenin mukayesi yapılmaktadır.

3.2.5.3. Kin

Hikâyede baskın olarak işlenen bir diğer mesele de "kin" duygusudur. Bu duygunun insanları ne kadar yanlış kararlara sevk ettiği ve sonucunda kişinin kendine zarar verdiği

anlatılmaktadır. Semed, terk edilmenin, sevilmemenin, kıskançlığın verdiği bir kinle hareket etmiş, önce Laçın'ın babasını öldürmüş ardından, Laçın ve Gülyaz'ı öldürmek istemiş ancak içinde beslediği bu kin kendi hayatına da mal olmuştur.

O anda bir mermi atıldı. Sadık Bey'in başı, omzuna düştü. Sonra bütün bedeni yere serildi. Tüfek sesini duyarken kulaklarını dört açıp dinleyen atlar da korku içinde sahiplerine bakıp titrek bir sesle kişnediler. Semed ipi elinden bırakmadan geriye bakarken, arkadaşının kenarda eli tüfekte durduğunu; Sadık Bey'in ise kımıldamadan sırt üstü uzandığını gördü. Yeşil otlar kızıl kana boyandı, yapraklar lale gibi kızardı. Ormanı çınlatan derin uğultu birkaç saniye kesilmedi. Ağaçlar hışırdıyordu. Semed elindeki ipi yere attı. Arkadaşına doğru ilerledi. (3-AT.-TT. K- 581)

“Tren hareket etti. O anda birbiri arkasına iki mermi atıldı. Laçın kafasını çıkartıp istasyona doğru baktı. Gar bekçilerinin elinden kurtulup kaçan bir adam yüz üstü yere yığıldı. Laçın onu tanıdı.”(3-AT.-TT. K- 822)

3.2.5.4. Kıskançlık

Hikâyede vurgulanan meselelerden biridir. Bu kıskançlık duygusu baskın olarak Semed karakteri üzerinden verilse de Laçın da Semed'e karşı da büyük bir kıskançlık duygusu içindedir. Çocukluk aşkı olan Gülyaz'la enginliği sayesinde evlenmiş olması, haksız kazanç elde ettiğini köy ahalsinin bilmesine rağmen Semed'e karşı suskun bir tavır sergilemesi bu duygunun temelinde yatan nedenlerdir. Laçın, kıskançlık ile imrenme arasındaki ince çizgiyi sürekli kendi kendine sorgular. Semed'in yaşadığı hayat koşullarına sahip olmak istese de Semed gibi hak etmediği bir şekilde sahip olmak istemez. Özellikle fakir bir aileden gelmesine ve sevdiği kızı fakirliğinden dolayı kaybetmesine rağmen haksız kazanç konusunda kesin hükümler vererek asla öyle bir insan olmayacağını okuyucuya bildirmiştir.

Laçın bu mütevazî düşünceler içinde heyecanlandığının farkına varmadan: “Yok yok!” diyerek deli gibi bağırdı. ‘Benim ekmeğim başkasının gözyaşıyla yoğrulmasına ben razı olamam ki. Boşver Semed'in servetini, gücünü. O, ne yapıyorsa yapsın. Ben bunu göze alamam. Hayır, göze alamam!’ (3-AT.-TT. K-279)

Semed'in Gülyaz ile Laçın'ın arasında yaşanan aşka duyduğu kıskançlık, aldatılmış bir eş olarak normal kabul edilse de o aslında asla bu aşka sahip olamayacak ve hatta bu aşka sahip olmayı isteyemeyecek bir hayat yaşamaktadır. Çünkü Gülyaz ile zorla evlenmiştir. Zenginliğini kullanarak insanlar üzerinde baskı kurmuştur.

Havadan çok memnun olan koyunu sağan insanlar; kap getirip sağmayı bekleyen kızlara, gelinlere yaklaşıyorlardı. Onların arasında Semed de gözüküyordu. O, elindeki deri önlüğü göğsüne takıyor, kinli gözleriyle koyun sürüsüne bakıyor ve söylene söylene ilerliyordu. Laçın'ın kaçtığı haberini duyduktan sonra yüzü gözü açılmıyor, kaşını çatarak gidiyordu. “Ay itin oğlu, kaçıp canını kurtaramayacaksın... Nereye gitsen, sonunda yine benim elime düşeceksin; Ay domuzun oğlu!” diye içinden küfür

ediyor ve nedense bu konuda hiç kimseye bir şeyler söylemiyordu. O, anne babasının uzun uzadıya nasihatını dinleyip Gülyaz'ı boşama düşüncesinden vazgeçmişti. Semed, 'Tüm oba, köy ahali bu olaydan dolayı meraklanacak, karısının ihaneti tüm obaya yayılacak ve itibarını kaybedip rezil olacağım.' diye düşündü. Bu sebepten de anne babasının nasihatını dinliyor şimdilik hiçbir tedbir almıyordu. Ancak sürüden ayrılıp gitme düşüncesinden daha vazgeçmemişti. O, evvelsi günden beri rahat değil, bu konuda düşünüyor ve tutarlı bir bahane arıyordu. "Herkesin önünde aniden koyunları ayırıp başka bir sürüye birleştiresem yine söyleyecekler ki; namussuz it oğlu, düşmanına gücü yetmedi, sinirini bizden çıkarıyor... Yok..." diye Semed önlüğünü sıkıca bağlayıp ilerledi. "Yok! Ben buralardan ne olursa olsun ayrılacağım. Benim karım gerçekten de Gülperi Kadın'ın dediği gibi kötü yola düştüyse, sürüden ayrıldıktan sonra kendi hatasını anlar. Ancak..." diye düşünmeye başladı. O anda SemedLaçın'laGülyaz arasındaki sözleşmenin tarihini hatırlayıp kızardı ve sinirlendi. "Belki de onlar hâlâ birbirini seviyordur, ee o zaman?" O, aniden aklına hücum eden soruların karşısında donup kaldı; kendi kendine yüksek sesle "Ohh..." diye bağırdı. Bunu duyan köylüler Semed'in yüzüne şaşkınlıkla baktılar. Semed rüyadan uyanmış gibi oldu, hızlıca ilerleyip onlardan uzaklaştı: "Gammaz itin oğlu! Bilmiyorlar ki benim şimdi canım çok sıkılıyor..." diye arkasından gelen köylülere küfür etti. (3-AT.-TT. K- 358-359-360)

Bireysel sorunlar merkezinde oluşturulan eser, dönemin edebî anlayışına uygun içeriktedir. Öyle ki, Sovyet Rus baskısının artmaya başladığı bir dönemde kaleme alınan bu eserde, toplumsal meselelere pek değinilmemesi ve yasak aşk, kıskançlık, kin gibi ahlaki meselelerin ele alınmasının nedeni öncelikli olarak toplumun değerlerini edebiyatı kullanarak değiştirme, yenileştirme gayesinden kaynaklıdır. Bu bakımından eser, dönemin gerçekliği ile örtüşmektedir.

3.2.6. İzlek (Ana düşünce)

İncelemesi yapılan hikâye sosyalist realizm ilkelerine göre yazılmıştır. Bu bağlamda eserin yazılış amacı ve okuyucu verilmek istenen ana tema için Sovyet yönetiminin getireceği özgürlük ortamı diyebiliriz. Sovyet yönetimi, ideolojisini halka benimsetmek uğruna edebiyatı bir araç olarak kullanmıştır. "Kin" hikâyesi de bu kaygılarla yazılmış bir eserdir. Oluşacak yeni sistemin getireceği eşitlik, özgürlük kavramları benimsetilmek uğruna halkın değer yargıları üzerinde baskı kurulmak istenmiştir.

Hikâyede ana düşünceyi tespit edebilmek için eseri meydana getiren öğeleri ayrı ayrı değerlendirmek gerekmektedir. Hikâyede "yasak aşk" teması ele alınmaktadır. Bahsedilen değer yargısı ise evli bir kadın ile bekâr bir erkeğin geleneklerine bağlı Azerbaycan toplumunda uygunsuz karşılanacağı ilişkiye destek olunmasıdır. Bu desteğin nedeni ise yasak aşk temasına karşı çıkan kişilerin aslında Sovyet ideolojisine karşı çıkan kişiler olmasıdır. Örtük bir mesaj ve çatışmayı içermektedir. Bu kişilerin baskı ve zulüm ile insanları etkisi altına aldıkları, hayatlarına müdahale ettikleri ve iki gencin istikbali ile

oyunmaları işlenmiştir. Eserde işlenen yasak aşk temasının okuyucu tarafından destek kazanmasının nedeni ise topluma bu olayları meşrulaştırmak ve özgür yaşam, eski değer yargılarından arınmış sadece mevcut ideolojiye hizmet etmeye hazır Azerbaycan toplumu yaratmak istenmesidir.

Hikâyenin yeni rejimi savunan kişilerin galibiyeti ile sonuçlanmış olması ve insanların birlik olarak onlara yardım etmesi yeni sistemde toplumun daha huzurlu, özgür ve eşit olacağını göstermektedir.

Semed'i tutup götürdüler, tüfeğini çekip elinden aldılar. O sırada ikinci zil çaldı. Laçın torbasını aldı, vagonlara doluşan insanların arkasından merdivene çıktı. Gülyaz korkusundan hâlâ titriyordu. Tren hareket etti. O anda birbiri arkasına iki mermi atıldı. Laçın kafasını çıkartıp istasyona doğru baktı. Gar bekçilerinin elinden kurtulup kaçan bir adam yüz üstü yere yığıldı. Laçın onu tanıdı. (3-AT.-TT. K- 819-820-821-822)

3.2.7. Anlatım özellikleri

Anlatmaya bağlı edebî metinlerde anlatılacak olayla birlikte bu olayı ifade edecek bir de anlatıcıya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu tür metinlerin diğer unsurları olan zaman, mekân ve şahıslar bu iki temel özellik çerçevesinde şekillenmekte ve değer kazanmaktadır. Olay ve anlatıcının anlatı türlerinde önemi tartışılrsa da önem ve işlev açısından değerlendirildiğinde anlatıcının daha öncelikli bir konuma sahip olduğu görülmektedir. Çünkü anlatıcı ortaya konulan hadisenin hayata bakan yönü olmakla birlikte, okuyucular onun anlatımı doğrultusunda kahramanların dünyasına girmekte ve olayları idrak etmektedir. Anlatıcı bu yönüyle anlatı dünyasının bir taraftan yansıtıcı bir taraftan ise yapıcı unsuru konumundadır (Tekin, 2008: 17).

Roman ve hikâye gibi anlatılarda yazar, ifade etmiş olduğu metnin amacı, türü ve vermek istediği düşünceler doğrultusunda bir anlatım tarzı, bir bakış açısı belirlemekte, hatta birkaç bakış açısını bir arada kullanabilmektedir. Buna göre roman ve hikâyeler "...farklı anlatma şekillerinin, daha yerinde bir ifadeyle farklı 'söylem'lerin meydana getirdiği bir orkestra..." gibidirler (Aktaş, 2000: 77).

Yazarın olayı okuyucuya aksettirmesindeki farklılıklar çerçevesinde anlatmaya bağlı eserlerde hâkim bakış açısı, kahraman anlatıcı ve müşahit bakış açısı olmak üzere birbirinden farklı üç bakış açısının kullanıldığı görülmektedir (Aktaş, 2000: 78).

Edebiyat tarihi incelendiğinde anlatmaya bağlı metinlerde, kahramanların iç dünyalarına da hâkim olma avantajı sunan hâkim (ilahi-tanrısal) bakış açısının daha sık

kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte günümüzde yazarlar, tek bir bakış açısına takılıp kalmadan olayların akışına göre her bölümde farklı bir bakış açısı da kullanabilmektedirler.

İncelemesini yaptığımız *Kin* adlı hikâyede yazar yaşananları hâkim bakış açısını kullanarak anlatmaktadır. Metin okunurken okuyucu, anlatıcının her şeye hâkim olduğunu görmektedir. Öyle ki yazar, olayları anlatırken kahramanların iç dünyalarını, olaylar karşısında hissettiklerini, diğer kahramanlarla ilgili düşüncelerini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Hikâyenin başındaki Gülperi Kadın'la Sadık Bey arasında yaşananlar hâkim bakış açısının metindeki örneklerinden sadece biridir. Yazar burada sadece olayı anlatmamakta; Gülperi Kadın'ın niyetini, olayı anlatırken hissettiklerini, Sadık Bey'in olayı duyduğundaki tepkisini ve hissettiklerini okuyucuya ayrıntısıyla vermektedir.

Gülperi bu sözlerini söylerken iki üç kere boğazını temizledi. O, Sadık Bey'ini inandırmaya çalışıyordu ki Laçın'ı çok fazla sevdiğinden söylüyordu. Ancak aslında Gülperi'nin yüzünden normal bir kurnazlık okunuyordu. Sadık Bey, kadının yüzüne bakmıyordu. Onun söylediği olaydan dolayı bayağı kederlenip düşünceye dalmıştı. Bey, eski kepeneginin yan cebinden tütün torbasını çıkarıp uzun çubuğunu doldurdu, çakmak taşı ve kovla yaktı. Birkaç nefes çektikten sonra omuzlarını silkti:
-Ne söyleyeyim vallahi? Onun delikanlı olduğu zamandır, gelin ise bir gariptir...' (3-AT.-TT. K- 28-29)

Eserde kahramanların duygu durumları, olaylar karşısında hissettikleri okuyucu tarafından bilinebilmektedir. İster Laçın ister Gülyaz, isterse Semed olsun olaylar karşısında hissettikleri, birbirleriyle ilgili düşünceleri okuyucuya yansıtılmıştır. Bu durumda okuyucu karakterlerin kişiliği ile ilgili yorum yapmaya gerek duymamakta, kahramanların özelliklerini bu sayede anlatıcıdan öğrenmektedir.

Laçın'ın obadan ayrılma, fakirlik ve iş bulma ile ilgili düşünceleri, Gülyaz'ın Semed'den nefreti, Semed'in Gülyaz'ı niçin boşamadığı gibi metin içerisindeki karakterlerin düşünce dünyaları ve buna bağlı kişilikleri okuyucunun izahına bırakılmadan kahramanların iç dünyaları verilerek okuyucuya aksettirilmiştir.

Laçın'ın bir gece vakti obadan ayrılıp şehre giderken ormanda tek başına yürüdüğü esnada hissettikleri yine okuyucuya ayrıntılı bir şekilde aksettirilmiştir.

Laçın, hiçbir zaman bu geceki gibi ağır bir ruhsal ızdırap geçirmemişti. Onun dumanlı beyninde şüpheli fikirler birbirini kovalıyor, heyecanı her an yükseliyordu: 'Ben nereye gidiyorum, bu vefasız hayat beni nereye sürükleyip götürecektir? Babama küsüp bir kerelik ayrılısam, oba arasında buna ne diyecekler? Gülyaz ne olacak? Onunla bir daha görüşmeyecek miyim? Semed bu işi öğrenirse Gülyaz'ı rahat bırakacak mı? Olur da birden onu öldürürse ben buna nasıl dayanırım? Onun bu talihsizliği, benim

günahım değil mi?’ (3-AT.-TT. K- 270)

Hikâyede çok fazla yer almayan mekân ve kişi betimlemelerinde müşahit bakış açısı kullanıldığı görülmektedir. Özellikle Laçın’ın çocukluğunda yemlik toplamaya giderken yapılan çevre betimlemeleri ve Maymak Dağı’ndaki obayı tepeden gören mekân betimlemeleri müşahit bakış açısına örnektir.

Göz alabildiğine uzanan kırları güzel otlar; rengarenk çiçekler süslemişti. Dün yağın şiddetli yağmurdan sonra İnceli Deresi’nin her iki yanı rengarenk olmuştu. Tahıllar adam boyunda uzamış, sümbüller çiçek açmıştı. Tahıl tarlaları arasına otlaklar rengarenk yeni dokunmuş halılar gibi serilmişti. Bütün tabiatta insanın çocukluğunu hatırlatan bir yenilik vardı. Rengarenk çiçekler etrafa bahar kokusu yayıyordu. (3-AT.-TT. K- 75)

Ermenistan’ın büyük dağlarından biri olan Maymak’ın yemyeşil tepesinden kibrit kutularına benzeyen kiremitli Qarakilise evleri, çok uzaktaki büyük ormanlar Gümrü’ye doğru uzanan demiryolu, bu yolla yaprak üzerinde yürüyen böcek gibi trenler, büyük tepeler sırasından o tarafa Borçalı yaylalarının deniz gibi mavi düzleri, bu taraftaysa başını duman almış büyük *Ararat Dağı*²⁰ gözüktüyordu. (3-AT.-TT. K-173)

---

²⁰Urartuların İbrani dilinde ve batı dillerinde Ağrı Dağının adı (Ararat) olarak geçmektedir. Bk.<http://www.igdirkulturturizm.gov.tr/TR-55717/agri-dagi.html> Erişim Tarihi:07.06.2019

4. AZERBAYCAN TÜRKCESİ – TÜRKİYE TÜRKCESİ KARŞILAŞTIRMA

1. *Hacı oğlu Sadıqın ailəsində bir fəlakət üz verdi.*
2. *Hələ köçəri obalar dağda ikən Sadıq kişi atla Qarakilsədən gəlirdi. O, öz həyatından razı insanlar kimi, gah buludlardan sıyrılıb çıxan uca dağlara, gah qıjiltı ilə axıb gedən ayrim-üyrüm çaylara, gah da yaşıl ətəkli, başı dumanlı dağların döşündə çoban tütəyinin qəmli səsinə uyub şirin-şirin otlayan qoyun sürülərinə baxır, arabir gülümsünür, mindiyi boz atı yorğa yerişlə sürüb obaya yaxınlaşırdı.*
3. *Birdən boz at ucadan kişnədi, qulaqlarını qırpa-qırpa, aşağılarda otlayan ilxıya baxdı və qəfildən götürüldü.*
4. *Sadıq kişi cilovu bərk-bərk çəkib atın yerişini yavaşıtıdı. Saçaqları gözünün önünü tutan qalın tüklü, qara “motal papağını” əli ilə geriyə, boynunun ardına itələdi, soyuq dağ havası ilə ciyərini dol- durdu, obaya çatdığını görüb atı daha da yavaş sürdü.*
5. *Bu halda, bulaqdan gələn əli səhəngli qoca bir arvad Sadıq kişi- nin qarşısına çıxıb, onu yoldan saxladı:*
6. *– A Sadıq! – dedi, – oğluna öyüd-nəsihət ver, ona deyinən yerin- dəcə farağət otursun, sonra birdə Allah eləməmiş nə olar – nə olmaz...*
7. *Sadıq kişi çuxura batmış xırdaca gözlərini qırparaq könülsüz bir halda gülümsündü:*
8. *– Ay arvad, ay Gülpəri, coşma görək, axır ne olub ki?*
9. *Gülpəri arvad səhəngin qulpundan bərk-bərk yapışaraq, əvvəlcə Sadıq kişinin qırışmış yanaqlarına, sonra da gözlərinin içinə tərs- tərs baxıb gözünü ağartdı:*
10. *– Bax, oğluna deyinən, yerində dinc otursun. Nə çoxdur şenlikdə maral təkin gözəl- göyçək qızlar...*
11. *Sadıq kişi söhbətin uzanacağını görüb atını saxladı, tələsmədən yerə düşdü.*
12. *Gülpəriyə yanaşdı, qəyri-təbii bir təbəssümlə:*
13. *– Məndən niyə gizlədirsən axı? – dedi, – nə sözün varsa aç söylə. Gülpəri arvad yaşmağının açılıb düşməsini hiss etmədi, səsinin ahəngini dəyişdi:*

1. “Hacının oğlu Sadık’ın ailesinde bir felaket oldu.”
2. “Göçebe obalar hâlâ dağdayken Sadık Bey atla Qarakilise’den geliyordu. O, kendi hayatından memnun insanlar gibi kâh bulutların arasından gözükken büyük dağlara kâh şırıltılıyla akan eğri büğrü çaylara kah yeşil etekli başı dumanlı dağların göğsünde çoban tüteğinin²¹ hüznü sesini dinleyip tatlı tatlı otlayan koyun sürülerine bakıyor. Arada bir gülümsüyor. Bindiği boz atını aheste yürüyüşüyle sürüp obasına yaklaşıyordu.”
3. “Bir anda boz at yüksek sesle kişnedi. Kulaklarını kırparak aşağılarda otlayan at sürüsüne baktı ve aniden sürüye doğru koştu.”
4. “Sadık Bey hızlı bir şekilde eğeri çekip atı yavaşlattı. Püskülleri gözünün önünü kapatan kalın tüylü, siyah *motal*²² şapkasını eliyle geriye, boynunun arkasına ittirdi. Soğuk dağ havasıyla ciğerlerini doldurdu. Obaya vardığını görüp atı daha yavaş sürdü.”
5. “Bu hâlde çeşmeden gelen elinde güğüm olan yaşlı bir kadın Sadık Bey’in karşısına çıkıp onu yolundan çevirdi:”
6. “-A Sadık! Oğluna öğüt ver, ona söylenen yerde düzgün dursun. Sonra aniden Allah göstermesin ne olur ne olmaz, dedi.”
7. “Sadık Bey, çukura kaçmış küçücük gözlerini kırparak isteksiz bir şekilde gülümsedi.”
8. “-Ay kadın, ay Gülperi coşma bakalım söyle ne oldu ki?”
9. “Gülperi Kadın, güğümü kulpundan sıkıca tutarak ilk önce Sadık Bey’in kırışmış yanaklarına sonra da gözlerinin içine ters ters bakıp gözlerini dikti:”
10. “-Bak, oğlun durduğu yerde uslu dursun. Obada maral gibi güzel kızlar çok fazla.”
11. “Sadık Bey, sohbetin uzayacağını görüp atını durdurdu, acele etmeden yere indi.”
12. “Gülperi’ye yaklaştı. İçten olmayan bir gülümsemeyle:”
13. “- Neden benden gizliyorsun? Ne söyleyeceksen açık açık söyle, dedi. Gülperi Kadın, peçesinin açılıp yere düştüğünü farketmedi. Sesinin tonu değişti:”

---

²¹Kamıştan yapılan nefesli musiki aleti. Bk. Altaylı, S. (1994). Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü 1, Millî Eğitim Bakanlığı, s. 1159, İstanbul.

²² Koyun derisinden elde yapılan büyük kalpak, başlık. Bk. Altaylı, S. (1994). Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü 2, Millî Eğitim Bakanlığı, s. 877, İstanbul.

14. – *Oğlun Laçın, Muxtarın gəlinini əyri yola aparır... Dünən, bax bu gözlərimnən görmüşəm...*
15. *Gülpəri sağ əli ilə yaşmağını düzəltdi.*
16. - *Ona deyərsən ki, yerindəcə farağat otursun, gəlinin əri bilsə, şenliyə qırğın düşər... Axı niyə nahaq yerəcə qan tökülsün?*
17. *Sadiq kişi oğlundan belə şeyləri gözləmirdi, bu səbəbdən, Gülpərinin dediyi sözlərə heç inanmaq istəmədi, ona mülayim bir səsle cavab verdi:*
18. – *Ağlını başına yığ, Laçın elə qələti eləyə bilməz. Ay canım- ciyərim, o ki öz kölgəsindən qorxanın biridir...*
19. *Gülpəri bu dəfə səhəngini bir az belinin yuxarisına itələyib, hıqqıldadı:*
20. - *Ay-hay, nə yamanca qorxaq adam tapıbsan, Allahın altında kəşgə mənim oğlum da onun təkin qorxaq olaydı...*
21. *Sadiq kişini fikir götürdü. Üzündəki təbəssüm izləri bir an içində silinib getdi. Gözlərini yerə dikib dərisi çat-çat olmuş barmaqları ilə çal saqqalını tumarladı. Atını, böyük yoldan ayrılıb obaya doğru uzanan daşlı cığırla yedəklədi. Zahirdə özünü laqəyd göstərməyə çalışdı, ancaq istər-istəməz, oğlundan şübhələnməyə başladı: “Oslini axtarsan o gəlini də bir az suyu yumşaq söyləyirlər. Ori Səməd də ki, bir təhər adamdır. Birdən Allah eləməmiş Gülpəri deyən doğru olsa... onda daha heç...”*
22. *O, başını tez qaldıraraq geriyə baxdı*
23. *Gülpəri qarı onu kölgə kimi izləyirdi*
24. *Sadiq kişi qəmli və titrək bir səsle soruşdu:*
25. – *Sən onları harda görübsən?*
26. *Gülpəri, sözlərinin qocaya bu cür ağır bir təsir bağışladığını hiss etmədən əli ilə su gətirdiyi bulağın alt yanından dərəyə enən cığırı göstərdi:*

14. “-Oğlun Laçın, muhtarın gelinini yanlış yoldan çıkarıyor. Dün kendi gözlerimle gördüm, dedi.”
15. “Gülperi sağ eli ile peçesini düzeltti.”
16. “- Ona söyle, yerinde uslu dursun. Gelinin kocası öğrenirse obada kan dökülür. Neden gereksiz yere kan dökülsün?”
17. “Sadık Bey, oğlundan böyle bir şey beklemiyordu. Bu nedenle Gülperi’nin söylediği sözlere inanmak hiç istemiyordu. Ona mülayim bir sesle cevap verdi:”
18. “-Aklını başına topla. Laçın öyle yanlış yapmaz. Ay canım ciğerim, o ki kendi gölgesinden korkan biridir.”
19. “Gülperi bu kez güğümü biraz belinin yukarisına ittirip söylendi:”
20. “- Ay, nasıl da korkak adam bulmuşsun. Allah yukarıda keşke benim oğlum da onun gibi korkak olsaydı.”
21. “Sadık Bey düşünceye daldı. Yüzündeki gülümseme izleri bir anda silinip gitti. Gözlerini yere dikip derisi çatlamış parmakları ile sakalını sıvazladı. Atını büyük yoldan çekip obaya doğru uzanan taşlı patikaya yöneltti. Dışarıdan umursamamış gibi gözükmeye çalıştı ancak ister istemez oğlundan şüphe etmeye başladı. Aslında bakarsan o gelinin de biraz yumuşak başlı olduğunu söylerler. Kocası Semed de garip bir insandır. Aniden Allah göstermesin Gülperi’nin dedikleri doğru çıkarsa o zaman hiç...”
22. “O, kafasını hemen kaldırarak geriye baktı.”
23. “Gülperi Kadın, onu gölge gibi izliyordu.”
24. “Sadık Bey, hüzünlü ve titrek bir sesle sordu:”
25. “- Sen onları nerede gördün?”
26. “Gülperi, laflarının ihtiyara bu şekilde ağır etki edeceğini düşünmeden eliyle su getirdiği çeşmenin alt yanından dereye inen patikayı gösterdi:”

27. - *Bax, dünən günorta üstü o ciğırnan dərəyə endilər. Özləri də təkcə idilər... Mənciyəz dəyəmin böyründəcə oturub dallarınca bax- dım, gözlədim də, aradan xeyli keçdi, qayıtmadılar. Bir də gördüm ki, Laçın bu tərəfdən gəlib evinizə getdi, Gülyaz da səhəngini götürüb bulaqdan su gətirməyə...*
28. *Gülpəri, bu sözləri deyəndə iki-üç dəfə köksünü ötürdü. O, Sadıq kişini inandırmağa çalışırdı ki, Laçını çox istədiyindən məsləhət bilmir. Ancaq əslində Gülpərinin üz-gözündən adi bir hiyləgərlik tökülürdü. Sadıq kişi qarının üzünə baxmırdı. Onun söylədiyi əhvalatdan xeyli kədərlənib fikrə getmişdi. Kişi köhnə arxalığının yan cibindən tənbəki kisəsini çıxarıb uzun çubuğunu doldurdu, çaxmaqdaşı və qovla yandırdı. Bir neçə qullab vurandan sonra çiyinini çəkdi*
29. – *Nə deyim vallah? Onun da beyninin qan vaxtıdır, gəlin də ki, bir təhərdir...*
30. *Gülpəri, Sadıq kişiylə lap yaxın gəldiyindən, dediyi sözlərin ona necə təsir etdiyini anladı, qocanın yaxasından əl çəkdi, yaşmağını gözünün altına qədər qaldırdı, Sadıqdan ayrıldı, obanın baş tərəfindəki dəyəsinə doğru irəlilədi. İyirmi-otuz addım aralanmamış, o Sadıq kişini bir də çağırdı, dönə-dönə tapşırırdı:*
31. – *Sən mən deyən tək elə!.. Uşağına qulaqburması ver, cavandır, yola gələr, yazıq olmasın...*
32. *Sadıq kişi ona cavab vermədi: “İt qızı bizi el içində biabır eləyəcək, kaftar...” sözlərini fikrindən keçirtmədi, atı sürətlə yedəkləyib tez uzaqlaşmağa çalışdı.*
33. *Obanın itləri hürüşdülər. Sadıqın üstünə cumdular. Ona yaxın- laşanda, tanıyıb, qulaqlarını qırpdılar, müti halda quyruqlarını buladılar. Bəziləri qocaya yanaşdı, yan-yörəsində şırvandırdılar.*
34. *Sadıqın gəlməsindən xəbər tutan uşaqlar da bir-birinin ardınca onun qabağına yüyürüşdülər.*
35. *Sadıq, Qarakilsədən məhz uşaqlar üçün aldığı uzun saçaqlı konfetləri ciblərindən çıxarıb hərəsinə bir ovuc payladı. Uşaqlar, alaçıqlara yetişənə qədər Sadıqın yanınca oynasa-oynasa getdilər*
36. *Qapılarda nehrə çalxayan qadınlar, qızlar, məhəllədən xeyli aralı oturub laqqıltı vuran dəliqanlılar, gözlərini Sadıq kişiylə zilləyib söhbətlərini kəsdilər*
37. *Dəliqanlılar dəstəsindən ayrılıb gələn bir nəfər Sadıqın yanına yanaşdı, atının qantarğasından tutdu:*

27. “- Bak dün öğleden sonra o patikadan dereye indiler. Yalnızlardı. Bense deyemin²³ yanında oturup arkalarından baktım. Bekledim de ama aradan bayağı geçti, dönmediler. Bir baktım gördüm ki, Laçın bu taraftan gelip evinize doğru gitti. Gülyaz da güğümünü alıp çeşmeden su almaya...”
28. “Gülperi bu sözlerini söylerken iki üç kere boğazını temizledi. O, Sadık Bey’ini inandırmaya çalışıyordu ki Laçın’ı çok fazla sevdiğinden söylüyordu. Ancak aslında Gülperi’nin yüzünden normal bir kurnazlık okunuyordu. Sadık Bey, kadının yüzüne bakmıyordu. Onun söylediği olaydan dolayı bayağı kederlenip düşünceye dalmıştı. Bey, eski kepeneginin yan cebinden tütün torbasını çıkarıp uzun çubuğunu doldurdu, çakmak taşı ve kovla yaktı. Birkaç nefes çektikten sonra omuzlarını silkti:”
29. “-Ne söyleyeyim vallahi? Onun delikanlı olduğu zamandır, gelin ise bir gariptir...”
30. “Gülperi, Sadık Bey’e çok yaklaştığında, söylediği sözlerin nasıl bir etki ettiğini anladı. İhtiyarın yakasını bıraktı. Peçesini gözünün altına kadar kaldırdı. Sadık’tan ayrıldı. Obanın baş tarafındaki deyesine doğru yürüdü. Yirmi otuz adım uzaklaşmamıştı ki Sadık Bey’e seslendi, birkaç kere tembihledi.”
31. “-Sen, benim söylediğim gibi yap. Onun kulağını çek. Gençtir, yola gelir. Yazık olmasın.”
32. “Sadık Bey, ona cevap vermedi. “İt kızı, bizi oba içinde rezil edecek, cadı.” diye düşündü. Atı hızla eline alıp hemen uzaklaşmaya çalıştı.”
33. “Obanın köpekleri havladılar. Sadık’ın üzerine saldırdılar. Ona yaklaştıklarında tanıyıp kulaklarını salladılar. Sakince kuyruklarını salladılar. Bazıları yaşlıya yanaşıp etrafında döndüler.”
34. “Sadık’ın geldiğini duyan çocuklar da birbirinin arkasında onun karşısına geçtiler.”
35. “Sadık, Karakilise’den çocuklar için aldığı uzun saçaklı şekerleri cebinden çıkarıp her birine bir avuç verdi. Çocuklar obaya varana kadar Sadık’ın yanında oynaya oynaya gittiler.”
36. “Kapılarda yayık çalkalayan kadınlar, kızlar, mahalleden uzak oturup sohbet eden delikanlılar gözlerini Sadık Bey’e dikip sohbetlerini kestiler.”
37. “Delikanlılar grubundan ayrılıp gelen bir kişi, Sadık’a yanaştı; atının dizgininden tuttu:”

---

²³ Üstü kapalı, yanları açık çardak. Bk. Altaylı, S. (1994). Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü 1, Millî Eğitim Bakanlığı, s. 268, İstanbul.

38. – *A kişi, sənin də gəlməyin lap şah gəldisinə döndü ki, – dedi – niyə belə gecikdin?*
39. *Sadiq kişinin qaşları çatılmışdı. Dodağı da yerlə gedirdi. Oğlanın üzünə baxmadan:*
40. – *O donuz oğlunu tapmadım, – dedi, – Gümrüdəydi, dünən axşam gəlib çıxdı.*
41. *Oğlan, çox könülsüz verilən bu cavabdan, qocanın kədərli olduğunu anladı, amma bir də soruşdu:*
42. – *Nə oldu! Düzəldə bildinmi? Sadiq kişi üz-gözünü turşutdu:*
43. – *Belə düzəlmədi, ey, düzəl!..*
44. *Oğlan Sadiqın üzünə daha diqqətlə baxdı, onun nə isə başqa bir səbəbdən kədərləndiyini hiss edib:*
45. – *Sənə nə olub, kefin niyə yoxdur? – deyər soruşdu.*
46. *Sadiq kişi atın tərkinə bağlanmış dolu heybəni götürdü, oğluna tapşırırdı:*
47. – *Hələ atın yəhərini alma, ancaq gözdə-qulaqda ol, sonra ağnayıb yəhəri əzər.*
48. *Oğlan atın qantarğasını alıb, dəyənin böyrünə qoydu, yəhərin qaşına bağlanmış uzun irəşməni açdı, atı yedəkləyib dəyədən uzaqlaşdı.*
49. *Sadiq kişi onun ardınca fikirli və bir az da qəmli tövrlə baxa-baxa:*
50. – *Ay Laçın, – dedi, – at bərk tərləyib, sonra birdən su içər- eləyər ha, quru yerə hürüklərsən...*
51. *Laçın dəyələrdən aşağı, cavanlar toplaşan yerdən xeyli aralı görünən böyük bir çeyilin on-on beş addımlığında atı hürükləyib evə qayıtdı. O, atasının tutqun üz-gözündən, bir dəfə də olsun başını qaldırıb üzünə baxmamasından bəzi şeylər anlayırdı. Laçın öz-özünə deyirdi: “Yəqin məndən ona bir şey qandıran olub... Nə deyiblərsə, deyiblər. Kişi də lap səfehdir ha!.. Adam hər sözə inanmaz ki!..”*
52. *Laçın başını buladı, tüstülənən ocağın bir qırağında, anasının yenicə yerə saldığı cındır palazın üstündə bardaş qurub oturdu, gözlərini atasına zillədi. O, yenə ağır-ağır düşünməyə başladı: “Tutaq ki, sənin xoşuna getməyən bir iş tutmuşam, daha burun-dodağını niyə sallayırsan? Eh!.. Qocalanda adamın ağı azalarmış, elə düz deyiblər də...”*

38. “-A bey, senin de gelmen padişah gelmesine benzedi. Neden böyle geç kaldın? dedi.”
39. “Sadık Bey, kaşlarını çatmıştı; dudağını da büzmüştü. Oğlanın yüzüne bakmadan:”
40. “-O domuz oğlunu bulamadım. Gümrü’deydi, dün akşam çıkıp geldi, dedi.”
41. “Oğlan, çok isteksizce verilen bu cevaptan yaşlının hüznü olduğunu anladı fakat yine de sordu:”
42. “-Ne oldu! Düzeltbildin mi? Sadık Bey, yüzünü ekşitti:”
43. “-Bir türlü düzelmedi, hey, düzel!”
44. “Oğlan, Sadık’ın yüzüne daha dikkatli baktı ve onun başka bir nedenden dolayı üzülmediğini hissederek:”
45. “-Sana ne oldu? Neden keyfin yok? diye sordu.”
46. “Sadık Bey, atın yularına bağlanmış olan dolu heybeyi oğluna havale etti:”
47. “-Şimdilik atın eyerini alma ama dikkat et, yoksa hayvan kendini yerlerde yuvarlar ve eyerini ezer.”
48. “Oğlan, atın dizginini deyenin ortasına koydu, eyerin başına bağlanmış olan uzun ipi çözdü ve atı peşi sıra sürükleyip deyeden uzaklaştı.”
49. “Sadık Bey, onun arkasından düşünceli ve biraz da kederli gözlerle bakarak:”
50. “-Ay Laçın, at çok terleyip birden su içmek isterse kuru bir yerde ayağından bağlayıp otlatırsın, dedi.”
51. “Laçın deyelerden aşağıda, gençlerin toplandığı yerden oldukça ayrı duran büyük bir çayırın on on beş adımlık mesafesinde atı bağlayıp eve döndü. O, babasının tutuk hâlinde ve bir kere bile başını kaldırıp yüzüne bakmamasından bir şeyler anlıyordu. Laçın, kendi kendine: “Belli, benim hakkımda onu kandıran birileri olmuş. Ne derlerse desinler. Babam da çok sersem. İnsan her söze inanmaz ki.” dedi.”
52. “Laçın’ın kafası karıştı. Tüten ocağın bir kenarında, annesinin yeni serdiği kilimin üstüne bağdaş kurup oturdu. Gözlerini babasına dikti. Yine ağır ağır düşünmeye başladı: “Varsayalım ki, senin hoşuna gitmeyen bir iş yaptım. Daha ağzımı yüzünü neden sallıyorsun? Eh! Yaşlandıkça insanın aklı azalır mı, ne kadar doğru söylemişler...”

53. Sadıq kişi, Laçının həyəcanını duymadığından üz-gözünün ifadəsini belə dəyişmədi, arvadının aftafadan tökdüyü su ilə əllərini tez-tələsik yuyub şalvarının dizinə sildi, çörək yeməyə hazırlaşdı.
54. Laçın xırdaca gözlərini qıyıb atasının üzünə baxır, öz-özünə: “Bu kişi lap mənim canımı boğazıma yığıb, lap məni təngə gətirib...” deyə düşünürdü.
55. Birdən o, anasının yumru mis kasada gətirdiyi təzə qatığa baxıb acıqlı-acıqlı dilləndi:
56. – Ay arvad! Sən də lap başını itirib, ayağını axtarırsan ha!.. Bu soyuqda qoca kişiyə nə qatıqdır vərirsən?
57. Arvad səksəndi, əlindəki çörəyi ərinin qabağına qoyub ağlamsınan kimi oldu:
58. – A kişi, mən bilmirəm başıma haranın daşını salım. Bu oğlan od-alov olub ələmi yandırır, mənciyəzə də göz verir işıq vermir.
59. Sadıq kişi bu sözləri eşitməməzliyə vurdu; oğluna da arvadına da cavab vermədi, arpa çörəyini qatığı doğradı, iştaha ilə yeməyə başladı. “Bu gədə axır vaxtlarda çox küür olub... Deyəsən fikrindən evlənmək-zad keçir” – deyə düşündü
60. Ortağa süküt çökdü
61. Laçın anasının şikayətini qəsdən cavabsız qoyub dəyəyə göz gəzdirdi: yan tərəfdə, atasının başı üzərində çətəndən asılı duran uzun piltəli qara çığara, bucaqdakı un çuvalına, beş-altı yerindən yırtılmış keçəyə baxdı, evlərinin bomboş olduğunu yalnız bu dəqiqə anlaymış kimi dərindən köksünü ötürdü, atasıtək qəmli, həm də ümitsiz bir hal aldı, boynunu yana əyib barmaqlarını dizində çarpazladı:
62. Eh, – deyə düşünməyə başladı – bu cür evdə hər gün dava da olar, qalmağal da...
63. Sadıq kişi doğramacın yarından çoxunu yeyəndən sonra aradakı sükutu pozdu:
64. – Sabahdan bəri bir tikə də çörək yeməmişdim, yazıq Qarapet kişi də lap mənim tək əldən düşüb. Bu il fağırın taxılı olmayıb... Yazıq uşaqçığazlar gündə bircə dəfə arpa unundan horra bişirib içirlər. Allah göstərməsin, üz-gözlərindən zəhrimar tökülür, boğazları o qədər nəzilib ki, elə bil armud saplağıdır...
65. Bu sözləri dinləyən qoca arvad, gözlərini döyə-döyə altdan- yuxarı ərinin üzünə baxdı, qəmli-qəmli düşündü:
66. “Eh, indi kim onların günündə deyil?..” Sonra o:

53. “Sadık Bey, Laçın’ın heyecanını fark etmediği için yüz ifadesini hiç değiştirmedi. Karısının ibrikten döktüğü su ile ellerini hızlı hızlı yıkayıp şalvarına sildi. Ekmek yemek için hazırlandı.”
54. “Laçın, gözlerini küçücük kısıp babasının yüzüne bakarak kendi kendine: “Bu adam benim canımı boğazıma getirip, canımdan bezdirdi.” diye düşündü.”
55. “Birden, annesinin yuvarlak kâsede getirdiği taze yemeğe bakarak acıklı acıklı söylendi:”
56. “-Ay kadın, sen de aklını kaçırmış gibi davranıyorsun. Bu soğukta koca adama neden yemek getiriyorsun?”
57. “Kadın irkildi ve elindeki ekmeği kocasının tabağına bırakıp ağlamaklı bir şekilde:”
58. “- A bey, ben başımı hangi taşa vurayım bilmiyorum. Bu oğlan ateş olup el alemi yakıyor, zavallı bana da göz veriyor ışık vermiyor.”
59. “Sadık Bey, bu sözleri duymamazlıktan geldi. Oğluna da karısına da cevap vermedi. Arpa ekmeğini yemeğe doğradı. İştah ile yemeğe başladı. “Bu kadar karanlık zamanlarda çok yaygaracı olur. Aklından evlenmek geçiyor.” diye düşündü.”
60. “Ortalığa sessizlik çöktü.”
61. “Laçın, annesinin şikayetlerini kasıtlı olarak cevapsız bırakıp deyeye göz gezdirdi. Babasının başının üstündeki çitte asılı duran uzun fitilli siyah puroya, köşedeki un çuvalına, beş altı yerinden yırtılmış keçeeye baktı ve evlerinin bomboş olduğunu sanki şimdi fark etmiş gibi derinden içini çekti. Babası gibi gamlı ve ümitsiz bir hâl aldı. Boyununu yana eğip parmaklarını dizinde çapraz şekilde bağladı:”
62. “ ‘Böyle bir evde her gün olay da olur kargaşa da...’ diye düşünmeye başladı.”
63. “Sadık Bey, doğramacın yarısından çoğunu yedikten sonra aradaki sessizliği bozdu:”
64. “-Sabahtan beri bir lokma yemek yememiştim. Zavallı Qarapet de tıpkı benim gibi elden düşmüş. Bu yıl fakirin tahılı olmadı. Zavallı çocuklar da günde bir defa arpa unundan duru sulu yemek yapıp içiyorlar. Allah göstermesin, yüzlerinden gözlerinden yılan zehri dökölüyor; boğazları o kadar incelmış ki armut sapı gibi olmuş...”
65. “Bu sözleri duyan karısı, gözlerini devire devire alttan yukarı kocasının yüzüne baktı. Hüzünlü hüzünlü düşündü:”
66. ““şimdi kim o günleri yaşamıyor ki?’ Sonra o:”

67. – Kasıblığın üzü qara olsun, – dedi, – nə eliyək? Laçın, bu maraqsız danışıqlardan sıxıldı, cəld ayağa durub eşiyə çıxdı.

II

68. O, doğrudan da Gülpərinin göstərdiyi ayrim-üyrüm dağ cığır-ları ilə tez-tez dərəyə gedib-gələrdi. Səhərlər hava yaxşı olanda dərədəki çaydan qızıl balıq tutmağa, axşamüstü oba uzərini duman bürüyəndə isə Muxtarın təzə gəlini ilə görüşməyə gedərdi.

69. Bu maraqlı hadisənin qəribə bir tarixçəsi vardı. Laçın hələ yeddicə yaşında ikən çox diribaş, çevik, əlli-ayaqlı bir uşaqdı. O, iki-üç yaş özündən böyük oğlanları təkliddə döyüb ağlat-mağı da bacarırdı. Onun kənd uşaqları arasında adı çıxmışdı. Əgər Laçın “rəqibi” hesab etdiyi uşaqlardan birinə desəydi ki, “gəl, yemlik dərməyə gedək” həmin uşaq bu təklifdən dərhal boyun qaçırardı.

70. Laçın böyüyüb qol-qanad açdıqca, dəstəsinə qızları da cəlb edirdi.

71. Əmisinin, dayısının qızları da ona qoşulurdular. Dəstə böyüdü. O biri məhəllənin uşaqları da Laçının dəstəsi ilə yemlik dərməyə, oynamağa gedirdilər.

72. Laçın, bu qızlardan ən çox Gülyazı bəyəniydi. Gülyaz onun qohumu deyildi. Qonşu məhəllədə fağır bir kişinin qızı idi. O, Laçın- nın dəstəsinə könüllü qoşulmuşdu. Daha ondan ayrılmaq istəmirdi. Gülyaz çölə həmişə Laçınla yanaşı gedər, onun əlli-ayaqlı oldu- ğunu görüb, bacarığına ürəkdən inanardı.

73. Bir gün yenə bu dəstə kəndin sağ tərəfindəki İncəli dərəsinə yemlik dərməyə yola düşdü. Dəstədə on üç uşaq vardı. Bunların səkkizi qız, beşi oğlandı. Oğlanlar həmişə ön cərgədə yüyürüb qızları gözləməirdilər. Laçın bir dəfə bunu görüb acıqlandı, oğlanların üstünə bağırdı:

74. – Eyyy, dayanın qızlar da gəlsin! – deyər onları yoldan saxladı. Qızlar yüyürüşüb oğlanlara çatanda, dəstənin böyüdiyünü görən Laçın, ürəkdən sevinib gülə-gülə:

67. “-Fakirliğin gözü kör olsun. Ne yapalım? dedi. Laçın, ilgisini çekmeyen bu konuşmalardan sıkıldı. Ayağa kalkıp kapı eşiğine çıktı.”

II

68. “O, tam olarak Gülperi’nin gösterdiği eğri büğrü dağ patıkları arasından sıklıkla dereye gidip geliyordu. Sabahları deredeki çayda mercan balığı tutmaya, akşamüstü de obanın üstünü duman kapladığında ise Muhtarın yeni gelini ile görüşmeye gidiyordu.”

69. “Bu ilginç olayın bir garip tarihçesi var. Laçın 7 yaşındayken çok atik, çevik becerikli bir çocuktur. O, kendisinden iki üç yaş büyük çocukları dövüp ağlatmayı beceriyordu. Onun köy çocukları arasında adı çıkmıştı. Eğer Laçın “rakibi” gördüğü çocuklardan birine deseydi ki “Gel yemlik toplamaya gidelim” o çocuk bu teklifi yokuşa sürerdi.”

70. “Laçın, büyüüp kol kanat gerdikten sonra kızların da bu guruba olan ilgisini arttırırdı.”

71. “Amcasının, dayasının kızları da ona eşlik ederdi. Grup büyüdü. Diğer mahallenin çocukları da Laçın’ın grubu ile yemlik toplamaya, oynamaya giderdi.”

72. “Laçın, bu kızlardan en çok Gülyaz’ı beğenirdi. Gülyaz, onun akrabası değildi. Komşu mahalleden sakin bir adamın kızıydı. O, Laçın’ın grubuna kendi isteğiyle katılmıştı. Ondan ayrılmak istemiyordu. Gülyaz, kıra hep Laçınla birlikte gider; onun becerikli olduğunu görüp yeteneklerine yürekten inanırdı.”

73. “Bir gün yine bu grup, köyün sağ tarafındaki İnceli Deresi’ne yemlik toplamak için yola çıktılar. Grupta on üç çocuk vardı. Bunların 8’i kız, 5’i erkekti. Erkekler hep ön sırada yürüyüp kızları beklemezlerdi. Laçın bir kere bunu görüp sinirlendi. Erkeklerle bağırды.”

74. “-Hey, bekleyin kızlar gelsin! diye onları yoldan çevirdi. Kızlar yürüyüp erkeklere yetiştiğinde grubun büyüdüğünü fark eden Laçın yürükten sevinip gülümseyerek:”

75. *Di gedək! – dedi. Göz işlədikcə uzanan düzləri rayihəli otlar, əlvan çiçəklər bəzə- mişdi. Dünən yağan şiddətli yağışdan sonra İncəli dərəsinin hər iki yanı rəng verib rəng alırdı. Taxıllar adam boyunda uzanmış, sünbüllər çiçək tökmüşdü. Taxıl zəmiləri arasındakı biçənəklər yenicə toxunmuş əlvan xalılar kimi yerə sərilmişdi. Bütün təbiətdə insanın uşaqlığını xatırladan bir təzəlik vardı. Rəngbərəng çiçəklərdən, ətrafa bahar ətri yayılırdı*
76. *Laçın Gülyazla yanaşı gedirdi. Uşaqlar da oynaşa-oynaşa onları izləyirdilər. Bəziləri təpikləşir, bəziləri qoşa durub yüyürür, bəziləri isə yolun kənarında gözlərinə dəyən yemliyi qoparmaq üçün tez dayanır, yoldaşlarından geri qalırdılar.*
77. *Laçın bu dəstədə çox vaxt özünü başçı kimi hiss edir, ciddiyyətini pozmurdu. Lakin heç bir zaman uşaqlardan ayrı yaşaya bilmədiyi kimi, oynamağından, atılıb-düşməyindən də qalmırdı: o ən çox qızlarla zərəfatlaşmağı sevirdi, xüsusilə öz əmisi qızları ilə güləşir, döşlərini-başlarını əlləşdirirdi. Qızlardan bəzisi buna üzdən narazı olduqlarını bildirsələr də, ürəkdən sevinirdilər.*
78. *Ancaq nədənsə Laçın indiyə qədər Gülyaza toxunmamışdı. Ona başqa gözlə baxırdı. O, Gülyazı incidən oğlan uşaqlarını sevmirdi, hətta bəzən yumruqla bərk-bərk döyəcləyib dəstədən qovurdu. Gülyaz Laçının bu hərəkətindən xoşlanırdı, gülümsünürdü:*
79. *Bax elə! – deyirdi, – əllərinə qurban olum!.. Laçın da bu sözləri böyük bir nəşə ilə dinləyirdi, qürurlanırdı. Dəstə, bol yemlikli biçənəyə çatdı. Hamı öz torbasını təmizlədi, biçəğini itilədi. Laçın yenə Gülyazla yanaşı, əyilə-əyilə yemlik dərməyə başladı.*
80. *Uşaqların hərəsi bir tərəfə dağıldı. Ancaq Laçın Gülyazdan ayrılmadı.*
81. *Onlar, bir-birinin üzünə baxa-baxa, addım-addım irəliləyib, taxıl zəmisinə yetişəndə dayandılar. Bu halda Gülyaz irəliyə sıçradı. Laçın da onun ardınca, taxılın arasında qızaran laləyə doğru yüyürdü.*
82. *Lalənin üstündə dava düşdü. Gülyaz boynunu durna kimi dik tutaraq çıxırdı:*
83. *– Cığallıq eləmə, səndən qabaq mən görmüşəm.*
84. *Laçın:*
– Öləsən də gülü sənə verməyəcəyəm, – dedi, – mən görmüşəm, yalan danışma!..

75. “-Haydi gidelim. Göz alabildiğine uzanan kırları güzel otlar; rengarenk çiçekler süslemişti. Dün yağın şiddetli yağmurdan sonra İnceli Deresi'nin her iki yanı rengarenk olmuştu. Tahıllar adam boyunda uzamış, sümbüller çiçek açmıştı. Tahıl tarlaları arasına otlaklar rengarenk yeni dokunmuş halılar gibi serilmişti. Bütün tabiatta insanın çocukluğunu hatırlatan bir tazelik vardı. Rengarenk çiçekler etrafa bahar kokusu yayıyordu, dedi.”
76. “Laçın, Gülyaz'la birlikte gidiyordu. Çocuklar da oynaya oynaya onları izliyorlardı. Bazıları tekmeleşiyor, bazıları ikili yürüyorlardı. Bazıları ise yolun kenarında gözlerine çarpan yemliğı toplamak için aniden duruyor arkadaşlarından geri kalıyorlardı.”
77. “Laçın, genellikle bu grupta kendisini lider gibi hissederdi. Ciddiyetini bozmazdı. Lakin hiçbir zaman çocuklardan ayrı yaşayamadığı gibi oynamasından, zıplamasından da vazgeçmezdi. O, en çok kızlarla şakalaşmayı severdi. En çok da amcasının kızlarına sataşıyor, göğüslerini başlarını elliyordu. Kızların bazısı bundan rahatsız olduklarını söyleseler de içten içe seviniyorlardı.”
78. “Ancak nedense Laçın şimdiye kadar Gülyaz'a dokunmamıştı. Ona farklı gözle bakıyordu. O, Gülyazı inciten erkek çocuklarını sevmiyordu. Hatta bazen yumrukla dövüp gruptan kovuyordu. Gülyaz, Laçın'ın bu hareketlerinden hoşlanıyor ve gülümsüyordu.”
79. “-Bak böyle! Ellerine kurban olurum, diyordu. Laçın da bu sözleri büyük bir neşe ile dinliyor, gururlanıyordu. Grup, bol yemlikli otağa vardı. Herkes kendi torbasını temizledi, bıçağını biletti. Laçın, yine Gülyaz'a yakın bir şekilde eğile eğile yemlik toplamaya başladı.”
80. “Çocukların her biri, bir tarafa dağıldı. Sadece Laçın, Gülyaz'dan ayrılmadı.”
81. “Onlar birbirinin yüzüne bakarak adım adım yürüyüp tahıl tarlasına vardıklarında durdular. Bu sırada Gülyaz ileriye doğru atladı. Laçın da onun arkasından tahılların arasında kızaran laleye doğru yürüdü.”
82. “Lale için kavga çıktı. Gülyaz boynunu turna gibi dik tutarak bağırıldı.”
83. “-Mızıkçılık yapma senden önce ben görmüştüm.”
84. “Laçın:
-Ölsen de çiçeğı sana vermeyeceğim. Ben gördüm yalan söyleme, dedi.”

85. *Gülyaz qaqqıldayıb güldü, Laçından aralandı.*
86. *– Yan yaxıl, mən dərdim, yan yaxıl! – deyə əlindəki uzun saplı laləni yuxarı qaldırdı.*
87. *Laçın onun qələbəsinə dözə bilməyib geriyyə atıldı, qızı bas- marlayıb altına aldı, iki əlilə biləyini sıxıb laləni dartırdı.*
88. *– Burax, burax, vallah sənə verməyəcəyəm! – deyə nazik və ötkün səsilə çığırdı.*
89. *Lalənin ləçəkləri yerə səpələndi. Bu dəfə Laçın daha bərk acıq- lanıb, Gülyazı arxası üstə yerə yıxdı, çimdiklədi. Qıdığı tutan Gül- yaz, çirpınaraq, onun altından qalxmağa can atdı, mümkün olmadı. Laçın hırıltı ilə gülərək:*
90. *– Yox, – dedi, – onu bacarmazsan, mənə də Laçın deyərlər.*
91. *Bu hadisədən xəbər tutan uşaqlar, yüyürüşüb gəldilər. Laçınla Gülyazı həlqəyə aldılar. Laçın ayağa qalxaraq məğrur baxışları ilə yoldaşlarını süzdü, yaşlı adamlar kimi başını tərpedib, əlini havada oynatdı:*
92. *– Di get, gözün oğlan görsün!..*
93. *Sonra:*
– Ay uşaqlar! Gəlin bu tərənin başınacan yüyürək!.. – deyə Laçın yenə uşaqlara məxsus bir sadəliklə əlavə etdi: – Gəlin görək kim yaxşı yüyürür.
94. *Hamı bu təklifə razı oldu. Laçın dodağının altında hiyləgərcəsinə qımışıb, Gülyaza döndü:*
95. *-Ay qız, sən də gəl, daha dodağını niyə sallayırsan?*
96. *Gülyaz da olub-keçəni o dəqiqə unutdu, tez dəstəyə qoşuldu, hamı bir sıraya düzülüb, Laçının işarəsini gözlədi. O, “hə!” deyib döşünü irəli verən kimi, bütün uşaqlar əllərini havada oynada-oynada tərəyə doğru yüyürüşdülər.*
97. *Onlar mənzilə yetişəndə istər-istəmez birinciliyi Laçına verdilər. Bu qələbədən sonra Laçın daha da məğrur bir hal aldı. O, öz- özünə “bax, məni tanıyın, hamınızın ananızı ağlatdım!” – deyə düşünüb, Gülyazın üzünə baxdı, dodağının ucu ilə qımışdı. Sonra uzaqlara baxdı; o tərəflərdə Avey dağı qaralırdı. Dağın döşündə otlayan həyvanlar, qara nöqtələr kimi xırdaca görünürdülər. Dağdan xəyli bəridə qonşu erməni kəndinə uzanan sarıaraba yolu, günün şüaları düşəndə qızıl kimi parıldayan yalçın qayalar görünürdü.*

85. “Gülyaz mırıldanıp güldü. Laçın’dan uzaklaştı.”
86. “-Benim derdimden yan!” diye elindeki uzun saplı laleyi yukarı kaldırdı.”
87. “Laçın, onun galibiyetine sinirlenip geriye çekildi. Kızı altına alıp iki eliyle bileğini sıkıp laleyi elinden almaya çalıştı.”
88. “-Bırak bırak. Vallahi sana vermeyeceğim! diye ince ve cılız sesiyle bağırdı.”
89. “Lalenin yaprakları yere dağıldı. Bu kez Laçın daha fazla sinirlenip Gülyaz’ı sırt üstü yere yatırdı, çimdikledi. Gıdıklanan Gülyaz, çırpınarak ondan kurtulmaya çalıştı; mümkün olmadı. Laçın, hırıltı ile gülümseyerek:”
90. “- Hayır, onu becermezsin bana Laçın derler, dedi.”
91. “Bu olaydan haberi olan çocuklar yanlarına geldiler. Laçınla Gülyazı halka içine aldılar. Laçın ayağa kalkarak gururlu bakışlarıyla arkadaşlarını süzdü, yaşlı adamlar gibi kafasını salladı. Elini havada oynattı:”
92. “-Hadi git, gözün erkek görsün!..”
93. “Sonra:
Hey çocuklar! Gelin bu tepenin sonuna kadar yürüyelim!.. diye Laçın yine çocuklara has bir sadelikle ilave etti: “Hadi görelim kim iyi koşuyor.”
94. “Herkes bu teklifi kabul etti. Laçın, dudağının altından hilekâr bir tavırla kımıldayıp Gülyaz’a döndü:”
95. “-Ay kız sen de gel, dudağımı neden büzüyorsun?”
96. “Gülyaz da olup biteni anında unuttu. Hemen gruba dahil oldu, hepsi bir sıraya girip Laçın’ın işaretini bekledi. O, ‘evet!’ diyip göğsünü ileri verdiği anda bütün çocuklar ellerini havada oynata oynata tepeye doğru koşular.”
97. “Onlar varış noktasına vardığında ister istemez birinciliği Laçın’a veriyorlardı. Bu galibiyetten sonra Laçın da daha gururlu bir hâl aldı. O, kendi kendine ‘Bak, beni tanıyın, hepimizin anasını ağlattım!’ diye düşünüp Gülyaz’ın yüzüne baktı, dilinin ucu ile mırıldandı. Sonra uzaklara baktı; o taraflarda Avey Dağı gözükiyordu. Dağın yamacında otlayan hayvanlar siyah noktalar gibi küçücük gözükiyorlardı. Dağdan bayağı ileride komşu Ermeni köyüne uzanan sarı araba yolu ve güneşin ışığı düştüğü anda altın gibi parıldayan yalçın kayalar gözükiyordu.”

98. *Uşaqlar da Laçının əmrinə tabə olmuş kimi gözlərini o tərəfə zilləyib, bir neçə saniyə baxdılar, xəyli sükuta daldılar.*
99. *Laçın, araba yolu ilə kəndə doğru irəliləyən bir atlı əlilə uşaq- lara göstərib:*
100. – *Yəqin babamdır, – dedi, – bax görürsünüzmü? Dünən Qulp kəndinə dostumuz Artunun evinə getmişdi. Allah eləyər, mənə gödəkcəlik, şalvarlıq da almış olaydı!..*
101. *Uşaqların bəzisi ürəyində Laçına dərin bir həsəd aparır: “Allah eləyər, heç bir şey almamış olaydı!..” – deyər düşünür, dinməz- söyləməz durub atlıya baxırdılar.*
102. *Laçın şənliyə qayıtmağa tələsdi:*
103. – *Ay uşaqlar! – dedi, – gəlin gedək bir az da yemlik dərib evə qayıdaq.*
104. *Uşaqlar bu fikrə də şərik oldular.*

III

105. *Laçın böyüdükcə, Gülyaza qarşı meyli də artırdı. Ancaq kənddə rus məktəbi açılandan sonra atası Laçını oxumağa göndərdi. Laçın yoldaşlarından, qızlardan və xüsusən hər ay boy atıb böyüyən Gül- yazdan ayrı düşdü. Yemlik dərməkdən, tez-tez çölə getməkdən əl çəkdi, müəlliminin bəyəndiyi, diribaş, hafizəli, eyni zamanda ciddi bir şagird oldu. Öç il məktəbdə oxudu. Kənd müəllimi onu Qori seminariyasının nümunə məktəbinə apardı. Ancaq yer olmadığına görə Laçını oraya qəbul etmədilər. Müəllim onu yenə kəndə qay- tardı. “Gələn il qəbul edərlər” – deyər ona təsəlli verməyə çalışdı. Ancaq bu hadisədən sonra Sadıq kişi hirsələnib Laçını məktəbdən çıxardı, mal otarmağa yolladı. Laçın bir neçə dəfə qaçıb məktəbə gəldisə də, Sadıq kişi onu dəyənəklə ağıllandırdı, fikrindən daşındırdı.*
106. *Laçın on yeddi yaşına çatanda, Gülyazı görərkən, adi bir dəliqanlı kimi onu izləyir, əlinə balaca bir fürsət düşəndə arzularını açıb ona söyləməyə çalışırdı.*
107. *Yenə günlərin birində Laçın Gülyaza yoldaş oldu. O zaman dağda, yenə indiki yurda düşmüşdülər. Gülyazın atası ilə Sadıq kişi bir obada idi. Laçın hər gün qızı görsə də, öz dərdini açıb söyləyə bilmirdi. O, Gülyaza yaxınlaşan kimi obada böyük bir dedi- qodu başlanırdı. Bir gün Maymaq dağının başındakı pirə yola düşdülər. Gülyaz da gəlinlərə, qızlara qoşulub getdi.*

98. “Çocuklar da Laçın’ın emrine tabi olmuş gibi gözlerini o tarafa dikip birkaç saniye baktılar, bayağı sessizliğe daldılar.”
99. “Laçın, araba yolu ile köye doğru ilerleyen bir atlıyı eliyle çocuklara gösterip:”
100. “-Büyük ihtimalle dedemdir. Bak görüyor musunuz? Dün Qulp Köyü’ne arkadaşımız Artur’un evine gitmişti. İnşallah bana hırka, pantolon almıştır! dedi.”
101. “Çocukların bazıları, kalplerinde Laçın’a karşı derin bir kıskançlık barındırıyor ve “İnşallah hiçbir şey almamıştır.” diye düşünüyor, sakince durup atlıya bakıyorlardır.”
102. “Laçın, şenliğe katılmaya can atıyordu.”
103. “-Ayçocuklar! Gelin gidelim biraz da yemlik toplayıp eve dönelim, dedi.”
104. “Çocuklar, bu fikri kabul ettiler.”

III

105. “Laçın büyüdükçe Gülyaz’a karşı olan ilgisi arttı. Ancak köyde Rus okulu açıldıktan sonra babası Laçın’ı okumaya yolladı. Laçın arkadaşlarından, kızlardan ve özellikle de her ay büyüyen Gülyaz’dan uzak kaldı. Yemlik toplayamadı, sürekli kıra gidemedi. Öğretmenlerinin beğendiği, becerikli, zeki, aynı zamanda ciddi bir öğrenci oldu. Üç yıl okudu. Köy öğretmeni, Laçın’ı Qori Seminariyası öğretmen okuluna götürdü. Ancak yer kalmadığından dolayı onu oraya almadılar. Öğretmen onu yine köye geri getirdi. “Sonraki yıl alırlar.” diye ona teselli vermeye çalıştı. Ancak bu olaydan sonra Sadık Bey sinirlenip Laçın’ı okuldan aldı, hayvan otlatmaya yolladı. Laçın, birkaç kez kaçıp okula gitse de Sadık Bey onu sopayla korkutarak akıllandırdı, okula gitme düşüncesinden vazgeçirdi.”
106. “Laçın, on yedi yaşına geldiğinde; Gülyaz’ı gördüğü zaman normal bir delikanlı gibi onu izliyor, eline küçük bir fırsat geçtiğinde arzularını dile getirmeye çalışıyordu.”
107. “Yine günlerin birinde Laçın, Gülyaz’a yol arkadaşı oldu. O zaman dağda yine şimdiki yurda dönmüşlerdi. Gülyaz’ın babasıyla Sadık Bey aynı obada idi. Laçın her gün kızı görse de kendi derdini dile getiremiyordu. O, Gülyaz’a yakınlaştığı anda obada büyük dedikodu başlardı. Bir gün Maymak Dağı’nınbaşındaki pire doğru yola çıktılar. Gülyaz da gelinlere, kızlara eşlik edip gitti.”

108. Böyük naxırı yenə də Laçın otarırdı. O, özüənə təzə yapıncı aldırılmışdı. Uzun arxalığı da vardı. Oba cavanlarının “qızqaytaran” adlan- dırıldıqları dikburun çarıq geyinmişdi. O, artıq dəliqanlıya bənzəyirdi.
109. Gülyaz Laçını görəndə sevindi. Onun ürəyi şiddətlə döyünməyə başladı. Nədənsə Laçına baxmamağa çalışıb, qız-gəlinlərdən, ayrılmadı.
110. Laçın, çiyində yoğun başlı çomaq, qızlara yanaşdı, onlarla zara- fatlaşmağa başladı:
111. – Hə, ay qızlar, gətirin görək pirə nə aparırsınız, yeməli nəyiniz var? Ay Gülyaz, gətirsənə, bərk acmışam, bişirdiyindən ver, yeyim!
112. Gülyazın yanaqları xəfifcə qızardı. O, mənalı-mənalı Laçının üzünə baxıb, uzun qara kirpiklərini qırpdı, dodağının ucu ilə gülümsündü:
113. Yaxşı, – dedi, – verərəm, yeyərsən...
114. Onun əlində böyükcə bir bağlama vardı. Fəsəli bişirmişdi. Yol- dan bir-iki addım kənara çıxıb, iri bir daşın üstündə oturdu, bağla- manı tez açdı, bütün bir fəsəlini götürüb Laçına verdi:
115. -Al, – dedi, – ancaq tələsdin ha, ocaq başına çatmamışdan qor- xuram ki, fəsəli qurtara.
116. Laçın, yapıncının altından sağ əlini uzadıb fəsəlini aldı, gülə-gülə:
117. – Qurtarmaz, qurtarmaz, – deyib iştaha ilə yeməyə başladı.
118. İndi onlar yanaşı gedirdilər. Hər ikisi o gözəl uşaqlıq illərinin şirin xatirələrinə dalaraq tez-tez bir-birinin üzünə baxır, gülümsünürdü. Deyəsən bugün onlar yenə əvvəlki qədər səmimi, əvvəlki qədər mehribandırlar. Gülyaz özünü o qədər xoşbəxt hiss edirdi ki...
119. Laçın iri fəsəlini yeyib qurtarandan sonra qarşılıqlarına çıxan ilk bulaqdan su içib, arxalığının ətəyi ilə dodaqlarını sildi:
120. -Ay qız, Gülyaz, daha bizə məhəl qoymursan, o günlərimizi niyə yadından çıxarıbsan, ay vəfasız?

108. “Büyük hayvan sürüsünü yine Laçın otlatıyordu. O kendisine yeni kepenek almıştı. Uzun arkalı²⁴ vardı. Oba gençlerinin ‘kız kaçırın’ diye adlandırdıkları dikburun çarık giymişti. O artık delikanlıya benziyordu.”
109. “Gülyaz Laçını gördüğü zaman sevindi. Onun kalbi hızlı hızlı çarpmaya başladı. Sebepsizce Laçın’a bakmamaya çalışarak kızların gelinlerin yanından ayrılmadı.”
110. “Laçın, omzunda kalın kafalı sopayla kızlara yaklaştı. Onlarla şakalaşmaya başladı.”
111. “-Evet, ay kızlar getirin bakalım pire ne götürüyorsunuz, yemek için neyiniz var?
Ay Gülyaz, getirsene çok açım pişirdiğinden ver de yiyeyim!”
112. “Gülyaz’ın yanakları hafifçe kızardı. O, anlamlı anlamlı Laçın’ın yüzüne bakıp uzun siyah kirpiklerini kırpıttı; dudağının ucu ile gülümsedi:”
113. “-İyi, veririm yersin, dedi.”
114. “Onun elinde büyük bir torba vardı. Feseli²⁵ pişirmişti. Yoldan bir iki adım uzaklaşıp büyük bir taşın üzerinde oturdu, torbayı hızlıca açtı. Bütün bir feseliyi alıp Laçına verdi:”
115. “-Al, ancak acele ettin. Korkarım ocak başına gitmeden önce feseli biter, dedi.”
116. “Laçın kepeneginin²⁶ altından sağ elini uzatıp Feseliyi aldı, gülümseyerek:”
117. “Bitmez bitmez diyip iştahla yemeye başladı.”
118. “Şimdi onlar birlikte gidiyorlardı. Her ikisi de o güzel çocukluk yıllarının tatlı hatırasına dalarak sürekli birbirlerine bakıyorlardı, gülümsüyorlardı. Galiba bugün onlar yine eskisi kadar samimi ve eskisi kadar yakın oldular. Gülyaz kendisini o kadar mutlu hissediyordu ki...”
119. “Laçın büyük bir feseliyi yiyip bitirdikten sonra karşılarna çıkan ilk çeşme suyundan içip, arkalığının eteğine dudaklarını sildi:”
120. “-Ay kız Gülyaz, artık bizi umursamıyorsun, o günlerimizi neden unuttun, ey vefasız?”

²⁴ Belden yukarısını örten bir çeşit hırka, yeleğin üstüne giyilir ve yakası düğmelidir. Bk. Altaylı, S. (1994). Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü 1, Millî Eğitim Bakanlığı, s. 50, İstanbul.

²⁵ Mayalanmış hamurun yufka şeklinde açılarak sac üzerinde pişirilmesiyle elde edilen bazlama türü. Bk. <http://www.karskulturturizm.gov.tr/yazdir?502F76D5550757731E3FECE18B77BB55> Erişim tarihi: 06.06.2019

²⁶ Keçeden yapılmış kolsuz ve uzun çoban elbisesi. Bk. Doğan, M. (1986). Büyük Türkçe Sözlük, 4. Baskı, s.627, Ankara.

121. Gülyaz bu ağır, məzəmmətli sualı eşidərkən, əllərinin titrədi- yini hiss elədi. Onun qəlbi, daxili həyəcanın gücündən çırpındı. Adəti üzrə yenə kirpiklərini qırpdı. Gözləri parıldadı, üzü qıpqır- mızı oldu. Laçın da Gülyaz kimi həyəcanlandı, o da qızardı.
122. -Niyə elə danışırsan? – deyə Gülyaz gözlərini yerə zilləyərək, titrəyən dodaqları arasından, güclə dilləndi. – Mən səni həç vaxt yadımdan çıxarmaram.
123. Bu sözləri eşidəndə, Laçının gözləri gülür, dodaqları qaçırdı.
124. “Yox, – deyə o düşünürdü, – mən nahaq yerə ona vəfasız dedim, onun kimi vəfalı qız indi az-az tapılar...”
125. Bu vaxt qarşısındakı dərəyə endilər. Dərədən axan böyük çayın şırıltısını eşidərkən onlar yenə bir-birinin üzünə baxdılar. Gülyaz duruxdu. Laçın:
126. “Su çox soyuq olar, qoy mən çarığımı çıxardım, səni dalımda keçirdim” – deyə Gülyaza yanaşdı.
127. Gülyaz, onun fikrincə yalnız Laçının deyə biləcəyi belə bir təklifdən utanıb başını buladı.
128. Yaxşı deyil, ayıbdır, özüüm keçərəm...
129. Onlar çayın qırağına yetişəndə mal naxırı dağınıq halda qarşısındakı yoxuşa dırmanırdı. Gəlinlər, qızlar, durna qatarı kimi qaqqıl-daşa- qaqqıl-daşa çaydan keçirdilər.
130. Laçın çarığını çıxardı, şalvarının balağını çırmadı. Gülyaz da ayaqqabısını əlinə aldı. Laçın, ixtiyarsız olaraq onun ayaqlarına baxdı.
131. -Qorxma, – dedi, – gəl qolumdan yapış!
132. Gülyaz bu dəfə nədənsə etiraz etməyib onun qolundan tutdu. Hərdən bir-birinin üzünə baxa-baxa çayın o tayına keçdilər. Səbirli addımlarla yeriyir, irəliyə gedən adamlara çatmaq üçün tələsmirdilər.
133. Aşırıma çatdılar. Malların ardınca atılıb düşərək, oynaşa-oynaşa gedən balaca uşaqlar, naxırı sıldırımlı yoxuşa doğru uzanan yola döndərdilər. Bu vaxt Qarakilsə tərəfdən sürətlə bəriyə uçuşan duman, yolun üstünü bürüdü. Göz-gözü görməz oldu.
134. Laçın yenə də qəsdən naxırdan geriyə qalmağa çalışaraq addımlarını yavaşıtıdı. Gülyaza baxa-baxa gülümsədi.
135. -Olmaya qorxursan? – dedi, – qorxma, Laçın elə oğlanlardan deyil.

121. “Gülyaz bu ağır, dokunaklı soruyu duyduktan sonra ellerinin titrediğini hissetti. Onun kalbi heyecanın etkisiyle çarpıyordu. Yine kirpiklerini kırttı. Gözleri parıladı. Yüzü kıpkırmızı oldu. Laçın da Gülyaz gibi heyecanlandı ve kızardı.”
122. “-Neden böyle söylüyorsun? diye Gülyaz gözlerini dikerek titreyen dudakları arasından zorla konuştu ve ekledi; “Ben seni hiçbir zaman unutmam.” dedi.”
123. “Bu lafları duyduğunda Laçın’ın gözleri gülüyor, dudakları kaçırıyordu.”
124. “-Hayır, ben gereksiz bir şekilde ona vefasız dedim. Onun gibi vefalı kız çok az bulunur, diye düşündü.”
125. “Ondan sonra karşılarındaki dereye indiler. Dereden akan büyük bir nehrin şırıltısını duyarken onlar yine birbirinin yüzüne baktılar. Gülyaz irkildi. Laçın:”
126. “-Su çok soğuk olabilir. İzin ver ben çarığımı çıkardım seni sırtımda geçireyim, diye Gülyaz’a yakınladı.”
127. “Gülyaz, bunu yalnızca Laçın sorabilir, diye aklından geçirip utanarak başını salladı.”
128. “Ayıp olur. Ben kendim geçirim...”
129. “Onlar nehrin kenarına gittiği zaman hayvan sürüsü dağınık hâlde karşılarındaki yokuşa tırmanıyordu. Gelinler, kızlar turnalar gibi düzgün sırayla konuşa konuşa nehirden geçiyorlardı.”
130. “Laçın çarığımı çıkardı, pantolunun paçasını sıyırdı. Gülyaz da ayakkabısını eline aldı. Laçın istemsiz olarak onun ayaklarına baktı.”
131. “- Korkma gel kolumdan tut, dedi.”
132. “Gülyaz, bu kez nedense itiraz etmeyip onun kolundan tuttu. Ara ara birbirlerinin yüzlerine baka baka çayın öbür tarafına geçtiler. Sabırlı adımlarla yürüyüp önde giden insanlara yetişmek için acele etmiyorlardı.”
133. “Uçuruma vardılar. Hayvanların arkasından zıplayıp inen, oynaya oynaya giden küçük çocuklar hayvan sürüsünü uçuruma doğru uzanan yola döndürdüler. O sırada Qarakilise tarafından hızla bu tarafa uçuşan sis, yolun üstünü kapladı. Göz gözü görmez oldu.”
134. “Laçın buna rağmen, bilerek hayvan sürüsünden geride kalmaya çalışarak adımlarını yavaşlattı. Gülyaza bakarak gülümsedi:”
135. “-Yoksa korkuyor musun? Korkma, Laçın öyle erkeklerden değil, dedi.”

136. Gülyaz qaşlarını çatıb, qara gözlerini irəliyə zillədi. Heç kim görünmürdü. Yalnız gəlinlərin, qızların aydınca eşidilən kəklik qağ- qultısı kimi qəhqəhələri yüksəlirdi.
137. Gülyaz Laçının təmiz ürəklə, səmimi dediyi sözləri eşidərkən, öz-özünə həyəcanla düşündü: “Bu nə deməkdə? Mən əvvəldən ona inanmırdım? Laçının yaxşı oğlan olduğunu bilmirdimmi?”
138. Gülyaz irəlindəki dəstədən xeyli geri qaldıqlarını elə bil yalnız indicə anlayıb sürətlə addımladı. Laçın bunun fərqi varmadığı üçün üç-dörd addım geriləmişdi. O, birdən Gülyazın irəliləyib xeyli uzaq- laşdığını görən kimi tez özünü yığışdırıb, qabağa sıçradı:
139. – Ay qız, nə olub, niyə tələsirsən, bizi qovan yoxdur ki? – deyə Gülyazın üzünə baxdı.
140. Gülyaz öz-özünə: “Yaxşı deyil axı, gəlinlərin fikrinə nə gələr nə gəlməz”, – deyə addımlarının sürətini daha da artırdı, gülümsünən Laçına baxmadan:
141. Gəl! – dedi – yoldaşlarımız getdilər.
142. Laçın bu dəfə yüyürüb onun qolundan bərk-bərk yapışdı, “nə öpməli yanaqları var!..” – deyə düşünüb nədənsə əllərini ondan çəkdi:
143. – Tələsmə! – dedi, – onların yanında biz ürəyimizdəkini açıb deyə bilmirik, hara tələsiyorsən? Sənə nə olub Allaha şükür?..
144. Laçının səsi titrədi. Ürəyi də elə bərk çırpınırdı ki!.. Ancaq Gülyaz onun sözlərini eşitməməzliyə vurdu, qaşqabağını salladı.
145. “Bu gədənin fikri nədir? Xalqın qızını el içində biabır eləmək istəyir?” – deyə fikrindən keçirdi. Ancaq birdən duruxdu: “Nə olar, olar, daha açıb söyləyəcəyəm, məndən incisə də inciməsə də, söyləyəcəyəm” – deyə Laçına yanaşdı.
146. “Ay Laçın!..” Laçın bu çağırışın ahəngindən dərin, uşaq səmimiliyini duyub yenə gözlərilə gülümsündü.
147. - Hə, nə deyirsən?
148. – Səndən bircə təvəqqəm var... Gülyazın üzünə, lələni andıran tünd bir qızartı çökdü. – Sən, – deyə duruxdu, – gərək...
149. Gülyaz, çənin soyuğundan üşüyən yanaqlarını ovxaladı, gözlərini yerə dikdi, qəlbindəki arzusunun gücündən titrəyən dodaqları arasından:

136. “Gülyaz kaşlarını çatıp siyah gözlerini ileriye dikti. Hiç kimseyi göremiyordu. Yalnız gelinlerin, kızların kolaylıkla duyulan keklik gibi kahkahaları yükseliyordu.”
137. “Gülyaz, Laçın’ın temiz yürekle; samimiyetle söylediği sözleri duyduğunda kendi kendine heyecanla düşündü: ‘Bu ne demek? Benden önce ona inanmıyor muydun? Laçın’ın iyi bir erkek olduğunu bilmiyor muydun?’”
138. “Gülyaz ilerideki gruptan bayağı geri kaldıklarını yeni fark etmiş gibi hızlı adımlarla yürümeye başladı. Laçın, bunu fark etmediği için üç dört adım geri kalmıştı. O, Gülyaz’ın ilerleyip uzaklaştığını gördüğü anda hızlıca kendisini toparlayıp ileriye sıçradı:”
139. “- Ay kız, ne oldu? Neden acele ediyorsun? Bizi kovalayan yok ki, diye Gülyaz’ın yüzüne baktı.”
140. “Gülyaz, kendi kendine; ‘Bu iyi değil. Gelinler ne düşünür?’ diyerek gülümseyen Laçın’a bakmadan adımlarının hızını daha da arttırdı:”
141. “-Gel, arkadaşlarımız gittiler, dedi.”
142. “Laçın, bu kez yürüyüp onun kolundan sıkıca tuttu. ‘Ne öpülesi yanakları var!..’ diye düşünerek nedense ellerini ondan çekti.”
143. “-Acele etme, onların yanında biz içimizden geçenleri söyleyemiyoruz. Nereye gidiyorsun? Sana ne olmuş Allah aşkına? dedi.”
144. “Laçın’ın sesi titredi. Kalbi de öyle hızlı çarpıyordu ki!.. Ancak Gülyaz onun sözlerini duymamazlıktan geldi, kaşlarını çatı.”
145. “ ‘Bu çocuğun düşüncesi ne? Beni herkesin önünde rezil etmek mi istiyor?’ diye düşündü. Ancak aniden irkildi: ‘Ne olursa olsun artık konuşacağım, bana darılsa da darılmasa da söyleyeceğim.’ diye Laçın’a yaklaştı.”
146. “ ‘Ay Laçın!’ Laçın bu seslenmenin tonundan eski çocuk samimiyetini hissederek tekrar gözleriyle gülümsedi.”
147. “-Efendim? Ne diyorsun?”
148. “-Senden bir isteğim var, dedi. Gülyaz’ın yüzü lale gibi koyu kırmızı bir hâl aldı. ‘Sen, keşke...’ diyip durdu.”
149. “Gülyaz soğuk havadan dolayı üşüyen yanaklarını ovuşturdu, gözlerini yere dikti. Kalbindeki dileğinin gücüyle titreyen dudaklarının arasından:”

150. *“Gərək sən... sığırçılıqdan əl çəkəsən... Bu ad sənə yaraş- mayır... hə, de görüm əl çəkəcəksənmi?” – dedi.*
151. *Laçın bu təklifin mənasını anlaya bilmədi: “Bu nə deməkdir? Sığırçı olmaq ayıb deyil ki? Hə... Yəqin ata-anası deyib ki, sığırçıya qız vermərik...” – deyə o, həyəcanla düşünməyə başladı.*
152. *Gülyazın səbirsizliklə cavab gözlədiyini duyub, sonradan-son- raya dedi:*
153. *“Niyə, sığırçılıq pis şeydirmi? Özün bilmirsənmi atam kasıbdır?”*
154. *– Pis deyil, ancaq... O, fikrini tamamlaya bilmədi. Qara gözlərini yenə məchul bir nöqtəyə zillədi.*
155. *Nə, ancaq nə?*
156. *– Heç... deyirdim ki, bu ad sənə yaraşmayır...*
157. *Hər iki gənc xeyli sükuta daldı.*
158. *Çən get-gedə daha da qatılaşırdı. Hava da bərk soyumağa başlayırdı. Gülyazın əynindəki paltar çox nazik olduğundan, soyuq onun iliyinə işləyirdi. Ancaq bunu nədənsə Laçına bildirməməyə çalışırdı. Laçın isə Gülyazın xahişini gözləmədən saçaqlı yapıncı- sının bir qanadını açdı.*
159. *– Gəl! – deyə onu çağırırdı, – görürəm üşüyorsən, gəl, utanma, gəl!..*
160. *Gülyaz irəliyə baxdı, gəlinlərin görməsindən ehtiyat edib, Laçı- nın təklifinə razı olmadı:*
161. *- Üşümürəm, – dedi, – lazım deyil.*
162. *– Bilirəm utanırsan, al yapıncını, mən üşümürəm.*
163. *-Yox, yox, istəmərəm!..*
164. *Laçın qəfildən yapıncısını açıb Gülyazı bürüdü. Qız dartındı, ancaq yaxasını qurtara bilməyəcəyini görüb “heç yaxşı olmadı!” – deyə düşünərək, qızardı. Laçın isə canına yayılan xoş hərərətin təsirilə bədənini Gülyaza qısdı, titrək bir səslə:*
165. *-Bax belə! – dedi – utanmaq nəyə lazımdır ki?..*

150. “ ‘Keşke sen... Sığır çobanlığından vazgeçsen... Bu isim sana yakışmıyor... Evet, söyle bakalım vazgeçecek misin?’ dedi.”
151. “Laçın bu isteğın ne demek olduğunu anlayamadı: ‘Bu ne demek? Sığır çobanı olmak ayıp değil ki. Evet, galiba anne babası sığır çobanına kız vermez.’ diye heyecanla düşünmeye başladı.”
152. “Gülyaz’ın sabırsızlıkla cevap beklediğini hissedip birkaç dakika sonra cevap verdi:”
153. “ ‘Niye sığır çobanlığı kötü bir şey mi? Babamın fakir olduğunu sen bilmiyor musun?’”
154. “-Kötü değil, ancak... dedi ve düşüncesini tamamlayamadı. Siyah gözlerini yine bilinmez bir noktaya dikti.”
155. “-Ancak ne?”
156. “-Hiç... Bu isim sana yakışmıyor diyorum...”
157. “Her iki genç uzun bir sessizliğe daldı.”
158. “Duman git gide yükseliyordu. Hava da bayağı soğumaya başladı. Gülyaz’ın üzerindeki elbise çok ince olduğundan soğuk onun iliğine işliyordu. Ancak bunu niyeyse Laçın’a göstermemeye çalışıyordu. Laçın ise Gülyaz’ın ricasını beklemeden saçaklı kepeneginin bir kanadını açtı.”
159. “-Gel! Üşüyorsun görüyorum. Gel utanma gel! diye ona seslendi.”
160. “Gülyaz, ileriye doğru baktı ve gelinlerin görmesinden korkup Laçın’ın teklifini geri çevirdi:”
161. “-Üşümüyorum, gerekmez, dedi.”
162. “-Biliyorum utanıyorsun. Al kepenegi, ben üşümüyorum.”
163. “-Yok yok istemez!..”
164. “Laçın, aniden kepenegini açıp Gülyaz’ın omzuna attı. Kız irkildi ancak kurtulamayacağını anlayıp; ‘Hiç iyi olmadı.’ diye düşünerek kızardı. Laçın da bedenine yayılan havanın hoş esintisinin etkisiyle Gülyaz’a yaklaşarak titrek bir sesle:”
165. “-Bak böyle utanmaya ne gerek var ki? dedi.”

166. *Laçın Gülyazı qolunun arasında sıxdı. İrəlilədilər. Bu zaman dağın başını bürüyən duman seyrəkləşməyə başlayırdı. Qarşıda mal-qara, bir az bəridə isə gəlinlər göründü. Laçın, Gülyazı utandırmamaq üçün yapıncının arasından çıxdı, onunla yanaşı addımladı.*
167. *Bir neçə dəqiqədən sonra pir yerinə çatdılar. Uzun yolu gəlməkdən yorulmuş gəlinlər oturub Laçınla Gülyazı gözləyirdilər. Öz aralarında Gülyazın qəybətini qırır, tez-tez bir-birinin sözünü kəsir, şirin-şirin söhbət edirdilər.*
168. *Mal-qara xam otluğa dağılıb şirtaşırt otlayırdı.*
169. *Laçınla Gülyaz gəlinlərə yaxınlaşanda, bir-birindən aralandılar.*
170. – *Ay qız, – deyə Laçın onu səslədi, qoy yapıncı səndə qalsın*
171. *Bunu deyib həyvanlara doğru irəlilədi. Gülyaz isə utana-utana gəlinlərin yanına gəldi. Yapıncını büküb bir daşın üstünə atdı. O gələn kimi gəlinlər sükuta daldılar. Hərə bir tərəfə baxdı. Arvad- lardan biri gözlənilmədən aralığa təzə mövzu atdısa da söhbəti təzələyə bilmədiyi üçün pərt oldu, yerdən bir ot qoparıb dişinin arasında əzişdirməyə başladı.*
172. *Gəlinlər, qızlar ətrafa baxmaqda davam edirdilər.*
173. *Ermənistanın uca dağlarından biri olan Maymağın yamyaşıl təpəsindən kibrit qutularına bənzəyən kirəmitli Qarakilsə evləri, lap uzaqlardakı qalın meşələr, Gümrüyə doğru uzanan dəmiryolu, bu yolla yarpaq üstündə böcək kimi yüyürən qatarlar, böyük təpələr silsiləsindən o yana Borçalı yaylaqlarının dəniz kimi mavi düzləri, bu yanda isə başını duman almış uca Ararat dağı görünürdü.*
174. *Laçın da bu yerlərə baxır, Gülyazın dediyi sözləri unuda bilmə- diyi üçün iztirablı düşüncədən ayrılı bilmirdi: “Məni istəməyinə istəyir, ancaq deyəsən ata-anası onu mənə verməyəcək. Gülyaxz mənə gəlməsə buna necə dözə bilərəm? Yox, hər halda bu Gülyaz-dan asılıdır. O istəsə ata-anasını da razı eləyə bilər...”*
175. *Laçın yoldan kənara çıxıb dərəyə enən naxıra sarı addımladı, heyvanları geri qaytardı. Gözü bir də gəlinlərə, qızlara sataşanda Gülyazı görüb, yenə bayaqkı fikirlərinin üstünə qayıtdı: “Mənə könlü olmasaydı, heç vaxt yapıncımın altında mənə elə qısılmazdı”*

166. “Laçın, Gülyaz’ı kolunun arasına aldı. Öyle ilerlediler. Şu anda dağın başını kaplayan duman azalmaya başlıyordu. Karşıda hayvan sürüsü, ondan biraz arkadaysa gelinler gözüktü. Laçın Gülyaz’ı utandırmamak için kepeneğinin arasından çıktı. Onunla yan yana adımlar attı.”
167. “Birkaç dakikadan sonra pirin yanına ulaştılar. Uzun yol geldikleri için yorulmuş olan gelinler oturup Laçın’la Gülyaz’ı bekliyorlardı. Kendi aralarında Gülyaz’ın gıybetini yapıyor; ara sıra birbirlerinin sözünü kesiyor, tatlı tatlı muhabbet ediyorlardı.”
168. “Hayvan sürüsü taze otağa dağılıp hızlıca otliyordu.”
169. “Laçın’la Gülyaz gelinlere yaklaştığı anda birbirlerinden uzaklaştılar.”
170. “-Ay kız, kepenek sende kalsın, diye Laçın ona seslendi.”
171. “Bunu söyleyip hayvanlara doğru ilerledi. Gülyaz da utana utana gelinlerin yanına gitti. Kepeneği büküp bir taşın üstüne attı. O, geldiği anda gelinler sessizleştiler. Herkes farklı bir tarafa baktı. Kadınlardan biri beklenmedik bir şekilde ortalığa yeni bir konu atsa da sohbeti yenileyemediği için sessizlik oldu. Yerden bir ot koparıp dişinin arasında ezmeye başladı.”
172. “Gelinler, kızlar etrafa bakmaya devam ediyorlardı.”
173. “Ermenistan’ın büyük dağlarından biri olan Maymak’ın yemyeşil tepesinden kibrit kutularına benzeyen kiremitli Qarakilise evleri, çok uzaktaki büyük ormanlar Gümrü’yedogru uzanan demiryolu, bu yolla yaprak üzerinde yürüyen böcek gibi trenler, büyük tepeler sırasından o tarafa Borçalı yaylalarının deniz gibi mavi düzleri, bu taraftaysa başını duman almış büyük Ararat Dağı gözükiyordu.”
174. “Laçın da buralara bakıyor, Gülyaz’ın söylediklerini unutamadığı için sıkıntılı düşüncelerinden ayrılamıyordu: “Beni istemesine istiyor ancak galiba anne babası onu bana vermeyecek. Gülyaz bana gelmezse ben buna nasıl katlanabilirim? Yok herhalde bu Gülyaz’dan kaynaklı. O, istese anne babasını da ikna edebilir.”
175. “Laçın, yoldan kenara çıkıp dereye inen hayvan sürüsüne doğru ilerledi. Hayvanları geri döndürdü. Gözü bir de gelinlere, kızlara laf atan Gülyaz’ı görüp yine az önceki düşüncelerine döndü: “Bana gönlü olmasaydı hiçbir zaman kepeneğimin altında bana öyle sokulmazdı.”

176. *Bunu düşünürkən, Gülyazın da bəriyə tərəf baxdığını görüb, üzünü yana çevirdi.*

177. *Gəlinlərdən biri onu çağırdı:*

178. – *Ay Laçın! Sən allah o dağlar mahnısını oxu, qulaq asaq.*

179. *O biri qızlar da:*

180. – *Oxu, oxu! – deyə xahiş etdilər.*

181. *Laçın əvvəlcə razı olmadı: “Eh, sizin də kefiniz gəlib, mən nə haydayam, bunlar nə haydadır?” – deyə düşünüb başını buladı. “Yox!” – dedi. Amma qızlar əl çəkmədilər. Gülyaz da onlara qoşu- lub xahiş eləməyə başladı. Laçın bu dəfə razı oldu. Boynuna enmiş papağını gözünün üstünə qaldırdı, bir an yerə baxıb sükuta daldı, mahnının sözlərini xatırlamağa çalışdı. Sonra könülsüz gülüm- sündü, gözlərini məchul bir nöqtəyə zilləyərək ötkün səsilə Aşıq Ələsgərin “Dağlar”ını oxumağa başladı. Qızlar, gəlinlər çoxdan dinləmədikləri bu gözəl sözlərə o qədər şirin bir maraqla qulaq asırdılar ki, Laçın bunu duyan kimi səsinə daha da ucaldı, qarşı dərədə əks-səda yaradan sözləri xüsusi bir ustalılıqla oxudu:*

182. *Gahdan çiskin tökər, gah duman eylər,*

Gah gəlib-gedəni peşiman eylər.

Gahdan qəyzə gələr, nahaq qan eylər,

Dinşəməz haramı, halalı dağlar.

Ağ xalat bürünər, zərnişan geyməz,

Heç kəsi dindirib kefinə dəyməz.

Sərdara söz deməz, şaha baş əyməz,

Qüdrətdən səngərli, qalalı dağlar.

Köçər ellər, düşər səndən aralı,

Firqətindən gül-nərgizin saralı.

Oləsgər Məcnuntək yardan yaralı

Gəzər səndə dərdi-malalı dağlar...

176. “Bunu düşünürken, Gülyaz’ın da bu tarafa baktığını görüp yüzünü başka tarafa çevirdi.”

177. “Gelinlerden biri onu çağırdı:”

178. “-Ay Laçın! Allah aşkına o dağlar türküsünü söyle de dinleyelim.”

179. “Diğer kızlar da:”

180. “-Söyle söyle! diye rica ettiler.”

181. “Laçın önce kabul etmedi: “Eh, sizin keyfiniz yerinde tabii. Ben ne hâldeyim, bunlar ne hâlde.” diye düşünüp başını salladı. “Yok.” dedi. Ama kızlar vazgeçmediler. Gülyaz da onlarla birlikte rica etmeye başladı. Laçın bu kez razı oldu. Boynuna inmiş şapkasını gözünün üstüne kaldırdı, bir an yere bakıp sessizliğe daldı, türkünün sözlerini hatırlamaya çalıştı. Sonra isteksiz bir şekilde gülümsedi, gözlerini herhangi bir noktaya dikerek hüznü bir sesle Aşık Elesker’in “Dağlar” türküsünü okumaya başladı. Kızlar, gelinler uzun zamandır dinlemedikleri bu güzel sözleri o kadar şirin bir merakla dinliyorlardı ki, Laçın bunu anladığı anda sesini daha da yükseltti, karşıdaki dereye yankı yaratan sözleri kendine özgü bir ustalıkla okudu.”

182. “Kâh sis döker, kâh duman yapar,

Kâh gelip gidene pişman eder,

Kâhtan gaza gelir, haksız kan döker,

Dinlemez haramı, helali dağlar.

Ak önlük bürünür, zernişan giyemez,

Hiç kimseyi konuşturup, keyfini kaçırmaz.

Serdara söz demez, şaha baş eymez.

Kudretten uçurumlu, kayalı dağlar.

Göçer eller, düşer senden uzak,

Kederinden gül nergizin saralı

Elesker, Mecnun gibi yardan yaralı,

Gezer sende dertli malalı dağlar.”

183. *Laçın mahnını başa vuranda, yenə bir neçə dəqiqə əvvəlki kimi qəmli bir hal alıb, gözlərini yerə zillədi, dərindən köksünü otürdü.*
184. *Gəlinlər isə kirpiklərini tez-tez qırpa-qırpa hüznü və sakit görü- nən bu dağları, dərələri seyrə dalıb durur, get-gedə dumanlardan sıyrılıb çıxan dağ köçü yollarına baxırdılar. Dilican-Qarakilsə şose yolu, ağ bir sütun kimi Həmzəçimən təpəsinə dırmanın mədən yolu, hər şey, hər şey onların gözü qarşısında sərilməmişdi.*
185. *Gülyaz ən çox yollara baxırdı. O, indi nədənsə arana qayıtmaq, bu yerlərdən ayrılmaq istəyirdi. Öz-özünə deyirdi: “Laçın məni çox istəyir, ancqk keşkə sığırçı olmayaydı*

IV

186. *Laçın, doğrudan da Gülpərinin göstərdiyi ayrim-üyrüm dağ cığırlı ilə tez-tez dərəyə gedib-gələrdi. Səhərlər gün yaxşı olanda dərədəki çaydan qızıl balıq tutmağa, axşamüstü, oba üzərini duman bürü- yəndə isə Muxtarın təzə gəlini Gülyazla görüşməyə gədərdi.*
187. *Həmin il Muxtarın oğlu aranda qalmışdı. Arvadından çox arxa- yındı. O, Gülyazın Laçını istəməsindən tamamilə xəbərsizdi.*
188. *Gülyaz, qoyun sağını qurtarandan sonra evdən çıxıb, bəzən May- maq dağı tərəfdən gələn çənə bürünər, bəzən də bulaqdan su gətirmək bəhanəsilə gedər, dərəyə yaxın olan qayalıqda daldalanıb Laçını gözlərdi.*
189. *Laçın bugün də onunla vədələşmişdi. Bugün nədənsə Gülyaz yox, Laçın əvvəlcə gəlmişdi. O, yarım saat idi ki, göy otların ara- sında uzanıb səbirsizliklə Gülyazı gözləyirdi. O hələ də gəlib çıxma- dığından Laçının ürəyi darıxırdı. Dünən atası Qarakilsədən gələndə, bütün hərəkətlərilə Laçına bəzi şeylər söyləmək istəmişdi. Laçın bunun mənasını yalnız indi anlamağa başlayır. Gülyazın bu qədər gəcikməsini görüb, iztirabla düşünürdü: “Yəqin əhvalatı bilən olub, ya da ki, evdə işə başı qarışıb... Bir az gözləyəcəyəm, gəlməsə çıxıb gədcəyəm”.*
190. *Laçın cığırla dərəyə endi. Hər iki sahilini əlvan çiçəklər, ətirli dağ otları çulğamış balaca çay şırhaşırıla axırdı. Dərədə heç kim yox idi. Laçın dörd yanına boylandı: “Yəqin gəlmədi, – dedi, – bəlkə də əri arandan qayıdıb... Yoxsa bu qədər gecikməzdi...”*

183. “Laçın, türküyü bitirdiğinde yine birkaç dakika eskisi gibi hüzünlü bir hâl alıp gözlerini yere dikti, iç çekti.”
184. Gelinler ise kirpiklerini hızlıca kırparak hüzünlü ve sakin gözükken bu dağları, dereleri seyre dalıp; git gide dumanların içinden gözükken dağ patikalarına bakıyorlardı. Qarakilise köy yolu beyaz bir sütun gibi yine Hamzaçimen Tepesi’ne tırmanan maden yolu her şey onların gözünün önündeydi.”
185. “Gülyaz en çok yollara bakıyordu. O, şimdi niyeyse düzlüğe dönmek; bu yerlerden uzaklaşmak istiyordu. Kendi kendine: “Laçın beni çok seviyor ancak keşke sığır çobanı olmasaydı” diyordu.”

IV

186. “Laçın, gerçekten de Gülperi’nin gösterdiği eğri büğrü dağ patikasıyla ara sıra dereye gidip geliyordu. Sabahlar güneş güzel olduğunda deredeki forel balığı mıtutmaya; akşam obanın üzerini duman bürüdüğünde muhtarın yeni gelini Gülyaz’la buluşmaya giderdi.”
187. “O yıl muhtarın oğlu ovada yaşıyordu. Karısına çok güveniyordu. O, Gülyaz’ın Laçın’ı sevdiğini hiç bilmiyordu.”
188. “Gülyaz, koyun sağdıktan sonra evden çıkıp bazen Maymak Dağı tarafından gelen dumana bürünüp temizlenmek bahanesiyle bazen de çeşme suyu getirmek bahanesiyle gider dereye yakın olan kayalıkta gizlenip Laçın’ı beklerdi.”
189. “Laçın, bugün de onunla buluşmaya söz vermişti. Bugün nedense Gülyaz değil, Laçın erken gelmişti. O, yarım saat boyunca mavi otların arasına uzanıp Gülyaz’ı bekledi. O, hâlâ gelmediği için Laçın sabırsızlanıyordu. Babası Qarakilise’den geldiği zaman, hareketleriyle Laçın’a bazı şeyler söylemek istemişti. Laçın bunun anlamını şimdi anlamaya başlıyordu. Gülyaz’ın bu kadar geç kaldığını görüp sıkıntıyla düşündü: “Kesin durumu bilen biri anladı ya da evde işlerine daldı. Biraz bekleyeceğim gelmezse çekip gideceğim.”
190. “Laçın patikadan dereye indi. Her iki sahili rengârenk çiçekler, hoş kokulu dağ otları olan küçük nehir şırıl şırıl akıyordu. Derede hiç kimse yoktu. Laçın dört tarafına baktı: “Kesin gelmedi. Belki de kocası ovadan dönmüştür. Yoksa bu kadar geç kalmazdı...” dedi.”

191. Çayın qırağındakı üstü yosunlu, balıq qoxusu verən yumru, qara daşın üstündə oturdu. Obanın yerləşdiyi səmtə baxdı. Gülyaz hələ də görünmürdü. Alaçıqların bəri yanından nazik, lakin qatı çən zolağı uçub haraya isə gedirdi.
192. Laçın fikrini dağıtmaq üçün yanındakı uzun otlardan birini qopardı, dişinin arasında əzişdirə-əzişdirə zümzümə etməyə baş-ladı. Onun dodaqaltı mızıldadığı havalar, çayın qəmli və sakit səsinə qarışırdı. Laçın Gülyazın yoluna baxa-baxa qalmışdı: “Gəlmədi, görəsən nə əhvalat oldu? İndiyə qədər heç bu qədər gecikməmişdi... Birdən gəlməsə... deyə düşünüb daha da kədərləndi, səbirli-səbirli ayağa durdu. Gəldiyi cıgırla yenə yuxarı dırmanmağa başladı.
193. O, Gülyazı əvvəlkindən də çox sevirdi. Gülyaz, ata-anasından qorxmasa, indi de Laçına qoşulub qaçmağa razı idi. O, həmişə Laçınla görüşəndə bütün derdini unudardı: “Doğrudur, atam meni istemediyim adama verdi, ancaq isteklimi hər gün görəmə ki...” – deyə düşüner, ümitsiz xeyallara qapılmazdı. O, Laçına qoşulub qaçarsa, iki neslin arasında qırğın töreyəcəyini de yaxşı bilirdi. Onu ən çox qorxudan da bu idi.
194. Laçın hər zaman Gülyazla görüşləri olan qayalığa yetişəndə durdu. Yenə o tərəf-bu tərəfə baxdı. Heç kimi görə bilmədisə də, nədənsə yenə obaya qayıtmağa razı olmadı, onu bir qədər də gözləməyə qərar verdi. Yenə arxası üstə uzandı. Xırdaca gözlərini dumanlı və tutqun fəzanın dərinliyinə zillədi. Qarakilsə tərəfdən gələn çən, onun başı üzərində Ararata doğru sürətlə uçurdu. Obanı daha qatı bir duman çuğlayırdı.
195. Laçın şiddətlə döyünən ürəyinin səsinə dinləyə-dinləyə xeyli gözlədi: “Sırağa gün Gülyaz deyirdi ki, ərim bu günlərdə arandan gələcək... Belə olsa, o yazıq yenə də evdən-əşiyə çıxma bilməyəcək... Balkə elə bugün gəlib? Ancaq yox, gəlsə mən də bilərdim. Gülyaz mənə xəbər göndərirdi” – deyə düşündü. Bu anda ayaq səsi eşidib diksindi. Yenə obaya doğru baxdı. İki adam gəlirdi. Onlar lap yaxınlaşanda Laçın atası ilə yanaşı yeriyən Gülpəri qarını tanıdı. O, əvvəlcə atasından şübhələndi: “Yəqin qoca cavanlığını yadına salıb, arvadı tovlayıb...” – deyə düşünəndə onu gülmək tutdu. Tez ayağa durdu. Nə edəcəyini bilməyib duruxdu. Qorxa-qorxa onlardan uzaqlaşdı obaya doğru addımladı.

191. “Nehrin kenarında, üzeri yosunlu, balık kokusu veren yuvarlak siyah taşın üzerinde oturdu. Obanın bulunduğu tarafa baktı. Gülyaz hâlâ gözüküyordu. Çadırların hemen yanında ince ama yoğun olan duman kümesi uçup bir yerlere gidiyordu.”
192. “Laçın, aklını dağıtmak için yakınındaki uzun otlardan birini kopardı; dışının arasında eze eze türkü mırıldanmaya başladı. Onun mırıldanarak söylediği türküler nehrin hüznü sesine karıştı. Laçın, Gülyaz’ın yoluna baka kalmıştı: “Gelmedi, acaba ne oldu? Şimdiye kadar hiç bu kadar geç kalmamıştı. Gelmezse...” diye düşünüp hüznü. Yavaş yavaş ayağa kalktı. Geldiği patikadan geri döndü ve yukarıya doğru tırmanmaya başladı.”
193. “O, Gülyaz’ı şimdi eskisinden daha çok seviyordu. Gülyaz anne babasından korkmasa şimdi bile Laçın’la kaçmayı kabul ederdi. O, Laçın’la her buluştuğunda bütün dertlerini unutturdu: “Doğrudur, babam beni sevmediğim adama verdi. Ancak sevdiğimi her gün görüyorum zaten...” diye düşünür, ümitsiz hayallere kapılmazdı. O, Laçın’la kaçarsa iki sülale arasında husumet olacağını iyi biliyordu. Onu en çok korkutan da buydu.”
194. “Laçın, Gülyaz’la her zaman buluştuğu kayalığa geldiğinde durdu. Yine o tarafa doğru baktı. Hiç kimseyi görmese de nedense obaya dönmek istemedi. Onu biraz daha beklemeye karar verdi. Yine sırtüstü uzandı. Küçük gözlerini dumanlı gökyüzünün derinliğine dikti. Qarakilise tarafından gelen sis onun başı üzerinde Ararat’a doğru hızla uçuyordu. Obayı daha fazla duman kaplamıştı.”
195. “Laçın, hızla çarpan kalbinin sesini dinleye dinleye bayağı bir süre bekledi: “Evvvelsi gün Gülyaz, ‘Kocam bu aralar ovidan dönecek.’ diyordu. Öyle olursa o yine evden çıkamayacaktı. Belki bugün gelmiştir. Ancak yok gelseydi benim haberim olurdu. Gülyaz bana haber yollardı.” diye düşündü. Aniden ayak sesi duyup irkildi. Yine obaya doğru baktı. İki kişi geliyordu. Onlar yaklaştığında Laçın babasıyla birlikte yürüyen Gülperi kadını gördü. O, ilk önce babasından şüphelendi: “Galiba ihtiyar, gençliğini hatırlayıp kadını tavlamis.” diye düşünüp gülmeye başladı. Hemen ayağa kalktı. Ne yapacağını bilemeyerek durdu. Korka korka onlardan uzaklaşıp obaya doğru gitti.”

196. Sadıq kişi Gülpəriyə yavaşcadan nə isə deyirdi. O, birdən üzünü Laçına tərəf çevirib tərs-tərs baxdı. Qocanın rəngi kül kimi bozar- mışdı. Laçın onun dodaqlarının titrədiyini aydınca görürdü. Sadıq kişinin gözləri qıpqırmızı olub az qala çanağından çıxırdı. O, Gülpə- ridən aralanıb, cəld addımlarla Laçına yanaşdı. Onunla üz-üzə gəldi. Laçın bu dəfə onu təpədən dırnağa qədər süzdü. Atasını yenicə görürmüş kimi onun boğazının altından kəmər yərinə qədər çarpaz- lanmış köhnə arxalığına, nazik ucu dizinə qədər sallanan bozuntul qayışına, səliqə ilə sarınmış qara patavasına, ağ yamaqlı gen şalvarına baxdı. Laçın bütün bu köhnə paltarı gözəl bir səliqə ilə geyinmiş atasından şübhələnir, “yəqin özünü təmizə çıxarmaqdan ötrü bir söz uyduracaq” deyər fikirləşirdi. Bir an sonra isə Laçın bu gözlənil- məyən gəlişin tamam başqa bir məqsəd daşdığını duydu, ancaq bu məqsədin məhz nədən ibarət olduğunu yenə anlaya bilmədi.
197. Sadıq kişinin əlində qabığı soyulmuş, yoğun bir zoğal çubuğu vardı. Laçın, uşaqlıqla olduğu kimi, indi də bu çubuqla döyüləcə- yini heç ağına belə gətirmirdi. İndi onun diiz on səkkiz yaşı vardı. Bıç yeri çoxdan tərləmişdi. Birdən Sadıq kişi: “Burada kimi gözləyirsən?” – deyər soruşsa, indi o çəkinmədən: “Balıq tutmağa getmişdim” – dəyəcəkdə. “Bəs tutduğun balıq hanı” – deyər qoca soruşsa idi, “hava çox soyuqlaşdı, suya girə bilmədim” – deyər Laçın canını qurtaracaqdı.
198. Ancaq Sadıq kişi Laçından heç bir şey xəbər almadı. Qəflətən onun üstünə cumdu və əlindəki çubuqla onu döyəcləməyə başladı. Çiyinə, qabırğasına, ombalarına döşədi. Laçın əli ilə ağrıyan yerini tutan zaman, çubuq şırıltı ilə əlinə dəydi. O, bu zərbələrin ağrısından ufuldayaraq ikiəlli, atasının biləklərindən bərk-bərk yapışdı. Çubuğu dartıb aldı. Təəccüblə soruşdu:
199. -A kişi, sən kimi döyürsən, dəli-zad olmayıbsan ki?
200. Qocanın qalın dodaqları göyərmişdi. Qırısqıq yanaqları da titrəyirdi. Oğlunun sualını eşidəndə daha da qızısqı, özündən çıxıb bir də hücumu keçdi, “hələ utanmaz-utanmaz” cavab da qaytarır, eşşək!..” – deyər düşüüb:
201. – Səni döyürəm, sən köpək oğlunu!.. – deyər xırıltılı bir səslə bağırır.
202. Bu səs o qədər müdhiş və qəyri-insani bir ahənglə guruldadı ki, çayın o tayındakı böyük qayalıqda əcaib bir əks-səda verdi.

196. “Sadık Bey, Gülperi’ye alçak sesle bir şeyler diyordu. O, aniden yüzünü Laçın’a doğru döndürüp sinirli sinirli baktı. İhtiyarın yüzü kül gibi bozarmıştı. Laçın, onun dudaklarının titrediğini gördü. Sadık Bey’in gözleri kıpkırmızı olup gözleri yuvalarından fırlayacak gibiydi. O, Gülperi’den uzaklaşıp hızlı adımlarla Laçın’a yaklaştı. Onunla yüz yüze geldi. Laçın bu kez onu baştan aşağı süzdü. Babasını ilk kez görmüş gibi onun boğazının altından kemer yerine kadar omzundan asılmış eski arkalığın, ince ucu dizine kadar sallanan gri kemerini düzenle sarılmış siyah patavasına²⁷ geniş pantolona baktı. Laçın bütün bu eski elbiseleri güzel bir düzenle giyinmiş babasından şüphe edip “Kendisini aklamak için kafasından bir şeyler uyduracak.” diye düşündü. Biraz sonra Laçın bu beklenmedik gelişin tamamen farklı bir amaç taşıdığını anladı. Ancak bu amacın ne olduğunu yine anlayamadı.”
197. “Sadık Bey’in elinde kabuğu soyulmuş kalın bir kızılıcak dalı vardı. Laçın çocukluğunda olduğu gibi şimdi de bu dalla dövüleceğini anlayamadı. Şimdi o, tam tamına on sekiz yaşındaydı. Bıyıkları terleyeli çok olmuştu. Aniden Sadık Bey: “Burada birini mi bekliyorsun?” diye sorduğunda; şimdi o korkmadan: “Balık tutmaya gitmişim.” diyecekti. “Eee, tuttuğun balık nerede?” diye ihtiyar adam sorduğunda; “Hava çok soğudu, suya giremedim.” diyerek Laçın kurtulacaktı.”
198. “Ancak Sadık Bey Laçın’a hiçbir şey sormadı. Aniden onun üzerine yürüyüp elindeki dalla dövmeye başladı. Omzuna, kaburgalarına, beline vurdu. Laçın eliyle acıyan yerini tuttuğunda, dal kıpırtıyla eline çarptı. O, bu darbenin acısından inleyerek iki eliyle babasının bileklerinden tuttu. Dalı babasının elinden aldı. Şaşkınlıkla sordu:”
199. “-Beyim, sen kimi dövüyorsun, aklını mı kaçırdın?”
200. “İhtiyar adamın büyük dudakları morarmıştı. Kırıksık yanakları titremeye başladı. Evladının sorularını duyduğunda eskisinden daha fazla sinirlenerek çileden çıkıp bir daha atağa geçti, ‘Bir de utanmaz utanmaz cevap veriyor eşek!’ diye düşünerek:”
201. “-Seni dövüyorum. Seni, it oğlunu!.. diye hırıltılı bir sesle bağırды.”
202. “Bu ses o kadar müthiş ve insana has olmayan bir ahenkle çınladı ki nehrin diğer tarafındaki büyük kayalıklarda farklı bir yankı yaptı.”

---

²⁷ Bacağa sarmak için yünden dokunan sargı veya kumaş parçası. Bk. Altaylı, S. (1994). Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü 2, Millî Eğitim Bakanlığı, s. 960, İstanbul.

203. *Gülpəri bu bağırtıdan səksənib geri atıldı. Ancaq təz özünü ələ alıb, Laçına yaxın gəlməkdən qorxduğunu ona bildirməməyə çalışdı. Laçına dəyən ağır zərbələr sanki onun ürəyindən tikan çıxarırdı. Heç elə bil uşaqlıqda, Sadıq kişi Laçını ayağının altına salıb döyərəkən yüyürüb onun qollarından tutan rəhimdil qadın dəyirdi.*
204. *Laçın, atasının hərəkətlərindən anlayırdı ki, qoca, onun belindən qucaqlayıb yerə çırpmaq, sonra ağız-burnunu əzişdirmək, qarnını tapdalamaq istəyir.*
205. *Sadıq kişi tez-tez onun üstünə atılır, Laçın da yaxasını ələ vermə- mək üçün cəld kənara sıçrayırdı. Atasını onu tuta bilməyəcəyini yaxşı başa düşsə də, tövşüyə-tövşüyə yüyürür, hirsindən az qala partla- maq dərəcəsinə gəlirdi. O bağırır, çığırır, ağzına gələn deyirdi:*
206. *-Qancığın balası, itin qarnından çıxan, vallah səni əlimdə öldürəcəyəm...*
207. *Laçın, atasından çox acıqlanmışdı. Onun da əl-ayağı esirdi. O, Sadıq kişinin nə səbəbə özündən çıxdığını hələ bilmir, qocanın həm- ləsindən yaxa qurtaranda gözlərini döyə-döyə mat-məttəl dururdu. Gülpəri qarı da yerində qumıldanmırdı. Sadıq kişi isə ağızı köpüklənə-köpüklənə bağıрмаqda davam edirdi:*
208. *– Yerində farağət otur! O qədər döyərəm ki, qolun-qıçın əzik- əzik olar. Donuzun çoşqası!*
209. *Laçın: “Axşama qədər məndən əl çəkməyəcək, işə düşmədik!” – deyə düşünüb, ağrıyan yerlərini əli ilə sığalladı. Qabırğasının ağrısı onu çox incidirdi. Nazik çubuq hər dəfə şırıltı ilə ona dəyəndə, dərisində zol qaldırırdı. İnsafsız kişi onun bədənində sağ yer qoyma- mışdı. Laçın: “Bu kişi dəli olub, nədir, mən yekəlikdə oğlana da əl qaldırarlarmı? Yaxşı, olsun!..” – deyə düşündü, tez onlardan aralandı. Qarakilsə tərəfdən əsən külək get-gedə şiddətlənirdi. Oba üzə- rini çulğamış qatı duman çəkilib gedirdi.*
210. *Laçın təpəyə çıxdı. Atasını ondan əl çəkmək istəmirdi. Qoca ilə yanaşı gələn Gülpəri qarının nə dediyini Laçın aydınca eşidirdi:*
211. *– Yaxşı elədin, indi ağıllanar!..*
212. *Bu döyülmək Laçına ağır gəldi. Qəlbində atasına qarşı dərin bir kin oyandı: “Bu kişi gör kimin sözüünə baxıb məni döyür! Məndən bir söz xəbər almamış hər deyilənə inanır, görünür başı xarab olub da. Mən, bir də onun üzünə baxsam, kişi deyiləm!.. Qonum-qonşu buna nə deyər? Yoldaşlarımla yanında qızarıandan sonra... Yox! Nə olur olsun bunun əvəzini çıxacağam” – deyə Laçın həyəcanlı düşü- nürdü. Sadıq kişi isə arxadan yenə bağırır, yenə oğlunu hədələyirdi:*
213. *– Vallah dərinə diri-diri soyacağam!..*

203. “Gülperi, bu bağırtıdan irkilip geri kaçtı. Ancak hemen kendini toparlayıp Laçın’a doğru gelmekten korktuğunu ona belli etmemeye çalıştı. Laçın’a vurulan güçlü darbeler sanki onun yüreğinde diken çıkarmıştı. Sanki çocuklukta Sadık Bey Laçın’ı ayaklarının altına alıp döverken, koşup onu kollarından tutan merhametli kadın değildi.”
204. “Laçın, babasının hareketlerinden, ihtiyar adamın onun belinden tutup yere çalmak, sonra ağzını burnunu dağıtıp karnını tekmelemek istediğini anlıyordu.”
205. “Sadık Bey, hızlıca onun üzerine atılıyor, Laçın da yakasını kaptırmamak için hemen kaçıyor. Babası onu yakalamayacağını anlasa da sinirli sinirli yürüyor, gazabından az kalsın patlama derecesine geliyordu. O, bağırp çağırıyor; ağzına geleni söylüyordu.”
206. “ -Kancığın çocuğu, itin karnından çıkan, vallahi seni kendi elimle öldüreceğim...”
207. “Laçın, babasına çok sinirlenmişti. Onun da eli ayağı titriyordu. O, Sadık Bey’in neden sinirlendiğini bilmiyor ve ihtiyarın atağından kurtulunca melül melül bakıyordu. Gülperi Kadın da hiç kimildamıyordu. Sadık Bey ise ağzından köpük saça saça bağırırmaya devam ediyordu.”
208. “ -Yerinde doğru otur! Seni öyle bir döverim ki, kolun bacağın kırılır. Domuzun çocuğu!”
209. “Laçın: ‘Şimdi akşama kadar beni bırakmaz, bittik!’ diye düşünüp acıyan yerlerini eliyle sıvazladı. Kaburgasının arkası canını çok acıtıyordu. İnce dal her defasında kıpırtıyla ona değdiğinde derisinde morartı oluşturuyordu. İnsafsız bey, onun vücudunda beyaz yer bırakmamıştı. Laçın: ‘Bu bey aklını mı kaçırdı, benim kadar büyük biri dövülür mü? Neyse artık!’ diye düşündü. Hemen onlardan uzaklaştı. Karakilise tarafından esen rüzgâr git gide şiddetleniyordu. Oba üzerini kaplamış sis katmanı ise çekilip gidiyordu.”
210. “Laçın tepeye çıktı. Babası, onu bırakmak istemiyordu. Laçın, ihtiyar adam ile birlikte gelen Gülperi Kadın’ın ne söylediğini çok iyi duyuyordu.”
211. “-Doğru yaptın. Şimdi akıllanır!”
212. “Bu dayak Laçın’ın ağrına gitti. Kalbinde babasına karşı derin bir kin uyandı: ‘Bu adam kimin sözüne uyup beni dövüyor? Bana bir şey sormadı, her söylenene inanıyor. Galiba aklını kaçırdı... Ben bir daha onun yüzüne bakarsam erkek değilim! Akrabalar, komşular buna ne der? Arkadaşlarımın yanında küçük düşürdükten sonra... Yok! Ne olursa olsun bunun intikamını alacağım.’ diye heyecanla düşünüyordu. Sadık Bey ise arkasından yine bağırıyor. Yine onu tehdit ediyordu.”
213. “-Vallahi derini diri diri yüzerim!..”

214. *Bu sözləri eşidəndə, Laçın sərt bir hərəkətlə geriyə döndü.*
215. – *A kişi, məndən nə istəyirsən? Bir də görüm nə olub axı? Niyə məndən əl çəkmirsən?*
– *deyə soruşdu*
216. *Qoca: “Oğru elə bağırdı ki, doğrunun bağı yarıldı, buna deyiblər ha, niyə döyüldüyünü bilmir, ay itin küçüyü!..” – deyə düşünüb, tutqun səslə bağırdı:*
217. – *Canına azar olub, boğazına boğma, donuz oğlu! Bu saat əkil cəhənnəmə, bir də mənim gözümə görünmə! Laçın adlı mənim oğlum-zadım yoxdur, hansı cəhənnəmə itilirsən, itil!..*
218. *Laçın cavab vermədi. O da elə bil bunu gözləyirdi. Yenə yoluna davam edib, alaçıqlara doğru addımladı. Ancaq Gülpərini cavabsız qoymaq istəmirdi. Atasından uzaqlaşib qarının yanına yüyürdü: “O dəfə mən Gülyaz ilə dərəyə gedənlə bizi görmüşdü, hə, yaxşı yadıma düşdü. Hə, yəqin atama xəbər verən bu özüdür!” – deyə öz-özünə deyindi. Laçın artıq Gülyazın üstündə döyüldüyünü anlamışdı: “O saman altından su yeridən Gülpərinin bu işdə əli var” – deyə həyə- canını boğa bilməyib qarının üstünə atılmaq, onun saçını biləyinə dolamaq, birçəyini yolmaq istədi. Ancaq: “Sonra birdən atam yüyü- rüb məni tutar, bu dəfə də döysə ölümçül olaram” – deyə düşünərək söyüş yağdırmaqla kifayətləndi:*
219. – *Kaftar köpək qızı, sənənin atan İbad kişi gorbagor olsun... İt kimi adam pusmaq da əlindən gəlir, bu saat altıma yıxıb, o qədər əzəram ki, sümüklərin yumşalıb muma dönər.*
220. *Gülpəri qorxusundan dinmədi. Ürəyində: “Ax, – dedi, itin küçüyü... yaxşıca canını qurtardın...”*
221. *“Bir fürsət tapıb bu hayfi səndən çıxardaram!” – deyə Laçın fikrindən keçirib ondan aralandı. Sadıq kişi yenə də onu izləməyə başladı.*
222. *Axşamüstü, mal-qara sağına gələndə, Gülyazın əri arandan qayıtdı. Onu yolda saxlayan Gülpəri qarı bu əhvalatı ona da söylədi. Amma bir az üstüörtülü danışdı.*
223. – *Ağrın alım, ay Səməd, sən də bir kəndin adlı-sanlı igidisən, adın hər yerdə çıxıb... Elə eylə ki, camaatın içində biabır olmayaq, o arvadın Gülyazın da cilovunu çək...*

214. “Laçın, bu sözleri duyduktan sonra sert bir hareketle geriye döndü.”
215. “-Beyim, benden ne istiyorsun? Söyle bakalım ne oldu? Neden beni bırakmıyorsun? diye sordu.”
216. “İhtiyar adam: ‘Hırsız öyle bir bağırdı ki, yavuz hırsız ev sahibini bastırır diye buna derler. Neden dövüldüğünü bilmiyor, a itin çocuğu!’ diye düşünüp hüzünlü bir sesle bağırdı.”
217. “-Canına dert, boğazında düğüm olur domuzun oğlu. Gözümün önünden kaybol, bir daha benim gözüme gözükmeye. Laçın isimli bir oğlum falan yok benim, hangi cehenneme gidersen git!..”
218. “Laçın cevap vermedi. O da sanki bunu bekliyordu. Tekrar yoluna devam edip otlaklara doğru yürüdü. Ancak Gülperi’yi cevapsız bırakmak istemiyordu. Babasından uzaklaşıp, kadının yanına yürüdü: “Önceden ben Gülyaz’la dereye giderken bizi görmüştü. Evet evet hatırladım. Galiba babama söyleyen o!” diye kendi kendine söylendi. Laçın artık Gülyaz için dövüldüğünü anlamıştı: ‘O saman altından su yürüten kadının, Gülperi’nin, bu işte eli var.’ diye heyecanını bastıramayıp kadının üzerine atlamak, onun saçını bileğine dolamak, saçını yolmak istiyordu. Ancak: ‘Sonra aniden babam gelip beni yakalar, bu kez döverse ölümcül döver.’ diye düşünerek küfür etmekle yetindi.”
219. “-İhtiyar köpek kızı, senin baban İbad Bey mezarında dört dönsün. Köpek gibi adam izlemek geliyor elinden. Şimdi seni altına alıp o kadar döverim ki kemiklerin yumuşayıp muma döner.”
220. “Gülperi, korkusundan bir şey söyleyemedi. Kalbinden: ‘Eh, it oğlu... İyi kurtuldun.’ diye geçirdi.”
221. “Laçın, ‘Bir fırsat bulup bunun acısını senden çıkartırım!’ diye düşünüp ondan uzaklaştı. Sadık Bey yine onu izlemeye başladı.”
222. “Akşam üstü hayvanlar ahıra geldiğinde Gülyaz’ın kocası ovadan döndü. Onu yolda durduran Gülperi Kadın da bu olayı ona anlattı. Ama biraz üstü örtülü anlattı.”
223. “-Sana gelen bana gelsin Samed. Sen bir köyün anlı şanlı erkeğisin. Her yerde seni tanıyorlar. Öyle bir şey yap ki, köy ahalesinin yanında rezil rüsva olmayalım. O karın olacak Gülyaz’ın ipini çek.”

224. *Gülpəri arvad bunu deyib getdi. Səməd obanın lap ortasında görünən böyük alaçığın yanında atdan düşdü. Ərik, xiyar, alma-armudla doldurulmuş xurcunu atın tərəfindən alıb yerə endirdi. Atı nökrə verdi.*
225. *Səmədi fikir götürmüşdü: “Gülpəri qarı bir şey bilməsə o söz- ləri mənə deməzdi. Gülyaz, yaqın ki, ayağını əyri qoyub, belə olmasa, Gülpəriyə nə düşüb ki, “arvadının cilovunu çək” – deyir?”*
226. *O, ağır düşüncələr içində, ətrafdakı adamlara bir söz deməyib alaçığa girdi. Heç kimə salam vermədi. Gülyazın üzünə də baxmadı. Gülə-gülə onu qarşılayan anasını da yamanladı:*
227. – *Çəkil gözümün qabağından!*
228. *Gülyaz yaşmağını bir az burnundan qaldırıb, əli qoynunda, ürəyi narahatlıqla döyünə-döyünə eşiyə çıxdı.*
229. *Səmədin anası əvvəlcə: “Yoldan gəlib, yaqın bərk yorulub, ağırın alım ay oğul!..” – deyə düşündü. Bucaqdan yumurta gətirib sındırdı, ocaqda yağ əritdi, sarımsaq əzdi, qayğanaq bişirib, Səmədin qaba- ğına qoydu. Ancaq yenə də Səmədin qaşqabağı açılmadı. O, gündən qaralmış alnını qırışdırdı, çuxura batıb eybəcərləşmiş gözlərini yerə zillədi, anasının suallarına acıqlı-acıqlı cavab verdi. “Mənim başıma nə iş gəldi, ay yeri-göyü yaradan Tanrı?” – deyə anası həyəcanla düşündü, zorla, süni bir təbəssümlə gülümsündü:*
230. – *Ə dərdin alım, sənə nə olub, qaşqabağın niyə açılmayır? – deyə soruşdu.*
231. *Səməd nifrətlə bağırırdı:*
232. *Bəsdir, baş-qulağımı dəng eləmə, min kərə dedim ki, ay ata, bu dönuz uşağına qoşulma, saqqalım yox idi, sözümü bir kor qəpiyə alan olmadı.*
233. *Qoca arvadın dodağındakı süni təbəssüm birdən yox oldu, təəccüblə oğlunun üzünə baxdı:*
234. – *Nə olub, ay canım-ciyərim?*
235. *Səməd bu dəfə elə bil səmimi ana qəlbinin fəryadını dinləyən kimi oldu, səsini yavaşıtdı, dediyi sözləri anasından başqa heç kimə eşitdirmək istəmədi:*
236. *-Daha bundan artıq nə olası idi ki? Hər yerindən qalxan it oğlu bizim namusumuza da sataşır. Onu mən tikə-tikə doğramasam Alı oğlu Muxtarın belindən gəlməmiş olum.*

224. “Gülperi Kadın bunu söyleyip gitti. Semed, obanın tam ortasında gözükken büyük çadırın yanında attan indi. Kayısı, salatalık, elma, armutla doldurulmuş torbasını semerden alıp yere indirdi. Atı hizmetçisine verdi.”
225. “Semed, düşüncelere dalmıştı: “Gülperi Kadın bir şeyler bilmese böyle söylemezdi. Gülyaz büyük ihtimalle kötü yola düşmüş ki, ‘karının ipini çek.’ dedi.”
226. “O, derin düşünceler içinde etrafındaki adamlara bir şey demeyip çadıra girdi. Hiç kimseye selam vermedi. Gülyaz’ın yüzüne bile bakmadı. Gülerek onu karşılayan annesini azarladı:”
227. “-Gözümün önünden çekil!”
228. “Gülyaz, peçesini burnundan kaldırıp eli göğsünde yüreği hızla atarken dışarı çıktı.”
229. “Semed’in annesi ilk önce: ‘Yoldan gelip yorulmuştur. Sana gelen bana gelsin oğul!’ diye düşündü. Dolaptan yumurta alıp kırdı, ocakta yağ eritti, sarımsak ezdi, yumurtayı pişirip Semed’in önüne koydu. Ancak yine de Semed’in siniri geçmedi. O, güneşten kararmış alnını kırıştırdı. Boşluğa bakıp çirkinleşmiş gözlerini yere dikti ve annesinin sorularına sinirli sinirli cevap verdi. Annesi: ‘Benim başıma ne iş geldi, ay yeri göğü yaratan Tanrı?’ diye heyecanlı heyecanlı düşündü, zorla bir yalancı gülümseme attı:”
230. “-Derdini alayım, sana ne olmuş? Neden sinirlisin? diye sordu.”
231. “Semed nefretle bağırdı:”
232. “-Yeter, başımı şişirmeyin. Bin kere söyledim, bu domuz çocuklarıyla arkadaşlık etme. Sakalım yok ki sözüm dinlensin.”
233. “İhtiyar kadının dudağındaki yalancı gülümseme aniden yok oldu, merakla oğlunun yüzüne baktı:”
234. “-Ne olmuş? Ay canım ciğerim.”
235. “Semed bu kez sanki bir annenin kalbinden gelen samimi feryadı dinliyor gibi oldu, sesini alçalttı. Dediği sözleri annesinden başka kimsenin duymasını istemiyordu:”
236. “-Artık bundan başka ne olabilir ki? Her yerden çıkan bir it oğlu bizim namusumuza da sataşiyor. Onu ben lime lime doğramazsam Ali Oğlu Muhtar’ın oğlu değilim.”

237. *Alaçığın qapısında görünən Gülyaz, ərinin bu son sözlərini eşidib geri çəkildi.*
238. *Ana ilə oğulun söhbəti xeyli uzandı.*
239. *Səməd bütün varlığını sarsıdan bu müdhiş xəbəri qəsdən unutmağa çalışdı, soyumuş qayğanağı yedi, anasının yerə atdığı ala-bəzək qotazlı mütəkkəyə dirsəkləndi.*
240. *Səmədin anası oğlunu, onun xətri üçün də Gülyazı çox istədiyindən, bu xəbəri yalana çıxarmağa səy edir, Gülpərini ara qarışdır- maqda, saman altından su yeritməkdə, Səmədin firavan dolanacağını gözü götürməməkdə təqsirləndirirdi. Əslində o özü də ürəyində bu xəbərdən müttəəsir olub, həyəcanlı fikirlər içərisində sıxılır, amma şüurlu olaraq tərəddüdlərini boğub yox eləməyə çalışırdı. O, gəlinin əlli-ayaqlı olmasından xoşlanırdı, evdə, eşikdə onu istədiyi qədər işlədir, özü isə xanım kimi əli belində cürbəcür əmrlər ver- məklə kifayətlənirdi. Bu gözlənilməyən şeyə, onun da fikirlərini alt-üst elədi. Deyilən doğru olsa, onun rahat həyatı pozulacaqdı (Səmədin anası bunu öz həyat təcrübəsindən bilirdi).*
241. *Arvad gözlərini Səməddən ayırmır, onun tez-tez dəyişən sir- sifətinə diqqətlə baxırdı. Səmədin qan sağılmış qırmızı gözləri, sarı, yekə biği, yumru çənəsi, həddindən artıq uzun burnu, onun bütün sifətinə böyük bir tənəsübsüzlük versə də, ana gözləri bunlarda heç bir nöqsan görmürdü. Onun nəzərində kənd cavanları arasında Səməd kimi göyçək, gözündən igidlik yağan bir oğlan yox idi. Lakin ana gözlərilə deyil, Gülyazın gözlərilə Səmədə baxanda, say- dığımız nöqsanlar daha da çoxalardı. Gülyaz öz ərinin burnundakı mürcümləri, boğazının altında çox adamın seçə bilmədiyi çapıği görür, sıxılırdı (qoçaqlığına gəldikdə isə, bunu anasından başqa bilən yox idi).*
242. *Səməd acıqlandığı zaman üzündəki eybəcərlik daha aydın gözə çarpırdı. Anası bunu gördükcə yalvarır, yaxarır, kövrək bir səslə deyirdi:*
243. – *O donuz qızı Gülpəri ara qızıdıranın biridir. O nə desə, bu qulağından al, o qulağına ver. Mənim gəlinciyəzim namusludur. Hər deyilənə baxıb mənim evciyəzimi alt-üst eləmə, oğul!..*
244. *Səməd, bu sözlərin təsirilə bir qədər yumşaldı. Lakin bir-birinə zidd iki fikrin arasında qalıb, mütərəddid və həyəcanlı bir halda xeyli düşündü. O, bu xüsusda heç kimə bir söz deməməyi qərara aldı. Ancaq tezliklə mal-heyvanını buradakı sürüdə, naxırdan ayır- rıb başqa bir obaya qoşulmağı lazım gördü.*

237. “Çadırın kapısında görünen Gülyaz, kocasının bu son sözlerini duyup geri çekildi.”
238. “Anne ile evladın bu sohbeti uzadı.”
239. “Semed tüm varlığını sarsan bu kötü haberi bile bile unutmaya çalıştı, soyulmuş yumurtayı yedi. Annesinin yere attığı rengarenk topuzlu mindere yaslandı.”
240. “Semed’in annesi, evladını; onun hatırı için de Gülyazı çok sevdiğinden, bu haberi yalanlamaya çalışıyordu. Gülperi’yi ortalığı karıştırmakla, saman altından su yürütmekle Semed’in düzenli hayatını bozmakla suçluyordu. Aslında o, kendisi de yüreğinde bu haberden rahatsız olarak gergin düşünceler içerisinde sıkılıyor ama bilinçli olarak şüphelerini yok etmeye çalışıyordu. O, gelininin elli ayaklı olmasından hoşlanıyordu. Evde, obada onu istediği kadar çalıştırıyor; kendisi ise hanım gibi eli belinde farklı farklı emirler veriyordu. Bu beklenmedik dedikodu onun da düşüncelerini alt üst etti. Söylenenler doğruysa onun düzenli hayatı bozulacaktı. Semed’in annesi bunu kendi hayat tecrübesinden biliyordu”
241. “Kadın gözlerini Semed’den ayırmıyor. Onun sürekli değişen yüzüne dikkatle bakıyordu. Semed’in kan gibi olmuş kırmızı gözleri, sarı büyük bıyıkları, yuvarlak çenesi, çok uzun burnu, onun yüzüne büyük bir çirkinlik verse de anne gözleri bunda hiçbir noksan görmüyordu. Ona göre köy gençleri arasında Semed gibi yakışıklı, gözünden yiğitlik yağan bir genç yoktu. Ama anne gözleri ile değil, Gülyaz’ın gözleri ile Semed’e baktığında saydığımız noksanlar daha fazlaydı. Gülyaz, kendi kocasının burnundaki eğrilikleri, boğazının altında çok insanın görmediği yara izini görüyor ve sıkılıyordu. Yiğitliğine gelince ise bunu annesinden başka bilen yoktu.”
242. “Semed sinirlendiği zaman yüzündeki çirkinlik göze daha net çarpıyordu. Annesi bunu gördükçe yalvarıyor, hüzünlü bir sesle:”
243. “-O domuzun kızı Gülperi, ara karıştıran bir kişidir. O, ne söylerse bir kulağından girsin, öbür kulağından çıksın. Benim gelinim namusludur. Her söylenene bakıp benim evimi altüst etme oğul!”
244. “Semed, bu kelimelerin etkisiyle biraz yumuşadı. Ama birbirine ters olan iki düşüncenin arasında kalıp şüpheli ve gergin hâlde düşünüyordu. O, bu haber hakkında hiç kimseye bir şey söylememeye karar verdi. Ancak çok yakında hayvanların buradaki sürüden ayrılıp başka bir obaya gitmesi gerektiğini düşündü.”

245. *Bu halda, Berzan kəndinə getmiş Muxtar kişi gəlib çıxdı. O, uzunboylu, enlikürəkli, hər zaman çərkəzi çuxa geyinən bir kişi idi. Onun da sifəti sarı idi. Ömrünün çox yarısını dağlarda, daşlarda, açıq havada keçirdiyi üçün oğluna nisbətən həm sağlam, həm də çevik idi. O alaçığa girəndə belini əydisə də, başı qapının taxtasına dəydi: bu zərbənin ağrısını duymadan, gülə-gülə irəli keçdi, oğlunu qucaqlayıb öpdü, kefini-əhvalını xəbər aldı.*
246. *Söhbət qızışdı. Səməd builki məhsullarına dair atasına məlumat verdi. Taxıl dərzlərinin sayını, biçinə xərclədiyi pulların miqdarını söylədi.*
247. *Ancaq Səməd birdən söhbətin mövzusunu dəyişdi. Bu məhəl- lədən ayrılmaq haqqındakı fikrini atasına da bildirdi. Muxtar əvvəlcə razılaşmadı. Oğlunun incidiyini, əsəbiləşdiyini gördükdə isə onun tələbi qarşısında təslim oldu.*
248. – *Yaxşı, ancaq bir bəhanəmiz olsa yaxşıdır. Elə-belə ayrılmaq camaat bizə nə deyər?*
249. *Səməd uzun-uzadı fikirləşməyə ehtiyac hiss etmədən:*
250. – *Bəhanə tapılar, – dedi, – mən günü sabah yüz bəhanə taparam.*
251. *Səməd yatmağa hazırlaşanda, Gülyaz da içəri girdi: “Bu ölmədi ki, canımız qurtarsın” – deyə gəlin düşünür, ilk gecənin ağırlığına dözmək üçün indidən yollar arayır. Səməd onun nəzərində yırtıcı bir heyvandan həç də fərqli deyildi. Gülyaz onu görəndə, sanki ən insafsız, ən qəddar bir düşməni görürdü. Gülyazın fikrincə dünyada belə insanlar yaşamaqdan ağır bir əzab olmamış və ola bil- məzdi. Gülyaz Səmədi heç olmasa rəsmi bir ər kimi istəmək üçün könlünü nə qədər zorlayırdısa, bir nəticə çıxmırdı: “Of! – deyirdi, – mən onun çirkin barmaqlarını, kobud əlini, hələ tikanlı üzünü görəndə nə qədər iyrənirəm. Görəsən o da özünü insan cərgəsinə qatırmı?”*
252. *Bir neçə dəqiqə bundan əvvəl, alaçıqla yanaşı tikilmiş balaca dəyədə yorğan-döşək salarkən, Gülyazın əlləri titrəyir, ürəyi yaralı quş kimi çırpınırdı: “O ölməyəcək... Allah həmişə pis adamların ömrünü uzadır. Mən birdəfəlik özümü boğub öldürsəm, bu dünyanın əzabından canımı qurtararam” – deyə düşünən Gülyaz hər tərəfdən əli üzülmüş halda, könülsüz addımlarla ölümə mə- kum olunmuş adamlar kimi gəlib alaçığa girdi.*

245. “O hâlde, Berzan Köyü’ne gitmiş olan Muhtar geri döndü. O, uzun boylu; geniş omuzlu, hep çerkezi çuka²⁸ giyinen bir erkekti. Onun da yüzü sarıydı. Ömrünün çoğunu dağlarda, taşlarda, açık havada geçirdiği için oğluna nispeten daha sağlam, daha çevikti. O, çadıra girdiğinde eğilmesine rağmen de başı kapının tahtasına değdi. Bu darbenin ağrısını önemsemeyip gülümseyerek içeri girdi. Oğlunu kucaklayıp öptü, hâlini hatırlı sordu.”
246. “Sohbet kızıştı. Semed bu yılki mahsuller hakkında babasına izahat verdi. Tahıl yığının sayısını, biçime harcanan paranın miktarını söyledi.”
247. “Ancak Semed aniden sohbetin konusunu değiştirdi. Bu obadan ayrılma fikrini babasına anlattı. Muhtar önce ikna olmadı. Oğlunun üzüldüğünü, sinirlendiğini gördüğünde ise onun talepleri karşısında teslim oldu.”
248. “-Tamam, ancak bir bahanemiz olmalı. Boşu boşuna ayrılırsak insanlar bize ne der?”
249. “Semed uzun uzun düşünmeye ihtiyaç duymadan:”
250. “-Bahaneler bulunur. Ben yarın yüz tane bahane bulurum, dedi.”
251. “Semed uyumaya çalışırken Gülyaz içeri girdi: “Bu ölmedi ki, canımız kurtulsun,” diye düşünüyor, ilk gecenin ağırlığını atlatmak için şimdiden yollar arıyordu. Semed ona göre, vahşi hayvandan farksızdı. Gülyaz, onu gördüğünde sanki en insafsız en gaddar düşmanını görüyordu. Gülyaza göre dünyada böyle insanlarla yaşamaktan ağır bir azap yoktu ve olamazdı da. Gülyaz Semed’i hiç değilse resmî bir koca gibi görebilmek için gönlünü ne kadar zorlasa da bir netice çıkaramıyordu: “Of. Ben bu çirkin parmaklarını, kaba ellerini, dikenli yüzünü gördüğümde ne kadar iğreniyorum. Acaba o da kendini insanlar arasına katıyor mu?” diyordu.”
252. “Birkaç dakika önce çadırın yanında dikilmiş küçük bir deyede yatak kurarken Gülyaz’ın elleri titriyor ve yüreği yaralı bir kuş gibi titriyordu: ‘O ölmeyecek... Allah hep kötü insanların ömrünü uzatır. Ben bir kerede kendimi boğup öldürürsem, bu dünyanın azabından kurtulurum.’ diye düşünen Gülyaz, her taraftan elini çekmiş bir şekilde gönülsüz adımlarıyla ölüme mahkûm olmuş insanlar gibi çadıra girdi.”

---

²⁸ Has yünlü kumaştı yapılan beli büzgülü ve üstten giyilen Kafkasya yöresine ait bir elbise. Bk. Altaylı, S. (1994). Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü 1, Millî Eğitim Bakanlığı, s.215, İstanbul.

253. Səməd altdan yuxarı Gülyaza baxdı. Tez başını aşağı endirdi, üz- gözünü yığışdırdı. Öz-özünə: “Hələ bir utanmaz-utanmaz gəlib qaba- ğımda da durur” ... – deyə düşündü. Sonra yenə mütarəddid fikirlərə daldı: “Bəlkə yazığın heç bir təqsiri yoxdur. Bəlkə deyilən sözlər yalandır. Bir qədər səbirli olmaq lazımdır...” – deyə qərara gəldi.
254. Gülyaz ərinin üzünə heç baxmadı, o, yalnız rəsmi məcburiy- yətlə gəlib Səmədin gözüne göründü. Qayınatası, ya da qayınanası: “Get öz dəyəndə otur!” əmrini versəydilər, o daha da şad olardı.
255. Gülyaz, donmuş kimi, bir neçə dəqiqə ayaq üstündə dayanıb bütün bədənini titrədən daxili həyəcanını boğmağa çalışırdı. “Yox, belə görünür ki, mən ömrümün axırına qədər bu cəhənnəm əza- bından yaxamı qurtara bilməyəcəyəm. Bu işlərin axırı heç bil- mirəm nə olacaq?”
256. Bu anda, ocağın kənarında əllərini dizlərinə çarpazlayıb oturmuş qayınanası, başı əsə- əsə Gülyaza döndü:
257. – Ay bala! – dedi, – o xurcunu gətirib açsana!..
258. Gülyaz fikrindən ayrılıb, meyvə ilə dolu xurcunu açdı. Orik, alma, armud çıxardı, qayınatasının qabağına qoydu.
259. Muxtar kişi papağını bir yana atıb, başını yaylıqla sarıdı. Kəmərinə açdı, qabağındakı əriklərin yumşaqlarından seçib yəməyə başladı...
260. Səməd ayağa durdu, gərnəşdi:
261. – Mənim yerim salınıbmı? – deyə Gülyaza döndü.
262. Gülyaz yaşmağının altından pıçıldayıb, gözlərini yerdən ayırmadan başı ilə təsdiq etdi.
263. Bu dəqiqələrdə Gülyaz daha qüvvətli bir iztirab içində çırpın- mağa başladı. Onun əlləri yenə titrəyir, qəlbi yenə şiddətlə döyü- nürdü. O nədənsə ərinin ardınca çıxmayıb, düşünür, ürəyində bu sıxıntılı həyata nifrətlər yağdırırdı: “Allah məni sənə rast gətirənə lənət eləsin, mənim yazıq canımı sənənin əlindən qurtarsın”.
264. Muxtar kişi ərikləri mırıq damağının arasında əzişdirə-əzişdirə arvadına göz vurdu:
265. – Ə, – dedi, – mən də lap yorulmuşam, yeri salsana!
266. Gülyaz onun yerini saldı, könülsüz addımlarla alaçığı tərk etdi.

253. “Semed, aşağıdan yukarıya; Gülyaz’a baktı. Hemen başını aşağı indirdi. Yüzünü gözünü kırıştırdı. Kendi kendine: “Hâlâ gelip utanmadan karşımdan duruyor.” diye düşündü. Sonra yine şüpheli düşüncelerine daldı: “Belki zavallının hiçbir günahı yoktur. Belki söylenen laflar yalandır. Biraz sabırlı olmak gerek.” diye karar verdi.”
254. “Gülyaz, kocasının yüzüne bakmadı. O, yalnızca resmî zorunlulukla gelip Semed’in gözüne gözükiyordu. Kaynanası ya da kaynatası: ‘Git kendi deyende otur!’ emrini verdiklerinde o daha memnun oluyordu.”
255. “Gülyaz donmuş gibi birkaç dakika ayakta dayanıp bütün bedenini titreten heyecanını bastırmaya çalışıyordu. ‘Yok, galiba ben ömrümün sonuna kadar bu cehennem azabından kurutulamayacağım. Bu işlerin sonu nasıl olacak hiç bilmiyorum.’ diye düşündü.”
256. “O sırada ocağın kenarında ellerini dizlerine çaprazlayarak oturmuş olan kaynanası, başı titreye titreye Gülyaz’a döndü:”
257. “-Aybala! O torbayı getirip açsana, dedi.”
258. “Gülyaz, düşünmeyi bırakıp meyve ile dolu torbayı açtı. Kayısı, elma, armut çıkardı. Kaynatasının karşısına koydu.”
259. “Muhtar Bey, şapkasını bir yana atıp şalla kafasını sardı. Kemerini açtı, karşısındaki kayısıların yumuşaklarından seçip yemeye başladı.”
260. “Semed ayağa kalktı, genleşti:”
261. “-Benim yatağım kuruldu mu? diye Gülyaz’a sordu.”
262. “Gülyaz, peçesinin altından mırıldanıp gözlerini yerden ayırmadan; kafasıyla onayladı.”
263. “Bu dakikalarda Gülyaz daha kuvvetli bir ızdırap içinde çırpınmaya başladı. Onun elleri yine titriyor, kalbi hızlı hızlı çarpıyordu. O, nedense kocasının arkasından çıkmayıp düşünüyor ve kalbinden bu sıkıntılı hayata nefretler yağdırıyordu: “Allah beni sana rast getirene lanet etsin. Benim zavallı canımı senin ellerinden kurtarsın.”
264. “Muhtar Bey, kayısılarını damağının arasından eze eze karısına göz kırptı:”
265. “-E, ben de çok yorgunum. Yatağımı kursana, dedi.”
266. “Gülyaz, onun yatağını kurdu. Gönülsüz adımlarla çadırı terk etti.”

VI

267. *Laçının atası arpa çörəyinə möhtac bir kişi idi. Sürüdə yalnız yeddi-səkkiz qoyunu vardı. Bu il taxılı yanıb tələf olduğundan, var- yoxunu satıb arpaya vermişdi. Ac ailədə hər gün dava-dalaş düşürdü.*
268. *Laçın, payız arana qayıdanda ya şəhərə ya da Allahverdi mis mədəninə qulluq axtarmağa gedəcəkdi.*
269. *Sadiq kişinin Laçınla dalaşması, bu işi bir qədər sürətləndirirdi. Laçın atasından küsüb o gecə piyada Qarakilsəyə yola düşdü. Tək idi. Balaca bir bıçaqdan başqa özü ilə heç bir şey götürməmişdi. Doğrusu, çox ehtiyat edirdi. Qaçaq-quldurdan başqa, canavar, ayı hücumundan da qorxurdu*
270. *Laçın, heç bir vaxt bu gecəki kimi ağır ruhi iztirab keçirməmişdi. Onun dumanlı zehmində mütərəddid fikirlər bir-birini qovur, həyəcanı hər an qüvvətlənirdi: “Mən hara gedirəm, bu vəfasız həyat məni haraya sürüb aparacaq? Atamdan küsüb həmişəlik ayrılısam, el arasında buna nə deyəcəklər? Bəs, Gülyaz? Onunla bir də görüşməyəcəyəmmi? Səməd bu işdən xəbər tutsa Gülyazı rahat qoyacaqmı? İşdir birdən onu öldürüb eləsə, mən buna dözə bilərəmmi? Onun bu cür bədbəxtliyində günahkâr mən olmarammı?”*
271. *Laçından qəti cavab istəyən bu cür müxtəlif suallar get-gedə daha da çoxalırdı. Laçın böyük Sənəmsürülən enişinə gəlincəyə qədər az qala haralardan necə keçib-gəldiyini belə hiss etmir, qarı- şıq rəyə görən adam kimi darıxırdı. O, ağır düşüncələrdən ayrılı bilmirdi: “Yox, elə görünür ki, mənim bəxtim qara imiş. Əvvəldən alınma bu yazılıbmış... Nə edə bilərəm ki? Hər halda getməliyəm... Bu yerlərdən uzaqlaşib getməliyəm!”*
272. *Bu fikirlər Laçını yorub, taqətdən salırdı. O, artıq dərin bir uçuruma yuvarlandığını zənn edir; bu dəqiqə haraya, nə üçün getdiyini də sanki xatırlaya bilmirdi. Çənli gecənin qaranlığı bütün dəhşətilə ətrafı sarmışdı. Hər tərəfdə müdhiş bir səssizlik hakimdi.*

VI

267. “Laçın’ın babası arpa ekmeğine muhtaç bir adamdı. Sürüde sadece yedi sekiz koyunu vardı. Bu yıl tahılı yanıp harap olduğundan varını yoğunu satıp arpa almıştı. Aç ailede her gün kavga çıkıyordu.”
268. “Laçın, sonbahar tatili geldiğinde ya şehre ya da Allahverdi Bakır Madeni’ne iş aramaya gidecekti.”
269. “Sadık Bey’in Laçın’la kavgası, bu işi biraz hızlandırdı. Laçın babasına küsüp o gece yürüyerek Qarakilise’ye doğru gitti. Yalnızdı. Yanına küçük bir bıçaktan başka hiçbir şey almamıştı. Doğrusu çok dikkat ediyordu. Kaçak eşkıyalardan başka kurt ve ayı saldırısından da korkuyordu.”
270. “Laçın, hiçbir zaman bu geceki gibi ağır bir ruhsal ızdırap geçirmemişti. Onun dumanlı beyninde şüpheli fikirler birbirini kovalıyor, heyecanı her an yükseliyordu: “Ben nereye gidiyorum, bu vefasız hayat beni nereye sürükleyip götürecektir? Babama küsüp bir kerelik ayrılırsam, oba arasında buna ne diyecekler? Gülyaz ne olacak? Onunla bir daha görüşmeyecek miyim? Samed bu işi öğrenirse Gülyaz’ı rahat bırakacak mı? Olur da birden onu öldürürse ben buna nasıl dayanırım? Onun bu talihsizliği, benim günahım değil mi?”
271. “Laçın’ın zihninde kesin cevap isteyen farklı farklı sorular git gide artıyordu. Laçın büyük Senemsürülen Yokuşu’na gelinceye kadar nerelerden nasıl geçip geldiğini bile hatırlamıyor ve sanki karışık rüya gören bir adam gibi sıkılıyordu. O, ağır düşüncelerden sıyrılamıyordu: ‘Galiba benim bahtım karaymış. Önceden alınma bu yazılmış... Ne yapabilirim ki? Herhâlde gitmeliyim... Bu yerlerden uzaklara gitmeliyim!’”
272. “Bu düşünceler Laçın’ı yorup güçten düşürdü. O, artık derin bir uçuruma yuvarlandığını düşünüyor; bu esnada nereye niçin gittiğini hatırlayamıyordu. Sisli gecenin karanlığı tüm dehşetini etrafa sarmıştı. Her tarafta korkunç bir sessizlik hâkimdi.”

273. Lakin ayaq saxladı. Qorxudan böyümüş gözlərilə hər iki yanına boylandı. Heç bir şey görünmürdü. Vahiməli dağ zülməti adamın tüklərini ürpədir. Laçın birdən titrədi. “Görəsən mən indi hara- dayam? – deyə öz-özünə ucadan sual verdi. Bütün bədəni uçuna- uçuna çiyinlərini çəkdi. Sonra yenə astaca addımlarla yoluna davam etdi. O, yolun daşsız yerindən uzaqlaşmış xeyli gedəndən sonra Sənəmsürülən enişinin başlanğıcındakı yalçın qayalığa çatdığını anlayaraq, yenə dayandı. Gündüz olsa, buradan sağ tərəfdə hər yanı qalın kolluqda çulğalanmış dərəni, soldakı Qarakilsə meşəsini aydınca görə bilərdi. Döyüklü bir də ətrafına baxdı; zülmətdə nə görə bilərdi. Laçın dərindən köksünü ötürüb könülsüz addımlarla yenə irəlilədi. Bu dəfə nədənsə onun ürəyi gizləyib, dodaqları titrədi. Boğazına tıxanmış qəhəri zorla udub, öz-özünə:

274. – Oh... – dedi, – nə pis yoruldu!..

275. Doğrudan da o bir günlük yolu çoxdan yarılamışdı. İndi eniş başlanırdı.

276. Laçın birdən, bu yerlərdə keçirdiyi əziz günləri, uşaqlıq illərini xatırladı. Xüsusən iki il bundan əvvəlki dağ köçü bütün təfərrüatı ilə onun gözləri qarşısında canlandı. Əvvəlcə Gülyazla bərabər dərəyə enib qarağat yığdığını, oradaca Gülyazı qucaqlayıb öpdüyünü xatırlayanda uşaq kimi sevindi. Öz-özünə: “Ay gidi dünya!” deyib gülümsündü. Sonra çoban Omiraslanın gecə vaxtı, yaxın erməni obasından oğurladığı qoyunları, yapıncısının ətəyinə büküb gətirdiyi əmliyi gözü önünə gətirdi. Çoban yoldaşının ondan xəbərsiz oğurluğa getməsi, yalnız əmliyi kəsib ətini bişirəndən sonra onu çağırması, “gəl, təzə əmlik əti ye!” – deyə şirin yuxudan oyatması, hamısı bugünkü kimi Laçının yadında idi. Laçın belə vəhşi adətlərə uşaq yaşlarından nifrət edərdi. O, axşamdan yerinə ac qarına uzandıqına baxmayaraq, mən haram tikəni ağzıma almaram!” deyə bağırmışdı. Laçın, obadakı ən dövlətli sürü sahiblərinin, xüsusən Muxtarın yalnız bu yolla varlandığını bilirdi. Hələ onun sevgilisini öz dövləti gücünə satın almış Səmədin, on dörd yaşından bəri at oğurlayıb satdığını hamı təsdiq edirdi.

277. Laçın meşəyə girəndə öz xatirələrindən ayrıldı. Bərk üşüdüüyü üçün yapıncısına daha bərk büründü. O, ağır-ağır düşünüb, nəhayət, öz-özündən soruşdu: “Mən indi haraya gedim? Mən də Əmiraslan kimi, Səməd kimi oğurluq edib varlana bilərəmmi? Mən də onlar kimi oğurluqla dövlət yığsam, mənə kim pis gözlə baxar? Heç kəs!.. Kənddə oğru Səmədin hörməti hamıdan artıq deyilmi?..”

273. “Lâkin durdu. Korkudan büyümüş gözleri ile her iki tarafına baktı. Hiçbir şey görmüyordu korkutucu dağ karanlığı insanın tüylerini ürpertiyordu. Laçın aniden titredi. ‘Acaba ben şimdi neredeyim?’ diye kendi kendine yüksek sesle soru sordu. Tüm vücudunu, omuzlarını geriye çekti. Sonra yine küçük adımlarıyla yoluna devam etti. O, yolun taşsız kısmından uzaklaşıp bayağı gittikten sonra Senemsürülen Yokuşu’nun başlangıcındaki uçuruma ulaştığını anlayarak yine durdu. Eğer sabah vakti olsaydı, sağ tarafta her tarafı kalın çalılıkla örtülü derenin soldaki Qarakilise Ormanı’nı görebilirdi. Aniden etrafa baktı; karanlıkta ne görebilirdi ki. Laçın içini çekip gönülsüz adımlarıyla yine ilerledi. Bu kez nedense başı dönüp dudakları titredi. Boğazına tıkanmış kederi zorla yutup kendi kendine:”

274. “-Oh çok yoruldu! dedi.”

275. “O, gerçekten de bir günlük yolu çoktan yarılarmıştı. Şimdi yokuş başlıyordu.”

276. “Laçın aniden bu yerlerde geçirdiği hoş günleri, çocukluk yıllarını hatırladı. Özellikle iki yıl önceki dağ göçü tüm ayrıntılarıyla onun gözlerinde canlandı. İlk önce Gülyaz’la birlikte dereye inip karayemiş topladığını, o sırada Gülyaz’ı kucaklayıp öptüğünü hatırladığında çocuk gibi sevindi. Kendi kendine: ‘Hey gidi dünya!’ deyip gülümsedi. Sonra çoban Emiraslan’ın gece vakti, yakındaki Ermeni obasından çaldığı koyunları, kepeneğin eteğini büküp getirdiği kuzuyu gözünde canlandırdı. Çoban arkadaşının ondan habersiz hırsızlığa gitmesi, yalnız başına kuzuyu kesip etini pişirdikten sonra ona haber vermesi, ‘Gel yeni kuzu eti ye!’ diye tatlı uykusundan uyandırması, hepsi bugünkü gibi Laçın’ın aklındaydı. Laçın böyle vahşi adetlerden çocukluğundan beri nefret ederdi. O, gece vakti aç karnına yatıyor olmasına aldanmayarak: ‘Ben haram lokmayı ağzıma almam.’ diye bağırdı. Laçın, obadaki en zengin sürü sahiplerinin özellikle de muhtarın yalnız bu yolla zengin olduğunu biliyordu. Hele ki Laçın’ın sevgilisini, zenginliği sayesinde satın almış olan Semed’in, on dört yaşından itibaren at çalıp sattığını herkes biliyordu.”

277. “Laçın ormana girdiğinde kendi hatıralarından sıyrıldı. Çok üşüdüğü için kepeneğine daha sıkı sarıldı. O, sakın sakın düşerek nihayet kendi kendine sordu: “Ben şimdi nereye gideyim? Ben de Emiraslan gibi Semed gibi hırsızlık yapıp zengin olabilir miyim? Ben de onlar gibi hırsızlıkla servet toplasam, bana kim kötü gözle bakar? Hiç kimse! Köyde hırsız Semed’in saygınlığı herkesten fazla değil mi?”

278. *Laçın bu suallara cavab aradı. Ən axırda: “Yox, – dedi, – bu binamusluşdur. Adam gərək öz əlinin əməyi ilə dolana!.. Mənim atam hacı oğlu Sadıq, ömründə oğurluqla qazanan çörəyi yeməyib, yeməz də. Mən zəhrimar yeyerem, ancaq bele alçaqlıq elemerem... Ferz eleyek ki, men de Semed kimi dövlətləndim, dövlət gücünə başqasının sevgilisini satın almağa vicdanım razı olarmı?”*
279. *Laçın bu sadələvh düşüncələr içində xeyli həyəcanlandığının fərqi varmadan: “Yox, yox!” – deyə dəli kimi qışqırdı. “Mən razı ola bilmərəm ki, mənim çörəyim başqasının göz yaşı ilə yoğrulsun. Qoy Səməd dövlətinin gücünə nə eləyirsə eləsin. Mən buna dözə bilmərəm – yox, dözə bilmərəm!”*
280. *Laçın addımlarını daha da sürətlə atmağa başladı. “Mən bilirəm ki, biz hər zaman ac-susuz qalmayacağıq. Bir vaxt olacaq ki, bugün Səməd kimi oğrulara baş əyən adamlar onun üzünə tüpürüb deyəcək: “Tfu!.. Oğru köpək oğlu! Heç utanmırsanmı?” Belə bir zaman gələcək. Mən buna inanıram...”*
281. *Laçın, bir neçə dəqiqədən sonra meşənin ortasından axan gur çaya yetişdi. Fikrindən ayrılıb dayandı.*
282. *Dan yeri sökülürdü. Laçın bir müddət hərəkətsiz dayanıb qar-şısındakı uca dağlara baxdı. Dağlar hələ duman içində idi. Laçın çayın qırağında oturdu. Yuxusuzluqdan acışan gözlərini ovuşdurdu. Tələsik əlini, üzünü yudu. Birdən çox bərk acdığını hiss etdi. Ancaq özü ilə heç bir şey gətirmədiyini xatırlayıb məyus oldu. Yapıncı- sından başqa, az-çox pula gedəcək qiymətli bir şeyi yox idi. O, qəmli- qəmli baxınaraq, dərinə köksünü ötürdü: “Acından öləcəyəm!” – deyə düşünüb, ayağa qalxdı.*
283. *Çaydan keçdi. Geniş yola çıxdı. Yavaş-yavaş hava işıqlanır, yol- lar aydın seçilməyə başlayırdı. İki dağ arasındakı geniş düzdə Qarakilsə evlərinin sarı kirəmitləri görünürdü.*
284. *Laçın gözlərini qəsəbəyə zillədi. Orada da qəmli bir sükût hökm sürməkdə idi. Sonra dönüb geriyə baxdı. Bir böyük çən yoxuşun qurtaracağında, hərəkətsizcə durmuşdu. Çayın boğuş səsinə səs verən meşə, yavaş-yavaş çənlərdən təmizlənir, uca şam ağacları qaral- mağa başlayırdı.*

278. “Laçın, bu sorulara cevap aradı. En sonunda: ‘Yok, bu şerefsizliktir. İnsan kendi emeğiyle yaşamalı! Benim babam Hacı Oğlu Sadık, ömründe hırsızlıkla kazanılan ekmeği yemez yedirmezdi. Ben zehir yerim ancak böyle alçaklık yapmam. Farz edelim ki, ben de Semed gibi zengin oldum, servet gücüyle başkasının sevgilisini satın almaya vicdanım izin verir mi?’”
279. “Laçın bu mütevazî düşünceler içinde heyecanlandığının farkına varmadan: ‘Yok yok!’ diyerek deli gibi bağırdı. ‘Benim ekmeğim başkasının gözyaşıyla yoğrulmasına ben razı olamam ki. Boşver Semed’in servetini, gücünü. O, ne yapıyorsa yapsın. Ben bunu göze alamam. Hayır, göze alamam!’”
280. “Laçın, adımlarını daha da hızlandırmaya başladı. ‘Ben biliyorum, biz her zaman aç susuz kalmayacağız. Bir zaman gelecek ki, bugün Semed gibi hırsızlara baş eğen adamlar onun yüzüne tükürüp ‘Tuu!.. Hırsız köpeğin oğlu! Hiç utanmıyor musun?’ diyecek. Böyle bir zaman gelecek, ben buna inanıyorum...’”
281. “Laçın, birkaç dakikadan sonra ormanın ortasından akan gür sulu nehre gitti. Düşüncelerinden sıyrılarak durdu.”
282. “Tan yeri ağarıyordu. Laçın biraz hareketsiz durup karşısındaki yüce dağlara baktı. Dağlar hâlâ sis içindeydi. Laçın nehrin bir köşesine oturdu. Uykusuzluktan acıyan gözlerini ovuşturdu. Hızlıca elini yüzünü yıkadı. Aniden çok acıktığını hissetti. Ancak yanında hiçbir şey getirmediğini hatırlayıp üzüldü. Kepeneğinden başka para edecek kıymetli bir şeyi yoktu. O, hüznü hüznü bakarak içini çekti: ‘Açlıktan ölmeyeceğim!’ diye düşünüp ayağa kalktı.”
283. “Nehirden geçti. Geniş yola çıktı. Yavaş yavaş hava aydınlanıyor, yollar aydınlık gözükmeye başlıyordu. İki dağ arasında, ovada, Qarakilise evlerinin sarı kiremitleri gözüküyordu.”
284. “Laçın gözlerini kasabaya dikti. Orada da hüznü bir sessizlik hüküm sürmekteydi. Sonra dönüp geriye baktı. Sisli bir yokuşun sonunda hareketsizce durmuştu. Nehrin boğuk sesine ses veren orman, yavaş yavaş sisten temizleniyor; büyük çam ağaçları kararmaya başlıyordu.”

285. *Laçın, geridə qoyub gəldiyi bu gözəl təbiətə bir neçə dəqiqə həsrətlə baxdı. Onun gözləri həlqələndi, ixtiyarsız olaraq soyuq yanaqlarına düşən iri yaş damllarını əlinin tərsilə sildi, ancaq yenə özünü saxlaya bilməyib uşaq kimi ağladı. Əvvəlcə geri qayıtmaq, yenə də çobanlığa, naxırçılığa girmək istədi. “Vətən kimi əziz olan bu yərlərdə acından ölmək də xoşbəxtlikdir” – deyə düşündü, ancaq bütün olub keçənləri yadına gətirəndə, “yox” – dedi, yoluna davam edərək çaydan xeyli uzaqlaşdı.*
286. *Qəsəbə, xəfif duman layından təmizlənirdi. Dilican-Qarakilsə şose yolu kənarında Laçının lap uşaqlıqdan bəri hər il gördüyü qocaman dağlar səhər çənindən sıyrılib çıxırdı...*
287. *Laçın atasının köhnə dostu Qarapetin evinə gələndə ailə üzvləri böyük yemək stolunun dövrəsinə yığışib çay içirdilər. Qoca Qara- pet onu görən kimi sevincdən parlayan iri gözlərilə güldü:*
288. – *Vah... Ay səni xoş gördük, Laçın! – deyə ayağa durdu, onun yanaqlarından öpdü.*
289. *Laçın ailə üzvlərilə görüşdü. Qarapetin böyük qızını, özü kimi gənc oğlunu onların arasında görmədiyindən təəccüblə soruşdu:*
290. – *Bəs Nuşu hanı, Ayrapet hanı?*
291. *Azərbaycanca bilməyən qoca arvad, dişlərini ağardıb gülüm- sündü. Laçının sualını anladığı üçün əlilə müxtəlif işarələr verirdi. Laçın bu cavabı başa düşmədi, gözlərini döydü.*
292. *Qarapet:*
293. – *Hələ, işıqlanmamış gedibdir, – dedi, – ot biçməyə ...*
294. *Laçına yer göstərdilər. O, yapıncısını büküb bir tərəfə atdı, stulda oturdu. Yavan arpa çörəyi ilə iki stəkan dişləmə çay içdi.*
295. *Ailə üzvləri onun gəlməsinə çox sevinirdilər. Laçını əvvəldən yaxşıca tanıyan balaca qızlar da tez-tez bir-birinin üzünə baxıb gülümsünür, öz sevinclərini bildirirdilər. Ayrapetin anası, şişman qarınlı sarı samovarın yanında oturub gözünü Laçından çəkmir, tez- tez ağzının mırığını, köhnə çürümüş dişlərini göstərirdi. Başına örtüyü çitin yanlarından ağarmış saçları görünürdü. Yanaqlarının qırışığı, əyilmiş beli, arvadın qocaldığını o dəqiqə gözə çapdırırdı.*

285. “Laçın, geride bırakıp geldiği güzel tabiata birkaç dakika hasretle baktı. Onun gözleri büyüdü. İstemsizce soğuk yanaklarına düşen büyük yaş damlalarını elinin tersiyle sildi. Ancak yine de kendini tutamayarak çocuk gibi ağladı. İlk önce geri dönmek, yeniden çobanlık yapmak istedi. ‘Vatan gibi aziz olan bu yerlerde açlıktan ölmek de mutluluktur.’ diye düşündü ancak bütün olup biteni hatırladığında ‘Yok.’ diyerek yoluna devam etti ve nehirden uzaklaştı.”
286. “Kasaba, hafifleşen sis tabakasından temizleniyordu. Laçın’ın çocukluğundan beri her yıl gördüğü Dilican-Qarakilise yolunun kenarındaki kocaman dağlar, sabah sisinden sıyrılmış gözüküyordu.”
287. “Laçın babasının eski dostu olan Karapet’in evine geldiğinde, aile bireyleri büyük yemek masasının etrafına toplanmış çay içiyorlardı. İhtiyar Karapet, onu gördüğü anda sevincinden parlayan büyük gözleriyle güldü.”
288. “-Vay, seni hoş gördük Laçın, diye ayağa kalktı. Yanaklarından öptü.”
289. “Laçın aile bireyleriyle görüştü. Karapet’in büyük kızını, kendisi gibi genç oğlunu onların arasında görmediğinden merakla sordu.”
290. “-Nuşu nerede? Ayrapet nerede?”
291. “Azerbaycan Türkçesi bilmeyen ihtiyar kadın, dişlerini aralayarak gülümsedi. Laçın’ın sorularını anladığı için eliyle farklı işaretler yaptı. Laçın bu cevabı anlamadı, gözlerini dikti.”
292. “Karapet:”
293. “-Hava aydınlanmadan ot biçmeye gitmiş, dedi.”
294. “Laçın’a yer gösterdiler. O, kepeneğini büküp bir tarafa attı; sandalyede oturdu. Yavan arpa ekmeğiyle iki bardak çay içti.”
295. “Aile bireyleri onun gelmesine çok seviniyordu. Laçın’ı önceden iyi tanıyan küçük kızlar da ara sıra birbirinin yüzüne bakıp gülümsüyor, sevinçlerini belli ediyorlardı. Ayrapet’in annesi, şişman karınlı; sarı semaverin yanında oturup gözünü Laçın’dan ayırmıyor ve ara sıra ağzının seyrek, çürümüş dişlerini gösteriyordu. Başını örttüğü şalın yanlarından beyazlamış saçları gözüküyordu. Yanaklarının kırışıkları, bükülmüş beli kadının yaşlandığını anında belli ediyordu.”

296. *Qarapet qumralsaçlı yumru başını, çənəsinin ucundakı balaca saqqalını əli ilə tumarlayır, arvadının da əvəzinə danışaraq söhbətə ara vermirdi:*
297. *-Sadıq kişi də dünən yox, sırağa gün burada idi. Araba düzəltdim. Ancaq ki, çox baha olacaq. Köpək oğlu otuz manatdan əskiyə vermədi.*
298. *Laçın atasının adını eşidəndə üz-gözünü bərk turşutdu. Göz- lərini yerə zillədi. Qarapet isə bu hərəkətin mənasını anlamadı. O gülümsünüb sözünə davam etdi:*
299. *– Donuz oğlu bilir ki, kişi əlacsız qalıb, ona görə ayağını yuxarıdakı nərdivana qoyur...*
300. *Laçın bir də başını yuxarı qaldırıb onun sözünü kəsdi.*
301. *– Kirvə! – dedi, – sən öz dolanacağından danış görək.*
302. *Qarapet bu sözləri eşidəndə nə xüsusda danışdığını unutdu, göz- lərini Laçına zilləyərək bir an susdu, nədən bəhs etdiyini xatırlaya bilmədi. Onun yanaqlarının əzələsi titrədi. Birdən qəmli və ümid- siz bir hal alıb cavab verdi:*
303. *– Öz dolanacağından nə danışım? Gün çıxmamışdan gedib axşam gəlirəm, yenə acam ki, acam. Eh ay bala, bizim günümüz itin günü, heç bir təfəvütü yoxdur. Bu il arpa çörəyi nədir ki, ona da möhtac qalmışam. Özün bilməyirsənmi bizim Qarakilsədə taxıl əkmək, iynə ilə gor qazımaq kimi bir şeydir. Keçən il bir az buğda əkmışdik, kartoşkam da vardı, Allah vermədi, əlim boş qaldı.*
304. *Qarapet uşaqlarının üzünə hüznü-hüznü baxdı, yenə sükuta daldı. Laçın öz səhvini anlamış müqəssir adamlar kimi titrək bir səslə: – Kirvə! – dedi, – Allaha şükür, oğlun da böyüyüb yekə oğlan olub, daha bundan sonra Ayrapet də qazanc gətirəcək, kefini niyə pozursan ki?*
305. *Bunu deyib Laçın da sükuta daldı. Balaca otağa sessizlik çökdü. Buğlanan samovarın da səsi xırp kəsildi. Yalnız bir neçə dəqiqədən sonra Qarapetin arvadı ərinə ermənincə nə isə dedi, qımışdı. Lakin Qarapet onun sözlərini eşitməməzliyə vurdu.*
306. *Ortalıqdakı sükutdan sıxılan balaca qızlar, oynaya-oynaya eşiyə yüyürdülər. Laçın onların hər ikisinin dalınca baxdı, ayaqyalın olduq- larını gördü. “Yazıqlar gör nə gündədirlər. Görünür ayaqqabıları yoxdur” – deyə düşünür, evdə yorğan-döşəkdən başqa nəzəri cəlb edə bilən qiymətli bir şey görə bilmirdi:*

296. “Karapet, kumral saçlı yuvarlak başını; çenesinin ucundaki küçük sakalını eliyle okşayarak karısının da yerine konuşarak sohbeta ara vermiyordu:”
297. “-Sadık Bey de evvelsi gün buradaydı. Arabayı tamir ettim. Ancak çok pahalı olacak. İt oğlu otuz manattan²⁹ aşağı vermedi.”
298. “Laçın, babasının ismini duyduğunda yüzünü gözünü ekşitti. Gözlerini yere dikti. Karapet ise bu hareketi anlamadı. O, gülümseyerek sözlerine devam etti:”
299. “-Domuzun oğlu biliyor ki, adamın eli mahkûm. O yüzden ayak diretiyor.”
300. “-Laçın başını yukarı kaldırıp onun sözünü kesti.”
301. “-Kirve! Sen kendi hayatından konuş bakalım, dedi.”
302. “Karapet, bu sözleri duyduktan sonra ne konuştuğunu unuttu; gözlerini Laçın’a dikerek bir an sustu. Neden bahsettiğini hatırlayamadı. Onun yanaklarının kasları titredi. Aniden hüznü ve ümitsiz bir hâl alıp cevap verdi:”
303. “-Hayatımdan ne konuşayım? Gün doğmadan gidip akşam geliyorum; yine açım. Eh aybalam bizim günümüz itin günü, hiçbir yükseliş yok. Bu yıl arpa ekmeği nedir ki, ona bile muhtaç kaldık. Biliyorsun, Qarakilise’de tahıl ekmek, iğne ile kuyu kazmak gibidir. Geçen yıl biraz buğday ekmiştim, patatesim de vardı. Allah vermedi elim boş kaldı.”
304. “Karapet çocuklarının yüzüne hüznü hüznü baktı, yine sessizliğe daldı. Laçın kendi yanışını anlamış, hatalı insanlar gibi titrek bir sesle: “Kirve! Allaha şükür oğlun da delikanlı olmuş. Bundan sonra Ayrapet de kazanç getirecek, keyfini neden bozuyorsun ki?” dedi.”
305. “Bunu söyleyip Laçın da sessizliğe daldı. Küçük odaya sessizlik çöktü. Kaynayan semaverin sesi aniden kesildi. Yalnızca birkaç dakikadan sonra Karapet’in karısı kocasına Ermenice bir şeyler söyledi, gülümsedi. Ama Karapet onun sözlerini duymamazlıktan geldi.”
306. “Sessizlikten sıkılan küçük kızlar, oynaya oynaya dışarı yürüdüler. Laçın onların her ikisinin de arkasından baktı. Yalın ayak olduklarını gördü. “Zavallılar, bak nasıl yaşıyorlar. Galiba ayakkabıları yok.” diye düşünüyor, evde yorgan döşekten başka dikkate değer kıymetli bir şey göremiyordu:”

---

²⁹ Azerbaycan ve Türkmenistan para birimi. Bk. <http://sozluk.gov.tr/Erişim Tarihi: 06.06.2019>

307. –*Kirvə! – deyə Laçın Qarapetin gözlərinin içinə baxdı. – Mən... bugün arana yola düşürəm. Ancaq pulum yoxdur, bilet almağa da yəqin ki, bir neçə manat lazım olacaq. Yapıncımı satmaq istəyirəm, sən nə məsləhət görürsən?*
308. *Qarapet alnını qırışdırıb təəccüblə soruşdu:*
309. – *Nə var ki? Bu tezlikdə arana niyə qayıdırsan? Xeyir ola!..*
310. *Laçın atası ilə dalaşdığını ona bildirməməyə çalışaraq: – Aranda bizim də biçiləsi otumuz var, – dedi, – qonşularımızın hamısı qayıtdı.*
311. *Qarapet “yol xərci tapmayan adam, otu nə ilə biçdirəcək? – deyə düşündü. Aranda yeməyə-içməyə şey gərək olmayacaqmı? Yox... hər halda gərək azdan-çoxdan xərclik düzəltsin. Mənim də pulum yoxdur ki, buna kömək edim...”*
312. *Laçın dostunun dinmədiyini görüb “yəqin yapıncını satmağa razı deyil” – deyə xəyalından keçirdi.*
313. – *Kirvə! – dedi – ayrı əlacım yoxdur, gərək satasan...*
314. *Qarapet bir az fikirləşdi, razılıq işarəsi olaraq başını tərpətdi:*
315. – *Satarıq, satarıq, o qədər yapıncı axtaran var ki...*
316. – *Elə isə zəhmət çək mənimlə bazara gedək, – deyə Laçın ayağa qalxıb, yapıncısını götürdü.*
317. *Qarapet razılaşdı, ayağa durub köhnə pencəyini geyindi, şapka- sını da əlinə alıb Laçınla bərabər eşiyə çıxdı. “Eh!.. – deyə Laçın düşünməyə başladı – gör nə günlərə qaldım!”*
318. *Qarapet ucadan deyilən “eh” nidasının mənasını xəbər alanda, Laçın qızardı, başını aşağı saldı.*
319. *Dükənlər hələ bağlı idi. Yalnız uzaq yaylaqlardan qoyun, toğlu, ətlik mal-qara satmağa gələn kəndlilər, bir də onlarla əlvərə giriş- miş qəssablar görünürdü. Qarapetlə Laçın bazara gələndə, bəzi tanış kəndliləri görüb salamlashdılar. Laçın onlardan tezəcə aralanıb uzaq- laşdı. Qarapet də xırdaca addımlarla onu izlədi.*
320. – *Bir az gözləməli olacağıq, – dedi, – dükançılardan birinə verib satdırarıq.*

307. “-Kirve, ben bugün ovaya gidiyorum. Ancak param yok, bilet almak için birkaç manat gerekecek. Kepeneğimi satmak istiyorum, sen ne öneriyorsun?”
308. “Karapet alnını kırıştırıp merakla sordu:”
309. “-Ne var ki? Niye bu aceleyle ovaya gidiyorsun? Hayrola!”
310. “Laçın babasıyla kavga ettiğini ona belli etmemeye çalışarak; “Ovada biçilmesi gereken otumuz var. Komşularımızın hepsi döndü.” dedi.”
311. “Karapet “Yol masrafını bulamayan adam otu nasıl biçecek? Ovada yeme içme için bir şey gerekmeyecek mi? Yok... Herhalde az da olsa harçlığını toplayacak. Benim de param yok ki buna yardım edeyim.” diye düşündü.”
312. “Laçın arkadaşının konuşmadığını görüp “Galiba kepenegi satmaya razı değil.” diye düşündü.”
313. “-Kirve; başka yapabileceğim bir şey yok satmalısın, dedi.”
314. “Karapet biraz düşündü, kabul ettiğini göstermek için kafasını salladı.”
315. “-Satarız, o kadar kepenek arayan var ki...”
316. “-Öyleyse zahmet çek benimle pazara gel, diye Laçın ayağa kalkarak kepenegini aldı.”
317. “Karapet ikna oldu; ayağa kalkıp eski ceketini giydi, şapkasını eline alıp Laçın’la dışarı çıktı. “Eh! Gör ne günlere kaldım!” diye düşünmeye başladı Laçın.”
318. “Karapet, yüksek sesle söylenen “Eh” nidasının anlamını öğrendiğinde Laçın kızardı, başını aşağıya eğdi.”
319. “Dükkânlar hâlâ kapalıydı. Yalnızca uzak yaylaklardan koyun, oğlak, etlik mal satmak için gelen köylüler, bir de onlarla alışverişe dalmış kasaplar gözüküyordu. Karapet’le Laçın pazara geldiğinde, bazı tanıdık köylüleri görüp selamlaştılar. Laçın onlardan hemen uzaklaştı. Karapet küçük adımlarıyla onu izledi.”
320. “-Biraz bekleyeceğiz, satıcılardan birine verip sattırırız, dedi.”

321. *Laçın iki aydan bəri görmədiyi qəsəbənin ayrı-ayrı evlərinə, dükanların xırda-xuruşla bəzənmiş vitrinlərinə baxa-baxa gedirdi. O, yenə ağır-ağır düşünür, dostunun üzünə baxmadan irəliləyirdi, “deyək ki, yapıncını satıb, bilet alıb maşına mindim, arana da getdim... Sonra? Bəs sonra haraya gedəcəyəm?”*
322. *Bu anda Qarapet Laçının sağ qoluna toxunub:*
323. – *Ay Laçın, – dedi, – gəl vağzala tərəf gedək, görək Tiflis poezdi nə vaxt gələcək...*
324. *Laçın fikrindən ayıldı!..*
325. *Onlar yenə dinməz-söyləməz addımlayır, palçıqlı küçənin ortası ilə vağzala doğru gedirdilər. Laçın yapıncısına bərk bürünüb, gah ayağındakı dikburun çarığa, gah da palçığa bulaşmış qara patava- sına baxıb yenə düşünürdü: “Yaxşı, deyək mən arana getdim, bəs sonrasını nə olacaq? Mədənə getsəm indi məni kim işə götürəcək? Kənddə qalıb nökrəçilik eləsəm bu daha yaman olar... Bir də nökrəçiliyə qayıtmaq sarsaqlıqdır. Mən kimdən əskiyəm? Azdan-çoxdan savadım var, heç olmasa yazıb-oxuya bilərəm ki... hər halda şəhər yaxşıdır. Deyirlər ki, orada hər cür iş tapılır. Oradaca iş girib, başımı dolandıraram. Amma...”*
326. *Laçın duruxdu. Birdən əsəbi addımlarla yeriməyə başladı. “İşdir gedib qulluq tapmadım, kəndə qayıtmağa da pulum olmadı, onda kimə əl açə bilərəm? Yad yerdə, qürbət eldə... Ancaq Bakıda bizlər- dən çox adam işləyir, mən də gedib onlara qoşula bilmərəmmi?”*
327. *Laçın ele bil qəsdən özünü dolaşiq fikirlərə qərş edir, uzun düşüncədən sonra asan bir yol tapır, uşaq kimi sevinirdi.*
328. *Bu anda Qarapet qəsəbənin baş tərəfində, dağın ətəyindəki qalın meşədən xeyli bəridə, hündür hasar içərisində olan meyvə bağına Laçına göstərərək:*
329. – *Bu il yamanca alma-armud olacaqdı – dedi, – amma zəhrimarı bərk dolu vurdu, birçə dənə də meyvə sağ qalmadı, uşaqların gözü ona dikilmişdi, o da ki, belə...*
330. *Laçın, ağlamsınan Qarapetin tutqun səsinə ümitsizliyi duyub, qəmli bir tövrlə onun üzünə baxdı, dostunun dərdinə şərək olduğunu bildirmək üçün:*
331. – *Eh, – dedi, – kəndçilik də bir peşə deyil, bizim hər şeyimiz belədir, Allahın ümidinə qalan məhsuldan nə çıxacaq?*

321. “Laçın, iki aydan beri görmediği kasabanın farklı farklı evlerine, dükkânların ıvır zıvırla bezenmiş vitrinlerine baka baka gidiyordu. O, yine ağır ağır düşünüyor, arkadaşının yüzüne bakmadan ilerliyordu, “Diyelim ki, kepenegi satıp bilet alıp arabaya bindim, ovaya gittim... Sonra, ondan sonra nereye gideceğim?”
322. “O anda Karapet Laçın’ın sağ koluna dokunup:”
323. “-Ay Laçın gel gara gidelim, bakalım Tiflis treni ne zaman gelecek? dedi.”
324. “Laçın, düşüncesinden sıyrıldı!”
325. “Onlar yine konuşmadan ilerleyerek çamurlu caddenin ortasından gara doğru gidiyorlardı. Laçın kepenegine sıkıca sarılıp kâh ayağındaki dik burun çarığa kâh da çamura bulanmış siyah patavasına bakıp tekrar düşünüyordu: “Tamam, diyelim ki ben ovaya gittim, ondan sonra ne olacak? Madene gitsem beni şimdi kim işe alacak? Köyde durup hamallık yapsam daha kötü olur... Bir de hamallığa dönmek aptallık olur. Benim kimden eksliğim var? Az çok bir şeyler biliyorum, hiç olmazsa okuma yazmam var. Herhâlde şehir daha iyidir. “Orada her tür iş bulunur.” diyorlar. Orada işe gidip yaşayabilirim. Ama...”
326. “Laçın irkildi. Aniden sinirli adımlarıyla yürümeye başladı “Gidip iş bulmadım, köye dönmeye param olmadı, o zaman kime el açabilirim? Yad yerlerde, gurbet ellerde... Ancak Bakü’de bizlerden çok adam çalışıyor, ben de gidip onlara katılabilir miyim?”
327. “Laçın, sanki kendisini bilerek karmaşık fikirlere esir ediyor, uzun düşüncelerden sonra kolay bir yol buluyor; çocuk gibi seviniyordu.”
328. “O sırada, Karapet kasabanın baş ucunda bulunan dağın eteğindeki gür ormandan bayağı geride ve yüksek duvarlar içerisinde olan meyve bağını Laçın’a göstererek:”
329. “-Bu yıl bayağı elma armut olacaktı ama zıkkım yoğun dolu yağdı, bir tane bile sağlam meyve kalmadı. Çocukların gözü ona dikilmişti. O da böyle oldu...”
330. “Laçın, Karapet’in hüznü sesindeki anlaşılmayan ümitsizliği duyup kederli bir tavırla onun yüzüne baktı. Arkadaşının derdine ortak olduğunu göstermek için:”
331. “-Eh köylülük de bir sanat değil, bizim her şeyimiz böyledir, Allah’ın ümidine kalan mahsulden ne çıkacak ki?”

332. *Onlar vağzala yetişincəyə qədər bu xüsusda danışdılar. Laçın daha da kədərləndi, bir tərəfdən öz dərdi, o biri tərəfdən dostunun başına gələn fəlakət onu eyni dərəcədə yandırdı.*
333. *Stansiyada Tiflis qatarının axşamüstü gələcəyini öyrənib geri döndülər.*
334. *Yenə dükanlar açılmamışdı. Laçının ürəyi darıxırdı. O, yapın- cısını bugün sata biləcəyinə heç inanmırdı.*
335. – *Kirvə! – deyirdi, – qorxuram ki, alan olmasın...*
336. *Qarapet qüssəli-qüssəli gülümsünüb cavab verdi:*
337. – *Satarıq, satarıq, ancaq neçəyə qiymət eliyək?*
338. – *Bilmirəm vallah, keçən yaz iyirmi manata almışdım düz ikicə qoyun vermişdim.*
339. *Qarapet yapıncıya diqqətlə baxıb:*
340. – *Təzədir, – dedi, – elə öz qiymətinə də satarıq.*
341. – *Yaxşı, mən razıyam...*
342. *Qarapet, axsaya-axsaya yeriyən qısa boylu şişman bir ermənini yolda saxlayıb salam verdi, yapıncını ona satmaq istədi, ancaq erməni çeçələ barmağı ilə qulağının içini təmizləyərək başını buladı, tez Qarapetdən uzaqlaşdı. Onun ardınca kinli-kinli baxan Qarapet:*
343. – *Laçın, – deyə asta addımlarla yoluna davam etdi, o deyir ki, bu saat yapıncı kimin nəyinə gərəkdir?*
344. *Laçın pərt oldu.*
345. *Doğru deyir də, camaat beş-on gündən sonra arana köçür...*
346. *Bu anda Qarapet məxmər pencəkli, sarıyanız, yoğunboyun bir taciri göstərib:*
347. – *Gəl, – dedi, – buna da göstərək, bəlkə satmağa razı oldu.*
348. *Tacir hıqqana-hıqqana dükanın qapısındakı qıfılı qurdalayır, açma bilmirdi. Onun öz-özünə deyindiği də aydın eşidilirdi.*

332. “Onlar gara varıncaya kadar bu konuda konuştular. Laçın daha fazla kederlendi, bir taraftan kendi derdi öbür taraftan da arkadaşının başına gelen felaket onu aynı şekilde yaktı.”
333. “İstasyonda Tiflis trenin akşama doğru geleceğini öğrenip geri döndüler.”
334. “Yine dükkânlar açılmamıştı. Laçın’ın canı sıkılıyordu. O, kepeneğini bugün satabileceğine inanmıyordu.”
335. -Kirve kimsenin almayacağından korkuyorum, diyordu.
336. “Karapet, kinayeli şekilde gülümseyerek cevap verdi:”
337. “-Satarız satarız, ancak kaç para eder ki?”
338. “-Bilmiyorum vallahi, geçen yaz yirmi manata almıştım; tam olarak iki koyun vermiştim.”
339. “Karapet kepeneğe dikkatle bakıp:”
340. “-Yeni, kendi değerine satarsın, dedi.”
341. “-Tamam ben razıyım...”
342. “Karapet, aksayarak yürüyen kısa boylu şişman bir Ermeni’yi yolda durdurup selam verdi, kepeneği ona satmak istedi. Ancak Ermeni serçe parmağıyla kulağının içini temizleyerek kafasını salladı, hemen Karapet’ten uzaklaşıp gitti. Onun arkasından kinli kinli bakan Karapet:”
343. “-Laçın, diye küçük adımlarla yoluna devam etti, o diyorlar şimdi kepenek kimin neyine gerek?”
344. “Laçın susup kaldı.”
345. “-Doğru söylüyor da insanlar beş on günden sonra ovaya göç ediyor.”
346. “O sırada Karapet, kadife ceketli, sarışın ve kalın boyunlu bir tüccarı gösterip:”
347. “-Gel, buna gösterelim. Belki satmaya ikna olur, dedi.”
348. “Tüccar ıkına ıkına dükkânın kapısında kiliti karıştırıyor, açamıyordu. Onun kendi kendine dediği kelimeler de açıkça duyuluyordu.”

349. *Laçın dükana yaxınlaşanda ürəyi bərk çırpındı, yenə rədd ediləcəyini düşünüb daha da sıxıldı. Ancaq Qarapetin tacirə yaxınlaşdığını, qıfılı açdığını və onunla şirin söhbətə girişdiyini görüb sevindi. Tacir dönüb Laçına baxanda, onun ümidi birdən artmağa başladı. “Razıdır, razıdır” deyə dünüşüb tez Qarapetə yaxınlaşdı. Erməni doğrudan da yapıncını almağa razı idi. Yalnız qiymətinin üstə mübahisə edirdi. O, fisilti ilə dərindən nəfəs alıb, azərbaycanca dedi:*

350. – *On beş manat qızıl pul vərərəm, o da Qarapetin xətrinə...*

351. *Laçın sevindiyindən düşünməyə imkân tapmadı:*

352. *Yaxşı, razıyam! – deyə yapıncını büküb dükan sahibinə uzatdı*

353. *Erməni, adəti üzrə, fısıldaya-fısıldaya daxilin ardına keçdi, şapkasını çıxardıb divardan asdı, yapıncını aldı. Harada isə gizlətdi. “Lap təzədir, xeyli qazancı var” deyə o düşündü*

354. *Laçın pulu alıb döş cibinə qoyanda o qədər sevindi ki, dostu Qarapetin yanında olduğunu belə unudub cəld eşiyə çıxdı.*

VII

355. *Obada qoyun sağını başlanırdı.*

356. *Qızlar, gəlinlər sərnicləri, qazanları, mis camları gətirib sağın yerinə qoyur, özləri isə çəkilib kənardə dururdular.*

357. *Sürücü yenicə gəlmişdi. Qoyunlar bir-birinə qısılib kövşəyirdilər. Obanın üzərini sərini və təmiz bir dağ havası çulğamışdı.*

349. “Laçın, dükkâna yaklaştığında kalbi hızlı çarptı; yine geri çevrileceğini düşünüp daha fazla sıkıldı. Ancak Karapet’in tüccara yaklaştığını, kiliti açtığını ve onunla hoş bir sohbe başladığını görüp sevindi. Tüccar dönüp Laçın’a baktığında, onun ümidi aniden artmaya başladı. “Razıdır, razıdır.” diye düşünüp Karapet’e yaklaştı. Ermeni gerçekten de kepeneği almaya ikna olmuştu. Yalnız fiyatı için tartışıyorlardı. O, fısıltıyla derinden nefes alıp, Azerbaycan Türkçesiyle:”

350. “-On beş manat altın para veririm, o da Karapet’in hatırına, dedi.”

351. “Laçın, sevinçten düşünemedi:”

352. “-Tamam, razıyım! diye kepeneğini büküp dükkân sahibine uzattı.”

353. “Ermeni, adeti üzerine fısıldaya fısıldaya vitrinin arkasına geçti; şapkasını çıkartıp duvara astı. Kepeneği aldı. Bir yerlere sakladı. “Yenidir, iyi kazanç getirir.” diye düşündü.”

354. “Laçın, parayı alıp iç cebine koyduğunda o kadar sevindi ki, arkadaşı Karapet’in yanında olduğunu bile unutup; hızlıca dışarı çıktı.”

VII

355. “Obada koyun sağmaya başlıyorlardı.”

356. “Kızlar ve gelinler; tabakları, kazanları, bakır kapları getirip koyun sağılan yere koyuyor; kendileri ise bir köşede duruyorlardı.”

357. “Şoför yeni gelmişti. Koyunlar birbirine yaklaşp hüznlendiler. Obanın üzerini serin ve temiz bir dağ havası kaplamıştı.”

358. Havadan çox razı qalan sağıcılar, qab-qacaq gətirib sağının baş- lanmasını gözləyən qızlara, gəlinlərə yaxınlaşdılar. Onların ara- sında Səməd də görünürdü. O, əlindəki dəri önlüyü döşünə taxır, kinli gözlərilə qoyun sürüsünə baxır, tövşüyə-tövşüyə irəliləyirdi. Laçının qaçması xəbərini eşidəndən bəri üz-gözü açılmır, qaşqa- bağı yerlə gedirdi. “Ay it oğlu, qaçıb canını qurtara bilməyəcəksən... Haraya getsən, axırda yenə mənim əlimdəsən, ay donuz oğlu!” – deyə ürəyində onu söyür və nədənsə bu xüsusda heç kəsə bir söz demirdi. O, ata-anasının uzun-uzadı nəsihətini dinləyib Gülyazı boşamaq fikrindən əl çəkmişdi. Səməd düşündü ki, Gülyazı boşasa bütün oba, kənd əhli bu hadisənin səbəbi ilə maraqlanacaq, arva- dının xəyanəti bütün şənliyə yayılacaq və hörmətdən düşüb biabır olacaqdır. Bu səbəbdən də ata-anasının məsləhətinə qulaq asır, hələlik heç bir tədbir görmürdü. Ancaq sürüdən ayrılıb getmək fikrindən hələ də dönməmişdi. O, srağa gündən bəri rahat ola bilmir, bu xüsusda düşünür, tutarlı bir bəhanə axtarırdı. “Bu camaatın qaba- ğında birdən-birə qoyunları ayırıb özgə bir sürüyə qoşsam, yenə deyəcəklər ki, binamus köpək oğludur, düşməninə gücü çatmadı, heyfimi bizdən alır... Yox...” – deyə Səməd önlüyünü bərk-bərk bağlayıb irəlilədi: “Yox!.. – deyə yenə düşünməyə başladı – Mən bunlardan nə cür olsa ayrılacağam... Mənim arvadım hərgah doğru- dan da Gülpəri qarının dediyi tək pis yola gedirsə, sürüdən ayrılan- dan sonra öz səhvini başa düşər. Ancaq...”

359. Bu dəmdə Səməd Laçınla Gülyaz arasındakı vədələşmənin tarixçəsini xatırlayıb qızardı, əsəbiləşdi. “Bəlkə onlar yenə də bir- birini istəyir, bəs onda?..”

360. O, birdən beyninə hücum edən bu müdhiş sualın qarşısında donub qaldı, öz-özünə ucadan “Ox!..” deyə bağırdı. Bunu eşidən kəndlilər Səmədin üzünə təəccüblə baxdılar. Səməd yuxudan ayılan kimi oldu, tez irəliləyib onlardan aralandı: “Qanmaz köpək uşağı! Daha onu bilmirlər ki, bu saat mənim ürəyim partlayır...” – deyə ardınca gələn kəndliləri də söydü.

361. Sağıcılar dairə vurub oturanda Səməd də gəlib həmişəki yərinə keçdi. O, çoxdan bəri qoyun sağmadığını xatırlayıb yanındakı yol- daşlarına baxdı, zorla gülümsünüb:

362. – Əllərim də lap xamlayıb ha, – dedi, – qorxuram ki, tez yorulam... Onunla yanaşı oturmuş qozbel, ağsaqqal bir sağıcı üzünü Səmədə çevirmədən:

363. – Qorxma, yorulmazsan, – dedi, – Gülyaza de ki, bir cam da mənə versin, kömək elərəm...

358. “Havadan çok memnun olan koyunu sağan insanlar; kap getirip sağmayı bekleyen kızlara, gelinlere yaklaşıyorlardı. Onların arasında Semed de gözüküyordu. O, elindeki deri önlüğü göğsüne takıyor, kinli gözleriyle koyun sürüsüne bakıyor ve söylene söylene ilerliyordu. Laçın’ın kaçtığı haberini duyduktan sonra yüzü gözü açılmıyor, kaşını çatarak gidiyordu. “Ay itin oğlu, kaçıp canını kurtaramayacaksın... Nereye gitsen, sonunda yine benim elime düşeceksin; Ay domuzun oğlu!” diye içinden küfür ediyor ve nedense bu konuda hiç kimseye bir şeyler söylemiyordu. O, anne babasının uzun uzadıya nasihatını dinleyip Gülyaz’ı boşama düşüncesinden vazgeçmişti. Semed düşündü ki; tüm oba, köy ahalisi bu olaydan dolayı meraklanacak, karısının ihaneti tüm obaya yayılacak ve itibarını kaybedip rezil olacaktı. Bu sebepten de anne babasının nasihatını dinliyor şimdilik hiçbir tedbir almıyordu. Ancak sürüden ayrılıp gitme düşüncesinden daha vazgeçmemişti. O, evvelsi günden beri rahat değil, bu konuda düşünüyor ve tutarlı bir bahane arıyordu. “Herkesin önünde aniden koyunları ayırıp başka bir sürüye birleştiresem yine söyleyecekler ki; namussuz it oğlu, düşmanına gücü yetmedi, sinirini bizden çıkarıyor... Yok...” diye Semed önlüğünü sıkıca bağlayıp ilerledi. “Yok! Ben buralardan ne olursa olsun ayrılacağım. Benim karım gerçekten de Gülperi Kadın’ın dediği gibi kötü yola düştüyse, sürüden ayrıldıktan sonra kendi hatasını anlar. Ancak...” diye düşünmeye başladı.”
359. “O anda Semed Laçın’la Gülyaz arasındaki sözleşmenin tarihini hatırlayıp kızardı ve sinirlendi. “Belki de onlar hâlâ birbirini seviyordur, ee o zaman?”
360. “O, aniden aklına hücum eden soruların karşısında donup kaldı; kendi kendine yüksek sesle “Oh...” diye bağırdı. Bunu duyan köylüler Semed’in yüzüne şaşkınlıkla baktılar. Semed rüyadan uyanmış gibi oldu, hızlıca ilerleyip onlardan uzaklaştı: “Gammaz itin oğlu! Bilmiyorlar ki benim şimdi canım çok sıkılıyor...” diye arkasından gelen köylülere küfür etti.”
361. “Koyun sağan insanlar, çember kurup otururken; Semed de gelip hep oturduğu yere geçti. O, bayağıdır koyun sağmadığını hatırlayıp yanındaki arkadaşlarına baktı, zorla gülümseyip:”
362. “-Ellerim de hamlamış, korkarım çabuk yorulacağım, dedi. Onun yanında oturan kambur, beyaz sakallı koyun sağan biri yüzünü Semed’e çevirmeden:”
363. “-Korkma, yorulmazsın. Gülyaz’a de ki; bir kap da bana versin, yardım ederim, dedi.”

364. Sağın başlandı. Əllərində haça başlı, uzun çomaq tutmuş balaca uşaqlar, sağın yerindən xeyli aşağıda duran qoyun sürüsünə doğru yüyürdülər, bir dəstə sağmal qoyun ayırıb yuxarı sürdülər.
365. Səməd, sağ yanaqlarından “S” hərfi şəklində damğalanmış qoyunlarını tanıyıb sağmağa başladı. Ancaq o, yenə də fikrini bir yerə toplaya bilmir, başını qoyunun ardına sıxıb iki əlilə məmələrini sıxdığı halda, boynunu yana doğru əyir, sağın yerindən bir neçə addım aralı durub ərinin yanındakı sərnicin südlə dolmasını gözləyən Gülyaza baxır, ürəyində ona söyüş yağdırırdı. “Ay itin qarnından gəlmiş qancıq, səni işıqlı dünya üzünə gör necə həsrət qoyacağam...”
366. Ancaq Gülyaz yaşmağını qara gözlərinin altına çəkib yerə baxır, Laçının taleyini düşünürdü. “... İndi görəsən o hardadır, başına nə iş gəldi?” – deyər öz-özünə sual verirdi.
367. Səməd, əlindəki qoyunu sağıb qurtarandan sonra yanındakı adamların söhbətini dinləməyə başladı. Kəndlilər südün azlığından şikayət edir, çobanlardan gileylənirdilər. Laçının əmisi kəkələyə- kəkələyə deyirdi:
368. – A kişi, indiki çöçöçobanlar da çöçöçoban deyil ki, hava işıq- lananacan yayatır, qoqoyun da ac qalır, qoqoyun o vaxt süd verər ki, ot otlaya...
369. O, pəltək dilinə gülüşən uşaqların qaqqıltısını eşidəndə yazıq- yazıq ətrafına boylandı, utandığından qıpqırmızı qızarıb gözünü yerə dikdi, bir daha dinmədi.
370. Səməd o biri qoyunu da sağıb qurtardı.
371. Bu anda onun gözü başqa bir kəndlinin sağdığı körpə qoyuna sataşdı. Səməd öz qoyununu tanıyanda, birdən gözləri həlqəsindən çıxmaq dərəcəsinə gəldi. Əsəbi, həm də boğuş bir səslə qışqırdı
372. – Ey! Köpək oğlunun adamı, mənim qoyunumu niyə sağırsan?
373. Kəndli alınına düşən motal papağını boynunun ardına itələdi. Diqqətlə qoyunu süzdü, gülümsündü:
374. – Ə, bağışla, sənin canın üçün bilməmişəm...
375. Səməd daha eybəcər bir səslə bağırdı:
376. – Kor-zad deyilsən ki?
377. Kəndli son dərəcə mülayim, yalvarıcı və ağılsızınan bir tövrlə:

364. “Koyunlar sağılmaya başlandı. Ellerinde topak başlı, uzun sopa tutan küçük çocuklar; koyun sağılan yerden oldukça aşağıda duran koyun sürüsüne doğru yürüdüler, bir grup sağılan koyunu ayırıp yukarı sürdüler.”
365. “Semed, sağ yanağında “S” harfi şeklinde damga vurulmuş koyunlarını tanıyıp sağmaya başladı. Ancak o, yine de aklını toplayamıyor; kafasını koyunun arkasına koyup iki eliyle koyunun memelerini sıkarak boynunu yana doğru eğip koyun sağılan yerin birkaç adım uzaklığında durup kocasının yanındaki kabın sütle dolmasını bekleyen Gülyaz’a bakıyor ve içinden ona küfür saydırıyordu. “Ay itin karnından gelmiş kancık, seni bak nasıl ışıklı dünya yüzüne hasret bırakacağım...”
366. “Ancak Gülyaz peçesini siyah gözlerinin altına çekip yere bakıyor, Laçın’ın akıbetini düşünüyordu. “Acaba şimdi nerededir? Başına ne iş geldi?” diye kendi kendine soruyordu.”
367. “Semed, elindeki koyunu sağıp bitirdikten sonra yanındaki insanların sohbetini dinlemeye başladı. Köylüler sütün azlığından şikâyet ediyor, çobanlarından yakınıyorlardı. Laçın’ın amcası kekeleye kekeleye:”
368. “-A adam, şimdiki çoçoçobanlar da çoçoçoban değil ki; hava aydınlanana kadar uyuyor, koyun da aç kalıyor, kokokoyunun zamanında otlasın ki, süt versin...”
369. “O, kekeme diline gülen çocukların kıkırtısını duyduğunda zavallı zavallı etrafa baktı; utancından kıpkırmızı kızarmış gözünü yere dikti, bir daha kaldırmadı.”
370. “Semed bir koyunu daha sağıp bitirdi.”
371. “O anda onun gözü başka bir köylünün sağdığı körpe koyuna takıldı. Semed, kendi koyununu tanıdığı anda aniden gözleri yuvasından çıkacak gibi oldu. Sinirli, aynı zamanda da boğuk bir sesle bağırdı:”
372. “-Ey! Köpek oğlunun adamı, benim koyunumu neden sağıyorsun?”
373. “Köylü, alnına düşen motal şapkasını boynunun arkasına doğru ittirdi. Dikkatle koyunu süzdü, gülümseyerek:”
374. “-E, affedersin; senin başın gözün üstüne bilmiyordum...”
375. “Semed daha çirkin bir sesle bağırdı:”
376. “-Kör müsün?”
377. “Köylü, çok mülayim; yalvaran ve ağlamaklı bir tavırla:”

378. – Ə, oğlum ölsün ki, bilməmişəm, – dedi.
379. Bu defə Səməd daha da coşub özündən çıxdı, kəndlilin arva-
dına söydü. O da Səmədin
anasına söydü.
380. O biri kəndlilər Səmədi sakit eləmək üçün sözə qarışdılar
381. – Ə, Səməd, yaxşı, sən də onun bir qoyununu sağarsan, nə böyük şeydir ki?
382. – Ayıbdır, ayıbdır, kənardan baxan nə deyər?
383. – Fağır bilməyib sağıb, adam da yıxılıb ölü, nəyin üstə dava salırsan?
384. Səməd bütün deyilən sözləri qulaqardına verdi. Cəld ayağa durdu, sürüdən qoyunları
bölüb gətirən uşaqlara bağırdı:
385. – Ə, – dedi, – hələ getməyin...
386. Kəndlilər bu defə Səmədin üzünə niifrətlə baxdılar.
387. Biri:
388. – Ə, Səməd, ayıb olsun sənə, – dedi, – səni heç belə bilməzdim.
389. Səməd bu sözləri cavabsız buraxmadı:
390. – Ayıb sizə olsun ki, gözünüzi qabağında oğurluq eliyənə tərəfdar çıxırsınız, – dedi
ve qoyununu sağmış kəndlilin üstünə cumdu.
391. – Bu dəqiqə səni tikə-tikə doğrayaram, donuz oğlu donuz!..
392. Kəndli də ayağa durub:
393. – Heç yel olub yanımdan da keçə bilməzsən, donuz oğlu özünsən!
394. Səməd uzun xəncərini qınından çıxardıb kəndlini vurmaq istərkən, hər tərəfdən onu
tutub qoymadılar. O dartındı, bağırdı, ancaq izdihamın arasından kənara çıxma bilmədi.
Qüvvətli bir kəndli onun sağ biləyini qanırdı, xəncəri dartıb əlindən aldı.
395. – Çox da xoruzlanma, adama bir toy tutarlar ki, əlləzinəni əzbərdər oxuyar, bir cam
süddən ötrü yazıq kişini niyə abırdan salırsan?
396. Səməd tək qaldığını görüb sakit oldu:
397. – Mən qoyunumu bu sürüdən ayırıb Tomtu oğlunun sürüsünə qatacağam! – deyər
bağırdı.
398. Bu hay-küyə kənardan qulaq asan kəndli:

378. “-E, evladım ölsün ki bilmiyordum, dedi.”
379. “Bu kez Semed daha fazla coşup kendinden geçti, köylünün karısına küfretti. O da Semed’in annesine küfretti.”
380. “Diğer köylüler Semed’i sakinleştirmek için sohbete karıştılar:”
381. “-E, Semed; tamam sen de onun bir koyununu sağarsın. Büyütülecek bir şey var mı?”
382. “-Ayıptır, ayıptır. Dışarıdan bakan ne der?”
383. “-Masum adam, bilmeden sağmış. İnsan düşüp ölür, ne için kavga ediyorsun?”
384. “Semed tüm söylenen sözleri kulak ardı etti. Hemen ayağa kalktı, sürüden koyunları ayırıp getiren çocuklara bağırdı:”
385. “-E, şimdilik getirmeyin, dedi.”
386. “Köylüler bu kez Semed ’in yüzüne nefretle baktılar.”
387. “Biri:”
388. “-E, Semed; ayıp ediyorsun. Seni hiç böyle bilmezdik, dedi.”
389. “Semed de bu sözleri cevapsız bırakmadı:”
390. “-Ayıbı siz ediyorsunuz. Gözümün önünde hırsızlık yapana hak veriyorsunuz, dedi ve koyununu sağmış köylünün üzerine yürüdü.”
391. “-Şimdi seni lime lime yaparım, domuz oğlu domuz!”
392. “Köylü ayağa kalktı:”
393. “-Hiç rüzgâr olup yanımdan bile geçemezsin, domuz oğlu sensin!”
394. “Semed uzun hançerini kınından çıkartıp köylüyü vurmak istediği anda her taraftan onu tutup izin vermediler. O, kurtulmak istedi, bağırdı. Ancak izdihamın arasından çıkamadı. Kuvvetli bir köylü onun sağ bileğini büküp hançerini çekip elinden aldı.”
395. “-Çok da horozlanma, insanı öyle bir yaparlar ki; Ellezineyi ezberden okursun. Bir kap süt için zavallı adamı neden rezil ediyorsun?”
396. “Semed yalnız kaldığını görüp sakinleşti:”
397. “-Ben koyunumu bu sürüden ayırıp Tomtu Oğlu’nun sürüsüne katacağım! diye bağırdı
398. “Bu kargaşayı bir köşeden dinleyen köylü:”

399. – Ə, – dedi, kimi qorxudursan? – Dünən ayırsaydın bugün iki gün olardı.

400. Səmədin qolunu tutmuş kəndlilər, yavaş-yavaş ondan aralandılar.

401. Gülyaz ərinin bu hərəkətlərini görüb daha da məyus oldu. “Kül başına, guya özü oğurluq zad eləməyib” – deyə düşündü.

402. Bir neçə dəqiqədən sonra Səməd öz qoyunlarını ayırdı, saymağa başladı, iki yüz əlli sağmal, səksən də qısır qoyun o tərəfə sürüldü.

403. Kəndlilər yenə sağına davam etdilər.

VIII

404. Sadıq kişi Laçının qaçmasından tez xəbər tutdu. Bu ayrılıq ona çox ağır təsir etdi. O, qoca vaxtında yalnız qaldığını görüb öz hərəkətindən peşman oldu.

405. Laçının anası da səhərdən axşama qədər ağlayıb acı göz yaşları tökdü, ərini danlamağa başladı:

406. – Bu qoca vaxtımda belimi sındırdın, ay kişi... Gülpəri donuz qızının yalanına inanıb məni gözü yaşlı elədin, indi mən başıma haranın daşını töküm?

407. Sadıq kişi bu sözləri dərin bir izzirab içində dinləyir, arvadına cavab verməyə söz belə tapmırdı. Laçın kimi əlli-ayaqlı, bacarıqlı bir oğulun baş götürüb qaçması, doğrudan da böyük dərd idi. O, Laçı- nın bu qədər inadlı olduğunu güman etməyib ehtiyatsız tərpendiyini yalnız indicə anladı.

408. Hələ onun ürəyində birdən-birə, bu günə qədər heç fərqiə varmadığı ata məhəbbəti baş qaldırdı. Əvvəldən ağına belə gətirmədiyi bu gözlənilməz ayrılıq, bir günün içində onu xəyli qocaltdı.

409. Sadıq kişi oğlunun bu ayrılığından qəddi bükülmüş halda, “öz əlimnən öz evimi yıxdım” – deyə düşündü və birdən uşaq kimi hönkürtü ilə ağladı:

410. – Ay arvad, – dedi, – günah mən evi yıxılmışda oldu. Onu döyən yerdə keşkə əllerim quruya idi!

399. “-E, kimi korkutuyorsun? Dün ayırsaydın bugün iki gün olmuş olurdu, dedi.”
400. “Semed’in kolunu tutan köylüler yavaş yavaş ondan uzaklaştılar.”
401. “Gülyaz kocasının bu hareketlerini görüp daha fazla üzüldü. ‘Geberesice sanki kendisi hırsızlık falan yapmamış.’ diye düşündü.”
402. “Birkaç dakika sonra Semed kendi koyunlarını ayırdı, saymaya başladı; iki yüz elli sağılacak, seksen kısır koyun diğer tarafa sürüldü.”
403. “Köylüler yine sağmaya devam ettiler.”

VIII

404. “Sadık Bey, Laçın’ın kaçtığını erkenden öğrendi. Bu ayrılık onu çok kötü etkiledi. O, yaşlılık dönemlerinde yalnız kaldığını görüp yaptıklarına pişman oldu.”
405. “Laçın’ın annesi de sabahtan akşama kadar ağlayıp acı gözyaşlarını döktü ve kocasını terslemeye başladı:”
406. “-Bu yaşlı zamanımda belimi kırdın, ay adam... Gülperi domuz kızının yalanına inanıp beni gözü yaşlı bıraktın. Şimdi ben nerelere gideyim?”
407. “Sadık Bey, bu sözleri derinden bir ızdırıp içinde dinliyor; karısına cevap verecek bir söz bulamıyordu. Laçın gibi becerikli bir oğlunun başını alıp gitmesi, gerçekten de büyük sıkıntıydı. O, Laçın’ın bu kadar inatçı olduğunu tahmin edemeyip tedbirsiz davrandığını yeni anladı.”
408. “Şimdi onun yüreğinde aniden, bugüne kadar hiç farkına varmadığı baba sevgisi başladı. Önceden aklına bile getiremediği bu beklenmedik ayrılık bir gün içinde onu oldukça yaşlandırdı.”
409. Sadık Bey, oğlunun bu ayrılığından beli bükülmüş hâlde “Kendi elimle, kendi evimi yerle bir ettim.” diye düşündü ve bir çocuk gibi hüngür hüngür ağladı:
410. -Ay kadın, saçmalık yaptım, günah benim. Onu döveceğime keşke elim kırılıydı!

411. Sadıq kişi əli hər tərəfdən üzülmüş halda eşiyə çıxarkən, Səmədin bu obadan ayrıldığını, özü də bugün Tomtu oğlunun obasına gedəcəyini ona xəbər verdilər. Qoyun sağınından qayıdan qardaşı ona yaxınlaşdı, Laçının qaçdığına təəssüfləndi, sonra qardaşına ehti-yatlı dolanmağı məsləhət gördü.
412. – Bu gecə var-yoxunu apar sat, tüfəng al, papatron al! O it oğlu Səməd əlinə keçəni sağ qoymayacaq. Tüfəng al, papatron al.
413. Sadıq kişi qardaşı ilə razılaşmadı:
414. – Biryolluq ölüb qurtarsaydım, bu dünyanın əzabını da görməz- dim, – deyə daha qəmli və ümitsiz bir hal aldı, köksünü ötürdü.
415. – Laçından sonra mənim sağ qalmağım...
416. Qoca doluxsundu, yaşaran gözlərini sildi, zorla özünü saxlayıb qardaşının üzünə baxdı:
417. – O bədbəxt oğlu Laçın bizim başımızı qalmaqala saldı... – deyə əlavə etdi.
418. Sadığın qardaşı da ağlamsındı, sonsuzluğun bütün ağırlığını duymuş adamlar kimi büzüşdü
419. – Qardaş, – dedi, – oğlunu bir təhər yola getirərik, qəm eləmə... Sən mən deyənə bax, bu donuz uşağının əlindən hər köpək oğluluq gələr, durma, get hazırlaş!..
420. Sadıq kişi bir qədər fikirləşdi. Tüfəng almaq üçün satılacaq bir şeyi yox idi. Qoşqu heyvanını satsa, arana köçə bilməyib yurdda qala- caqdı. O, qardaşından kömək istədi:
421. – Mənim nəyim var? – dedi, – bircə qoyuna gümanım gəlir, sən də bir-iki toğludan keçsən, tüfəng də düzəldərik, patron da... Ney- ləyək, tüfəng sənənin olar, lazım olanda biz də götürərik...
422. Sadığın qardaşı bu fikrə razı oldu:
423. – Hazırlaş, Alaşan, hardadır? Uşaqlara de ki, tutub gətirsinlər.
424. Hər iki qardaş, obanın aşağı tərəfindəki qayalığa doğru getdi. Uşaqlardan bir neçəsini yollayıb atı tutdurdular. Sadıq kişi bir neçə dəqiqədən sonra Qarakilsəyə yola düşdü.
425. Laçın kəndə çatanda hava bərk isti idi. Ağcaqanadlar nəfəs almağa imkân vermirdilər. Kənddə bir neçə qarovulçudan başqa heç kim yox idi. Qazma daxmaların qapıları kilidlənmişdi.

411. Sadık Bey her şeyden eli çekilmiş hâlde dışarı çıkarken, ona Semed'in bu obadan ayrıldığını; bugün TomtuOğlu'nun obasına gideceğini haber verdiler. Koyun sağmaktan dönen kardeşi ona yaklaştı, Laçın'ın kaçtığına üzüldüğünü söyledi. Sonra kardeşine tedbirli olmayı nasihat etti:
412. “-Bu gece neyin var neyin yok sat. Tüfek al, mermi al! O it oğlu Semed, eline geçeni sağ bırakmayacak. Tüfek al, mermi al.”
413. “Sadık Bey kardeşi ile anlaşamadı.”
414. “-Bir kerelik ölüp kurtulsaydım, bu dünyanın azabını görmezdim, diye daha kederli ve ümitsiz bir hâl aldı. İçini çekti.”
415. “-Laçın'dan sonra ben sağ kalmam...”
416. “İhtiyarın gözleri doldu, yaşaran gözlerini sildi; zorla kendini tutup kardeşinin yüzüne baktı.”
417. “-O talihsiz oğlun Laçın, bizim başımızı belaya soktu, diye ilave etti.”
418. “Sadık Bey'in kardeşi de duygulandı, sonsuzluğun bütün ağırlığını duyan insanlar gibi büzüldü.”
419. “-Kardeş, oğlunu zor da olsa yola getiririz, dert etme. Sen beni dinle o domuz çocuğunun elinden her türlü kötülük gelebilir, durma git hazırlan! dedi.”
420. “Sadık Bey biraz düşündü. Tüfek almak için satacak bir şeyi yoktu. Koşum hayvanını satsa, ovaya göçemeyip yurttan kalacaktı. Kardeşinden yardım istedi.”
421. “-Benim neyim var? Bir koyun benden, sen de birkaç oğlaktan vazgeçsen tüfek de alırız; mermi de... Böyle yapalım; tüfek senin olur, gerektiğinde biz de alırız, dedi.”
422. “Sadık Bey'in kardeşi bu teklifi kabul etti.”
423. “-Hazırlan, Alaşan nerede? Çocuklara söyle, onu bulup getirsinler.”
424. “Her iki kardeş, obanın aşağısındaki kayalığa doğru gitti. Çocuklardan birkaçını yollayıp atı yakaladılar. Sadık Bey, birkaç dakika sonra Qarakilise'ye doğru yola çıktı.”
425. “Laçın köye vardığında hava çok sıcaktı. Sivrisinekler nefes almaya izin vermiyorlardı. Köyde birkaç korumadan başka hiç kimse yoktu. Kazma kilerinin de kapıları kilitlenmişti.”

426. *Laçın, ağır ev şeyləri saxlanılan tövlələrinə girmək istəyəndə hədsiz-hesabsız birələr üstünə daraşdı. O geriye sıçrayıb köhnə çardağın altında qoyulmuş böyük kötüyün üstündü oturlu. Bərk yorul- duğunu hiss edib, ayağa qalxdı, tezədən quru yerdə dalı üstə uzanıb, bir neçə dəqiqə mürgülədi. Qonşu həyətdən gələn bir səs onu hövlnək oyanmağa məcbur etdi.*
427. *Gələn adama diqqətlə baxdı. Əvvəlcə tanıya bilmədi. O, yaxın- laşıb salam verdi.*
428. – *Dağlarda nə var, nə yox, ay Laçın? – deyə soruşdu.*
429. *Laçın onu tanıdı. Yaxın qonşularının oğlu Teymurdu. Onun əynində parçadan şalvar- köynək, ayağında isə qalın padoşlu soldat botinkası vardı. Kepkasını əlinə alıb, yaylıqla tez-tez alınının təriri silir, ağcaqanadları qovurdu.*
430. *Laçın onun salamını aldıqdan sonra:*
431. – *Bakıda nə var, nə yox? Salamatlıqdırmi? – deyə sual verdi. – Bu zaman nə var, belə? Xeyirdirmi?*
432. *Teymur yanağını sancan ağcaqanadı yaylıqla qovub cavab verdi:*
433. – *Gəlmişəm ki, uşaqları yanıma aparım. Yazıqlar bu il dağa köçə bilməyiblər, bu saat hamısı qızdırma içindədir. Düzünü axtar- san, başımı itirmişəm.*
434. *Laçın bu xəbərdən məyus olub, hüznə Teymurun üzünə baxdı.*
435. – *Tərs kimi bu il çox istidir. Yazıq uşaqlar belə istiyə tab gətirə bilərlərmi?*
436. *Teymur Laçının arana belə tez qayıtmağının səbəbləri ilə maraqlandı.*
437. – *Bəs bu vaxt sən niyə gəlibsən ki?*
438. *Laçın cavab vermədi, gözlərini yerə zillədi. Teymur onun bu sualdan nə üçünsə pərt olduğunu duyub təəccüblə soruşdu:*
439. – *Olmaya evinizdə bədbəxtlik üz verib?*
440. *Laçın dağda başına gələn əhvalatı açıb söylədi, axırda dolux- sunub əlavə etdi:*
441. – *İndi mən də qalmışam odla su arasında. Bilmirəm hara gedim. Şəhərəmi, yoxsa Allahverdi mədənini...*
442. *Teymur onun qolundan tutub öz daxmasına doğru apardı.*

426. “Laçın, ağır ev eşyaları saklanan ahırlarına girmek istediğinde sayısız pire onun üzerine akın etti. O, geriye sıçrayıp eski çardağın altına koyulmuş büyük bir kütüğün üzerine oturdu. Çok yorulduğunu anlayıp ayağa kalktı, yeniden toprağın üzerinde sırt üstü uzanıp birkaç dakika uyudu. Komşu bahçeden gelen bir ses onu aniden uyandırmak zorunda kaldı.”
427. “Gelen adama dikkatlice baktı. Önce tanıyamadı. O, yakınlaşıp selam verdi.”
428. “Dağlarda ne var ne yok ay Laçın? diye sordu.”
429. “Laçın onu tanıdı. Yakın komşularının oğlu Teymur’du. Onun üzerinde kumaştan pantolon ve gömlek; ayağında ise kalın tabanlı asker botu vardı. Şapkasını eline alıp şalıyla sürekli alnının terini siliyor; sivrisinekleri kovuyordu.”
430. “Laçın onun selamını aldıktan sonra:”
431. “-Bakü’de ne var ne yok? İyi misiniz? Şimdi neden geldin? Hayırdır? diye sorular sordu.”
432. “Teymur yanağını ısırarak sivrisineği şalıyla kovup cevap verdi:”
433. “-Çocukları yanıma almaya geldim. Zavallılar bu yıl dağa göçemiyorlar, şimdi ateşi çıkmış hâldelerdir. Doğrusu aklımı kaybettim.”
434. “Laçın bu habere üzülp hüznle Teymur’un yüzüne baktı.”
435. “-Aksilikten de bu yıl çok sıcak. Zavallı çocuklar böyle sıcakla baş edebilecekler mi?”
436. “Teymur, Laçın’ın böyle hemen ovaya dönmesinin sebepleriyle ilgilendi.”
437. “-Neden bu zamanda geldin ki?”
438. “Laçın cevap veremeyerek, gözlerini ileriye doğru dikti. Teymur, onun bu soruya üzülüğünü anlayıp merakla sordu:”
439. “-Evinizde bir talihsizlik mi oldu?”
440. “Laçın dağda başına gelen hikâyeyi açıkça ona anlattı, sonra duygusallaşıp ilave etti:”
441. “-Şimdi ben de ateşle su arasında kaldım. Bilmiyorum nereye gideyim? Şehre mi yoksa Allahverdi Madeni’ne mi?”
442. “Teymur onun kolundan tutup kendi evine doğru götürdü.”

443. Başqa kasıb qonşuları kimi onun da köhnə bir daxması vardı. Xəstələr, daxmanın çardağı altında yanaşı uzanıb yatırdılar. Yalnız balaca bir qız uşağı ayaq üstə durub onlara qulluq edirdi.
444. Teymur xəstələri Laçına göstərib deyirdi:
445. - Dərman-zad gətirmişəm, ancaq bu yazıq uşaqlara yemək lazımdır. Quru çörək yeyib bulanıq Kür suyu içəndə adam bundan artıq olmayacaq ki? Əlacım kəsildi, dünən Böyükəkəsik stansiyasına gedib, xırda-xuruş alıb gətirmişəm. Yazıqlar bir az yəyəndən sonra özlərinə gəldilər. Bir az dirçəlsələr götürüb hamısını Bakıya apa- racağam, orada heç olmasa gözümün qabağında olarlar.
446. Laçın çardağın altındakı xəstə uşaqları nəzərdən keçirdikcə, daha da kədərlənirdi. Onların rəngindən zəhrimar tökülürdü. Balaca qızın boğazı armud saplağı kimi nazılmışdı. Elə bil o, qəbirdən yenicə xort- lamışdı. Teymurun arvadını isə ilk baxışda tanımaq xeyli çətindi.
447. Laçın qəsdən gözünü başqa səmtə çevirdi. Bu ağır həyatın acılarına dözmək nə qədər çətin idi. Laçın öz-özünə: “Bunların dirilib adam olmağına çox az ümid var” – deyə köksünü ötürdü.
448. Teymur isə o qədər ümitsiz deyildi. O, bir neçə gündən sonra arvadını da uşaqlarını da sağ-salamat Bakıya aparacağını düşünürdü.
449. Laçın:
- Teymur, – dedi, – sen çalış ki, bunları tezliklə doxtura çat- dırsan, yoxsa...
450. Teymur: – Hələ yox, – deyə cavab verdi, – bu saat Bakıda da çox istidir, fikrim budur ki, obalar qayıdanacan gözləyim, bu daxmanı da tövləni də satıb bir yolluq gedim.
451. Onlar xəstələrin üç-dörd addımlığında salınmış palaz üstə oturdular. Teymur hem ailesini, həm də Laçının taleyini düşünüb, bir neçə an qəmli sükuta qərq oldu.
452. – Gəl Bakıya gedək, – dedi, – qulluq tapıb bir təhər başını dolan- dırsan, atan da yəqin ki, sənin köməyin olmasa dolana bilməyəcək, ona da azdan-çoxdan...
453. Laçın “ata” sözünü eşidəndə narazı halda başını buladı.
454. – Mən bir də onun üzünə baxmaram, – dedi, – bu saat da çubuq yaralarının yeri sızıldayır. Allahsız oğlu allahsız bədənimdə sağ yer qoymadı...
455. Teymur Laçına öyüd-nəsihət verməyə başladı:

443. “Diğer fakir komşuları gibi onun da eski bir evi vardı. Hastalar, evin çardağının altında yan yana uyuyorlardı. Yalnızca küçük bir kız çocuğu ayakta durup onlara hizmet ediyordu.”
444. “Teymur, hastaları Laçın’a gösterip:”
445. “- İlaç falan getirdim ancak bu zavallı çocuklara yiyecek gerekli. Kuru ekmek yiyip bulanık Kür suyunu içmenin ne faydası var? Elimden başka bir şey gelmiyor, dün Büyükkesik İstasyonuna gidip küçük şeyler aldım. Zavallılar biraz yedikten sonra kendilerine geldiler. Azıcık da olsa ayağa kalksalar alıp Bakü’ye götüreceğim, orada hiç olmazsa gözümün önünde olurlar, dedi.”
446. “Laçın, çardağın altındaki hasta çocukları gözden geçirdikten sonra daha fazla kederlendi. Onların yüzünden zıkkım dökülüyordu. Küçük kızın boğazı armut sapı gibi incelmmişti. Sanki kabirden yeni hortlamıştı. Teymur’un karısını ise ilk bakışta tanımak oldukça zordu.”
447. “Laçın kasten gözünü farklı tarafa çevirdi. Bu ağır hayatın acılarına göğüs germek ne kadar da zordu? Laçın kendi kendine: “Bunların dirilip insan olması çok zor.” dedi.”
448. “Teymur, o kadar ümitsiz değildi. O, birkaç günden sonra karısını da çocuklarını da sağ salım Bakü’ye götüreceğini düşünüyordu.”
449. “Laçın:
Teymur, sen çalış ki; bunlara hemen doktora gösterebilesin. Yoksa...”
450. “Teymur; “Hemen değil. Şimdi Bakü de çok sıcaktır. Obalar dönene kadar bekleyeyim, bu evi de ahırını da satıp temelli gideyim, diye düşünüyorum.” diye cevap verdi.”
451. “Onlar, hastaların üç dört adım uzağında serilmiş olan halının üzerinde oturdular. Teymur hem ailesinin hem de Laçın’ın akıbetini düşünüp birkaç dakika hüzne gömüldü.”
452. “- Gel Bakü’ye gidelim. İş bulup zor da olsa yaşarsın; baban da büyük ihtimalle senin yardımın olmazsa yaşayamaz, ona da az çok yardım edersin, dedi.”
453. “Laçın “Baba” sözünü duyduğunda istemsizce kafasını salladı.”
454. “- Ben bir daha onun yüzüne bakmam. Hâlâ sopa yaralarının yerleri sızlıyor. Allahsız oğlu Allahsız, vücudumda sağlam yer bırakmadı, dedi.”
455. “Teymur Laçın’a nasihat vermeye başladı:”

456. – *Hər halda atandır. Görünür sənə yaxşılıq eləmək istəyib. Bir də ki, səni böyüdüb boya-başa çatdıran odur, gərək sən də öz borcunu ödəyəsən, yox? Hansımızı ata-anamız döyməyib?*
457. *Ortaliğa dərin bir sükût çökdü. Bu anda xəstə qadının zarıltısı eşidildi. Teymur onun halını soruşdu. Xəstə qızdırma içində sayıqlayırdı:*
458. – *Gətmə, Teymur, mən ölürəm, meni qoyub hara gedirsən?*
459. *Laçın qadının bu halına dözə bilməyib ayağa durdu.*
460. – *Teymur, – dedi, – mən bu saat dayımgilə gedirəm, dayımın oğlu da burdadır. Yəqin ki, bostandadır, gedim görüm, hərgah evə qayıdıbsa, ona bir söz deyib yenə gələrəm.*
461. *Teymur razı oldu.*
462. – *Yaxşı, gəl, çaydan-zaddan iç, yəqin ki, sən də acsan, – dedi.*
463. *Laçın, üzünü sancan ağcaqanadları qova-qova uzaqlaşdı...*
464. *Bir nəçə gündən sonra Laçın Teymurla bərabər Bakıya yola düşdü. Teymurun ailesi hələ də qızdırmadan yaxasını qurtarmamışdı. Balaca uşaqlar hər gün titrədirdilər. Ancaq Teymur indiyə qədər əziyyətlə yığdığı beş-on manatı dava-dərmana xərcləyib onları müalicə etdirirdi.*
465. *Laçın isə şəhərə yetişdiyi gündən iş axtarmağa başlamışdı. Ancaq Bakıda iş tapmaq üçün ən azı bir-iki həftə gedib-gəlmək, bir çox yerə ərizə vermək lazım idi.*
466. *Laçın bir dükançının yanında işləmək istəyirdi. Bir neçə adam da ona söz vermişdi. Ancaq Teymur və başqa tanış fəhlələr bunu həç məsləhət görmürdülər. “Alverçilik kişi sənəti deyil” deyə onu həvəsdən salırdılar.*
467. *O, yene bir neçə gün gedib-gəldisə də münasib bir iş düzəldə bilmədi. Laçın bir qədər savadlı olduğundan mürəttibliyə girmək istədi. Ancaq bu işdə çalışsa, aldığı maaşla, heç özünü dolandıra bilməyəcəkdi. Yoldaşları bu qulluğu da pisləyib, nəft mədəninə işləməyi məsləhət gördülər.*
468. *Teymur onu özünün işlədiyi mədənə apardı. Ərizə verdilər. Laçın burada da bir neçə gün gözləməli oldu. O, uzun get-gəllərdən usandı, pul borc almaqdan yoruldu.*

456. “- Ne olursa olsun babandır. Sana iyilik yapmak istiyormuş. Bir de seni büyütüp bu yaşa getiren odur. Senin de borcunu ödemen gerek, değil mi? Hangimizin anne babası dövmedi ki?”
457. “Ortalığa derin bir sessizlik çöktü. O anda hasta kadının inleyen sesi duyuldu. Teymur onun hatırını sordu. Hasta, ateş içinde sayıklıyordu.”
458. “- Gitme, Teymur; ben ölüyorum, beni bırakıp nereye gidiyorsun?”
459. “Laçın kadının bu hâline dayanamayıp ayağa kalktı.”
460. “Teymur, ben şimdi dayımlara gidiyorum; dayımın oğlu da burada. Büyük ihtimalle bostandadır. Gidip bakayım eve döndüyse ona bir şeyler söyleyip geleyim, dedi.”
461. “Teymur kabul etti.”
462. “Tamam, gel. Çay filan iç. Sen de açsındır, dedi.”
463. “Laçın, yüzünü ısıran sivrisinekleri kovarak uzaklaştı.”
464. “Birkaç gün sonra LaçınTeymur’la birlikte Bakü’ye yola çıktı. Teymur’un ailesi hâlâ ateşten canını kurtaramamıştı. Küçük çocuklar her gün titriyorlardı. Ancak Teymur şimdiye kadar eziyetle topladığı beş on manatı ilaçlara harcayıp onları tedavi ettirdi.”
465. “Laçın ise şehre gittiği gün, iş aramaya başladı. Ancak Bakü’de iş bulmak için en az birkaç hafta gidip gelmek, birçok yere dilekçe vermek gerekiyordu.”
466. “Laçın bir dükkân sahibinin yanında çalışmak istiyordu. Birkaç kişi de ona söz vermişti. Ancak Teymur ve başka tanıdık kişiler, bunu hiç tavsiye etmiyorlardı. “Tüccarlık erkek işi değil.” diye onun moralini bozuyorlardı.”
467. “O, birkaç gün gidip gelse de iyi bir iş bulamadı. Laçın az da olsa eğitilmiş olduğu için dizgiciliğe girmek istedi. Ancak bu işte çalışırsa, aldığı maaş kendisine yetmeyecekti. Arkadaşları bu işi de kötüleyip petrol madeninde çalışmayı tavsiye ettiler.”
468. “Teymur, onu kendi çalıştığı madene götürdü. Dilekçe verdiler. Laçın burada birkaç gün bekledi. O, uzun git gellerden bıktı; borç para almaktan yoruldu.”

469. *O, hələ Teymurun evində qalırdı. Balaca otaqda iki qız uşağı, bir oğlan, bir də Teymurla arvadı yaşayırdı. Gecələr yatağa uzananda nəfəs almaq mümkün olmurdu. Laçın hər tərəfdən əli üzülmüş halda kəndə qayıtmaq, dövlətlilərdən birinin qapısında nökrəçiliyə girmək xəyalına düşdü, çoxlu pul borc aldığı xatırlayanda isə bu fikrindən daşındı*
470. *Bir gün Teymur mədəndən qayıdarkən Laçına şad bir xəbər gətirdi; onu işə qəbul etmişdilər. Laçın sevindiyyindən yerə-göyə sığmurdu*
471. *Bu anda o, nədənsə Gülyazı xatırladı; onun məchul taləyini düşünüb kəndləndi. Bunu duyan Teymur, təəccüblə soruşdu:*
472. – *Sənə nə oldu? Sevinmək əvəzinə qaşqabağını niyə sallayırsan?*
473. *Laçın səsindeki titrəyişi gizlədə bilmədən cavab verdi:*
474. – *Heç... Anam yadıma düşdü. Yazıq arvad indi yəqin ki, dizinə döyüb ağlayır...*
475. *Gecə yarıya qədər Laçının gözünə yuxu getmədi. O, başına gələn son əhvalatı, uşaqılıq illərini, muzdurluq etdiyi günləri xatırladı. Nəhayət, Gülyazın bədbəxtliyinə səbəb olduğunu düşünəndə ağır bir ruhi iztirab keçirməyə başladı. “Onu ya öldürdülər ya da ki “namussuz” adı ilə boşayıb kənd arasında biabır elədilər. Buna səbəb mənəm. Bütün bunları fikirləşdikcə o, səhər tezdən mədənə yox, bir baş kəndə getmək, sevgilisini bəladan xilas edib, uzaqlara, tanış-bilişin ağına gəlməyən bir yerə aparmaq istəyirdi. Laçın bu ağır düşüncələr içində tamam yorğun düşüb, dərin bir yuxuya getdi.*
476. *Payız günəşinin sarımtıl şüaları pəncərədən içəri axdığı zaman, Laçın Teymurun səsinə oyandı, kəndə qayıdan yolların artıq bağlandığını görüb yenə də fikrindən daşındı. Teymurla bərabər mədənə yola düşdü...*

X

477. *İki aydan sonra Laçın atasından bir məktub aldı. Bu məktubu kənddən gələn tanış bir fəhlə gətirmişdi. Sadıq kişi yazırdı:*
478. *“Əzizim oğul, gözüümün nuru Laçın!*

469. “O, hâlâ Teymur’un evinde kalıyordu. Küçük odada iki kız çocuğu, bir erkek, bir de Teymur ile karısı yaşıyordu. Geceleri yatağa yattığında nefes almak mümkün olmuyordu. Laçın her taraftan eli çekilmiş hâlde köye dönmeyi, zenginlerden birinin kapısında kulluk etmeyi hayal etti; çok fazla borç para aldığını hatırladığında ise bu fikrinden vazgeçti.”
470. “Bir gün Teymur madenden dönerken Laçın’a iyi haberi getirdi. Onu işe almışlardı. Laçın sevincinden yere göğe sığamıyordu.”
471. “O, bu anda nedense Gülyaz’ı hatırladı. Onun bilinmeyen akıbetini düşünüp kederlendi. Bunu anlayan Teymur merakla sordu:”
472. “- Sana ne oldu? Sevinmek yerine neden kaşını çatıyorsun?”
473. “Laçın sesindeki titreyişi gizleyemeyip cevap verdi:”
474. “-Hiç... Anamı hatırladım. Zavallı kadın şimdi büyük ihtimalle dizini dövüp ağlıyordur.”
475. “Gece yarısına kadar Laçın’ın gözüne uyku girmedi. O, başına gelen son hikâyeyi; çocukluk yıllarını, hamallık yaptığı günleri hatırladı. Ondan sonra Gülyaz’ın mutsuzluğuna sebep olduğunu düşündüğünde ağır bir ruhsal çöküntü geçirmeye başladı. “Onu ya öldürürler ya da namussuz adıyla boşayıp köy içinde rezil ederler. Buna sebep benim. Bütün bunları düşündükçe, sabah erkenden madene değil; doğrudan köye gitmek, sevgilisini beladan kurtarıp uzaklara; tanıdıkların aklına gelmeyecek bir yere götürmek istiyordu. Laçın bu yorucu fikirler içerisinde tamamen yorgun düşüp derin bir uykuya daldı.”
476. “Sonbahar güneşinin sarımsı ışınları pencereden içeri girdiği zaman, Laçın Teymur’un sesine uyandı. Köye dönen yolların artık kapandığını görüp yine fikrinden vazgeçti. Teymurla birlikte madene doğru yola çıktılar.”

X

477. “İki ay sonra Laçın babasından bir mektup aldı. Bu mektubu köyden gelen tanıdık bir hamal getirmişti. Sadık Bey yazıyordu:”
478. “Aziz oğlum, gözümün nuru Laçın!”

479. Bizi gözü yaşlı qoyub getdin. Yazıq anan da dizinə döyə-döyə qaldı. Elə bil daxmamızın dirəyi yıxıldı. Mən də ki, qocalıb əldən- ayaqdan düşürəm. Builki taxılımız bizi yaratmadı. Künc-bucağı- mızdakı olub-qalanı da satıb taxıla verəcəyəm. Artıq Alaşamız da çərləyib öldü. Umudum təkcə sənə qalıb, əzizim oğul! Bu kağızı gözümün yaşı ilə yazdırıram, əziz bala!..

480. Muxtarın oğlu mənə düşmən olub, deyirlər ki, hər gün məni axtarır. Fağır anan gecə-gündüz sənin yolunu gözləyir. Gəl, qadan alım, başına dolanım. Atan Sadığın özgə qapısına göz dikməyinə razı olma, ağrın alım!

Atan Sadıq Hacı Oğlu

481. Laçın bu məktubu üç-dörd kərə oxudu, rusca yazılmış kağızı xəttindən, Laçın öz məllimini tanıdı. Müəllim bəzi sözləri azərbaycanca, rus hərifləri ilə yazmışdı. Sadıq kişinin üslubunu saxlamağa çalışdığı da aydınca görünürdü

482. Laçın çox kədərləndi. Atasının bu cür pis vəziyyətə düşməsi ona çox ağır gəldi. Uzun-uzadı fikirləşəndən sonra kağız və konvert alıb belə bir cavab yazdı:

483. "Möhtərəm ata və ana!

484. Yazdığınız məktubu aldım. Oxuyub xeyli qəmgin oldum. Doğrusu, mən sizdən ayrılıb gələndə, bir də geri qayıtmamağa söz vermişdim. Ancaq göndərdiyiniz bu kağızı oxuyanda məni çox istədiyinizə inandım. Gözlərim elə doldu ki... Yazıq anamın məndən inciməyə haqqı var. O məni qollarının üstündə böyüdüb bəsləmişdir. Mən ona borcluyam. Mən onun əməyini layiqilə ödəməyə çalışıram

485. Möhtərəm ata!

486. Mən bu saat mədəndə fəhləyəm. Ayda iyirmi manat məvacib alıram. Ancaq özümün otağım yoxdur. Teymurun evində oluram. Bu yazığın da uşaqları çox əziyyətlə dolanır. Otaqları çox dardır

487. Ata! Mən kənddən ayrılmaq istəmirəm. Mümkün edib pul yığa bilsəm, yenə kəndə qayıtmaq fikrindəyəm. Yazırsan ki, at da çərləyib öldü. Mən hər ay bir az pul yığıb təzə at almaq üçün sənə göndərərəm. Sən də ki, atsız heç dolana bilməzsən. Mən deyən kimi eləyin. At alın. Anama de ki, məndən nigaran olmasın.

479. “Bizi gözü yaşlı bırakıp gittin. Zavallı annen dizini döve döve kaldı. Sanki evimizin direği yıkıldı. Ben de yaşlanıp elden ayaktan düştüm. Bu yıl ki tahılımız bizi kurtarmadı. Köşe bucağımızdakileri satıp tahıla vereceğim. Artık Alaşağamız da dayanamayıp öldü. Ümidim sadece sensin, aziz oğul! Bu kâğıdı gözümün yaşıyla yazdırıyorum, aziz evlat

480. “Muhtar’ın oğlu bana düşman oldu ve her gün beni aradığını söylüyorlar. Zavallı annen gece gündüz senin yolunu bekliyor. Gel, gadanı alayım; etrafında dört döneyim, gel. Baban Sadık’ın başkasının kapısına göz dikmesine razı olma. Sana gelen bana gelsin!

Baban Sadık Hacıoğlu”

481. “Laçın, bu mektubu üç dört kere okudu. Mektup, Rusça yazılmış olduğundan; öğretmenini tanıdı. Öğretmen bazı kelimeleri Azerbaycan Türkçesi ile Rus harflerini kullanarak yazmıştı. Sadık Bey’in üslubunu korumaya çalıştığı açıkça gözüküyordu.”

482. “Laçın çok kederlendi. Babasının bu kadar kötü duruma düşmesi ona çok ağır geldi. Uzun uzun düşündükten sonra kâğıt ve zarf alıp şöyle bir cevap yazdı:”

483. “Muhterem anne baba,”

484. “Yazdığınız mektubu aldım. Okuyup çok duygulandım. Doğrusu ben sizden ayrılıp geldiğimde bir daha geri dönmemeye söz vermiştim. Ancak gönderdiğiniz bu kâğıdı okuduğumda beni çok sevdiğinize inadım. Gözlerim doldu. Zavallı annemin bana küsmeye hakkı var. O, beni kollarının üzerinde büyütüp beslemiştir. Ben ona borçluyum. Ben onun emeğini layığı ile ödemeye çalışıyorum.”

485. “Muhterem baba!”

486. “Ben şimdi madende ameleym. Ayda yirmi manat maaş alıyorum. Ancak kendi odam yok. Teymur’un evinde kalıyorum. O zavallının çocukları da zar zor yaşıyorlar. Odaları çok küçük.”

487. “Baba, ben köyden ayrılmak istemiyorum. Para toplayabilirsem yine köye dönmeyi düşünüyorum. Atın da yaşlanıp öldüğünü yazmışsın. Ben her ay biraz para toplayıp yeni at almak için sana yollarım. Sen de atsız yaşayamazsın. Benim söylediğim gibi yapın. At alın. Anneme de söyle, beni merak etmesin.”

488. *Muxtarın oğlu Səməddən qorxma. Ancaq ehtiyatlı dolan! Məndən qohumlarımıza salam söylə.*

Sizi Unutmayan “Laçın Sadıq oğlu”

489. *Laçın mektubu bir de oxudu, dördkünc бүkdü, konvertə qoydu, üstünü də yazıb ayağa durdu.*

490. *Bu anda qapı açıldı. Teymur içəri girdi. O, çox şad görünürdü. Özünü tərtəmiz qırxdırıb, saçını da yana daramışdı. Laçının əlin- dəki konverti görüb maraqla soruşdu.*

491. – *O nədir, deyəsən evə kağız yazırsan? Yaz ki, Bakıya gəlsinlər*

492. *Laçın ona cavab vermədi. Gözlərini yerə zillədi. Teymur dedi:*

493. – *Vallah, doğru sözümdür. Sənə bir otaq düzəltdim*

494. *Laçın bu sözü eşidəndə özünü itirdi.*

495. – *Doğrudan? Nə danışırısan? – deyə az qala Teymur qucaq- layıb öpmək istədi. – Elə isə gəl gedək baxaq!..*

496. *Teymur onunla bərabər çıxdı. Laçın məktubu poçta qutusunda atdıqdan sonra:*

497. – *Teymur! – dedi, – indi mənim işim bir az düzələnə oxşayır. Otağa neçə istəyirlər?*

498. *Əşi, o hasantdır, birtəhər düzəlişərik, – deyə Teymur Laçının üzünə baxıb, yaxşılığının əvəzində mükafat istəyən adamlar kimi gülümsündü*

499. – *Gərək mənə şirinlik alasan, ha!..*

500. *Laçın:*

– *Yaxşı, mənim bu gözlərim üstə! – deyə cavab verdi.*

501. *Onlar danışa-danışa otağa baxmağa getdilər*

XI

502. *Sadıq kişi kənd məktəbinin yanından keçərkən müəllim ona yaxınlaşdı:*

503. – *Sadıq dayı! – dedi, – nə vərərsən sənə şad bir xəbər söyləyim?*

504. *Sadıq kişi dayandı, səbirsiz soruşdu:*

488. “Muhtar’ın oğlu Samed’den korkma. Ancak tedbirli davran. Benden akrabalarımıza selam söyle.

Sizi unutmayan: Laçın Sadık oğlu”

489. “Laçın, mektubu bir kere daha okudu. Katlayıp zarfa koydu, üzerini de yazıp ayağa kalktı.”

490. “O anda kapı açıldı. Teymur içeri girdi. Çok memnun gözüktüyordu. Yüzünü traş edip saçlarını yana taramıştı. Laçın’ın elindeki zarfı görüp merakla sordu.”

491. “-O nedir? Galiba eve yazıyorsun. Bakü’ye gelsinler yaz.”

492. “Laçın, ona cevap vermedi. Gözlerini yere dikti. Teymur:”

493. “- Vallahi, doğru söylüyorum. Sana bir oda hazırlarım, dedi.”

494. “Laçın bu sözleri duyduğunda kendini kaybetti.”

495. “-Gerçekten mi? Ne diyorsun? Öyleyse gel gidip bakalım, diyerek sevincinden neredeyse Teymur’u kucaklayıp öpmek istedi.”

496. “Teymur, onunla birlikte çıktı. Laçın mektubu posta kutusuna attıktan sonra:”

497. “Teymur, benim işim az da olsa düzeleceğe benziyor. Bir oda için ne kadar isterler? dedi”

498. “Boşver, sıkıntı yapma; zor da olsa düzeltiriz, diye Teymur Laçın’ın yüzüne bakıp iyiliğinin karşılığında ödül isteyen insanlar gibi gülümsedi.”

499. “-Şimdi bana müjdem karşılığında bir hediye almalısın!”

500. “Laçın:

Tamam. Başım gözüm üstüne! diye cevap verdi.”

501. “Onlar konuşa konuşa oda aramaya gittiler.”

XI

502. “Sadık Bey, köy okulunun yanında geçerken, öğretmen ona yakınlaştı:”

503. “-Sadık Dayı, sana iyi bir haber söylersem bana ne verirsin?”

504. “Sadık Bey durdu ve sabırsızca sordu:”

505. – *Nə xəbər? Laçındanmı?*
506. – *Hə, hə, Laçından.*
507. – *Ne istəsən verərəm, arvada deyərəm qapımdakı o tək oğlumun kababını bişirsin.*
508. *Müəllim əlini cibinə atdı, üstü yazılı göy konverti çıxartdı.*
509. – *Elə isə qulaq as oxuyum, səni başa salım, deyə rusca yazılmış məktubu oxuya-oxuya tərcümə etdi.*
510. *Sadiq kişi gənc müəllimi qucaqlayıb üzündən marçiltı ilə öpdü:*
511. – *Qadan alım, ay uştel, – dedi, – vallah bu dünyada sənin tayın- bərabərin yoxdur. Bu kəndə gələli həmişə camaata xeyrin dəyib. Ayağın bizə düşüb, Allaha and olsun.*
512. *Müəllim yaylığını çıxarıb üzünü sildi, mehriban gözlərilə Sadiq kişinin üzünə baxdı, kağızı ona verdi:*
513. – *Mən yazan kağızın belə də cavabı olar, – deyə gülümsündü,*
514. – *Bundan sonra gərək mollaya yox, mənə yazdırasan, bildinmi?*
515. *Sadiq kişi:*
516. – *Vallah sənə yazdıracağam, qurban olum, – deyə yenə müəllimi qucaqlayıb öpmək istəyirmiş kimi ona daha da yaxınlaşdı.*
517. – *Bu saat gedim evə, anasına da xəbər verim. Salamət ol, ağrın alım, görüm Allah səni hər vaxt xoşbəxt eləsin*
518. *O, sevinə-sevinə, iri və tələsik addımlarla evinə getdi. Həyatda odun yaran arvad, ərini görər-görməz*
519. – *A kişi, – dedi, – uşaqdan xəbər-ətər yoxdurmu?*
520. – *Var, ay arvad, var, özü də şad xəbər, könül açan xəbər... – deyə Sadiq kişi xeyli uzaqdan bağırdı.*
521. *O əvvəlcə Laçından gələn məktubun məzmununu söylədi, sonra da müəllimin yaxşı adam olmasına dair uzun-uzadı danışdı*
522. *Qoca arvad sevincindən ağladı, önlüyünün ətəyilə göz yaşını silib dedi:*
523. – *Ona da qurban olum, onun uştelinə də!..*

505. “-Hangi haber? Laçın’dan mı?”
506. “-Evet evet Laçın’dan.”
507. “-Ne istersen veririm, karıma kapımdaki tek oğlağın kebabını pişirmesini söylerim.”
508. “Öğretmen elini cebine attı, üzerinde yazı olan bir zarf çıkarttı.”
509. “Öyleyse dinle, okuyup sana anlatayım, dedi ve Rusça yazılmış mektubu çevirdi.”
510. “Sadık Bey, genç öğretmeni kucaklayıp yüzünden iştahla öptü:”
511. “-Gadanı alayım, ay öğretmen! Vallahi bu dünyada senin gibi biri yok. Bu köye geldiğinden beri hep insanlara yardımın dokundu. Ayağın uğurlu geldi, Allaha ant olsun.”
512. “Öğretmen mendilini çıkartıp yüzünü sildi, sevgi dolu gözleriyle Sadık Bey’e baktı ve kâğıdı ona verdi:”
513. “Benim yazdığım mektubun böyle de cevabı olur, diye gülümsedi.”
514. “Bundan sonra hocaya değil bana yazdırırsın. Tamam mı?”
515. “Sadık Bey:”
516. “-Vallahi sana yazdıracağım. Kurban olurum, diye yine öğretmeni kucaklayıp öpmek istermiş gibi ona yakınlaştı:”
517. “-Şimdi eve gidiyorum, annesine iyi haberi vereyim. Sağlıcakla kal, sana gelen bana gelsin. Allah seni mutlu mesut etsin.”
518. “O, sevine sevine hızlı ve aceleci adımlarıyla evine gitti. Bahçede odun kesen karısı, kocasını görür görmez:”
519. “-Beyim, çocuktan haber var mı? dedi.”
520. “-Var Ay kadın. Bir de iyi haber; gönülleri açan bir haber, diye Sadık Bey çok uzaktan bağırdı.”
521. “O, önceden Laçın’dan gelen mektubun konusunu söyledi. Sonra da öğretmenin iyi bir insan olduğunu uzun uzun anlattı.”
522. “İhtiyar kadın sevincinden ağladı. Önlüğünün eteğine gözyaşlarını silip:”
523. “-Ona kurban olurum, onun öğretmenine de!”

524. *Sadiq kişi qazma daxmasınının dal tərəfindəki yaşıllıqda otlayan tək toğlunu sürüyüb gətirdi, yıxdı, üzünü qibləyə çevirib kəsdi.*
525. – *Ay arvad!.. – deyə o ucadan çağırdı, – gəl toğlunun ayağını tut, soyum, bu axşam, uşteli qonaq çağıracağam. Neyləyək, varını verən utanmaz*
526. *Arvad bir söz deməyib gəldi, Sadiq kişiyyə kömək elədi. Beş dəqiqədə toğlunu kəsib cəmdəyini çardağın dirəyindən asdılar*
527. *Laçının xətri üçün hər şeydən keçməyə hazır olan qocalar, birbirinə baxıb sevinirdilər. Elə bil onlar təzədən seviməyə başlayırdılar.*

XII

528. *Laçının məktubu Sadiq kişiyyə ürək verdi. O günün sabahısı sələmçidən pul borc götürdü. Muğanlı məhəlləsinin ilxısından yaxşı bir ürgə seçdi. Oğlu kəndə qayıdana kimi atı tutub öyrətməyi qərara aldı. Arvadı da onu tələsdirdi. Sadiq kişi Kürün o tayındakı binəyə getməli oldu. Məhz Laçının eşqinə aldığı kəhər ürgəni tutub tezliklə öyrədəcəyinə ümid edərək hazırlıq gördü.*
529. *O, bir gün səhər tezdən, hava işıqlanmamış, təzə heybəyə pendir- çörək qoyub, arvadının hördüyü təzə irəşməni də götürüb yola düşdü.*
530. *Sadiq kişi Kürdən qayıqla keçdi. O, Qarayazı meşəsinin orta- sından stansiyaya gedən araba yolu ilə Muğanlı binəsinə doğru irəlilədiyi zaman, hələ üfüqdə yenicə çırtlayan günəşin göz qamaşdıran şüaları hündür palıd ağaclarının budaqları arasında oynayırdı. Sıx yarpaqlı palıd ağaclarının qoxusu ətrafa yayılırdı. Meşədə olduqca dərin, anlaşılmaz, həm də ürək açan qəribə bir sükût hökm sürürdü. Arabir quşlar dəstə-dəstə uçuşub ağacdən-ağaca qonduqca, bu sükût pozulur, qurumuş palıd yarpaqları xışıldayır, meşədə xəfif- xəfif səslənirdi*
531. *Sadiq kişi meşənin ağaclığına yetişdi. Dörd yanına boylandı, iri bir qovaq ağacının dibində gözünə dəyən bulağa doğru getdi. Çiyindəki heybəni yerə qoydu, bulaqda əl-üzünü yudu.*

524. “Sadık Bey, kazılmış ahırın arkasındaki yeşilliği otlayan oğlağı çekip getirdi ve yatırıp yüzünü kibleye doğru döndürdü.”
525. “Ay kadın! Gel oğlağın ayaklarını tut, derisini soyayım. Bu akşam öğretmeni misafirlige çağırdım. Ne yapalım elinde olan tek şeyi de veren utanmaz, diye bağırdı.”
526. “Kadın, bir şey demeden geldi; Sadık Bey’e yardım etti. Beş dakikada oğlağı kesip leşini çardağın direğine astılar.”
527. “Laçın’ın hatırı için her şeyden vazgeçmeye hazır olan ihtiyarlar, birbirlerine bakıp sevindiler. Sanki onlar yeniden birbirlerini sevmeye başladılar. “

XII

528. “Laçın’ın mektubu Sadık Bey’e güç verdi. Ertesi gün tefeciden borç aldı. Muğanlı Mahallesi’nin at sürüsünden iyi bir tay seçti. Evladı köye dönene kadar atı besleyip eğitmeye karar verdi. Karısı onu çabuk olması için uyardı. Sadık Bey Kür’ün diğer tarafındaki pazara gitti. Laçın için aldığı tayı hemen eğiteceğini ümit ederek hazırlık yaptı
529. “O, bir gün sabah erkenden; hava aydınlanmadan, yeni heybeye peynir ve ekmek koyup karısının ördüğü yeni ipi alıp yola çıktı”
530. “Sadık Bey, Kür’den³⁰ kayıkla geçti. O, Karayazı Ormanı’nın ortasından istasyona giden araba yolundan Muğanlı Pazarı’na doğru ilerlerken hâlâ ufukta yeni yeni parlayan güneşin göz kamaştırıcı ışınları yüksek palamut ağaçlarının dalları arasından gözüktüyordu. Sık yapraklı palamut ağaçlarının kokusu etrafa dağılıyordu. Ormanda oldukça derin, anlaşılmaz ve aynı zamanda insanın içini açan farklı bir sessizlik hâkimdi. Arada bir kuşlar deste deste uçup ağaçtan ağaca kondukça bu sessizlik bozuluyor, kurumuş palamut yaprakları hışırtıyor, ormanda hafif hafif ses çıkartıyordu.”
531. “Sadık Bey, ormanda ağaçların sık olduğu yere vardı. Dört bir yanına baktı, büyük bir kavak ağacının altında gördüğü çeşmeye doğru gitti. Omzundaki heybeyi yere koydu, çeşmede elini yüzünü yıkadı.”

---

³⁰ Türkiye’de Doğu Anadolu Bölgesi’nden doğup Azerbaycan topraklarında Aras Nehri ile birleşerek Hazar Denizi’ne dökülen nehir. Bk. Demirci, E. (2017). Yukarı Kura Havzasında Doğal Ortam Koşulları ile Kafkas Arı Irkının Uyumu, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

532. *Bulağın alt yanındakı duru gölün dibi apaydın görünürdü; uzun, dümdüz qamışlar arasında üzən saysız-hesabsız xırdaca balıqlar, yerə səpilmiş gümüş pullar kimi parıldıyırdı. Sadıq kişi onları tutmağa nə qədər çalışdısa da əlinə bir şey gəlmədi. Yerinə qayıtdı, hey- bəni boşaldıb qabağına saldı, sabah namazını qıldı. O, dua oxuyub göyə baxarkən, meşə üzərindəki havanın saflığına o qədər də fikir vermədi. Bu anda göy üzü nəhayətsiz bir dənizə bənzəyirdi. Uzaq- larda başı qarlı sıra dağlar görünürdü*
533. *Sadıq kişi namazını qurtarıb, pendir-çörək yedi. Əli ilə çal saq- qalını tumarlayıb, “şükür” dedi. Çörəklə pendirin qalığını heybəsinə qoydu, ayağa durub yoluna davam etdi.*
534. *Günəş Qarayazı meşəsini qızdırırdı. Təzə otların, yerə sərilmiş enliyarpaqlı bitkilərin üstündə səhər şəhi parıldayırdı*
535. *Sadıq kişi yolun kənarı ilə, bu gözəl yerlərin havasından ciyər dolusu nəfəs ala-ala gedirdi. O, gəncliyində sevə-sevə oxuduğu mahnıları arabir xatırlayır, titrək, nazik səsilə pəsdən oxuyurdu. O, çoban olarkən çaldığı tütəyin səsinə təqlidən burnunda zümzümə edir, tələsmədən irəliləyirdi*

XIII

536. *Laçın atasından ayrılıb gədəndən sonra Gülyazın həyatı çox ağır keçirdi. Hər gün ərinin yumruqları altında əzilir, gözünün yaşın tökülür, amma dərdsini kimsəyə açıb söyləməirdi. Əvvəllər Gülyazın tərəfini gözləyən qayınanası da axır zamanlarda onu danlayır, söyür, onun hər bir nöqsanını üzünə çırpırdı. Gülyaz gecələr yerinə girəndən sonra səssizcə ağlayıb yastığını isladırırdı. Səməd ona acımaq əvəzinə, daha da əsəbiləşir, bəzən vəhşi heyvan kimi qızıb az qala onu parçalamaq, boğub öldürmək dərəcəsinə gəlirdi.*
537. *Obalar arana köçəndən sonra Gülyazın həyatı daha da ağırlaşdı. Qayınanası xəstələnib öldü. Bütün ev işləri onun boynuna düşdü. Bir tərəfdən əri, o biri tərəfdən qayınatası bütün acıqlarını Gülyaz- dan çıxmağa başladılar.*
538. *Səməd hər axşam evə gələndə tufəngini yağlayır, acıqlı-acıqlı Gülyaza baxır:*
539. – *Arxayın ol! – deyirdi, – o köpək oğlunun ölümünə az qalıb, hərgah mən onların daşını daş üstə qoysam, başımdakı papaq deyil, arvad ləçəyidir.*

532. “Çeşmenin alt yanındaki duru gölün dibi çok aydınlık gözüküyordu; uzun dümdüz kamışlar arasında yüzen sayısız küçük balıklar, yere serilmiş gümüş paralar gibi parıldıyordu. Sadık Bey, onları yakalamaya çalışsa da bir şey yapamadı. Geri dönüp heybesini boşaltıp karşısında serdi. Sabah namazını kıldı. O, dua edip gökyüzüne bakarken; orman üzerindeki havanın temizliğine çok da dikkat etmedi. O anda gökyüzü sonsuz bir denize benziyordu. Uzaklardan başı karlı sıra dağlar gözüküyordu.
533. “Sadık Bey, namazını bitirip peynir ekmeğini yedi. Eliyle uzun sakallarını sıvazlayıp “şükretti”. Ekmekle peynirin geri kalanını heybesine koydu, ayağa kalkıp yoluna devam etti.”
534. “Güneş Karayazı ormanını ısıttı. Taze otların, yere serilmiş büyük yapraklı bitkilerin üzerinde çiğ damlaları parlıyordu.”
535. “Sadık Bey yolun kenarında, bu güzel yerlerin havasından ciğer dolusu nefes ala ala yürüyordu. O, gençliğinde seve seve söylediği şarkıları arada bir hatırlıyor, titrek ince sesiyle içinden onları söylüyordu. O, çobanken çaldığı tüteğin sesine benzer sesleri içinden mırıldanıyor, acele etmeden ilerliyordu.”

XIII

536. “Laçın, babasının yanından gittikten sonra Gülyaz’ın hayatı çok sıkıntılı geçiyordu. Her gün kocasının dayağı altında eziliyor, göz yaşı döküyor ama derdini kimseye söyleyemiyordu. Önceden Gülyaz’ın tarafını tutan kayınvalidesi de son zamanlarda onu azarlıyor, sövüyor; onun küçük hatalarını bile yüzüne çarpıyordu. Gülyaz geceleri yerine yattıktan sonra sessizce ağlayıp yastığına yaş döküyordu. Semed ona acımak yerine ona daha da sinirleniyor, bazen vahşi bir hayvan gibi sinirlenip onu parçalama; boğup öldürme noktasına geliyordu.”
537. “Obalar ovaya göçtükten sonra Gülyaz’ın hayatı daha da zorlaştı. Kayınvalidesi hastalandı, vefat etti. Tüm ev işleri onun üzerine kaldı. Bir tarafta kocası öbür taraftan kayınbabası tüm sinirini Gülyaz’dan çıkartmaya başladı.”
538. “Semed her akşam eve geldiğinde tüfeğini yağlıyor, sinirli sinirli Gülyaz’a bakıyordu:”
539. “Hiç merak etme. O it oğlunun ölümüne az kaldı. Ben onların taşını taş üstünde bırakırsam kafamdaki erkek şapkası değil; kadın örtüsüdür, dedi.”

540. *Gülyaz ərinin qəzəbini, dediyi bütün acı sözləri qəsdən soyuq- qanlıqla qarşılayırdı.*
541. *Həyatdan bezmiş, bütün ümidləri alt-üst olmuş Gülyazın, həç bir çıxış yolu qalmamışdı; o, özünü Kürə atıb boğmaq, ya da günlərin birində tövləyə girib, hamıdan xəbərsiz özünü asmaq istəyirdi*
542. *Laçından məktub alındığını ona xəbər verdilər. Xeyli sevindi. Onun qəlbində ümid qığılcımı parıldadı. Bunu qərribə bir sövq-təbii ilə duyan Səməd o günün axşamı yenə yazığı ayağının altına yığıb, özündən gedincəyə qədər döydü. Bu hadisədən xəbər tutan qon-şular evə yüyürüb Səmədi danladılar. Gülyazın yarpaq kimi solmuş yanaqlarına, qanlı ləkələrlə örtülmüş üz-gözüne baxıb, öz təəssüflərini bildirdilər...*
543. *Bu gündən sonra Səməd onu daha döymür, yalnız ağır sözlər deməklə kifayətlənirdi.*
544. *Gülyaz anası ilə görüşməyi bəhanə edib, atası evinə getdi. Dərdini açıb anasına söylədi. Hönkür-hönkür ağladı. Anasının dizlərinə qapandı. Yalvarıb-yaxardı. Anası qızına çox acısa da Səməddən boşanmağı məsləhət görmədi:*
545. – *Ər arvadın ağasıdır, ay bala, döyər də, söyər də, – deyər ona öyüd verdi.*
546. *Əli hər tərəfdən üzülmüş Gülyaz, yenə Səmədin evinə qayıtdı, gecə yata bilməyib səhərə qədər ağladı. O, indi yalnız keçmiş xatirələrlə yaşayır, yalnız bu xatirələrlə özünə təsəlli verirdi. O, yoxsul- luq, sıxıntı ve ehtiyac içində keçirdiyi xoşbəxt uşaqlıq günlərini gözü qarşısında canlandırır, Laçının onu odlu bir məhəbbətlə sev- diyi zamanları unuda bilmirdi. Gülyaz hələ Səmədə nişanlanmamış- dan əvvəl, geyinməyə ayaqqabısı olmadığı halda dünyanın dərdlərindən uzaq, şən bir qızıdı. O, anasının böyük ağac sandıqda çoxdan bəri büküb saxladığı təzə qanovuz paltarını geyinər, toylara gedər, ovurdlarını şişirdib zurnada “ceyranı” havası çalan erməni çalğıçılarının qarşısında məharətlə oynardı.*
547. *Laçının əmisi oğluna toy olanda, hamı Gülyazın oynamasına heyran qaldı. Laçın cibindəki var-yoxunu çıxarıb onun başından yağdırdı, xırda kağız pullar oyun meydançasının her tərəfinə səpələndi. Laçın özü də Gülyazla oynadı, kələğayı salladılar.*
548. *Bu hadisə Gülyazın heç yadından çıxmırdı. O, atasının var- dövlətə aldanıb, qızını Səmədə verəcəyini xəyalına belə gətirməzdi.*

540. “Gülyaz kocasının gazabını, dediği tüm acı sözleri bilerek soğukkanlılıkla karşıliyordu.”
541. “Hayattan bıkmış, tüm ümitleri alt üst olmuş Gülyaz’ın hiçbir çıkış yolu kalmamıştı; o, kendini Kür’e atıp boğmak ya da bir gün ahıra girip herkesten habersiz kendini asmak istiyordu.”
542. “Laçın’dan mektup alındığını ona haber verdiler. Çok sevindi. Onun yüreğinde ümit kıvılcımı parladı. Bunu farklı bir hırsıyla duyan Semed, o günün akşamı yine zavallıyı ayağının altına alıp kendinden geçinceye kadar dövdü. Bu olaydan haberdar olan komşular, eve yürüyüp Semed’i azarladılar. Gülyaz’ın yaprak gibi solmuş yanaklarına, kanlı lekelerle örtülmüş yüzüne gözüne bakıp teessüflerini bildirdiler...”
543. “O günden sonra Semed onu artık dövmüyor; yalnızca ağır laflar etmekle yetiniyordu.”
544. “Gülyaz, annesiyle görüşmeyi bahane edip babasının evine gitti. Derdini annesine anlattı. Hüngür hüngür ağladı. Annesinin dizlerine kapandı. Yalvardı yakardı. Annesi kızına çok acısa da Semed’den boşanmayı nasihat etmedi:”
545. “-Koca, kadının ağasıdır, ay balam. Döver de söver de diye ona öğüt verdi.”
546. “Eli her taraftan çekilmiş Gülyaz, yine Semed’in evine döndü ve sabaha kadar uyuyamayıp ağladı. O, şimdi yalnız geçmiş anılarla yaşıyor; bu anılarla kendine teselli buluyordu. O, yoksulluk; sıkıntı ve ihtiyaç içerisinde geçirdiği mutlu çocukluk günlerini gözünde canlandırıyor; Laçın’ın onu ateşli aşkla sevdiği zamanları unutamıyordu. Gülyaz, Semed’le nişanlanmadan önce, giymeye ayakkabısı olmamasına rağmen dünyanın dertlerinden uzak mutlu bir kızdı. O, annesinin büyük ağaç sandığında eskiden büküp sakladığı yeni ganavuz³¹ elbisesini giyinir, düğünlere gider ve yanaklarını şişirip zurnayla “Ceyrani” havasını çalan Ermeni çalgıcıların karşısında maharetle oynardı.”
547. “Laçın’ın amcasının oğlunun düğününde herkes Gülyaz’ın oynayışına hayran oldu. Laçın cebinde olan biteni çıkartıp onun başından aşağı döktü. Küçük kâğıt paralar, oyun meydanının her tarafına saçıldı. Laçın da Gülyaz’la oynadı, kelağayı³² salladı.”
548. Bu olaylar Gülyaz’ın aklından hiç çıkmıyordu. O, babasının zenginliğe aldanıp kızını Semed’e vereceğini aklına bile getiremezdi.

³¹ Bir çeşit kadın kumaşı, tafta. Bk. <https://kelimeler.gen.tr/ganavuz-nedir-ne-demek-123674> Erişim Tarihi: 07.06.2019

³² Çeşitli renkli, etrafı püsküllerle süslü, ipek kadın ipek başörtüsü. Bk. Altaylı, S. (1994). Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü 2, Millî Eğitim Bakanlığı, s. 754, İstanbul.

549. *O, Laçını bütün varlığı ilə sevdiyini anladığı zaman, vücudunun sarsıldığını, fikrinin qarışdığını, ürəyinin Səmədə qarşı amansız bir nifrət hissilə çırpındığını duydu. “Ya öləcəyəm ya da başımı götü- rüb qaçaçağam” – deyə düşündü və öz-özünə səbirli olmaq fikrini tələq etməyə başladı.*
550. *Səməd isə Laçını tezliklə aradan qaldıraraq, Gülyazı yenə bu evə, bu dövlətə, bu zindan həyata ömürlük bağlamaq istəyirdi.*
551. *O, axşamüstü, arvadına hiss etdirmədən yeni bir səfərə hazır- laşdı. Atının yəhərini düzəldir, tüfəngini təmizləyir, patrondaşını doldururdu.*
552. *O, qonşu kənddən qayıdarkən yolda yaxın dostlarından birinə rast gəlmiş, Sadıq kişinin sabah tezdən Qarayazıya gedəcəyini öyrənmişdi. Evə gəlib dəliqanlı yoldaşlarından biri ilə vədələmişdi. Gecə- yarısı atla Kürdən keçib düşmənin yolunu kəsməyə qərar vermişdi.*
553. *Gülyaz gecəyarısı çaşqın halda oyanıb Səmədi evdə görmədi, onun haraya getdiyini dərhal anladı. “Adam öldürməyə...” – deyə fikrindən keçirdi.*

XIV

554. *Sadıq kişi isə çoban olanda çaldığı tütəyin səsinə təqlidən burnunda zümzümə edir, tələsmədən irəliləyirdi. (O, nədənsə silahsızdı).*
555. *Bu halda qarşısına iki atlı çıxdı. Sadıq kişi yerində donub qaldı. “Kim ola bilər?” – deyə düşündü. Onlar yaxınlaşanda Sadıq kişi Səmədi tanıdı. O birisi atlıya diqqətlə baxdı, tanıya bilmədi. O, iyirmi yaşlarında boylu-buxunlu bir cavandı.*
556. *Hər iki atlı silahlı idi. İkisi də tüfəngini qucağına almışdı. Səmədin belində uzun bir xəncər də vardı.*
557. *O, yoldaşından aralanıb Sadıq kişinin yolunu kəsdi.*
558. – *Hara gedirsən? – deyə boğuş bir səsə soruşdu.*
559. *Sadıq kişi düşmənin sualına cavab vermədi.*
560. *Səməd atdan yerə sıçradı. Tüfəngini çiyindən asdı.*

549. “O, Laçın’ı tüm varlığı ile sevdiğini anladığı zaman; vücudunun sarsıldığını, düşüncelerinin karıştığını, kalbinin Semed’e karşı amansız bir nefret duygusu ile çarptığını duydu. “Ya öleceğim ya da başımı alıp kaçacağım.” diye düşündü ve kendi kendine sabırlı olmayı telkin etmeye başladı.”
550. “Semed ise Laçın’ı hemen ortadan kaldırıp; Gülyaz’ı yine bu eve, bu yaşama, bu zindan hayata bir ömür bağlamak istiyordu.”
551. “O, akşamüstü karısına hissettirmeden yeni bir sefere hazırlanıyordu. Atının eyerini düzeltiyor, tüfeğini temizliyor; mermilerini dolduruyordu.”
552. “O, komşu köyden dönerken yolda yakın arkadaşlarından biriyle karşılaşmış, Sadık Bey’in erkenden Karayazı’ya gideceğini öğrenmişti. Eve gelip delikanlı arkadaşlarından biriyle anlaşmıştı. Gece yarısı atla Kür’den geçip düşmanın yolunu kesmeye karar vermişti.”
553. “Gülyaz gece yarısı şaşırmış hâlde uyanıp Semed’i evde göremedi, onun nereye gittiğini hemen anladı. “Adam öldürmeye...” diye aklından geçirdi.”

XIV

554. “Sadık Bey ise çobanken çaldığı tüteyin sesine benzer sesleri içinden mırıldanıyor, acele etmeden ilerliyordu. (O, nedense silahsızdı.)”
555. “Bu hâldeyken karşısına iki atlı çıktı. Sadık Bey yerinde donup kaldı. “Kim olabilir?” diye düşündü. Onlar yaklaştığında Sadık Bey Semed’i tanıdı. Diğer atlıya dikkatle baktı, tanıyamadı. O, yirmi yaşlarında boylu poslu bir gençti.”
556. “Her iki atlı silahlıydı. İkisi de tüfeğini kucağına almıştı. Semed’in belinde uzun bir hançer vardı.”
557. “O, arkadaşından uzaklaşıp Sadık Bey’in yolunu kesti.”
558. “Nereye gidiyorsun?” diye boğuk bir sesle sordu.”
559. “Sadık Bey, düşmanın sorusuna cevap vermedi.”
560. “Semed attan yere indi. Tüfeğini omzuna astı.”

561. – Mən səni üç aydır göydə axtarırdım, yerdə əlimə düşübsən... – deyə o, Sadıq kişinin qorxudan ağarmış üzünə baxdı.
562. Səmədin sir-sifətindən cəlladlıq yağırdı. Gözləri qıpqırmızı idi. Rəngi də həddindən artıq qaralmışdı. Sadıq kişi bu dəqiqə öldürüləcəyini düşünüb titrədi: “Ax!.. – deyə özünü danladı, günah məndədir, gərək yaraqsız gəlməyəydim.”
563. Səməd atını yoldaşına verib Sadıq kişinin qolundan yapışdı, yoldan kənara çəkdi, meşənin ən qalın bir yerinə sürüyüb apardı. O birisi dəliqanlı da yerə düşüb, atları yedəklədi, onların ardınca meşəyə girdi.
564. Sadıq kişi nədənsə dinmirdi. O, düşmənin belə bir fürsət axtardığını heç ağına gətirməyib silahsız yola çıxdığı üçün yenə özünü danladı...
565. Səməd onun qolunu buraxdı, yoldaşına sarı dönüb:
566. – Ayə! – dedi, – gəl Kürün qırağına aparaq, doğrayıb suya tullayaq.
567. Onun yoldaşı bu təklifə razı olmadı.
568. – Yox, – dedi, – sonra görən olar...
569. Sadıq kişi bu sözləri lap aydın eşidirdi.
570. O, özünün müdafiədən aciz olduğunu görüb, dinmirdi. Əvvəlcə yalvarıb-yaxarmaq, onların dizinə qapanıb imdad diləmək istədi, ancaq bunun təsirsiz qalacağını anlayıb, fikrindən daşındı. Səməd, müdhiş gözlərilə Sadıq kişiyyə baxaraq:
571. – Ay kaftar it!.. – deyə bağırdı, – səni palıd ağacından asıb güllələyəcəyəm, sonra da yolun qırağına tullayacağam ki, hər gəlib- gedən o murdar üzünə tüpürsün.
572. Bu sözləri həyəcanla dinləyən o biri dəliqanlı Səmədin qolundan tutub kənara çəkdi:
573. – Səməd! – dedi, – mən heç rəva bilmirəm, öldürməyə əlim gəlmir. Bu yazığın heç bir təqsiri yoxdur. Bu kişi bütün bir kənddə, başına and içilən adamlardandır, gəl öldürməyə, qoy buraxaq getsin.
574. Səməd ucadan bağırdı:
575. – Tfü! Binamus yoldaş, mən belə bilsəydim, heç əvvəldən sirrimi sənə açmazdım, görünür ki, sənənin vəfan buraya qədərmiş...

561. “-Ben seni üç aydır gökte arıyordum, yerde buldum, diye Sadık Bey’in korkudan beyazlamış yüzüne baktı.”
562. “Semed’in yüzünden cellatlık akıyordu. Gözleri kıpkırmızıydı. Yüzünün rengi de çok fazla kararmıştı. Sadık Bey, o anda öldürüleceğini düşünüp titredi: “Ah! Günah benim, silahsız gelmemeliydim.” diye kendi kendine kızdı.”
563. “Semed, atını arkadaşına verip Sadık Bey’in koluna yapıştı; yoldan kenara çekti, ormanın en sık yerine sürükleyerek götürdü. Diğer delikanlı, yere inip atları bağladı; onların arkasından ormana girdi.”
564. “Sadık Bey, nedense konuşmuyordu. O, düşmanının böyle bir fırsat aradığını aklından bile hiç geçirmeyip yola silahsız çıktığı için yine kendin kendine kızdı.”
565. “Semed, onun kolunu bıraktı; arkadaşına doğru dönüp:”
566. “-Evet. Gel Kür’ün yanına götürelim, doğrayıp suya atarız.”
567. “Onun arkadaşısı bu teklife razı olmadı.”
568. “Hayır. Sonra gören olur, dedi.”
569. “Sadık Bey, bu sözleri çok net duyuyordu.”
570. “O, kendini korunmaya muhtaç görüp konuşmuyordu. Önce yalvar yakar hâlde onların dizlerine kapanıp yardım dilemek istedi, ancak bunun bir etkisi olmayacağını anlayıp fikrinden vazgeçti. Semed nefret dolu gözleriyle Sadık Bey’e bakarak:”
571. “-Ay pis it! Seni palamut ağacına asıp delik deşik edeceğim; sonra da yolun bir köşesine atacağım ki, her gelip giden mundar yüzüne tükürsün, dedi.”
572. “Bu sözleri heyecanla dinleyen diğer delikanlı, Semed’in kolundan tutup bir köşeye çekti:”
573. “-Semed! Ben hiç tavsiye etmiyorum, öldürmeye elim varmıyor. Bu zavallının hiçbir günahı yok. Bu adam bütün köyde itibarlı insanlardandır, gel öldürmeyelim. Bırakalım gitsin, dedi.”
574. “Semed bağırdı:”
575. “-Tüü! Namussuz arkadaş, ben böyle olduğunu bilseydim; önceden sana sırrımı hiç açmazdım. Galiba senin vefan buraya kadarmış...”

576. Səməd yoldaşından aralandı. Sadıqın heybəsini dartıb əlindən aldı. İrəşməni də açıb yaxındakı tut ağacının budağına bağladı, Sadıq kişiylə döndü:
577. – Xirtəyindən asacağam, öldürüb sonra da tikə-tikə doğraya- cağam, qoy bütün şenliyə yayılsın ki, Muxtarın oğlu Səməd öz düş- mənini qəfildən vurmadı, ona cəhənnəm əzabı verdi, sonra da murdar heyvan kimi doğrayıb ətini quduz itlərə payladı.
578. Sadıq kişinin gözləri baxır, lakin vücudu donmuş kimi görü- nürdü. O, artıq Səmədin sözlərini eşitmirdi. Səmədin yoldaşı isə qocaya bu qədər dəhşətli əzab verməyə razı olmurdu.
579. – Yox, – deyirdi, – mən bu zülmə dözə bilmərəm. Səməd, qoy birdəfəlik güllə ilə vuraq getsin!
580. Səməd yenə inadından dönmədi. İpi ağaca bağlamaqda davam etdi.
581. Bu anda bir güllə atıldı. Sadıq kişinin başı çiyinə düşdü, sonra bütün bədəni yerə sərildi. Tüfəng səsini eşidərkən qulaqlarını şəkə- lə- yən atlar da qorxu içində öz sahiblərinə baxıb titrək səslə kişnədilər. Səməd ipi əlindən buraxmadan, geriylə baxarkən, yoldaşının kənarında əli tüfəngli durduğunu, Sadıq kişinin isə qumıldanmadan arxası üstə uzandığını gördü. Yaşıl otlar qızıl qana boyandı, yar- paqlar da lələ kimi qızardı... Meşəni çulğayan dərin uğultu bir neçə saniyə kəsilmədi. Ağaclar xışıl-daşdı. Səməd əlindəki irəşməni yerə atdı. Yoldaşına tərəf irəliledi.
582. – Sən nə qayırırsan? – deyə soruşdu.
583. Səmədin yoldaşı öz hərəkətindən məmnun qalmış kimi hırıltı ilə gülüb:
584. – Sənin başın üçün ona yazığım gəldi, əziyyət çəkməyinə razı olmadım, dedi.
585. Onların hər ikisi müdhiş bir həyəcan içində titrəyirdi.
586. Meşə yenə sakitləşdi.
587. Səməd ətrafına boylandı. Ağacların hər biri onun nəzərində dişini qıcayıb hücumla keçən zaman bir adama bənzəyirdi. Səməd bir an gözlərini yumdu, özünü ələ aldı.
588. Sadıq kişi isə bu gözəl təbiətin qoynunda öldüyünə sevinirmiş kimi olduqca rahat, həm də əbədi bir yuxuya getmiş, dərin çuxurda gizlənən gözlərini yummuşdu.
589. Atlar da sual dolu gözlərini bir-birinə dikib, səssizcə dayan- mışdılar.
590. Səmədin yoldaşı sonradan-sonraya, zorla dillənə bildi:

576. “Semed arkadaşından uzaklaştı. Sadık Bey’in heybesini çekip elinden aldı. İpi de açıp yakınındaki dut ağacına bağladı, Sadık Bey’e döndü:”
577. “Gırtlığından asacağım, öldürüp sonra da lime lime doğrayacağım; bütün obada duyulsun ki, Muhtar’ın oğlu Semed, düşmanını aninden vurmadı; ona cehennem azabı yaşattı. Sonra da mundar hayvan gibi doğrayıp etini kuduz itlere yedirtti.”
578. “Sadık Bey’in gözleri görüyor ama vücudu donmuş gibi gözüküyordu. O, artık Semed’in sözlerini duymuyordu. Semed’in arkadaşı ise bu yaşlıya bu kadar acımasız azap verilmesini istemiyordu.”
579. “-Hayır, ben bu zulme razı olamam. Semed bir kere kafasına sıklım gitsin, diyordu.”
580. Semed yine de inadından dönmedi. İpi ağaca bağlamaya devam etti.”
581. “O anda bir mermi atıldı. Sadık Bey’in başı, omzuna düştü. Sonra bütün bedeni yere serildi. Tüfek sesini duyarken kulaklarını dört açıp dinleyen atlar da korku içinde sahiplerine bakıp titrek bir sesle kişnediler. Semed ipi elinden bırakmadan geriye bakarken, arkadaşının kenarda eli tüfekte durduğunu; Sadık Bey’in ise kımıldamadan sırt üstü uzandığını gördü. Yeşil otlar kızıl kana boyandı, yapraklar lale gibi kızardı. Ormanı çınlatan derin uğultu birkaç saniye kesilmedi. Ağaçlar hışırdıyordu. Semed elindeki ipi yere attı. Arkadaşına doğru ilerledi.”
582. “-Sen ne yapıyorsun? diye sordu.”
583. “Semed’in arkadaşı yaptığından memnunmuş gibi hırıltıyla gülerek:”
584. “-Senin için o zavallıya acıdım, eziyet çekmesine razı olamazdım, dedi.”
585. “Onların ikisi de müthiş bir heyecan içinde titriyordu.”
586. “Orman yine sessizleşti.”
587. “Semed, etrafa baktı. Ağaçların her biri ona göre; dişini gıcırdatıp üzerine hücumla geçen bir adama benziyordu. Semed, bir an gözlerini yumdu. Kendini topladı.”
588. “Sadık Bey ise bu güzel tabiatın koynunda öldüğüne sevinmiş gibi oldukça rahat aynı zamanda da ebedi uykuya gitmiş olan derin çukurda saklanan gözlerini yummuştu.”
589. “Atlar da soru dolu gözlerini birbirlerine dikip sessizce durmuşlardı.”
590. “Semed’in arkadaşı sonradan sonraya zorla konuşabildi:”

591. – Mən ömrümdə birinci kərə sənin sözünə aldanıb, günahsız bir qocanın qanını tökdüyümə çox pəşmanam.
592. Səməd istəhza ilə güldü. Sadıq kişinin qansız yanaqlarına baxıb başını buladı.
593. -Ay kaftar donuz, canını yaxşı qurtardın...
594. O, uzun xəncərini qınından çıxardıb meyiti doğramağa başladı. Yoldaşı iki əlilə gözlərini tutub kənara çəkildi.
595. Səməd xəncərlə torpağı qazıdı, ət və sümük parçalarını yerə basdırdı, yoldaşına dönərək:
596. – Atı min! – dedi, – indi də oğlunu axtaraq... O da mənim əlimdən yaxasını qurtara bilməyəcək!
597. Atlılar uzaqlaşıb meşənin dərinliyində gözdən itdilər.

XV

598. Bu qanlı hadisədən Laçın xəbər tutan kimi icazə alıb kəndə gəldi. Meyitin hələ tapılmaması onun kədərini daha da artırdı. Qocanın min əziyyətdən sonra öldürüldüyünü kənd arasında hərə bir cürə danışdı. Bəziləri meyitin quyuya basdırıldığını, bəziləri isə Kürə atıldığını söyləyirdilər.
599. Laçın günlərin birində atasının tüfəngini götürüb Qarayazı meşə- sinə yola düşdü. Səhərdən axşama qədər, həmyərlilərinin nişan verdikləri yeri dolaşdı, bir neçə dəfə hönkür-hönkür ağladı. Ata- sının su içdiyi bulaqda gözünün yaşını yudu. Ancaq meyiddən bir əsər-ələmət tapa bilməyib, kor pəşman kəndə qayıtdı.
600. Atasının ölümündən sonra onun qəlbində kəndin bu köhnə adət- lərinə qarşı sonsuz bir nifrət hissi oyandı. Bir zamanlar atası ona məktub yazdırıb, yalqızlığından şikayət edirdi. İndi isə Laçın özü yalqız qalmışdı. O, Bakıdan gəldiyi gündən bəri ağır-ağır düşünür, bu vəziyyətdən çıxmaq üçün bir yol tapa bilmirdi.
601. Bir axşamüstü Laçın evdə əmisi oğlu ilə söhbət edirdi. Eşikdən onu səslədilər. Yenə tüfəngini götürüb qapı ağzına çıxdı. Çağıran qoca bir arvaddı. Laçını görəndə qucaqlayıb üzündən öpdü. Gülyaz- dan sifariş gətirdiyini söylədi:

591. “– Ben ömrümde ilk kez senin sözlerine aldanıp günahsız, ihtiyar bir adamın kanını döktüğüm için çok pişmanım.”
592. “Semed kinaye ile güldü. Sadık Bey’in kansız yanaklarına bakıp başını salladı.”
593. “-Ay pis domuz, canını iyi kurtardın.”
594. “O, uzun hançerini kınından çıkartıp cesedi doğramaya başladı. Arkadaşı iki eliyle gözlerini kapatıp kenara çekildi.”
595. “Semed hançeri ile toprağı kazdı, et ve kemik parçalarını bir yere gömdü; arkadaşına dönerek:”
596. “– Ata bin! Şimdi de oğlunu arayalım. O da benim elimden kurtulamayacak, dedi.”
597. “Atlarına binip ormanın derinliğinde gözden kayboldular.”

XV

598. “Laçın, bu kanlı olaydan haber alır almaz izin alıp köye geldi. Cesedin hâlâ bulunamaması, onun hüznünü daha da arttırıyordu. İhtiyar adamın bin türlü eziyetten sonra öldürüldüğünü köy içinde herkes kendi yorumuyla anlatıyordu. Bazıları cesedin kuyuda gömüldüğünü bazılarıysa Kür’e atıldığını söylüyordu.”
599. “Laçın, bir gün babasının tüfeğini alıp Karayazı Ormanı’na doğru yola çıktı. Sabahtan akşama kadar hemşerilerinin söyledikleri yerleri dolaştı. Birkaç kez hüngür hüngür ağladı. Babasının su içtiği çeşmede gözyaşlarını yıkadı. Ancak cesetten bir işaret bulamayıp pişman hâlde köye döndü.”
600. “Babasının ölümünden sonra kalbinde köyün bu eski adetlerine karşı nefret hissi uyandı. Bir zamanlar babası mektup yazdırıp yalnızlığından şikâyet ediyordu. Şimdi ise Laçın yalnız kalmıştı. O, Bakü’den geldiği günden beri derin derin düşünüyor, bu durumdan çıkmak için bir yol bulamıyordu.”
601. “Bir akşam, Laçın evde amcasının oğluyla sohbet ediyordu. Dışarıdan ona seslendiler. Seslenen ihtiyar bir kadındı. Laçın’ı gördüğünde kucaklayıp yüzünden öptü. Gülyaz’ın bir isteği olduğunu söyledi:”

602. *-Ay bala, qadan alım, yazıq qızın günü qara olub. Görsən tanımazsan. Deyir ki, bircə yol Laçını görsəydim, heç ölməzdim... Qoşu- lub qaçmağa da razıyam deyir...*
603. *Laçın arvada cavab vermədi. Ancaq Gülyazın təyin etdiyi görüş günündə Kür qırağına gedəcəyini söylədi. Qoca arvad yenə Laçının üzündən öpdü, ehtiyatlı dolanmağı məsləhət görüb getdi.*
604. *Laçın ondan ayrılıb evə gələndə, anasının, əmisi oğlunun sual- larına cavab vermədi. Bu barədə bir kəlmə belə danışmadı. Hələlik heç kimə bir söz deməməyi qərara aldı. O, gecəni mütərəddid fikirlər içərisində keçirdi. "Mən Bakıya getməyi bir neçə gün təxirə salmalıyam. Gülyazın təklifi çox yaxşı təklifdir. O, məndən vəfalı çıxdı, deyəsən məni heç unutmayıb. Bir də görünür ki, əri onu çox incidir. Ax!.. Vəhşi!.. Yox, mən onu aparmasam bu heç kişilikdən deyil, hər halda o, Səmədi istəməyəcək, o mənimdir, məni istəyir".*
605. *Əmisi oğlu çıxıb gedəndən sonra Laçın anasından ayrılıb, adəti üzrə yenə tövləyə girdi, bacaları möhkəm örtüdü, qapını bağladı.*
606. *Köhnə yorğan-döşəkdə uzandı, başının üstündəki qara çırağı da söndürdü. O, yenə düşünür, yenə özünə çox qaranlıq görünən gələ- cəyini aydınlaşdırmaq istəyirdi. "Mən bu kənddən birdəfəlik ayrılıb getməyə məcburam. Muxtarın oğlu Səməd, yaqın ki, bir gün də qəflətən məni vurub öldürəcək... Mən ölmək istəmirəm. Gülyazın da sifarişini cavabsız qoya bilmərəm. O, səbirsizliklə məndən cavab gözləyəcək..."*
607. *Laçın mümkün qədər tez hazırlaşıb, Bakıya qayıtmaq fikr ilə şirin yuxuya getdi.*
608. *Səhər tezdən duran kimi küncdəki yabanı götürüb bacanı açdı, içəri süzülən işıqda paltarını geyindi, anasının yanına gəldi, Gülyazı da özü ilə bərabər qaçırdaraq Bakıya aparacağını ona söylədi. Anası bu fikrə razı olmadı.*
609. *– Yox, oğul, – dedi, – mənim evimi yıxma, onun əri atan kimi səni də işıqlı dünyaya üzünə həsrət qoyar. Qapım bağlanar, oğul...*
610. *– Ana! – dedi, – onsuz da Səməd məni öldürməyə fürsət axtarır, bircə yol əlinə düşsəm yaqın ki, sağ qoymaz. Amma Gülyaz diri gözlü ölüb gedir, mənə sifariş göndərüb ki, qaçmağa da razıyam.*
611. *Arvad oğluna yalvarıb-yaxardı, ağlayıb sel kimi göz yaşını axıtdı, ancaq Laçını fikrindən daşındıra bilmədi.*

602. “-Ay balam, gadanı alayım. Zavallı kızın günleri kararmış. Görsen tanıyamazsın. “Bir kez olsun Laçın’ı görebilseydim hiç ölmezdim. Birlikte kaçmaya da razıyım.” diyor.”
603. “Laçın kadına cevap vermedi. Ancak Gülyaz’ın söylediği görüş gününde Kür’ün yanına gideceğini söyledi. İhtiyar kadın yine Laçın’ın yüzünden öptü. Tedbirli olmayı nasihat edip gitti.”
604. “Laçın, onlardan ayrılıp eve geldiğinde; annesinin ve amcasının oğlununun sorularına cevap vermedi. Bu konuda bir kelime bile etmedi. Şimdilik hiç kimseye bir şey söylememe kararı aldı. O, geceyi şüpheli düşünceler içerisinde geçirdi; “Ben Bakü’ye gitmeyi birkaç gün ertelemeliyim. Gülyaz’ın teklifi çok cazip bir tekliftir. O, benden vefalı çıktı. Galiba beni hiç unutmamış. Ayrıca görülüyor ki, kocası ona çok eziyet ediyor. Ah! Vahşi! Hayır, ben onu götürmezsem bu hiç erkeklige yakışmaz. Herhâlde o, Semed’i istemiyor; o benim, beni seviyor.”
605. “Amca oğlu, çıkıp gittikten sonra Laçın annesinin yanından ayrılıp adeti üzere ahıra girdi. Pencereleri sıkıca kapattı. Kapıyı kilitledi.”
606. “Eski yorgan döşekte uzandı, başının üstündeki siyah çırayı da söndürdü. O, yine düşünüyor; yine çok karanlık görünen geleceğini aydınlatmak istiyordu.” Ben bu köyden bir kerelik ayrılıp gitmeye mecburum. Muhtar’ın oğlu Semed büyük ihtimalle beni gafil avlayıp öldürecek. Ben ölmek istemiyorum. Gülyaz’ın da isteğini cevapsız bırakamam. O, sabırsızlıkla benden cevap bekleyecek...”
607. “Laçın mümkün olduğunca hızla hazırlanıp Bakü’ye dönme düşüncesiyle tatlı bir uykuya daldı.”
608. “Sabah kalkar kalkmaz köşedeki tırpanı alıp pencereyi açtı. İçeri süzülen ışıkla elbisesini giydi, annesinin yanına geldi ve Gülyaz’ı da kaçırarak Bakü’ye götüreceğini söyledi. Annesi bu fikre razı olmadı.”
609. “- Yok oğul. Benim evimi yıkma, onun kocası baban gibi seni de ışıklı dünya yüzüne hasret bırakır. Kapım bağlanır oğul, dedi.”
610. “-Anne, onsuz da Semed beni öldürmeye fırsat arıyor. Bir kereliğine eline düşsem beni sağ bırakmaz. Ama Gülyaz canlı canlı ölüp gidiyor. Bana kaçmaya razı olduğunun haberini gönderdi, dedi.”
611. “Kadın, oğluna yalvardı yakardı, ağlayıp sel gibi gözyaşı döktü. Ancak Laçın’ı fikrinden vazgeçiremedi.”

612. – *Elə olanda ehtiyatlı tərpnən, bala, – dedi, – ümidim tek sənə qalıb, oğul!..*
613. *Uzun danışıqdan sonra Laçın çörək yeyib, tüfəngini götürdü, eşiyə çıxdı. Məhəllə cavanları qonşu xırmanda uzadılmış iri şalbanların üstündə oturub söhbət edir, Laçının evdən çıxmasını gözləyirdilər.*
614. *Laçın genclərə yaxınlaşanda, onlar söhbətə ara verdilər.*
615. *Laçının əmisi oğlanlarından biri qəmli səslə dedi:*
616. – *Ay Laçın, hara getmək fikrindəsən?*
617. – *Kür qırağına!*
618. *Başqa bir gənc:*
619. – *Ay uşaqlar! – deyə yanındakı dəliqanlılara üz tutdu: – gəlin biz də Laçına yoldaş olaq, tək getməyi məsləhət deyil. Birdən o donuz uşağına rast gələr...*
620. *Laçın gənclərdən aralandı:*
621. – *Yox, mən özüm tək gedəcəyəm.*
622. *Gənclər onun ardınca yüyürməyə başladılar. Laçını tək burax- mağa heç birinin könlü yox idi.*
623. *Laçın addımlarını yeyinlədib, sürətlə uzaqlaşır və deyirdi:*
624. – *Yox, yox heç kəsin getməyinə razı deyiləm.*
625. *Bu sözlərdən inciyən dəliqanlılar dayanıb bir-birinin üzünə baxdılar. Laçın uzaqlaşdı, kənd evləri arasında gözdən itdi.*
626. *Genclər sükuta dalıb, onun ardınca baxa-baxa qaldılar.*
627. *Laçın birbaşa Kür qırağına getdi. O, Gülyaza qəti cavab verəcəkdə. Özü də tezliklə Bakıya qayıdacaqdı.*
628. *Laçın bulaq başına yetişəndə durdu, dörd yanına boylandı. Sahildə qızlar, gəlinlər toplaşmış onun-bunun qeybətini qırırdılar. Bir neçəsi də zaraflaşır, əllərindəki mis qabı su ilə doldurub, bir-birinin üstünə atırdılar. Onlar ucadan qaqqıldaşmış güldükcə, Kür qırağını səs-küy bürüyürdü.*

612. “– Öyleyse tedbirli ol evlat. Ümidim sadece sensin oğul, dedi.”
613. “Uzun uzun konuştuktan sonra Laçın ekmeğini yiyip tüfeğini aldı ve dışarı çıktı. Mahallenin gençleri komşu değirmende uzatılmış büyük bir kütüğün üzerinde oturup sohbet ediyor, Laçın’ın evden çıkmasını bekliyorlardı.”
614. “Laçın gençlere yaklaştığında onlar sohbete ara verdiler.”
615. “Laçın’ın amca oğullarından biri hüznünlü bir sesle:”
616. “– Ay Laçın, nereye gitmek istiyorsun?”
617. “– Kür’ün yanına!”
618. “Başka bir genç:”
619. “– Ay çocuklar! Gelin biz de Laçın’a yol arkadaşı olalım. Yalnız gitmesini tavsiye etmem. Birden o domuz çocuğuna rast gelebilir, diye yanındaki delikanlılara seslendi.”
620. “Laçın gençlerden uzaklaştı.”
621. “– Hayır, ben yalnız gideceğim.”
622. “Gençler, onun arkasından yürümeye başladılar. Laçın’ı yalnız bırakmaya hiçbirinin gönlü razı olmuyordu.”
623. “Laçın adımlarını hızlandırıp hızla uzaklaştı ve”
624. “– Hayır, hayır hiç kimsenin gelmesini kabul etmiyorum, dedi.”
625. “Bu sözlere kırılan delikanlılar dayanamayıp birbirlerinin yüzüne baktılar. Laçın uzaklaştı, köy evleri arasında gözden kayboldu.”
626. “Gençler sessizliğe dalıp onun arkasından baka kaldılar.”
627. “Laçın, kendi başına Kür’ün kenarına gitti. O, Gülyaz’a kesin cevabını verecekti. Kendisi de bu yakınlarda Bakü’ye dönecekti.”
628. “Laçın çeşme başına vardığında durdu, dört tarafına göz gezdirdi. Sahilde kızlar, gelinler toplanıp onun bunun gıybetini yapıyorlardı. Birkaçı da şakalaşüyor, ellerindeki bakır kabı suyla doldurup birbirlerinin yüzüne atıyorlardı. Onlar yüksek sesle mırıldanıp güldükçe Kür’ün kenarını sesleri kaplıyordu.”

XVI

629. *Dəli Kürün suyu azaldığından, indi sakit-sakit axırdı. Səmanın dərinliklərində üzən payız günəşi lal axan suları parıldadırdı. Meşə ilə Kürün birləşdiyi yerdən sallanan qayıq sahilə doğru ilan kimi şütüyürdü. Laçın qızlara yanaşanda, qayıq da bəri taya keçdi.*
630. *Qayıqda çox adam gəlirdi. Laçın onların bəzisini tanıyırdı. Biri yaxın qonşularının oğlu idi. Əlində əmlək quzu gətirirdi. Biri də Laçının məktəb yoldaşı idi. Onun da əlində böyük bir bağlama vardı. Onlar Laçını görər-görməz yaxınlaşıb salam verdilər. Laçın hər ikisi ilə əl tutuşdu. Nə vaxt Bakıya qayıdacağını soruşdular.*
631. *Laçının məktəb yoldaşı ariq, uzun, alnı çapıq, göygözlü bir oğlandı. O:*
632. – *Laçın, – dedi, – dünən axşamüstü xəbər verdilər ki, gəlib bu axşam da qayıtmaq fikrindəsən, daha özgə bir şey mümkün eləyə bilmədim, bircə toğlu kəsdirib ətini gətirdim... Aparıb anana verərəm.*
633. *O biri gənc də gözlərini Laçından ayırmayıb, qucağındakı quzu- nun yumşaq tüklərini tumarlaya-tumarlaya:*
634. – *Laçın! – deyirdi, – varını verən utanmaz, mən də bunu peşkəş gətirdim, özün bilirsən, bu il də qoyun-quzu qırılıb tələf oldu. Tərs kimi bizimkinin çox yarısı itlərə yem oldu.*
635. *Laçın yoldaşlarının səmimiyyətlə dedikləri bu sözlərə cavab vermədi, o yalnız:*
636. – *Sağ olun, qardaşlar, bu da çoxdur, – deyə gözləri gülümsündü.*
637. *Laçının məktəb yoldaşı soruşdu:*
638. – *Şenliyə getmirsənmi?*
639. *Laçın buraya nə üçün gəldiyini yoldaşlarına bildirmək istəmədi.*
640. – *Siz gedin, mənəm burada bir balaca işim var, bir saata dalınızca gələyəm, – dedi*
641. *Onlar Laçından aralanıb, kəndə doğru getdilər.*

XVI

629. “Deli Kür’ün suyu azaldığı için şimdi sakın sakın akıyordu. Gökyüzünün derinliklerinde yüzen sonbahar güneşi, sessiz akan suları parlatıyordu. Orman ile Kür’ün birleştiği yerde sallanan kayık, sahile doğru yılan gibi süzülüyordu. Laçın kızlara yaklaştığında kayık da diğer tarafa geçti.”
630. “Kayıkla çok fazla insan geliyordu. Laçın onların bazılarını tanıyordu. Biri yakın komşularının oğluydu. Elindeki küçük kuzuyu getiriyordu. Biri de Laçın’ın okul arkadaşıydı. Onun elinde de büyük bir kutu vardı. Onlar Laçın’ı görür görmez yaklaşmış selam verdiler. Laçın her ikisiyle el sıkıştı. Ne zaman Bakü’ye döneceğini sordular.”
631. “Laçın’ın okul arkadaşı zayıf, uzun, alnı yara izli, mavi gözlü bir erkekti. O:”
632. “– Laçın, dün akşamüstü gelip bu akşam dönme düşüncesinde olduğunu haber verdiler. Elimden başka bir şey gelmedi, bir oğlak kestirip etini getirdim. Götürüp annene veririm, dedi.”
633. “Diğer genç de gözlerini Laçından ayırmıyor, kucağındaki kuzunun yumuşak tüylerini sıvazlaya sıvazlaya:”
634. “– Laçın, varını yoğunu veren utanmaz; ben de bu küçük kuzuyu getirdim, kendin biliyorsun bu yıl koyun kuzu kırılıp telef oldu. Aksi gibi bizimkinin de yarısından çoğu köpeklere yem oldu, dedi.”
635. “Laçın, arkadaşlarının samimiyetle dedikleri bu sözlere cevap vermedi. O yalnızca:”
636. “– Sağ olun, kardeşler. Bu bile fazla, dedi ve gözleriyle gülümsedi.”
637. “Laçın’ın okul arkadaşı:”
638. “– Obaya gitmiyor musun? diye sordu.”
639. “Laçın buraya neden geldiğini arkadaşlarına söylemek istemedi.”
640. “– Siz gidin, benim burada küçük bir işim var. Bir saat içerisinde arkanızdan gelirim, dedi.”
641. “Onlar Laçın’dan uzaklaşıp köye doğru gittiler.”

642. *Laçın özünü Gülyaza göstərmək üçün bulağa daha da yaxın-laşdı. Qızlar onu görüb susdular, qaqqıldaşıb gülənlər də bulağın ətrafına toplaşdılar, səhənglərini doldurmağa başladılar.*
643. *Laçın qızların yanında Gülyazla görüşə bilməyəcəyini düşündü, hətta buraya da onunla görüşmək üçün gəldiyini bildirməməyə çalışdı. Gülyaz isə Laçını görəndə qızardı. Başını tez yerə dikdi.*
644. *Laçın onlardan aralandı, sahildəki kolluğa getdi. O, Gülyazın mütləq gələcəyini bilirdi. Atasının ölümündən sonra qəlbini dolduran kədəri, bu dəqiqə unutdu, yalnız Gülyazı, onunla görüşəndə dəyəcəyi sözləri düşünməyə başladı. Laçın onu daha dərin, bütün qəlbinə hâkim olan bir məhəbbətlə sevdiyini duyub öz-özünə deyirdi: “Kənd arasında ona ayağı sürüşkən adını qoyublar, ancaq Gülyazın zərrə qədər də günahı yoxdur. O, məni istəyir, məndən ayrı yaşaya bilmir, atası onu pula-qoyuna satdı. Mən də ki, onun üstündə əziz bir atanı qurban verdim. Bütün bu həngamələrdən sonra onu yenə də Səmədin pəncəsində qoyub getsəm ömrümün axırına kimi əzab çəkəcəyəm. Gülyaz məni çox istəyir. Mən buna arxayınam. Onun canı boğazına yığılıb... Gör nə təhər olub ki, özünü öldürmək fik-ri-nə düşüb... O, heç kəsdən qorxmur. Kənddə belə qız az-az tapılar. Gülyaz cürətli qızıdır. Əri onu çox incidir. Ax!.. Vəhşi!”*
645. *Laçın gözünü bir nöqtəyə zilləyib həyəcanla fikirləşir, arabir də Gülyaza tərəf baxırdı.*
646. *“Yox, sözüm sözdür. Onu aparacağam, ayrı yolum yoxdur. Bili-rem, düşmənim daha da çoxalacaq. Amma mən müqəssir deyiləm. Gülyazdan ayrılmaq mənə çox ağır gəlir...”*
647. *Laçın yanındakı söyüd ağacının dibində oturdu, dərindən köks ötürdü. Bu anda onun qəlbi daha da şiddətlə döyündü.*
648. *“Üreyim nə yaman darıxır... Görəsən axırımız nə olacaq? Birdən Səməd bu işdən xəbər tutsa mən nə eləyim? Heç şeydən qor-xum yoxdur!.. Atalar, qorxan gözə çöp düşər deyiblər... Doğru sözdür. Qoy mən işə girişim, nə olar olar...”*
649. *Laçın tez ayağa durdu, ağacların arasından bulağa tərəf baxdı. Qızlar yenə də qaqqıltı ilə gülür, atılır-düşürdülər. Laçın nə qədər baxdısa, Gülyazı görə bilmədi.*
650. *“Bəlkə gəlmək istəmir? Birdən fikrini dəyişər ha. Yəqin yanın-dakı qızlardan çəkinir... Gələr, gələr... Özü məni çağırtdırıb buraya gətirib. O vəfalıdır...”*

642. “Laçın kendini Gülyaz’a göstermek için çeşmeye daha da yakınlaştı. Kızlar onu görüp sustular, mırıldanıp gülenler de çeşmenin etrafında toplandılar; kovalarına su doldurmaya başladılar.”
643. “Laçın, kızların yanında Gülyaz’la buluşamayacağını düşündü; hatta buraya onunla görüşmek için geldiğini belli etmemeye çalıştı. Gülyaz ise Laçın’ı gördüğünde kızardı. Başını hemen yere indirdi.”
644. “Laçın onlardan uzaklaştı, sahildeki çalılığa gitti. O, Gülyaz’ın geleceğinden emindi. Babasının ölümünden sonra kalbine dolan kederi, bu dakikalarda unuttu, yalnız Gülyaz’ı ve onunla buluştuğunda söyleyeceği kelimeleri düşünmeye başladı. Laçın onu daha derin, bütün kalbine hâkim olan bir tutkuyla sevdiğini hissedip kendi kendine: “Köy arasında onun hakkında kötü yola düşmüş diyorlar, ancak Gülyaz’ın küçücük de olsa günahı yok. O beni seviyor. Benden ayrı yaşayamıyor. Babası onu para için, koyun için sattı. Ben de onun için aziz babamı kurban verdim. Bütün bu hengamelerden sonra onu yine Samed’in pençelerine bırakıp gidersem, ömrümün sonuna kadar azap çekeceğim. Gülyaz beni çok seviyor, ben de onun arkasındayım. Onun canı boğazına geldi. Bak nasıl olduysa artık kendini öldürme fikrine kapılmış. O, hiç kimseden korkmuyor. Köyde böyle bir kız zor bulunur. Gülyaz cesaretli kızdır. Kocasını onu çok incitiyor. Ah! Vahşi!” diyordu.”
645. “Laçın, gözünü bir noktaya dikip heyecanla düşünüyor ve bazen Gülyaz’a doğru bakıyordu.”
646. “Hayır, son sözüm budur. Onu götüreceğim, başka yolu yok. Biliyorum, düşmanım daha da artacak. Ama ben günahkâr değilim. Gülyaz’dan ayrılmak bana çok ağır geliyor...”
647. “Laçın, yanındaki söğüt ağacının dibinde oturdu; derinden iç çekti. O anda kalbi daha hızlı atıyordu.”
648. “Kalbim çok özlüyor. Acaba sonumuz nasıl olacak? Olur da Samed bu işten haber alırsa, ben ne yapacağım? Hiçbir şeyden korkmuyorum! Atalar, sakınılan göze çöp batar der. Doğru söz. Ne olursa olsun yapacağım...”
649. “Laçın, hemen ayağa kalktı; ağaçların arasından çeşmeye doğru baktı. Kızlar hâlâ kıkırdarak gülüyor, eğleniyorlardı. Laçın ne kadar bakarsa baksın, Gülyaz’ı göremedi.”
650. “Belki de gelmek istemiyor. Birden fikri değişmiş olabilir. Belki de yanındaki kızlardan çekinmiştir. Gelir, gelir. Kendi beni çağırıp buraya getirdi. O vefalıdır.”

651. *Laçın bu düşüncələr içində, Gülyazı xeyli gözlədi. Yenə kollar arasından bir neçə dəfə o tərəfə baxdı, qızlar səhənglərini götürüb yavaş-yavaş bulaqdan uzaqlaşır, kəndə gedirdilər. Laçın onların hər bir addımını izləyir, o yandan gözünü çəkmək istəmirdi.*
652. *Hamı getdi. Gülyaz bulaq başında oturub qızların gözdən itməsini səbirsizliklə gözləyirdi. O da Laçın kimi həyəcanlı idi. Onun da ürəyi darıxırdı. O da qara və qəmli gözlərilə ətrafına baxır, düşünürdü.*
653. *“Görəsən Laçın məni götürüb qaçmağa razı olacaqmı? İşdir, birdən təklifi rədd eləsə, özümü boğub öldürərəm. O ki, məni istəyirdi. Ərə mən öz könlümlə getməmişəm ki? O özü bilmirmi? Laçının üstündə Səməd məni neçə kərə döyüb?.. Bundan sonra gediləsi yerim ki, yoxdur! Atam-anam məni bir də evə qoyarmı? Yox, Laçın məni tek qoyub getməz. O, məni istəyirsə, gərək hər şeyə razı olsun...”*
654. *Gülyaz qızların uzaqlaşmış gözdən itdiyini görüncə, səhəngini bulaq başında qoyub dörd yanına boylana-boylana Laçına tərəf yüyürdü. Onun uzun donu ayağına dolaşır, başındakı kəlağayı da sıyrılıb çiyinlərinə düşürdü. Baş yaylığının altından uzun, qara hörükləri görünürdü.*
655. *Laçın onu son dərəcə mehriban qarşıladı.*
656. – *Xoş gördük, ay qız!.. Bizi lap yaddan çıxarıbsan, – deyə onun əlini sıxdı.*
657. *Gülyazın yanaqları yenə xəfifcə qızardı.*
658. *Niyə? – dedi, səni heç vaxt yadımdan çıxartmaram, ancaq sən...*
659. – *Gülyaz!.. – deyə Laçın əlavə etdi, – səni də Bakıya aparıram, razısanmı?*
660. *Gülyaz bu dəfə sevincindən özünü itirdi.*
661. – *Bakıya? Nə vaxt?*
662. – *İstəsən sabah gecə... Sən buradaca otur, gedim səhəngini gətirim, sonra gəlib görən olar.*
663. *Gülyaz razı oldu. Laçın yüyürüb səhəngi gətirdi.*
664. *İndi qorxum yoxdur, ancaq qızlar...*
665. *Gülyaz onun sözünü kəsdi:*
666. – *Qızlar bilməzlər, onlara dedim ki, ərim o taydan gəlir, onu gözləyəcəyəm.*

651. “Laçın, bu düşünceler içinde, Gülyaz’ı uzun süre bekledi. Yine çalılar arasından birkaç kez Gülyaz’ın geleceği yöne baktı. Kızlar, kovalarını alıp yavaş yavaş çeşmeden uzaklaşıyor; köye gidiyorlardı. Laçın, onların her adımını izliyor; o taraftan gözünü ayırmak istemiyordu.”
652. “Herkes gitti. Gülyaz çeşme başında oturup kızların gözden kaybolmasını sabırsızlıkla bekliyordu. O da Laçın gibi heyecanlıydı. Onun da yüreği sıkıştıyordu. O da kara ve hüzünlü gözleriyle etrafa bakıyor; düşünüyordu.”
653. “Acaba Laçın beni alıp kaçmaya ikna olacak mı? Olur da birden teklifimi kabul etmezse, kendimi boğup öldürürüm. O, beni seviyordu. Kendi rızamla evlenmedim ki, o bunu bilmiyor mu? Laçın’ı sevdiğim için Semed beni kaç kere dövdü? Bundan sonra gideceğim hiçbir yer yok. Anne babam beni bir daha eve alır mı? Hayır, Laçın beni yalnız bırakıp gitmez. O, beni seviyorsa her şeye razı olmalı...”
654. “Gülyaz, kızların uzaklaşıp gözden kaybolduğunu gördüğünde; kovalarını çeşme başında bırakıp dört tarafına göz gezdiren Laçın’a doğru yürüdü. Onun uzun eteği ayağına dolanıyor, başındaki kelağayı da sıyrılıp omzundan düşüyordu. Başörtüsünün altından uzun, siyah örgüleri gözüküyordu.”
655. “Laçın, onu çok sıcak kanlı karşıladı.”
656. “– Hoş geldin, ay kız! Bizi unutmuşsun, diyerek Gülyaz’ın elini sıktı.”
657. “Gülyaz’ın yanakları hafifçe kızardı.”
658. “– Niye? Seni hiçbir zaman unutmadım. Ancak sen... dedi.”
659. “– Gülyaz! diyerek Laçın ilave etti: “Seni de Bakü’ye götüreceğim. Kabul ediyormusun?”
660. “Gülyaz, bu kez sevincinden kendini kaybetti.”
661. “– Bakü’ye mi? Ne zaman?”
662. “– İstersen yarın gece... Sen burada otur, gidip kovayı getireyim; sonra gelip gören olur.”
663. “Gülyaz kabul etti. Laçın gidip kovayı getirdi.”
664. “– Şimdi korkum yok, ama kızlar...”
665. “Gülyaz, onun sözünü kesti:”
666. “– Kızlar anlamazlar. Onlara “Kocam o taraftan gelecek; onu bekleyeceğim.” dedim.”

667. *Laçın bu dəqiqə Gülyazın hər şeyə hazır olduğunu görüb sevindi. Gülyazın xəfifcə qızarmıq yanağına baxdı, sonra ətrafına boylandı, Kür qırağına gəlib-gədənləri gözdən keçirdi, amma heç kimi tanıya bilmədi.*
668. *Gülyaz Laçının qorxduğunu anladı. – Heç bir şeydən çəkinmə, – dedi, – Səməd şenlikdə deyil, Tiflisə gedib...*
669. *Bu sözü eşidəndə Laçının ürəyi bir az rahat oldu.*
670. *– Elə isə otur! – deyib Gülyazın qolundan tutdu.*
671. *Yanaşı oturdular. Unudulmuş xatirələr birdən-birə canlandı. Laçın yenə dağları, yenə coşqun çayları gözü qarşısından keçirdi. Elə bil indi də Gülyazla hər gün vədələşdiyi o yerlər, o çiçəkli dərələr görünür, o göz yaşu kimi duru çeşmələr qaynayır, axırdı.*
672. *Laçın Gülyaza daha yaxın oturdu. Onu belindən qucaqladı.*
673. *Bu dəqiqə Gülyazın vücudu, yumru gəlin məmələri, ulduz kimi parıldayan iri gözləri, qara nazik qaşları, Laçına əvvəlkindən daha gözəl və cazibəli göründü. Laçın onun solğun lalə kimi qızaran yanaqlarından öpdü, öpdü...*
674. *– Gülyaz! – deyə Laçın dilləndi, – sabah axşam qəbiristanlığın yanında, yolun ağzında məni gözlərsən.*
675. *Gülyaz razı oldu.*
676. *– Gedək, səhəngini doldur, qayınanan evdə səni incidib eləməz ki?*
677. *– Qayınanam çoxdan qara torpağın payı olub, Laçın... Onlar bulaq başına gəlib səhəngi doldurdular. Laçın tufəngini yoxladı. Gülyazla yanaşı yola düşdü.*
678. *– Demək sözüümüz sözdür! – deyə Laçın ondan aralanmaq istədi.*
679. *Gülyazın yanaqları yenə qızardı. O, öz hərəkətindən utanırdı. Amma yenə də gülümsündü, kirpiyini qırpdı. Laçının parıldayan gözlərinə baxıb:*
680. *– Hə! – deyə qəti cavab verdi.*
681. *– Elə isə salamat qal!*
682. *Laçın iri addımlarla ondan uzaqlaşdı.*

667. “Laçın, o anda Gülyaz’ın her şeye hazır olduğunu görüp sevindi. Gülyaz’ın hafifçe kızarmış yanaklarına baktı, sonra etrafına göz gezdirdi. Kür kenarına gelip gidenleri gözden geçirdi. Ama hiç kimseyi tanıyamadı.”
668. “Gülyaz, Laçın’ın korktuğunu anladı: “Hiçbir şeyden korkma. Semed obada değil, Tiflis’e gitti.” dedi.”
669. “Bu sözler duyan Laçın’ın içi biraz rahatladı.”
670. “Öyleyse otur, deyip Gülyaz’ın omzundan tuttu.”
671. “Yan yana oturdular. Unutulan hatıraları aniden gözlerinde canlandı. Laçın yeniden dağları, coşkun akan nehirleri gözünün önüne getirdi. Sanki şimdi de Gülyaz’la her gün buluştuğu o yerler, o çiçekli dereler gözüküyor; o, gözyaşı gibi duru akan çeşmeler kanayıp akıyordu.”
672. “Laçın Gülyaz’a daha yakın oturdu. Ona belinden sarıldı.”
673. “O anda Gülyaz’ın vücudu, yuvarlak gelin memeleri, yıldız gibi parlayan büyük gözleri, siyah ince kaşları Laçın’a öncekilerden daha da güzel ve cazibeli gözüküyordu. Laçın, onun solgun lale gibi kızaran yanaklarından öptü, öptü.”
674. “– Gülyaz! Yarın akşam mezarlığın yanında, yolun kenarında beni bekle, dedi Laçın.”
675. “Gülyaz, kabul etti.”
676. “– Gidelim, kovayı doldur; kayınvaliden evde seni incitir mi?”
677. “–Kayınvalidem çoktan kara toprağa karıştı, Laçın. Onlar çeşme başına gelip kovayı doldurdular. Laçın tüfeğini kontrol etti. Gülyaz’la birlikte yola çıktılar. Laçın:”
678. “– O zaman, sözümüz söz! dedi ve ondan uzaklaşmak istedi.”
679. “Gülyaz’ın yanakları yine kızardı. O, yaptıklarından utanıyordu. Ama yine de gülümsedi, kirpiklerini kırptı. Laçın’ın parlayan gözlerine bakıp:”
680. “– Evet! diye kesin bir cevap verdi.”
681. “– Öyleyse selametle kal!”
682. “Laçın büyük adımlarıyla ondan uzaklaştı.”

XVII

683. *Səməd dağdan gətirdiyi məhsulları satmaq üçün Tiflisə getmişdi. O, iki gün idi ki, köhnə dükançı bir dostunun evində yaşayır, pendir motallarının, yağ dərilərinin satılmasını gözləyirdi. Ancaq nədənsə, dostu bazardan hər zaman şikayətlənir, malların işə getmədiyini söyləyirdi.*
684. *Bu vəziyyət onu heç də sıxmırdı. Səməd onsuz da bir neçə gün Tiflisdə qalıb, görmədiyini yerləri gəzəcək, bəzi tanışlarının yanına gedib, onlarla görüşəcəkdi. Ev sahibi dostunun xətrini çox istəyirdi. Hər zaman Qarakilsəyə istirahətə gedəndə, o, Səmədin yaylaqdan göndərdiyi atla dağa çıxar, bir neçə gün orada qalar, hər gün kababla araq içib keflənər, yenə də atla Qarakilsəyə qayıdardı.*
685. *Səməd Tiflisdə keçirdiyi bu iki gündə bir dəqiqə belə ayıq olmadı. Dostu səhər tezdən qalxıb dükana getməmiş, Səmədlə bir şüşə araq, üstəlik bir neçə stəkan da şərab içərdi. Səməd dostu ilə bərabər yola düşər, orada da yaxın aşxanadan gətirilmiş bozbaşı yeyər, bir də araqlardı. O, sərxoş halda Tiflisin küçələrini dolaşaraq xanımlara sataşar, ünvanına deyilən söyüşləri çox vaxt arsız bir hırıltı ilə qarşılardı.*
686. *Dükana, dostunun yanına qayıdanda, özünün qoçaqlığından danı-şar, qaqqıldayıb gülərdi.*
687. *Səməddən də şən olan, gülərlü dostu onu təriflər:*
688. – *Çək bu dünyanın kefini, qorxma! – deyər ürək-dirək verərdi (əslində araq içməyi də, küçədə qadınlara sataşmağı da Səmədə o özü öyrətmişdi).*
689. *Kənddə Laçın Bakıya hazırlaşdığı zaman, Səməd dostunun evində oturub nahar eləyir, şərab içirdi.*
690. *Səmədin çoxdan tanıdığı gözəl ev xanımı hər dəqiqə yeni xörək-lər gətirir, böyük qrafini tez-tez şərabla doldururdu. Çox içdiyindən gözləri qızarmış Səməd, arabir nəşə ilə gülür, ucadan danışdı:*

XVII

683. “Semed, dağdan getirdiği mahsulleri satmak için Tiflis’e gitmişti. O, iki gündür eski bir tüccar olan bir arkadaşının evinde yaşıyor; peynir tulumlarının, yağ derilerinin satılmasını bekliyordu. Ancak nedense, arkadaşı pazardan her zaman şikayetleniyor; malların satılmadığından dert yanıyordu.”
684. “Bu durum onu hiç rahatsız etmiyordu. Semed, zaten birkaç gün Tiflis’te kalıp gezmediği yerleri gezecekti. Bazı tanıdıklarının yanına gidip onlarla görüşecekti. Ev sahibi olan dostunun Semed’in üzerinde çok hatırı vardı. Her zaman Qarakilise’ye dinlenmeye gittiğinde; o, Semed’in yayladan yolladığı atla dağa çıkar, birkaç gün orada kalır, her gün kebapla votka içip keyiflenir, sonra yine atla Qarakilise’ye dönerdi.”
685. “Semed, Tiflis’te geçirdiği bu iki günde bir dakika bile ayık kalmadı. Arkadaşı sabah erkenden kalkıp dükkâna gitmez; Semed’le bir şişe votka, üzerine de birkaç bardak şarap içerdi. Semed arkadaşıyla birlikte yola çıkıp oradan da yakındaki yemekhaneden getirilmiş bozbaşı³³ yer; yine içerdi. O, sarhoş hâlde Tiflis’in caddelerini dolaşır hanımlara laf atar, şahsına söylenen küfürleri çoğu zaman ilgisiz bir tavırla karşılardı.”
686. “Dükkâna, arkadaşının yanına döndüğünde; kendi yiğitliği hakkında konuşur, mırıldanıp gülerdi.”
687. “Semed’den daha eğlenceli ve güler yüzlü olan arkadaşı onu över:”
688. “– Bu dünyanın keyfini çıkart, korkma! diye onu yüreklendirirdi. (Aslında votka içmeyi de caddede kadınlara sataşmayı da Semed’e kendisi öğretmişti.)”
689. “Köyde Laçın Bakü’ye hazırlanırken, Semed arkadaşının evinde oturup kahvaltı yapıyor, şarap içiyordu.”
690. “Semed’in daha önceden de tanıdığı güzel ev hanımı, her dakika yeni yemekler getiriyor; büyük bir sürahiyi sürekli şarapla dolduruyordu. Çok fazla içtiğinden gözleri kızarmış Semed, bazen gülüyor; yüksek sesle konuşuyordu:”

---

³³ Et, nohut ve patatesle pişirilen Azerbaycan’a has bir sulu yemek. Bk. Altaylı, S. (1994). Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü 1, Milli Eğitim Bakanlığı, s. 149, İstanbul.

691. – Məcid, – deyirdi, görünür mən şeylərin satılıb qurtarmasını gözləyəsi olmayacağam. Sən satıb qurtarandan sonra mən deyən xırda- xuruş da alıb bizim şenliyə gələrsən, mən də gedib Qulp kəndindən ləzzətli zoğal arağı gətirərəm, doyunca vurarıq, ha...ha...ha!
692. Səmədin dostu könülsüz qımuşdı. Onun fikri dükanda idi. Vaxtından əvvəl dükanı bağlayıb gəldiyi üçün ürəyi darıxırdı. Səməd isə bunu duymur, maraqsız söhbətinə davam edirdi:
693. – Gəlsən qiyamət olar. Uşaqlara deyərəm üç-dörd toğlu da gətirərlər. Ayə, öziün deyirsən ki, çək bu dünyanın kefini... Gəl də, nə durubsan?
694. Fikrindən yalnız indicə ayrılmış dükançı, dolu badəni yuxarı qaldırdı:
695. – Vur görək, vur! – deyə sərxoşcasına bağırdı.
696. Səməd badəni dibinə qədər içərək sir-sifətini turşutdu;
697. – Bəh, bəh!.. – deyə ev xanımının üzünə baxıb göz vurdu.
698. Bu anda Səmədin ailəsində baş vermiş hadisəni xatırlayan Məcid, bir qədər qəmli və tutqun səslə soruşdu:
699. – Səməd! Aranızdakı əhvalat nə cür şeydir? Əsli varmı?
700. Dostunun üzündəki ifadədən, bu sualın nəyə aid olduğunu o dəqiqə anlayan Səməd yerində hərəkətsiz qaldı, rəngi qızardı, özünü itirən kimi oldu:
701. – Eh... ə, kefirmizə niyə soğan doğrayırsan? Qoysana çörəyimizi yeyək.
702. Məcid sualının dostuna bu qədər təsir edəcəyini düşünmədiyindən pərt oldu, qızardı.
703. – Sən gərək öz dərdini əvvəlcə mənə deyəydin. Doğrusu, bu xəbəri mənə bir özgəsi çatdırdı, əvvəlcə inanmadım, ancaq sonra sizin kəndlilərdən biri də təsdiq elədi. Çox məyus oldum, inan ki...
704. Səməd onun sözünü kəsdi:
705. – Olan oldu, keçən keçdi, atasının izini itirdim, indi də oğlunu axtarıram...
706. Bu halda qapı döyüldü.
707. – Yəqin müştərilərdəndir, – deyə ev sahibi ayağa durdu. Tez qapıya yanaşdı, açdı. Məcidlə görüşən uzunpapaqlı, belixəncərli, əlisilahlı, burmabıqlı bir oğlan içəri girdi. Dükançıya dönərək:

691. “– Mecid, galiba ben mahsullerin satılıp bitmesini bekleyemeyeceğim. Sen satıp bitirdikten sonra benim dediğim küçük şeyleri de alıp bizim obaya gelirsin. Ben de gidip Qulp Köyü’nden lezzetli kızılçık votkası getiririm, içeriz. Ha haha!”
692. “Semed’in arkadaşı gönülsüzce gülümsedi. Onun akli dükkânda kalmıştı. Zamanından önce gidip dükkânı kapatıp geldiği için canı sıkılıyordu. Semed ise bunu anlamıyor, ilgi çekmeyen sohbetine devam ediyordu:”
693. “– Gelsen çok iyi olur. Çocuklara söylerim üç dört oğlak da getirirler. Kendin bu dünyanın keyfini çıkart diyorsun. Gelsene, ne duruyorsun?”
694. “Düşüncesinden yeni ayrılan tüccar, vücudunu tamamen yukarı kaldırdı:”
695. “– İç de görelim! diyerek sarhoş hâlde bağırıldı.”
696. “Semed, kadehini dibine kadar içerek yüzünü ekşitti:”
697. “– Behbeh! diye ev hanımının yüzüne bakıp göz kırptı.”
698. “O sırada, Semed’in ailesinde olan olayı hatırlayan Mecid, biraz hüzünlü ve tutkun sesle sordu:”
699. “– Semed! Aranızdaki hikâye nedir? Olanlar gerçek mi?”
700. “Arkadaşının yüzündeki ifadeden bu sorunun hangi konu hakkında olduğunu anlayan Semed, yerinde hareketsiz kaldı; yüzü kızardı, kendini kaybeder gibi oldu:”
701. “– Eh... E keyfimizi neden kaçırıyorsun? İzin versene yemeğimizi yiyelim.”
702. “Mecid, sorusunun arkadaşına bu kadar etkileyeceğini düşünmediğinden; utanıp kızardı.”
703. “– Sen derdini önce bana söylemeliydin. Doğrusu, bu haberi bana bir başkası söyledi. Önce inanmadım, ancak sonra sizin köylülerden biri de onayladı. İnan ki çok üzüldüm...”
704. “Semed, onun sözünü kesti:”
705. “– Olan olmuş, geçen geçmiş. Babasını öldürdüm, şimdi de oğlunu arıyorum...”
706. “O anda, kapı çalındı.”
707. “– Büyük ihtimalle müşterilerdir, diyerek ev sahibi ayağa kalktı. Hızlıca kapıya yaklaştı ve açtı. Mecid’le görüşen uzun sakallı, belinde hançer olan, silahlı, burma bıyıklı bir oğlan içeri girdi. Tüccara dönerek:”

708. – *Səməd burdadır mı? – deyə soruşdu.*
709. – *Burdadır? – deyə ev sahibi cavab verdi.*
710. *Onlar Səmədə yaxınlaşanda, ortalığa dərin bir səssizlik çökdü. Səməd gələn oğlanın üzünə baxdı, onun çox mühüm bir xəbər gətirdiyini anladı, gözləri böyüdü, əlindəki çəngəli stolun üstünə atdı, ayağa durdu, xırıltılı bir səslə:*
711. – *Nə var, ə? – deyə oğlandan soruşdu.*
712. *Oğlan ev sahibinin təklifini gözləmədən əlindəki silahı pəncərənin yanında divara söykədi.*
713. *Ev sahibi:*
714. – *A kişi otur, çörəyini ye, nə olacaq ki... – deyə Səmədin çiyindənən basdı.*
715. *Gələn oğlan Səmədlə yanaşı əyləşdi. Əllərini dizinin üstünə qoydu.*
716. – *Bilirsənmi nə var? – deyə tələsik sözə başladı.*
717. – *Hə, hə, tez ol de görüm, ürəyim partladı! Oğlan tutulmuş səsini qəsdən nazik çıxarmaq istəyirmiş kimi yavaşcadan sözünə davam etdi:*
718. – *Dünən kəndə getmişdim. Uşaqlar Laçını şənlikdə görüblər, yəqin Bakıdan qayıdıb... Deyilənə görə hələ Gülyazla da görüşüb... Bu xəbər qulağıma çatan dəqiqə yola düşüb sənin dalınca gəldim, səhərdən ha axtarıram, tapa bilmirəm ki, bilmirəm...*
719. *Səməd cəld ayağa durdu. – Mən gədirəm! – deyə dostunun üzünə baxmadan yola hazırlaşmağa başladı*
720. *Dostu onun qolundan tutdu, qızarmış gözələrinə mehribanlıq ifadəsi verib dedi:*
721. – *Ay Səməd! Bir dayan görək, bu qədər tələsmək lazım deyil, bəlkə də bu saat heç poyezd-zad yoxdur.*
722. *Oğlan da Mecidin sözlərini təsdiq elədi:*
723. – *Mən vağzaldan soruşdum, dedilər ki, sabah saat altıdan tez poyezd yoxdur. Tələsmə, rahat çörəyini ye, o, hələ üç-dörd gün də şənlikdə olar, – deyə oğlan da Səmədin o biri qolundan yapışdı.*
724. *Oturdular. Ancaq indi yeyib içən yoxdu. Yalnız Səmədin alın damarlarının şişdiyi aydınca görünürdü. Onun fikri dumanlar içində üzürdü:*

708. “– Semed burada mı? diye sordu.”
709. “– Burada, diye ev sahibi cevap verdi.”
710. “Onlar Semed’e yaklaştığında ortalığa bir derin sessizlik çöktü. Semed, gelen oğlanın yüzüne baktı; onun çok mühim bir haber getirdiğini anladı ve gözleri büyüdü. Elindeki çatalı masanın üstüne attı, ayağa kalktı; hırıltılı bir sesle:”
711. “– Ne var? Ee? diye oğlana sordu.”
712. “Oğlan, ev sahibinin teklifini beklemeden silahı pencerenin yanındaki duvara yasladı.”
713. “Ev sahibi:”
714. “– A Bey, otur; ekmeğini ye. Ne olacak ki? diye Semed’in omzuna bastırdı.”
715. “Gelen oğlan, Semed’e yakın oturdu. Ellerini dizinin üstüne koydu.”
716. “– Ne var biliyor musun? diyerek hemen sohbete başladı.”
717. “– Evet, evet. Hemen söyle, meraktan çatladım. Oğlan, tutulmuş sesini kasten inceltmek istermiş gibi yavaşça sözlerine devam etti.”
718. “– Dün köye gitmiştim. Çocuklar Laçın’ı obada görmüşler. Galiba Bakü’den dönmüş, söylentilere göre de Gülyaz’la buluşmuş. Bu haberi duyduğum anda, yola çıkıp senin arkadan geldim. Sabahtan beri arıyordum, bir türlü bulamadım.”
719. “Semed hemen ayağa kalktı. “Ben gidiyorum.” diye arkadaşının yüzüne bakmadan yola çıkmak için hazırlanamaya başladı.”
720. “Arkadaşı, onun kolundan tuttu; kızarmış gözlerine teselli verip:”
721. “– Ay Semed! Bir bekle, bu kadar aceleci davranman gerekmiyor. Belki de hiç tren yoktur.”
722. “Oğlan da Mecid’in sözlerini onayladı:”
723. “– Ben gardan soruşturdum. Sabah altından erken tren yok dediler. Acele etme, rahatça ekmeğini ye. O, üç dört gün boyunca obada olur, diyerek oğlan Semed’in öbür kolundan tuttu.”
724. “Oturdular. Ancak şimdi yiyip içen yoktu. Yalnızca Semed’in anlındaki damarların şiştiği açıkça gözüküyordu. Onun düşünceleri dumanlar içinde yüzüyordu.”

725. *“Yaxşı vaxtında xəbər tutdum. Deməli yenə qorxmayıb kəndə qayıdıb. Çox gözəl!.. Cəsarətli oğlandır. Buna nə sözüüm var? Amma nahaq gəlib, çox nahaq! Ax, o bir Allahın altında əlimə keçə idi!.. Elə doğrardım ki, özü də bərəkallah deyərdi. Atasının dalınca onu da qara torpağa basdırsam nə ləzzətli olardı! Yaxşı, birdən gedib tapa bilməsəm nə təhər olar? Yox, taparam, bu tezliklə qayıtmaz...”*
726. – *Deyirsən ki, qıznan da görüşüb, hə? – deyə Səməd, müdhiş gözlərilə, gələn oğlana baxıb soruşdu.*
727. – *Elə deyirlər... Vallah nə deyim, inana da bilmirəm. Ona cürət eləyə bilməz.*
728. *Səmədin ürəyi qısılırdı. Nəfəsi daralırdı. Elə bil görünməz bir əl onu boğurdu. Ömründə birinci defə idi ki, gözlərinə qaranlıq çökürdü. “Bundan sonra kənd arasında başıma papaq qoyub gəzə bilməyəcəyəm. Bu ki, açıq-aşkar namussuzluqdur... Yox, çarəm yoxdur. İkisini də... Gülyazı da onu da... Daha bu qədər dözdüyüm bəsdir. O mənim namusumu ayaq altına salıb tapdaladı, daha dözə bilmərəm, heç nahaq yerə atamın sözünə baxdım, o it qızını boğub öldürmədim. İndi gör mənim başıma nə iş gətirir. Yaxşı!.. Olsun!.. Bu heyfi nə Laçında qoyaram, nə də onda...”*
729. *Səməd həyəcanını boğa bilməyib ayağa qalxdı.*
730. – *Yaxşı, danışarıq, – dedi, – sabah sənin də işinə baxarıq!*
731. *İndi hamının gözü Səməddə idi. Hamı onun pörtmüş üzünə, böyümüş gözlərinə baxırdı. Məcid dostunun kədərini azalda biləcək bir söz tapmır, udquna-udquna dururdu.*
732. *Səməd isə ağır düşüncədən ayrılı bilmir, öz-özünə deyirdi: “Eybi yoxdur, o ölümünün yaxınlaşdığını duyub... Qoy hazırlaşsın. Bu xəncər, ikisinin də anasını ağladar”.*
733. *Otağa o qədər dərin bir sükût çökmüşdü ki, Məcidin cib saatının səsi belə aydın eşidilirdi. Səməd get-gedə daha da özündən çıxır, rahat ola bilmirdi.*
734. – *Yaxşı, danışarıq! – deyə bağırdı, – sabah atan kimi sənin də işinə baxarıq... Yenə hamı düşünür, hamı gözünü Səmədin dodağına zilləyib, həyəcanla baxırdı.*
735. *Səməd eyni sözləri dönə-dönə təkrar edirdi.*

725. “İyi ki zamanında haber aldım. Korkmadan yine köye dönmüş görüyor musun? Çok güzel! Cesaretli adammış. Buna ne söyleyebilirim? Ama boşuna geldi. Ah, o elime bir geçseydi! Öyle bir doğrardım ki, kendisi de maşallah derdi. Babasının arkasından onu da gömersem ne güzel olurdu! Tamam, olur da gidip bulamazsam ne olacak? Yok ya bulurum. Hemen dönmez.”
726. “– Kızla da buluşmuş diyorsun öyle mi? diye sordu Semed sinirli gözleriyle oğlana bakıp:”
727. “– Öyle diyorlar. Vallahi ne diyeyim. Ben inanamıyorum. Ona cesaret edemez.”
728. “Semed’in canı sıkıldı. Nefesi daraldı. Sanki görünmez bir el onu boğuyordu. Ömründe ilk defa gözlerine karanlık çöküyordu. “Bundan sonra köy içinde başıma şapka takıp gezemeyeceğim. Bu benim için namussuzluktur... Hayır, çarem yok. İkisini de... Gülyaz’ı da onu da... Bu kadar sabrettiğim yeter. O, benim namusumu ayaklar altına alıp çiğnedi; artık sabredemem, boşu boşuna babamı dinledim ve o itin kızını boğup öldürmedim. Bak şimdi bana neler yapıyor. Tamam! Öyle olsun! Bunun intikamını ne Laçın da ne de onda bırakmam...”
729. “Semed heyecanını yatıştıramayarak ayağa kalktı.”
730. “– Tamam, görüşürüz. Sabah senin de işine bakarız! dedi.”
731. “Şimdi hepsinin gözü Semed’in üzerindeydi. Herkes onun kızarmış yüzüne, büyümüş gözlerine bakıyordu. Mecid, arkadaşının kederini azaltacak bir söz bulamayıp yutkuna yutkuna kaldı.”
732. “Semed ise derin düşüncelerden ayrılamıyor, kendi kendine: “Sakıncası yok. O, ölümünün yaklaştığını anladı... Hazırlansın. Bu hançer ikisinin de anasını ağlatacak.” dedi.”
733. “Odaya o kadar derin bir sessizlik çökmüştü ki, Mecid’in cep saatinin sesi bile duyuluyordu. Semed gittikçe daha da sinirleniyor, rahat duramıyordu.”
734. “– Tamam, görüşürüz! Yarın baban gibi senin de icabına bakarız, diye bağırdı. Yine herkes düşünüyor, herkesin gözü Semed’in dudaklarına kilitlenip heyecanla bakıyordu.”
735. “Semed, aynı kelimeleri defalarca tekrar ediyordu.”

XVIII

736. *Laçın ise Bakıya yola düşürdü. İki təkərli araba qoşulub qapıya çəkilməmişdi. Laçının anası ev şeylərini gətirib arabaya doldurur, Laçın da onları yerbəyer edirdi.*
737. *Qapıya toplaşmış qohum-qardaşlar qəmli-qəmli Laçına baxır, bu ayrılığa dözməyib ağlayırdılar. Xüsusən Laçının əmisi uşaqları ondan ayrılmaq istəmirdilər.*
738. *–Laçın! Gedirsən, ancaq bizi yaddan çıxartma, kağızdan- kələmdan göndər, yazda-zadda gəl...*
739. *Bu sözlərdən dərin məhəbbəti duyan Laçın da kədərli idi. O, qohumlarından ayrı düşdüyünə ürəyində təəssüflənir, onu öz evin- dən dərbədər salan taleyə lənət oxuyurdu.*
740. *– Kağız da yazaram, özüm də gələyəm, siz də məni unutmayın, cavab yazın, – deyə o qara çirağın işığında ani bir təbəssümlə gülüm- sünür, yenə də ev şeylərini qayda ilə arabaya yığırdı. Laçının qoca dayısı Hadı kişi onu tələsdirirdi:*
741. *– A bala, qurtar görək, maşının vaxtı keçir, – deyə tez-tez bağırdı.*
742. *Bir neçə dəqiqədən sonra araba yola düşdü. Laçın hamı ilə vidalaşdı. İndi o kövrəlmişdi, o da yaylığı ilə gözünün yaşını silirdi.*
743. *Laçın, öldürülmüş atasını, xarabaya dönən daxmanı, özünə aydın olmayan gələcəyini düşünür, onu göz yaşları ilə yola salan bu əziz qohum-qardaşından könülsüz ayrılırdı.*
744. *O, arabadan geri qaldığını gördü, getmək istəmədiyi halda, yenə özünü zorlayıb:*
745. *– Di salamat olun! – deyə onlardan ayrıldı.*
746. *– Yaxşı yol, uğurlu yol, a qadan alım! – deyə arxadan çağırən əmisi arvadının səsinə eşitməyərək yüyürdü.*
747. *Araba, böyük kənd qəbiristanlığının yanına çatan kimi, Laçın Gülyazı çağırırdı. Onun səsinə hay verən olmadı. “Yəqin işdən xəbər tutdular. Bu harada qaldı? Bəlkə fikrini dəyişdi. Ax!.. Elə şeymi olar? Bəlkə əri Tiflisdən qayıdıb?” – deyə düşünən Laçın Hadı kişiye dedi:*
748. *– Sür!*

XVIII

736. “Laçın ise Bakü’ye gitmeye hazırlanıyordu. İki tekerlekli arabayı kapının önüne getirmişti. Laçın’ın annesi ev eşyalarını getirip arabaya dolduruyor, Laçın da onları yerleştiriyordu.”
737. “Kapıya toplanmış akrabalar hüzünlü hüzünlü Laçın’a bakıyor, bu ayrılığa dayanamayıp ağlıyorlardı. Özellikle de Laçın’ın amcasının çocukları ondan ayrılmak istemiyorlardı.”
738. “– Laçın! Git ama bizi unutma, mektup gönder, yazın gel...”
739. “Bu sözlerden derin sevgi duyan Laçın, kederlendi. O, akrabalarından ayrılacağı için çok üzülüyor, onu kendi evinden uzak bırakan talihine lanet okuyordu.”
740. “– Mektup da yazarım, kendim de gelirim. Siz beni unutmayın; cevap yazın, diye siyah çıranın ışığında bir anlık tebessümle gülümsedi. Yine ev eşyalarını sırayla arabaya koyuyordu. Laçın’ın ihtiyar dayısı Hadı Bey, onu telaşlandırdı:”
741. “– A balam, bitir bakalım; arabanın zamanı geçiyor, diye sürekli bağıyordu.”
742. “Birkaç dakika sonra, araba yola çıktı. Laçın herkesle vedalaştı. Şimdi o, hüzünlenmişti; o da şalıyla göz yaşlarını siliyordu.”
743. “Laçın, öldürülen babasını; harabeye dönen evini, bilmediği geleceğini düşünüyor, onu gözyaşlarıyla uğurlayan bu aziz akrabalarından gönülsüzce ayrılıyordu.”
744. “O, arabadan uzak kaldığını gördü. Gitmek istemediği hâlde kendini zorlayıp:”
745. “– Sağlıcakla kalın! diyerek onlardan ayrıldı.”
746. “– İyi yolculuklar, uğurlar olsun. A gadanı alayım! diye arkadan seslenen amcasının karısının sesini duymadan yürüdü.”
747. “Araba, büyük köy mezarlığına geldiğinde Laçın Gülyaz’a seslendi. Onun sesine cevap veren olmadı. “Galiba olaydan haberdar oldular. Nerede kaldı? Belki de fikrini değiştirdi. Ah! Öyle şey mi olur? Belki de kocası Tiflis’ten dönmüştür.” diye düşünen Laçın, Hadı Bey’e:”
748. “– Sür! dedi.”

749. *Ancaq Laçının ürəyi buna zərrə qədər də razı deyildi. “Bəlkə gələcək, bir az da gözləyək, birdən gəlib bizi tapmaz, sonra o mənə “vəfasız” deyər. Yox, onu gözləyəcəyəm, gəlməmiş olmaz... O vəfalı qızıdır. O mənə sevir, o gələcək!” – deyər Laçın öz-özünə təsəlli verdi.*
750. *– Ay dayı! Bir az arabanı saxla! – deyər o, gəldiyi yolla geri qayıtdı. Axşam qaranlığında Gülyazı aradı. Oyan-buyana yüyürüb bir neçə dəfə sevgilisini səslədi. Ancaq Laçına cavab verən olmadı. Elə bil ətraf bu səsi qəsdən udur, Gülyaza eşitdirmək istəmirdi. Laçın yerində donub bir neçə dəqiqə ətrafı dinlədi, nəfəs almadan gözlərini qaranlığa zillədi. Bir neçə addım ondan aralı görünən qəbir daşlarının hərəsi bir adam kimi dinməz-söyləməz durub ona baxırdı.*
751. *Laçın yenə geriyə yüyürdü. Bir də bağırdı. “Gülyaz, Gülyaz!..” deyər sükuta batmış düzə səs saldı. Gülyaz isə yox idi, o, Laçına cavab vermir, onun izzətinə şərik olmaq istəmirdi.*
752. *“Heç ola bilməz ki, gəlməsin, yox, ola bilməz! Yəqin bir azdan sonra gəlib çıxacaq. O vəfasız deyil. O, elə insandır ki, mənim yolumda ölümə də gedər”.*
753. *Laçın yenə duruxdu. Birdən geriyə döndü. Bu anda o gecə qaran- lığını parçalamaq, ən xırda daşların belə dibini yoxlamaq, Gülyazın oturub gözlədiyi məchul nöqtəni elə bu dəqiqə tapmaq arzusu ilə çırpınırdı. Laçın özü də bilmədən iri addımlarla yüyürüb kəndə girmişdi. Yolun kənarında qazma daxmalardan ölgün bir çırağ işığı gəlirdi, qapılarda ucadan itlər hürüşürdü.*
754. *Laçın tez geri qayıtdı. Araba yolun ortasında dayanmışdı. Hadı kişi burnunda zümzümə edirdi. Deyəsən “Koroğlu” dastanından oxu- yurdu. Onun səsi titrəyirdi. Gözləri isə yerə zillənmişdi.*
755. *– Dayı, sür görək!*
756. *Bu nida qocanı yuxudan oyadan kimi oldu.*
757. *– A bala! Nə olub, nə hay-haray salıbsan? – deyər o soruşdu. Laçın cavab vermədi, yenə:*
758. *– Sür! – dedi.*
759. *Araba qaranlıqda gözdən itdi.*

749. “Ancak Laçın’ın kalbi, buna zerre kadar bile razı değildi. “Belki de gelecek, biraz daha bekleyelim; birden gelip bizi bulamazsa sonra bana “vefasız” der. Yok, hayır. Onu bekleyeceğim. Gelir. O, vefalı kızdır. O, beni seviyor. O gelecek.” diye Laçın kendi kendine teselli veriyordu.”
750. “-Aman dayı! Arabanı biraz durdur, diyerek geldiği yoldan geri döndü. Akşam karanlığında Gülyaz’ı aradı. Bir o tarafa bir bu tarafa yürüyüp birkaç kez sevgilisini çağırdı. Ancak Laçın’a cevap veren olmadı. Sanki etraf bu sesi bilerek yutuyor, Gülyaz’a duyurmak istemiyordu. Laçın yerinde donup birkaç dakika etrafı dinledi; nefes almadan gözlerini karanlığa dikti. Ondan birkaç adım uzakta gözükken mezar taşlarının her biri bir insan gibi sessizce durup ona bakıyordu.”
751. “Laçın, yine geriye doğru yürüdü. Birden bağırdı. “Gülyaz, Gülyaz!” diye sessizliğe batmış düzluğe doğru seslendi. Gülyaz ise yoktu. O, Laçın’a cevap vermiyor; onun ızdırabına ortak olmak istemiyordu.”
752. “Hayır, gelmemiş olamaz. Hayır, olamaz! Galiba biraz sonra gelecek. O vefasız değil. O, benim için ölümü göze alan bir insandır.”
753. “Laçın yine donup kaldı. Aniden geriye döndü. O, gece karanlığını parçalamak; en küçük taşların bile dibini kontrol etmek, Gülyaz’ın oturup beklediği bilinmeyen noktayı hemen bulma arzusu ile çırpınıyordu. Laçın fark etmeden büyük adımları ile yürüyerek köye girmişti. Yolun kenarında yere kazılmış evlerden küçük bir çıra ışığı geliyordu. Kapılarda yüksek sesle köpekler uluyordu.”
754. “Laçın, hemen geri döndü. Araba yolun ortasında durmuştu. Hadı Bey, içinden şarkı söylüyordu. Galiba “Koroğlu Destanı’nı” söylüyordu. Onun sesi titriyordu. Gözlerini ise yere dikmişti.”
755. “- Dayı, sür bakalım!”
756. “Bu nida ihtiyar adamı uykudan uyandırır gibi oldu.”
757. “- A balam, ne oldu? Bu ne acele? diye sordu. Laçın yine cevap vermedi.”
758. “- Sür! dedi.”
759. “Araba karanlıkta gözden kayboldu.”

760. *Laçın könülsüz addımlarla onu izləyir, tez-tez arxaya baxır, Gülyazın gəlmədiyinə heç inana bilmirdi. O, mütərəddid fikirlər içəri- sində boğulmaq dərəcəsinə gəlir, bu yerlərdən heç ayrılmaq istəmirdi.*
761. *“Axı o niyə gəlməsin? Hərgah ərindən qorxursa, nə üçün mənə xəbər yollamayıb? O bilmirmi ki, mən gözləyəcəyəm? Bilir, dünən özü vədə vermədimi? Öz vədini yaddan çıxardımı?”*
762. *Laçının ayaqları yeriyir, könlü isə Gülyazdan bir an belə ayrılı bilmirdi: “Bəlkə gəlib, məni tapmayıb qayıdıb? Yox, bu da ola bilməz. Yəqin fikrini dəyişib...”*
763. – *Ay Laçın!*
764. *Bu səs onu fikirdən ayıltı. Hadı kişi öküzü bir çubuq vurub sözünə davam etdi:*
765. – *Ay bala, anan deyir, yaxşı oldu ki, gəlmədi, başımızı niyə qal- mağala salırsan?*
766. *Laçın bu fikri heç bəyənmədi. Anasına etiraz etmək istədi, ancaq nədənsə dinmədi.*
767. *Araba Küür qırağına yaxınlaşanda Laçın əmlək quzu gətirmiş yoldaşını, bir neçə yaxın dostunu, bir də... Gülyazı görüb özünü itirdi. Gözlərinə inanmadı, deməyə söz belə tapmadı.*
768. *Gülyaz Hadı kişidən, Laçının anasından utanıb arabaya belə yaxın gəlmirdi:*
769. *Laçının məktəb yoldaşı:*
770. – *Ay Laçın, – dedi, – bayaq gələndə bir də gördüm ki, yolun ağzında bir arvad oturub ağlayır... Yaxınlaşdım, bir də gördüm ki, bizim bu Gülyaz... Soruşuram, ay qız, bu gecə vaxtı burada nə gəzir- sən? Cavab vermir ki, vermir. Elə ağlayır... Ay qız, bir də görək nə olub axı? Hıçqıra-hıçqıra deyir ki, Laçın məni aparmağa söz verib, ha gözləyirəm gəlib çıxmır. Yəqin məni qoyub gedib... Mən də qaq- qıldayıb güldüm, dedim dur gedək. Laçingil bu saat gələcək. Gücnən sürüyüb gətirmişəm, sənənin canın üçün... Amma ay Laçın, o anasını ağlatdığım Səmədə bu da azdır, səni kişi gördüm vallah!*
771. *Bu anda Laçının o biri yoldaşı:*
772. – *Ay uşaqlar, gəlin, – dedi, – o taydan qayığı gətirdim, gəlin arabadakı şeyləri boşaldaq.*

760. “Laçın, gönülsüz adımlarıyla onu izliyor; sürekli arkasına bakıyor, Gülyaz’ın gelmediğine hiç inanamıyordu. O, şüpheli düşünceler içerisinde boğulma derecesine geliyor; bu yerlerden ayrılmayı hiç istemiyordu.”
761. “Neden o gelmesin? Eğer kocasından korkuyorsa, niçin bana haber yolladı? O, benim bekleyeceğimi bilmiyor mu sanki? Biliyor. Dün kendisi söz vermedi mi? O, sözünü unutmaz değil mi?”
762. “Laçın’ın ayakları yürüse de gönlü Gülyaz’dan bir an bile ayrılamıyordu: “Belki de gelip beni bulamayıp geri döndü. Hayır. Bu da olamaz. Galiba kararından vazgeçti...”
763. “– Ay Laçın!”
764. “Bu ses onu düşüncesinden vazgeçirdi. Hadı Bey, öküze bir çubuk vurup sözüne devam etti.”
765. “– Ay balam, annen; “Gelmemesi güzel oldu, başımızı neden belaya sokalım ki?” dedi.”
766. “– Laçın, bu düşünceyi hiç beğenmedi. Annesine itiraz etmek istedi. Ama nedense hiçbir şey söylemedi.”
767. “Araba Kür’ün kenarına yaklaştığında Laçın küçük kuzu getiren arkadaşını, birkaç yakın dostunu bir de Gülyaz’ı görüp kendini kaybetti. Gözlerine inanamadı. Söyleyecek söz bulamadı.”
768. “Gülyaz, Hadı Bey’den ve Laçın’ın annesinden utandığı için arabanın yakınına bile gelemiyordu.”
769. “Laçın’ın okul arkadaşı:”
770. “– Ay Laçın, az önce geldiğimizde yolun kenarında bir kadının ağladığını gördüm. Yaklaştım, baktım ki bizim Gülyaz... “Ay kız, bu gece vakti burada ne yapıyorsun?” diye sordum. Bir türlü cevap vermiyor, öylece ağlıyordu. “Ay kız, söyle bakalım ne oldu?” dedim. Hıçkırığa hıçkırığa ağlayarak; “Laçın beni götürmeye söz verdi ama bekledim gelmedi. Galiba beni bırakıp gitti.” dedi. Ben de kıkırdayıp güldüm, “Kalk gidelim. Laçingil şimdi gelecekler.” dedim. Senin için getirdim, ama ay Laçın, o anasını ağlattığın Samed’e bu bile az. Sen tam bir erkeksin vallahi!”
771. “O anda Laçın’ın diğer arkadaşı:”
772. “– Ay çocuklar, gelin öbür taraftan kayığı getirdim. Arabadaki şeyleri boşaltalım.”

773. *Bütün şeyləri qayığa doldurdular. Laçın Gülyazı çağırdı. O, bir söz deməyib utana-utana qoca arvadın yanında oturdu.*
774. *Hadı kişi arabanı yuxarı sürdü. Qayıq irəli şütüyəndə Hadı da çayın dayaz bir yerindən sürüb o taya keçdi, meşəyə girən yolda adamlarını gözlədi. Bir neçə dəqiqədən sonra qayıq da sahilə çıxdı.*
775. *Bütün şeyləri yenə arabaya doldurdular. Laçın indi yoldaşla- rından ayrılırdı. Ağlayan da vardı. Laçının yoldaşlarındanbiri, kövrək səslə deyirdi:*
776. – *Laçın, bizi yaddan çıxartma, vaxtın olanda kağız yaz. İstərsən biz də Bakıya gəlib səninlə görüşərik. Doğrusu, qorxuram... Bu zalım oğlu Səməd səni axtaracaq.*
777. *Laçın:*
778. – *Qorxmayın, – dedi, – mən də o qədər, əlsiz-ayaqsız deyiləm. Təklidə Səmədə gücüm çatır...*
779. *Bu anlarda son dərəcə mehriban və kövrək olmuş dəliqanlılar, Laçınla vidalaşdılar. Onlar bir-bir Laçını qucaqlayıb öpürdülər.*
780. – *Sağ olun, qardaşlar, sağ olun, yernən göy qədər sizdən razı- yam! – deyə Laçın da kövrəldi, yalnız indi tək olmadığını görərkən, sevincindən gözləri yaşardı. İstəməyə- istəməyə onlardan ayrılıb uzaqlaşdı.*
781. *Hadı kişi arabanı yola çəkirdi.*
782. *İndi Laçının da Gülyazın da qocaların da ürəyi sakitcə döyü- nürdü. Laçın tüfəngi çiyinə keçirib sakit addımlarla onları izləyirdi.*
- XIX**
783. *Hələ Tiflis-Petroqrad qatarı gəlməmişdi. Laçın masa arxasında oturub qarşısındakı kağıza qurğuşun qələmlə nə isə yazan stansiya növbətçisinə yanaşdı:*
784. – *Poyezd saat neçədə gələcək? – deyə soruşdu.*
785. – *Səhər saat səkkiz tamamda... – deyə növbətçi başını qaldırmadan cavab verdi.*
786. *Laçın dar, uzunsov gözləmə otağında oturmuş anasının yanına gəldi. Gülyaz gözlərini yerə dikib düşünürdü. Hadı kişi də əlində çubuq, ayaq üstündə durub bacısı ilə danışdı.*

773. “Bütün eşyaları kayığa doldurdular. Laçın, Gülyaz’ı çağırdı. O, bir şey söylemeden; utana utana ihtiyar kadının yanına oturdu.”
774. “Hadı Bey, arabayı yukarı sürdü. Kayık ileriye gittiğinde Hadı da nehrin sığ yerinden geçip ormana girilen yolda adamları bekliyordu. Birkaç dakika sonra kayık sahile çıktı.”
775. “Bütün eşyaları arabaya doldurdular. Laçın, şimdi arkadaşlarından ayrılıyordu. Ağlayan da vardı. Laçın’ın arkadaşlarından biri hüzünlü bir sesle:”
776. “– Laçın, bizi unutma. Vaktin olduğunda mektup yaz. İstersen biz de Bakü’ye gelip seninle görüşürüz. Doğrusu korkuyorum, bu zalimin oğlu Semed seni arayacak, dedi.”
777. “Laçın:”
778. “– Korkmayın. Ben o kadar beceriksiz değilim. Tek başıma Semed’e gücüm yeter.”
779. “O anlarda çok duygusal olan delikanlılar Laçın’la vedalaştılar. Onlar birbirlerini kucaklayıp öptüler.”
780. “– Sağ olun, kardeşler. Sağ olun. Yerden göğe kadar size minnettarım! diye Laçın hüzünlendi. Fakat şimdi yalnız olmadığını görerek mutluluktan gözleri yaşardı. İstemeye istemeye onlardan ayrılıp uzaklaştı.”
781. “Hadı Bey arabayı yola çekti.”
782. “Şimdi Laçın’ın da Gülyaz’ın da ihtiyarların da yüreği yavaş yavaş çarpıyordu. Laçın tüfeğini omzuna asıp sakın adımlarla onları izliyordu.”

XIX

783. “Hala Tiflis-Petroqratt treni gelmemişti. Laçın masanın arkasında oturup karşısındaki kâğıda kurşun kalemle bir şeyler yazan istasyon nöbetçisine yaklaştı:”
784. “-Tren saat kaçta gelecek? diye sordu.”
785. “– Sabah saat tam sekizde, diye nöbetçi kafasını kaldırmadan cevap verdi.”
786. “Laçın, dar; uzun bekleme odasında oturan annesinin yanına geldi. Gülyaz gözlerini yere dikip düşünüyordu. Hadı Bey de elinde çubuk, ayakta kız kardeşiyle konuşuyordu.”

787. – Ana! – deyə Laçın onları maraqlı söhbətdən ayırdı, poyezdə hələ üç-dörd saat var, gəlin çörəkdən-zaddan yeyək...
788. Arvad böyükcə xurcunu açdı, Laçın anasının yanında oturdu, Gülyazı da yeməyə çağırırdı.
789. Çörək yeyib qurtarandan sonra Laçın bütün şeyləri baqaja verdi, bilet aldı. Yənə anasının yanına gələndə Gülyazın mürgülədiyini görüb yavaşcadan:
790. – Dayı! – dedi, – sən qayıt, yəqin ki, bərk yorulubsan. Öküzlər də acdır. Qarayazıda açıb otararsan...
791. Bu fikirlə razılaşan Hadı kişi bacısı oğlunun alnından öpdü, qoca arvadla qucaqlaşdı. Laçının tüfəngini götürdü və ayrıldı. Arabasını qoşub yola düşdü.
792. Laçın da Gülyazın yanında oturub mürgülədi. Onlar şirin yuxuya getdilər.
- XX**
793. Stansiyada bir neçə başqa sərnişin də vardı. Onlar Laçını tanı- mırdılar. Deyəsən uzaq kəndlərdən gəlmişdilər. Bəziləri mürgülərkən yaşmağı döşünə enmiş Gülyaza baxır, onun yanından saymazyana keçirdilər.
794. Divara söykənmiş bir kəndli, gözünü Gülyazın xəfifcə qızarmış yanaqlarından ayırmayı, yanındakı sərnişinə deyirdi:
795. – Yəqin, bu oğlanın arvadıdır, çox başına dolanırdı. O biri kəndli isə yoldaşına etiraz edir:
796. – Deyəsən qardaşıdır, görmürsən qoca arvad qıza nə mehriban- dır, qayınana gəlini bu cür istəməz, – deyə cavab verdi.
797. Bir neçə saatdan sonra Tiflis-Petroqrاد sürət qatarının uzun və gurultulu fit səsi eşidildi.
798. Laçın tez ayağa durdu, anasını, Gülyazı oyatdı. Xurcunu götürüb platformaya yanaşdı. Qatar beş dəqiqə duracaqdı. Laçının bilet- ləri səkkizinci vaqona verilmişdi. O, döş cibindən biletləri çıxarıb səbirsizliklə qatarın dayanmasını gözlədi.
799. Parovoz dərindən nəfəs alıb durdu.

787. “– Anne! Trene üç dört saat var. Gelin yemek filan yiyelim, diyerek onları tatlı sohbetlerini kesti.”

788. “Kadın büyük torbasını açtı. Laçın, annesinin yanında oturdu. Gülyaz’ı da yemeğe çağırdı.”

789. “Yemeği yiyip bitirdikten sonra, Laçın bütün eşyaları bagaja verdi; bilet aldı. Tekrar annesinin yanına geldiğinde Gülyaz’ın uyuduğunu görüp alçak sesle:”

790. “– Dayı, sen dön. Büyük ihtimalle çok yorulmuştur. Öküzler de acıkmıştır. Karayazı’da açıp otlatırsın, dedi.”

791. “Bu teklifi kabul eden Hadı Bey, kardeşinin oğlunun alnından öptü; ihtiyar kadınla kucaklaştı. Laçın’ın tüfeğini aldı ve ayrıldı. Arabasını alıp yola çıktı.”

792. “Laçın da Gülyaz’ın yanında oturup uyudu. Onlar tatlı bir uykuya daldılar.”

XX

793. “İstasyonda birkaç yolcu vardı. Onları tanımıyorlardı. Galiba uzak köylerden geliyorlardı. Bazıları uyurken peçesi göğsüne inmiş Gülyaz’a bakıyor, onun yanından dikkatsizce geçiyorlardı.”

794. “Duvara yaslanmış bir köylü, gözünü Gülyaz’ın hafifçe kızarmış yanaklarından ayırmıyor; yanındaki yolcuya:”

795. “– Galiba bu, adamın karısı. Çok ilgi gösteriyor, diyordu. Diğer köylü ise arkadaşına itiraz ediyor:”

796. “– Galiba abisi. Görmüyor musun? Yaşlı kadın kıza ne kadar şefkatli; kayınvalide gelini bu kadar sevmez, diye cevap verdi.”

797. “Birkaç saatten sonra Tiflis-Petroqrat hızlı treninin uzun ve uğultulu sesi duyuldu.”

798. “Laçın hemen ayağa kalktı. Annesini ve Gülyaz’ı uyandırdı. Torbasını alıp platforma yaklaştı. Tren beş dakika bekleyecekti. Laçın’ın, biletleri sekizinci vagona verilmişti. O iç cebinden biletleri çıkartıp sabırsızlıkla trenin durmasını bekledi. “

799. “Lokomotif, derinden nefes alıp durdu.”

800. *Laçın vaqona doğru yüyürdü. Anası ilə Gülyaz da onun ardınca gəlib növbəyə durdular. Bu halda Laçın heç ağına gətirmədiyi bir mənzərə qarşısında donub qaldı: Səməd, yoldaşları ilə bərabər altıncı vaqondan düşürdü.*
801. *Laçın özünü, Gülyazı və anasını ona göstərməməyə çalışıb, tez vaqona minməyə tələsdi.*
802. *Səməd hələ heç birini görmürdü. Onun sağ əlində içi dolu, bəzakli bir xurcun vardı. Tüfəngi də çiyində idi. O, yanındakı uzun papaqlı oğlanla danışa-danışa, dəmiryolundan uzaqlaşır.*
803. *Gülyaz, iri parlaq, gülən qara gözlərini vaqondakı sərnişinlərə dikib, dərin bir maraq içində baxırdı. O da ərini görmürdü. Laçınla yanaşı durub, sərnişinlərin düşməsinə gözləyirdi. Gülyaz gözlərini əri gələn tərəfə çevirsə də onu görə bilməzdi. Laçın onun böyrünü kəsmişdi.*
804. *Bu halda yeddinci vaqonun pilləkənindən düşən kəndlilər arasında müdhiş bir bağırtı qopdu. Şikaripapaqlı qarabıqlı bir oğlan ucadan yoldaşını çağırırdı:*
805. – *Ayə, Əhməd! Bağlamanı yadımdan çıxarıbsan, qayıt götür, ayə!*
806. *O da bu səsi eşidib yoğun, qaba, bir az da eybəcər səslə cavab verdi:*
807. – *Ayə, ayə, qoyma ayə!..*
808. *Səməd vaqondan xeyli aralanıb stansiyanın zəngi asılmış bal-kona çıxırdı. Bu bağırtını eşidib arxaya dönən yoldaşı:*
809. – *A Səməd! – dedi, o Laçın deyilmi? Laçın bu sualı eşitdi, üzünü vaqona tərəf çevirdi. Anası ilə Gülyazı vaqona mindirdi.*
810. *Səməd isə ona baxdı, cəld geri döndü. Çiyindəki tüfəngi əlinə aldı, Laçının ardınca yüyürdü. Tüfəngin çaxmağını şaqqılatdı.*
811. *Güllə açıldı.*
812. *Bir an içində onlarca adam başlarını çıxarıb, Səmədin ətrafını bürüyən adamlara təəccüb və həyəcanla tamaşa etməyə başladı.*
813. *Yüyürüb gələn bələdçilər, vağzal gözətçiləri, stansiya rəisi izdihama yanaşdılar.*
814. *Laçına atılan güllə, vaqonun divarına dəyib əl içi böyüklüyündə yeri dağıtmışdı.*

800. “Laçın, vagona doğru yürüdü. Annesi ile Gülyaz da onun arkasından gelip sıraya girdiler. O sırada, Laçın aklına bile getiremeyeceği bir manzara karşısında donup kaldı; Samed arkadaşlarıyla birlikte altıncı vagonun iniyordu.”
801. “Laçın kendini, Gülyaz’ı ve annesini ona göstermemeye çalışıp; hemen vagona binmek için acele etti.”
802. “Samed, hâlâ hiçbirini görmemişti. Onun sağ elinde içi dolu, işlemeli bir torba vardı. Tüfeği de omzundaydı. O, yanındaki uzun şapkalı arkadaşıyla konuşa konuşa gardan uzaklaşıyordu.”
803. Gülyaz; büyük, parlak ve gülümseyen siyah gözlerini vagondaki yolculara dikip derin bir merak içinde bakıyordu. O da kocasını görmedi. Laçın’la yan yana oturup yolcuların inmesini bekliyordu. Gülyaz, gözlerini kocasına doğru döndürse de onu göremezdi. Laçın onun görüş açısını kapatmıştı.
804. “Bu sırada yedinci vagonun merdivenlerinden inen köylüler arasında, büyük bir bağırta koptu. Şıkarıpapaqlı, siyah bıyıklı bir oğlan yüksek sesle arkadaşına seslendi:”
805. “– Ay Ahmed! Torbanı unutmuşsun. Geri dön, al!”
806. “O da bu sesi duyup kaba ve biraz da çirkin bir sesle cevap verdi:”
807. “-Ay ay izin verme!”
808. “Samed, vagonun çok uzaklaşıp istasyon zili asılmış olan balkona çıkıyordu. Bu bağırtaı duyup geri dönen arkadaşı:”
809. “– A Samed! O, Laçın değil mi? dedi. Laçın, bu soruyu duydu. Yüzünü vagona doğru çevirip, annesiyle Gülyaz’ı vagona bindirdi.”
810. “Samed ise ona baktı. Hemen geri döndü. Omzundaki tüfeği eline aldı. Laçın’ın arkasından yürüdü. Tüfeğin tetiğine bastı.”
811. “Mermi patladı.”
812. “Bir an içinde onlarca insan, kafalarını uzatıp Samed’in etrafındaki adamları şaşırılmış ve heyecanlı bir şekilde izlemeye başladılar.”
813. “Yürüyüp gelen güvenlik görevlileri, gar bekçileri, istasyon reisi izdihama doğru yaklaştı.”
814. “Laçın’a doğru atılan mermi vagonun duvarına değip avuç içi kadar bir yeri delmişti.”

815. *Laçın, əlində xurcun donub qalmışdı. O, yanına toplaşib, halını soruşan yad adamlara cavab vermir, gözlərini döyə-döyə baxırdı. Tüfəng səsinə eşiyə çıxan Gülyaz da Laçının ölü kimi saraldığını görüb, ondan aralanmırdı.*

816. *O yanda Səməd, qollarını tutmuş adamları söyür, ucadan bağırırdı:*

817. – *Bu defə yaxşı canını qurtardın, ananı ağladım! – deyə dartınırdı.*

818. *Gülyaz səmindən ərini tanıyıb o tərəfə baxdı. Onun da rəngi kağız kimi ağardı. Bədəni yarpaq kimi əsdi.*

819. *Səmədi tutub apardılar, tüfəngini də dartıb əlindən aldılar.*

820. *Bu halda ikinci zəng vuruldu. Laçın xurcunu götürdü, vaqonlara doluşan adamların ardınca pilləkəni dırmandı.*

821. *Gülyaz qorxusundan yenə də titrəyirdi.*

822. *Qatar hərəkətə gəldi. Bu anda bir-birinin ardınca iki güllə atıldı. Laçın pəncərədən başını çıxarıb stansiya doğru baxdı; vağzal gözətçilərinin əlindən qopub qaçan bir adam üzünü üstə yerə yığıldı. Laçın onu tanıdı.*

Kislovodsk 1935

815. “Laçın elinde torbasıyla donup kalmıştı. O, yanına toplanıp hâlini soran tanımadığı adamlara cevap vermiyor; melül melül bakıyordu. Tüfeğin sesine dışarı çıkan Gülyaz da Laçın’ın ölü gibi sarardığını görüp ondan uzaklaşmıyordu.”
816. “Diğer tarafta Semed, kollarını tutmuş olan adamlara sövüyor; bağıırıyordu.”
817. “– Bu kez iyi kurtuldun. Ananı ağlatacağım! diyerek kurtulmaya çalışıyordu.”
818. “Gülyaz, sesinden kocasını tanıyıp o tarafa doğru baktı. Onun da yüzü kâğıt gibi beyazladı. Bedeni yaprak gibi titredi.”
819. “Semed’i tutup götürdüler, tüfeğini çekip elinden aldılar.”
820. “O sırada ikinci zil çaldı. Laçın torbasını aldı, vagonlara doluşan insanların arkasından merdivene çıktı.”
821. “Gülyaz korkusundan hâlâ titriyordu.”
822. “Tren hareket etti. O anda birbiri arkasına iki mermi atıldı. Laçın kafasını çıkartıp istasyona doğru baktı. Gar bekçilerinin elinden kurtulup kaçan bir adam yüz üstü yere yığıldı. Laçın onu tanıdı.”

Kislovodsk 1935

5. SONUÇ

19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyıl başları, Azerbaycan Edebiyatı'nda Rus edebiyatının da etkisiyle çok sesli bir yapının başladığı bir zaman dilimidir. Bu dönemde yaşanan Rus işgali, savaş ortamıyla oluşan fakirlik, toplum yapının etkisiyle başlayan değişim, edebiyat dünyasında da yeni anlayışların, yeni oluşumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu gelişmelerin devamında Azerbaycan Edebiyatı'nda oluşan çok seslilikle şekil, muhteva ve anlayış açısından tarihi süreçteki en hareketli zaman dilimlerinden biri yaşanmıştır.

Rusya'da Çarlık yönetiminin yıkılması ve yerine kurulan Sovyetler Birliği ile Türk Cumhuriyetleri'nde de büyük değişimler başlamıştır. Bu dönem öncesinde de baskılar olmakla birlikte 1920 sonrası başlayan komünist anlayışın tüm topluma empoze edilme çalışmaları ve bu çalışmalarda yazarları kullanmak istemeleri edebî anlayışta önceki dönemlere nazaran kısıtlı bir yapının oluşmasına neden olmuştur.

Özellikle 1920-1960 arası dönemde Azerbaycan Edebiyatı'nın kendi benliğinden uzaklaşarak tamamen komünist ideolojinin bir yansıtıcısı konumunda olduğu görülmektedir. Yazar ve şairlerin bu anlayışın dışında yazamadıkları, yazarların sürgün ve idamla cezalandırıldığı bu dönem Azerbaycan edebiyatı açısından son derece karanlık zaman dilimleri olmuştur.

1909 tarihinde dünyaya gelen ve 1965 yılında geçirdiği bir kalp krizi ile hayata gözlerini kapatan Mehdi Hüseyin, Azerbaycan Edebiyatı'nın en karanlık zaman dilimlerinde eserlerini kaleme almıştır. Komünist partinin Türk topluluklarını asimile çalışmalarının yoğun olduğu bu zaman dilimlerinde eğitimini alan Mehdi Hüseyin de sosyalist realizmin bir savunucusu olmuştur. O, eserlerinde mevcut ideolojiye uygun konular ve mesajlar vermiştir.

Bu çalışmada roman, hikâye, tiyatro, edebî tenkit gibi birçok türde eserler kaleme alan yazarın ilk dönem eserlerin olan *Kin* adlı hikâyenin edebî incelemesi yapılmıştır. Yazar ilk dönem hikâyelerinde genellikle köy hayatını kaleme almıştır. Ayrıca o dönem Azerbaycan köylüsü sosyalist realizme yakınlaştırılmak istendiğinden dolayı, döneme hâkim olan görüş köy hikâyesi yazmaktır (Tagızade, 2006:21). *Kin* hikâyesi de bu doğrultuda köy hayatının anlatıldığı bir hikâyedir. Hikâyenin sonuna koyduğu tarih itibarıyla 1935 yılında bu eserini tamamlayan Mehdi Hüseyin, sosyalist realizmin esaslarını barındıran bir çalışma yapmıştır. Yapılan incelemede eserle ilgili ulaşılan sonuçlar şunlardır:

- ✓ Eser, Azerbaycan'ın bir köyünde Sosyalist sistemin kuruluşu sırasında eski yeni çatışması çerçevesinde yaşanan “yasak aşk” temasını konu alır. Bu konu etrafında

olaylar cereyan ederken; toplumdaki kadına bakış açısını ve onun süreç içindeki değişimini, fikren Çarlık yönetimine bağlı kişilerin yaşantısındaki adaletsiz düzeni işler.

- ✓ Kendi dünya görüşünü halka benimsetmek için edebiyatı bir araç olarak kullanan sosyalist realizm tavrı, ilk olarak Azerbaycan toplumunun değer yargılarını değiştirme yoluna gitmiştir. Bu amaçla, yasak aşk teması üzerinde işlenen eserde, aslında geleneklerine bağlı Azerbaycan toplumu için kabul göremeyecek bir ilişki meşrulaştırılmıştır. Bilhassa kırsal kesimde kadın erkek eşitliğini sağlamak isteyen sosyalist realizm, kadını konu ederek Sovyet Edebiyatı'nın temel meselesi haline getirmiştir. Bu uğurda incelemesini yaptığımız eserde özellikle Çarlık yönetimi döneminde topluma yayılan feodal ataerkil aile yapısının eleştirisi yapılmıştır. Kadınları çağdaş dünyanın gerisinde bırakan tabusal ahlak ilkelerine karşı çıkmıştır.
- ✓ *Kin* hikâyesi içinde barındırdığı feodal ataerkil aile yapısı, kadının ikinci sınıf vatandaş olarak görülmesi, Rus diline önem verilmesi, Rus okullarının açılması, Sosyalist sistemin övülmesi, sistem karşıtlarının haksızlığının ortaya konması, kolektif hayata geçilmesi, eski yeni çatışması, gelenek göreneklerin; dinî ve ahlaki değerlerin yerilmesi gibi temalarla sosyalist realizmin ilkelerini yansıtmıştır.
- ✓ İncelemesi yapılan çalışma, belli bir ideolojiyi halka benimsetme gayesi ile yazılmıştır. Bu bakımdan eserde şahısların şahsi özelliklerinden ziyade, kahramanların temsil ettiği grubun genel özellikleri verilmiştir. Eserin şahıs kadrosu incelendiğinde fiziki betimlemelerin ve mekân tasvirlerinin verilmemesinin nedeni birseysel olarak şahısların özelliklerinin vak'a hikâyesi olan metinde bir önem arz etmemesinden kaynaklıdır. Edebî inceleme yapıldığında bu durumu eserde bir eksiklik olarak nitelendirmek doğru olmayacaktır. Çünkü *Kin* hikâyesi edebî kaygılar ile yazılmış bir eser olmaktan ziyade sosyalist realizmin ilkelerini esas alan eserlere örnek olması amacı ile yazılmış didaktik bir eserdir.
- ✓ Eserde olaylar mekân olarak oba, ova, Karakilise, orman, Bakü, Tiflis gibi mekânlarda geçmekle birlikte bu mekânlarında herhangi bir tasvirine rastlanmamaktadır. Sadece birkaç orman sahnesinin ve Maymak Dağı'na çıktıklarındaki tepeden görünüşü dışında bir tasvir bulunmamaktadır. Bu durum eserin mesaj verme kaygısı ile yazılmış olmasından kaynaklıdır.

- ✓ Eserin dil ve üslubuna bakıldığında, olayların geçtiği zaman ve mekâna uygun olarak verilmiştir. Öyle ki köylülerin konuşma tarzları, kullandıkları kelimeler, deyimler, dualar, beddualar, küfür ifadeleri bireylerin içinde buldukları zamana ve mekâna uygun verilmiştir. Yazarın dinî figürleri, gelenek ve görenekler, halk ağzında yer alan deyişleri ve günlük konuşma dilini başarılı bir şekilde kullanması Azerbaycan toplumunun kültüre vakıf olduğunu göstermektedir.
- ✓ İncelemede bazı olumsuz durumlar da tespit edilmiştir. Bunlar arasında; eserin olay örgüsündeki kopukluklar dikkat çekmektedir. Bir yaz günü başlayan olaylar sonbaharda sona ermektedir ama olayların akışı içerisinde, bölümler arasında ve yaşananlar arasında sebep sonuç açısından kopukluklar göze çarpmaktadır.
  - Nitekim Laçın babasından dayak yedikten sonra ona sitem ederek köyü terk etmiştir ancak eserde daha sonraki bölümlerde kaçtığı ifade edilmiştir.
  - Sevdiği kız için her şeyi yapabilecek bir konumdayken, onu öylece bırakmış ve şehre gitmiştir.
  - Aynı köyde yaşamalarına rağmen Laçın'ın babasının ölümü üzerine köye gelip intikam için Samed'i araması normalken, devamında kendi kendine "Köyden gitmezsem Samed beni öldürür, ölmek istemiyorum." demesi ve Samed'i bulmak için gelmesine rağmen ondan kaçıp babasının intikamını almadan Gülyaz'la birlikte Bakü'ye doğru yola çıkmaları yine eserdeki kurgusal aksaklıklar arasındadır.
  - Laçın obadan ayrıldıktan sonra Karapet'e ovaya gitmek istediğini belirtirken bu ovadan kastın asıl yaşadıkları mekân olduğu daha sonraki bölümlerde anlaşılmaktadır. Aynı zaman diliminde Karapet'e Tiflis'e gideceğini söylemesi de ova ile kastedilenin Tiflis olup olmadığı eserde anlaşılamamaktadır. Olayın devamında ovaya gelmiş, ahıra girmek istemiş ancak ahıra niçin girmek istediği yine eserde verilmemiş ve kurguda kopukluk oluşmuştur.
  - Laçın, iş aramak için Bakü'ye geldiğinde birçok yere başvurur ancak işe alınmaz. Sonrasında Teymur kendi çalıştığı yere götürür ve bir süre sonra buraya işe kabul edilir. Ancak iş bulmak için köyünü, ailesini sevdiğini terk edip şehre gelmiş ve bu kadar sıkıntının üzerine işe alınmasına çok sevinmiştir. Ancak ertesi gün sabah kalktığı anda işe değil de köye gitmeye

karar vermesi yine eserdeki ilginçliklerden biridir. Neyse ki sabah kalktığında yolların kapalı olduğunu öğrenir ve gitmekten vazgeçer.

- ✓ Yazar, eserde hem iç hem de dış anlatım yöntemine başvurmuştur. Kahramanların olay ve durumlar karşısındaki duygu ve düşünceleri okuyucunun yorumuna bırakılmamış, net bir şekilde anlatıcı tarafından verilmiştir. Bu çerçevede eserde genel olarak hâkim bakış açısı kullanılırken, müşahit anlatıcı ve ben merkezli anlatıcının kullanıldığı bölümler de yer almaktadır.
- ✓ Eserde köyde bir Rus okulunun açılması, okulda eğitim dilinin Rusça olması gibi unsurların barındırılması eserin Çarlık Rusyasının son yıllarında yaşanan hadiselerin anlatıldığı izlenimini kuvvetlendirmektedir. Yazar eserde vak'a zamanının dışında geriye dönüşler de yapmış ve önceki zaman diliminde yaşananların bir kısmını da bu şekilde vermiştir. Eserde vak'a zamanı olarak iki üç aylık bir zaman dilimi anlatılırken, geriye dönüşlerle yaklaşık on bir yıllık bir süreç anlatılmıştır.
- ✓ Eserde sosyalist realizm bakış açısı ile Çarlık Rusyası'nın son dönemlerine yönelik eleştiri yapılmıştır.
- ✓ Eserde dönem Azerbaycan'ının kozmopolit yapısından da bahsedilmektedir. Öyle ki Azerbaycan ve Ermeni köylerinin yanı sıra şehirde Azerbaycan Türkleriyle Ermeniler iç içe yaşamakta ticaret yapmakta, aralarında evlilikler de yapılmaktadır.
- ✓ Yazar eserini sade ve anlaşılır bir üslupla kaleme almıştır. Eser Sovyet Rusya'nın bu alandaki baskısına rağmen Azerbaycan Türkçesi ile kaleme alınmıştır.

KAYNAKLAR

- Adıgüzel, S. (2007). *Azerbaycan Edebiyatında 1960 Nesri (Hikâye ve Roman)*, Fenomen Yayınları, Erzurum, 23.
- Akman, E. (2008). *Sovyetler Birliği Döneminde Azerbaycan'da Folklor Politikaları ve Çalışmaları*, Barış Platin Kitap, Ankara.
- Akpınar, Y. (1977). *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul: Azeri Edebiyatı maddesi, Dergâh yay.
- Akpınar, Y. (1994). *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul: s. 36.
- Aktaş, Ş. (2000). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Aktaş, Ş. (2007). *Edebî Metinleri Çözümleme Metodolojisi ve Yapı-Tema İlişkisi Üzerine*, İcanas, 137-145.
- Aktaş, Ş. (2013). *Anlatma Esasına Bağlı Edebî Metinlerin Tahlili*, Ankara: Kurgan Edebiyat Yay.
- Altaylı, S. (1994). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü 1-2*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı,
- Aygen, T. (2014). *Mevlüt Süleymanlı'nın Ceviz Kurdu Romanı Üzerine Bir İnceleme*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Manisa.
- Babayev, B. (2013). "Mehdi HüseyinBöyüküyü", *Krædo*.
- Çetin, N. (2002). II. Abdülhamit Dönemi Türk Romanında "Aşk-ı Memnu" Teması, *Türkoloji Dergisi*, 15(1), 19-59.
- Çetin, N. (2012). *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Öncü Kitap.
- Çetişli, İ. (2014). *Metin Tahlillerine Giriş/2*. (4. Baskı). Ankara: Akçağ.
- Dilek, İ. (2011). Sovyet Edebiyatı İlkelerinin Modern Altay Edebiyatına Yansımaları: İlk Altay Romanı: Arina, *Bilig*, Sayı:52, sayfa: 45-64.
- Durmuş, M. (2002). Bolşevik İhtilâlinde Sonraki Azerbaycan Sahası Türk Edebiyatında Şiir ve Poema Türü, *Türkoloji*, Sayı:1, sayfa 261-267.
- Hacıyev, A. (1980). *Tiflis Edebî Muhiti*, Bakü.
- Hüseynova, Z. (2009). *Deryadan Damlalar*, Bakı.
- İşgören, T. (2016). *Modern Azerbaycan Edebiyatında Kadın Sorunu ve Samed Vurgun*, Türk Dünyasında Kadın Algısı, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, Cilt II, Manisa.

İnternet:<https://cevirsozluk.com>.Erişim Tarihi:11 Kasım 2017

İnternet:<https://turk-dunyasi.cokbilgi.com/azerbaycan-tarihi>.Erişim Tarihi:22 Kasım 2017

İnternet:<http://m.mynet.com/cevaplar/kars-igdir-agri-illerine-ozgu-bozbas-da-denilen-et-ve-nohutla-yapilan-bir-yemegin-adi-nedir/5916471>. Erişim Tarihi:11 Kasım 2017

İnternet:https://www.wikizero.com/tr/Mehdi_Huseyin. Erişim Tarihi:26 Şubat

Karakaş, Ş. (1996). 20. Yüzyıl Türk Dünyası Edebiyatı Üzerine Bir Deneme, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı:2, sayfa: 272-317.

Khalilzadeh, F. (2016). Azadlıqıvə Azad Sözü Sevən Mehdi Hüseyn, *Kaspi Gündəlik, İctimai, Siyasi Qəzet- Online*.

Koşmaz, S. (2016). *Vəqif Sultanlı'nın Hikâyelerinin İncelenmesi*, Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Bartın.

Musayev, İ. (2010). *Azərbaycan'da Ailede Din Eğitimi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Narlı, M. (2002). Romanda Zaman ve Mekân Kavramları, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 5, Sayı: 7, sayfa: 91-106.

Naskali, E. (1996). Sovyet Türk Edebiyatı. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. Sayı:1, sayfa: 54-65

Okumuş, A. (2018). *Sovyetler Birliği Dönemi Azerbaycan Halk Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme*, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu.

Okumuş, S. (2015). *Yeni Türkiye* (Kafkaslar Özel sayısı-VI), Sayı: 76, s. 379-395.

Özer, A., Aytan T., ve Güney, N. (2013). Mehmet Kaplan'ın Tahlil Metodu ve Bu Metotla Kemalettin Tuğcu'nun "Bir Ocak Söndü" Adlı Eserinin İncelenmesi, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 2/1 2013 s. 243-255.

Salamoğlu, T. (2009). "Bütün Zamanların Sənəti", *XalqQəzeti*, s.100.

Seyidov, Y. (1979). *Mehdi Hüseyn*, Bakı.

Şengül, M. (2010). Romanda Mekân Kavramı, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (11), 528-538.

Tağızade, L. (2006). "Sosyalist Realizm: Kökeni, Oluşum Süreci ve Kavramı", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, cilt 3, sayı 4, Ankara.

Tekin, M. (2003). *Roman Sanatı I*, İstanbul: Ötüken Yay.

Tekin, M. (2008). *Roman Sanatı I (Romanın Unsurları)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Teymurova, G. (2016). 1806-1812 Osmanlı-Rusya Savaşı ve Azerbaycan, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2(2).

Uygur. E. (2008). Memmed Seid Ordubadi'nin Böyük Guruluşda Piyesinde Sovyet Mefkûresi, *Türkiyat Araştırmaları*, Sayı: 9, s. 556-564.

Vüsal, B. (2009). Mehdi Hüseyin Qayğıkeşliyi, *Edebiyyat Gazətesi*, s.3.

Yakar, Ü. (2018). 1920-1930 Yıllarında Azərbaycan'ın Milli ve Manevi Değerlerine Karşı Sovyet Rusya Tarafından Yürütölen Asimilasyon Siyaseti, *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, sayı:1, 306-325.

Yaman, A. (2008, Ekim). *Sovyet siyasi tarihinde İslam ve Ateizm mücadelesi: Sovyet dönemi Kazak, Özbek ve Kırgız Ateizm Literatürünün Analizi*, II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi'nde sunulmuş bildiri, Kırgızistan/Bişkek.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Ayraç, Ferda Aybala
Uyruğu :TC
Doğum tarihi ve yeri :25.03.1991 Ankara
Medeni hali :Evli
E-mail :aybla91@hotmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	2019
Lisans	Gazi Üniversitesi	2014
Lise	Ankara Lisesi (Anadolu)	2009

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2016	Yunus Emre Enstitüsü	Okutman
2018	Uluslararası Mesleki Eğitim Merkezi	Okutman

YabancıDil

İngilizce

